

โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

โดย
นายกรรณ สุวรรณโน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย แผน ก แบบ ก 2 (สถาปัตยกรรมไทยประเพณี) ระดับปริญญา

มหาบัณฑิต

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

โดย
นายกรรณ สุวรรณโน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย แผน ก แบบ ก 2 (สถาปัตยกรรมไทยประเพณี) ระดับปริญญา

มหาบัณฑิต

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

PATTANI HISTORICAL & CULTURAL EXHIBITION HALL

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Architecture (Thai Architecture)
Department of Architecture and Related Arts
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2019
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการ ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี
โดย	กรรณ สุวรรณโน
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรมไทย แผน ก แบบ ก 2 (สถาปัตยกรรมไทยประเพณี) ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	อาจารย์ วนิดา พึ่งสุนทร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์วนิดา พึ่งสุนทร)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(อาจารย์วนิดา พึ่งสุนทร)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(อรศิริ ปาณินท์)

58053202 : สถาปัตยกรรมไทย แผน ก แบบ ก 2 (สถาปัตยกรรมไทยประเพณี) ระดับปริญญา
มหาบัณฑิต

นาย กรรณ สุวรรณโน: โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการ
ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อาจารย์ วนิดา พิงสุนทร

ปัตตานีในอดีตนั้นเป็นที่ตั้งของรัฐหรือเมืองที่สำคัญและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งบนคาบสมุทรมลายู ประวัติศาสตร์อันยาวนานของปัตตานีก่อให้เกิดชนบประเพณีวัฒนธรรมอันมีลักษณะเฉพาะในหลากหลายแง่มุมหลากหลายมิติ การเผยแพร่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีภายใต้หัวข้อ “โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” นั้นเห็นสมควรที่จะศึกษาและรื้อฟื้นเอารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของปัตตานีมาใช้เป็นภาพสะท้อนความมี “ตัวตน” ในหน้าประวัติศาสตร์และการดำรงอยู่ของ “วัฒนธรรม” อันแสดงออกผ่านรูปแบบทาง “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานี” ซึ่งเป็นผลผลิตจากพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า การศึกษาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมลายูปัตตานีแบบจารีตตั้งแต่อดีตจวบจนกระทั่งถึงปัจจุบันนั้นได้รับการศึกษาวิจัยอย่างจำกัด และเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่มรดกทางสถาปัตยกรรมลักษณะดังกล่าวนั้นนับวันจะเสื่อมสลายไป นอกจากนี้ยังปรากฏสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะร่วมกันในเชิง “แบบแผนทางสถาปัตยกรรม” ในพื้นที่รัฐกลันตันและรัฐตรังกานูประเทศมาเลเซีย (มลายูฝั่งตะวันออกตอนเหนือ) ซึ่งสามารถใช้ศึกษาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีแบบจารีตได้อันเนื่องมาจากเหตุผลในแง่มิติทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ที่มีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน ความมุ่งหมายของวิทยานิพนธ์นี้ต้องการทดลองวางผังและออกแบบสถาปัตยกรรมในโครงการ “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” โดยการประยุกต์เอาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีมาใช้ในการออกแบบและการวางผังอาคารซึ่งมีอรรถประโยชน์เหมาะสมต่อการใช้งานและสอดคล้องกับสภาพบริบทในสังคมปัจจุบัน โดยมีพื้นฐานมาจากการศึกษาค้นคว้าถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีแบบจารีต ตลอดจนศิลปสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง

58053202 : Major (Thai Architecture)

MR. KAN SUWANNO : PATTANI HISTORICAL & CULTURAL EXHIBITION HALL
THESIS ADVISOR : WANIDA PHUNGSOONTHORN

Pattani in the past was the location of one of the oldest and most important states or cities on the Malay Peninsula. The long history of Pattani has created a unique tradition of culture in many aspects and many dimensions. Dissemination of Pattani history and culture under the design project's heading of "the Pattani Historical and Culture Exhibition Hall" Deems appropriate to study and revive Pattani's unique architectural styles as a reflection of the "identity" in the history and existence of the "culture" expressed through the form "Pattani Malay Architecture" is a product of valuable cultural development. The study of traditional Pattani Malay architectural styles from the past until the present has received limited research. And it is very regretful that such architectural heritage will deteriorate day by day. In addition, the architecture appears to be common in terms of "Architectural pattern" in Kelantan and Terengganu State, Malaysia (Northeastern Malay), which can be used to compare with traditional Pattani Malay architecture due to the reason in terms of cultural dimensions and historical relationships that have been interacting for a long time. The purpose of this thesis is to experiment with the planning and architectural design of the project. "The Pattani History and Cultural Exhibition Hall" by applying the identity of Pattani Malay vernacular architecture to design and planning of buildings with utility suitable for use with the current social context. Which is based on the study of Pattani Malay vernacular architectural style including related arts and architecture

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ของผู้วิจัยสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ก็ด้วยความกรุณา ความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจากบุคคลท่านต่างๆ แก่ผู้วิจัยตลอดกระบวนการศึกษานี้

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์วนิดา พิงสุนทร ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความรู้ คำปรึกษา คำแนะนำต่างๆ ตลอดจนแง่คิดและกำลังใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร. โชติมา จตุรวงค์ ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ และ ศาสตราจารย์เกียรติคุณอรศิริ ปาณินท์ ที่กรุณาสละเวลาในการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.เสงี่ยม บุญมีฤทธิ และครอบครัว ที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนผู้วิจัยในทุกๆ เรื่อง

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ไฉพัทธ์ ภูชีสส์ชวกรณ์ ที่กรุณาติดตามและให้คำปรึกษา

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ ที่กรุณาให้คำปรึกษาด้านต่างๆ และให้ความเมตตาช่วยเหลือผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณ ผศ.ตะวัน วีระกุล และอาจารย์สิริเดช วังกรานต์ ที่กรุณาให้คำแนะนำต่างๆ

ขอขอบคุณ พี่เจน พี่พัฒน์ ไข่ น้องหยก น้องฝน น้องลูกหิน และน้องไอ้ต ในน้ำใจช่วยเหลือ

ขอขอบคุณ พี่ลีด พี่อาร์ต อ.ต้อม และชิน เพื่อนร่วมเรียนในทุกๆ เรื่อง

ขอขอบคุณ เพื่อนร่วมงานที่ให้กำลังใจในการศึกษา

ขอบคุณ “แม่” ที่คอยเป็นกำลังใจในการใช้ชีวิตของ “ลูก” เสมอ

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่าน ทั้งที่ได้กล่าวถึงและไม่ได้กล่าวถึง ทั้งที่เคยให้ความรู้ ประสิทธิประสาทวิชา และกรุณาให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จและสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

กรรณ สุวรรณโน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฎ
บทที่ 1	17
บทนำ.....	17
1.1 ความเป็นมาของโครงการ.....	17
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ.....	18
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	18
1.4 ขั้นตอนการศึกษาและวิธีดำเนินงาน.....	18
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	19
บทที่ 2	20
ข้อมูลที่เป็นต่อกระบวนการออกแบบ.....	20
หมวดที่ 2.1 สถาปัตยกรรมพื้นที่น้ยมลายูปัตตานีลักษณะจารีต	20
2.1.1 อาณาบริเวณในบริบททางสถาปัตยกรรมปัตตานี.....	21
2.1.2 เรือน.....	22
2.1.3 กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมมลายูชายฝั่งตะวันออกตอนเหนือแบบจารีตในอาคาร สาธารณะ.....	39
2.1.4 องค์ประกอบที่สำคัญในสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานี.....	55

หมวดที่ 2.2 ประวัติศาสตร์ปัตตานี.....	66
2.2.1 ยุคอาณาจักรลังกาสุกะ.....	68
2.2.2 ยุคอาณาจักรปาตานีดารุสลาม.....	75
2.2.3 ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ.....	91
2.2.4 ยุค 7 หัวเมือง.....	94
หมวดที่ 2.3 ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีปัตตานี.....	123
2.3.1 ความสำคัญของวัฒนธรรมมลายูปัตตานี.....	125
2.3.2 รากเหง้าทางวัฒนธรรมมลายูปัตตานี.....	129
2.3.3 ความหมายของวัฒนธรรม.....	132
2.3.4 วัฒนธรรมด้านต่างๆ ของปัตตานีที่นำมาจัดแสดงภายในโครงการ.....	136
2.3.5 วัฒนธรรมปัตตานีสายาามนุษย์ศาสตร์.....	137
2.3.6 วัฒนธรรมปัตตานีสายาศิลปะ.....	155
2.3.7 วัฒนธรรมปัตตานีสายาช่างฝีมือ.....	173
2.3.8 วัฒนธรรมปัตตานีสายาคหกรรมศิลป์.....	191
2.3.9 วัฒนธรรมปัตตานีสายากีฬาและนันทนาการ.....	198
บทที่ 3.....	211
การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบ.....	211
3.1 ผู้ใช้งานโครงการ.....	211
3.2 จำนวนผู้ใช้งานอาคาร.....	212
3.3 ส่วนประกอบโครงการ.....	213
3.4 การคิดพื้นที่ในส่วนจัดแสดงย่อย 1 ส่วน.....	215
3.5 การคิดพื้นที่ในส่วนนิทรรศการถาวรส่วนประวัติศาสตร์.....	215
3.6 การคิดพื้นที่ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการถาวรส่วนวัฒนธรรม.....	217
3.7 สรุปพื้นที่ใช้สอยในโครงการ.....	220

3.8 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของส่วนประกอบโครงการ	222
3.9 การเลือกที่ตั้งโครงการ	223
3.10 การวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการ	228
บทที่ 4	232
การวางผังและการออกแบบสถาปัตยกรรม	232
4.1 แนวความคิดในการออกแบบ	232
4.2 แบบร่างทางเลือก	233
4.3 ผลงานการออกแบบขั้นสุดท้าย	234
บทที่ 5	246
บทสรุปและข้อเสนอแนะ	246
รายการอ้างอิง	247
ประวัติผู้เขียน	251

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงพื้นที่ใช้สอยในโครงการ.....	222
ตารางที่ 2 การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการโดยการให้คะแนนปัจจัยต่างๆ.....	227

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กลุ่มสถาปัตยกรรมมลายูในภูมิภาคต่างๆในการศึกษาของ Tengku Anis	22
ภาพที่ 2 แม่เรือน 6 เสา.....	24
ภาพที่ 3 แม่เรือน 12 เสา.....	24
ภาพที่ 4 การขยายแม่เรือนทางยาว.....	25
ภาพที่ 5 ระเบียงระดับแม่เรือน.....	26
ภาพที่ 6 แม่เรือนซักระเบียง.....	27
ภาพที่ 7 เรือนขยาย.....	27
ภาพที่ 8 การต่อเรือนแบบชิดชน.....	28
ภาพที่ 9 การต่อเรือนแฝด.....	29
ภาพที่ 10 การต่อเรือนแบบคั่นด้วยชาน.....	29
ภาพที่ 11 การต่อเรือนขวาง.....	30
ภาพที่ 12 การต่อมุขลด.....	30
ภาพที่ 13 โครงสร้างเรือนมลายูแบบจารีต.....	31
ภาพที่ 14 บาทเสา.....	32
ภาพที่ 15 พริ้ง.....	32
ภาพที่ 16 เสาสั้น.....	33
ภาพที่ 17 โครงสร้างหลังคา.....	34
ภาพที่ 18 เรือนพระยายะลา.....	35
ภาพที่ 19 เรือนธิดาตงกูฮัมหมัดวังจะบังติกอ.....	35
ภาพที่ 20 เรือนเก่าในเขตนราธิวาส.....	36
ภาพที่ 21 เรือนเก่าในตำบลบางปู.....	36

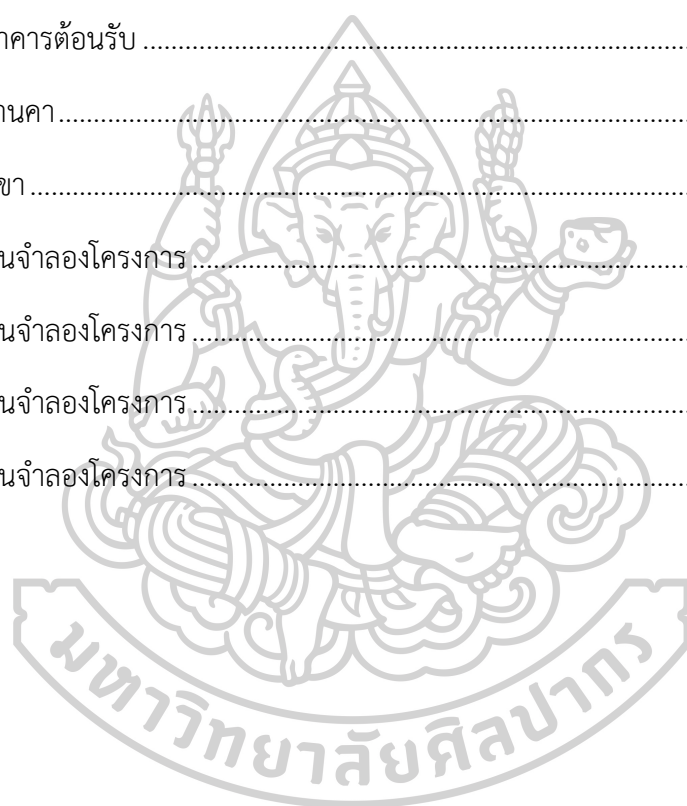
ภาพที่ 22 เรือนเก่าในเขตปูลาปือซาร์	37
ภาพที่ 23 เรือนเก่าในโกตาบารู	37
ภาพที่ 24 เรือนตงกูบงสุ	37
ภาพที่ 25 เรือนเต็งกูนิ๊ก	38
ภาพที่ 26 เรือนเก่าในพิพิธภัณฑร์รัฐลังกานู	38
ภาพที่ 27 มัสยิดอาโห	41
ภาพที่ 28 มัสยิดอาโห	41
ภาพที่ 29 มัสยิดอาโห	41
ภาพที่ 30 มัสยิดอาโห	42
ภาพที่ 31 มัสยิดอาโห	42
ภาพที่ 32 มัสยิดอาโห	42
ภาพที่ 33 มัสยิดตะโละมานะ	44
ภาพที่ 34 มัสยิดตะโละมานะ	45
ภาพที่ 35 มัสยิดตะโละมานะ	45
ภาพที่ 36 มัสยิดกำปงเลาต์	47
ภาพที่ 37 มัสยิดกำปงเลาต์	47
ภาพที่ 38 มัสยิดกำปงเลาต์	48
ภาพที่ 39 มัสยิดกำปงเลาต์	48
ภาพที่ 40 มัสยิดลังงาร์	49
ภาพที่ 41 มัสยิดลังงาร์	50
ภาพที่ 42 มัสยิดลังงาร์	50
ภาพที่ 43 มัสยิดลังงาร์	51
ภาพที่ 44 มัสยิดลังงาร์	51
ภาพที่ 45 มัสยิดลังงาร์	52

ภาพที่ 46 มัสยิดลังงาร์.....	52
ภาพที่ 47 มัสยิดกำปงตวน.....	54
ภาพที่ 48 มัสยิดกำปงตวน.....	54
ภาพที่ 49 มัสยิดกำปงตวน.....	55
ภาพที่ 50 ประตูรั้ววังยะหริ่งเดิมในปัตตานี.....	55
ภาพที่ 51 ประตูใหญ่พระราชวังบาลัยปือซาร์ ในรัฐกลันตัน.....	56
ภาพที่ 52 ประตูใหญ่มัสยิดหลวงกลันตัน.....	56
ภาพที่ 53 ซุ้มประตูเรือน.....	57
ภาพที่ 54 ซุ้มประตูเรือน.....	57
ภาพที่ 55 เรือนข้าว.....	58
ภาพที่ 56 เรือนข้าว.....	58
ภาพที่ 57 ศาลาริมทางในโกตาบารู รัฐกลันตัน.....	59
ภาพที่ 58 บาทเสา.....	60
ภาพที่ 59 บันไดในเรือนเก่าปัตตานี.....	60
ภาพที่ 60 บันไดในเรือนเก่าปัตตานี.....	61
ภาพที่ 61 ลักษณะฝาที่พบมากในปัตตานี.....	62
ภาพที่ 62 ลักษณะฝาที่พบมากในกลันตัน.....	62
ภาพที่ 63 ลักษณะฝาที่พบมากในตรังกานู.....	63
ภาพที่ 64 เสาตั้ง.....	64
ภาพที่ 65 ค้างคาว.....	64
ภาพที่ 66 ปันลมอาคารในพระราชวังบาลัยปือซาร์ในรัฐกลันตัน.....	65
ภาพที่ 67 ปูนปั้นปลายสันตะเข้.....	66
ภาพที่ 68 เมืองโบราณยะรัง.....	141
ภาพที่ 69 Hikayat Patani.....	145

ภาพที่ 70 ประเพณีแห่หนก	147
ภาพที่ 71 ประเพณีชักพระโคกโพธิ์	148
ภาพที่ 72 ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	150
ภาพที่ 73 เซค ดาวุด บิน อับดุลลอฮ์ อัล-ฟาฏอนี	151
ภาพที่ 74 พนมเทียน	153
ภาพที่ 75 ชาตรี แวเต็ง	155
ภาพที่ 76 ร่องเง็ง	163
ภาพที่ 77 มะโย่ง	166
ภาพที่ 78 ลิเกฮูลู	169
ภาพที่ 79 วายังกูละ	173
ภาพที่ 80 ผ้าจวนตานี	178
ภาพที่ 81 เครื่องแต่งกายชาวมลายู	183
ภาพที่ 82 เครื่องทองเหลืองปัตตานี	185
ภาพที่ 83 เรือกอและจำลอง	186
ภาพที่ 84 บุษงาชีระ	189
ภาพที่ 85 บุษงามัส	191
ภาพที่ 86 การทำนาเกลือปัตตานี	194
ภาพที่ 87 อาหารและขนมมลายูปัตตานี	197
ภาพที่ 88 ซี่ละ	200
ภาพที่ 89 ว่าววงเดือน	201
ภาพที่ 90 นกเขาชวา	204
ภาพที่ 91 นกกรงหัวจุก	206
ภาพที่ 92 กริชสกุลช่างปัตตานี	210
ภาพที่ 93 ภาพแสดงแผนผังองค์กร	212

ภาพที่ 94 ภาพแสดงแผนผังความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบของโครงการ	223
ภาพที่ 95 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทั้ง 3 ทางเลือก.....	224
ภาพที่ 96 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 1	224
ภาพที่ 97 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 2.....	225
ภาพที่ 98 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 3.....	226
ภาพที่ 99 สภาพแวดล้อมที่ตั้งโครงการ	228
ภาพที่ 100 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศใต้.....	229
ภาพที่ 101 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศใต้ (ทางหลวงแผ่นดินสาย 42).....	229
ภาพที่ 102 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศตะวันตก(ถนนรามโกมุท).....	229
ภาพที่ 103 การเข้าถึงที่ตั้งโครงการ	230
ภาพที่ 104 แสดงทิศทางแดดลมของที่ตั้งโครงการ.....	230
ภาพที่ 105 มุมมองสำคัญจากภายนอกที่ตั้งโครงการ	231
ภาพที่ 106 ทางเลือก B	233
ภาพที่ 107 ทางเลือก B.....	233
ภาพที่ 108 ผังพื้นที่ 1.....	234
ภาพที่ 109 ผังพื้นที่ 2.....	234
ภาพที่ 110 โชนต่างๆของกลุ่มผู้ใช้งาน	235
ภาพที่ 111 เส้นทางสัญจรภายในโครงการของกลุ่มผู้ใช้งานต่างๆ.....	235
ภาพที่ 112 รูปด้านโครงการ	236
ภาพที่ 113 ทศนิยมภาพในโครงการ.....	237
ภาพที่ 114 ทศนิยมภาพในโครงการ.....	237
ภาพที่ 115 อาคารนิทรรศการส่วนประวัติศาสตร์.....	238
ภาพที่ 116 อาคารนิทรรศการส่วนประวัติศาสตร์.....	238
ภาพที่ 117 อาคารนิทรรศการส่วนวัฒนธรรม	239

ภาพที่ 118 อาคารนิทรรศการส่วนวัฒนธรรม	239
ภาพที่ 119 อาคารหอประชุม.....	240
ภาพที่ 120 อาคารหอประชุม.....	240
ภาพที่ 121 อาคารสำนักงานและฝ่ายสนับสนุนส่วนจัดแสดง	241
ภาพที่ 122 อาคารสำนักงานและฝ่ายสนับสนุนส่วนจัดแสดง	241
ภาพที่ 123 อาคารต้อนรับ	242
ภาพที่ 124 อาคารต้อนรับ	242
ภาพที่ 125 ร้านค้า.....	243
ภาพที่ 126 สุขา.....	243
ภาพที่ 127 หุ่นจำลองโครงการ.....	244
ภาพที่ 128 หุ่นจำลองโครงการ.....	244
ภาพที่ 129 หุ่นจำลองโครงการ.....	245
ภาพที่ 130 หุ่นจำลองโครงการ.....	245

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

ปัตตานีในอดีตนั้นเป็นที่ตั้งของรัฐหรือเมืองที่สำคัญและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งบนคาบสมุทรมลายู ภูมิภาคประเทศบริเวณนี้มีปัจจัยเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนแนวเส้นทางการค่านานาชาติทางทะเลระหว่างจีนและอินเดีย มีพัฒนาการเชิงสังคมจาก “เมืองโบราณ” จนกระทั่งกลายมาเป็น “รัฐ” ในฐานะเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่ง มีการเปิดรับเอาผู้คนและวัฒนธรรมจากภายนอก จนทำให้สภาพสังคมปัตตานีนั้นกลายเป็นสังคมที่มีความมั่งคั่งและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ปัตตานีตั้งอยู่บนตอนล่างของคาบสมุทรมลายูอันเป็นรอยต่อของการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญสองวัฒนธรรมสำคัญ ได้แก่ วัฒนธรรมของชาวมลายูและวัฒนธรรมไทยของชาวสยามซึ่งจนก่อให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นอื่นๆของประเทศไทย

ปัจจุบันความสนใจศึกษาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมปัตตานีกระจายตัวออกไปในวงกว้าง หากแต่องค์ความรู้ในมิติทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมักอยู่อย่างกระจัดกระจายตามแหล่งต่างๆ ทั้งยังไม่มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนหรือทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้เหล่านี้โดยตรง จึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมปัตตานีหรือการเข้าถึงข้อมูลหรือหลักฐานต่างๆ นั้นเป็นไปด้วยความไม่สะดวก ลำบากต่อการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ จึงเห็นควรจัดให้มีองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนเป็นตัวกลางในการทำงานเชิงศูนย์กลางจัดการแลกเปลี่ยนการจัดการเผยแพร่องค์ความรู้ต่อผู้สนใจได้อย่างสะดวก ถูกต้อง และกว้างขวาง

เช่นเดียวกัน “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานี” นั้นเป็นผลผลิตจากพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า การนำเสนอประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีภายใต้หัวข้อ “โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” นั้นเห็นสมควรที่จะศึกษาและรื้อฟื้นนำเอารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของปัตตานีนำมาใช้เป็นภาพสะท้อนความมีตัวตนทางประวัติศาสตร์และการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม นอกจากสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยแล้วยังปรากฏอาคารสาธารณะในรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีแบบจารีตที่ ที่สามารถใช้เป็นต้นแบบศึกษาถึงรูปแบบและโครงสร้างสถาปัตยกรรมท้องถิ่นปัตตานีได้ดี นอกจากนี้ยังปรากฏสถาปัตยกรรมที่ร่วมลักษณะทางวัฒนธรรมในพื้นที่รัฐ กลันตันและรัฐตรังกานูประเทศ

มาเลเซีย ที่สามารถใช้ศึกษาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีได้อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์และมิติทางวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน ความมุ่งหมายของการศึกษานี้ต้องการทดลองวางผังและออกแบบสถาปัตยกรรมในโครงการ “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” โดยการประยุกต์เอาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีมาใช้ในการออกแบบและการวางผังอาคารซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่เหมาะสมต่อการใช้งานและสอดคล้องกับสภาพบริบทในสังคมปัจจุบัน โดยมีพื้นฐานมาจากการศึกษาค้นคว้าถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีแบบจารีต ตลอดจนศิลปสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. ศึกษารูปแบบ แนวความคิด สถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีแบบจารีตตลอดจนศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องในวัฒนธรรมมลายูคาบสมุทรตอนเหนือ (ปัตตานี กลันตัน และตรังกานู)
2. เพื่อทดลองออกแบบและวางผังสถาปัตยกรรมร่วมสมัยโดยนำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีแบบจารีตมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอาคารสาธารณะที่มีวัตถุประสงค์ใช้สอยสอดคล้องต่อกิจกรรมและสภาพสังคมในปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1. ศึกษาศิลปะสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานี
2. ออกแบบและวางผังบริเวณของโครงการให้เหมาะสมกับกิจกรรมและพื้นที่ใช้สอย
3. ออกแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในผังบริเวณ ได้แก่ หอประวัติศาสตร์ หอ นิทรรศการ จัดแสดงศิลปวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ หอประชุมสัมมนา ห้องสมุด และสำนักงาน ฯลฯ

1.4 ขั้นตอนการศึกษาและวิธีดำเนินงาน

การศึกษานี้ผู้ศึกษาแบ่งขั้นตอนการศึกษาและออกแบบไว้เป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. การศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร โดยศึกษาและกำหนดกรอบข้อมูลที่เป็นต่อกระบวนการออกแบบแบ่งออกเป็น 3 หมวด ได้แก่
 - 1.1 ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีแบบจารีตเพื่อนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมและการวางผังโครงการ
 - 1.2 ศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีเพื่อนำไปสู่การกำหนดพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการรูปแบบต่างๆอันเป็นหัวใจหลักของโครงการ

- 1.3 ศึกษาและกำหนดรูปแบบของโครงการเพื่อนำไปสู่การหากิจกรรมและพื้นที่ใช้สอยที่เกิดขึ้นภายในโครงการอันเป็นพื้นฐานในกระบวนการออกแบบ
2. เก็บข้อมูลภาคสนามศึกษาความเป็นไปได้ของพื้นที่ตั้งโครงการ การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการ ตลอดจนปัจจัยทางสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมและโครงการ
3. กระบวนการออกแบบ
 - 3.1 กำหนดแนวความคิดในการออกแบบโครงการ
 - 3.2 ทำแบบร่างขั้นต้น
 - 3.3 การพัฒนาแบบและผลงานออกแบบขั้นสุดท้าย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ศึกษา วิเคราะห์ และเข้าใจ รูปแบบ องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีและมลายูคาบสมุทรมตอนเหนือ
2. ได้ศึกษารูปแบบและออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีประยุกต์ ให้มีความเหมาะสมกับอาคารสาธารณะที่มีอรรถประโยชน์ใช้สอยสอดคล้องต่อกิจกรรมและสภาพสังคมในปัจจุบัน
3. เพื่อกระตุ้นให้สังคมมีความเข้าใจประวัติศาสตร์และวางแผนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมมลายูปัตตานี ผ่านทางรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

บทที่ 2

ข้อมูลที่จำเป็นต่อกระบวนการออกแบบ

บทนี้เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารที่จำเป็นต่อกระบวนการออกแบบโครงการ “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรม การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของปัตตานี เพื่อนำไปใช้กำหนดเนื้อหาในส่วนนิทรรศการที่โครงการต้องการนำเสนอ ตลอดจนการศึกษาถึงรูปแบบขององค์กรเพื่อนำไปสู่การกำหนดพื้นที่ใช้งาน - พื้นที่ใช้สอยของโครงการและรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ โดยแบ่งกรอบการศึกษาข้อมูลที่จำเป็นต่อกระบวนการออกแบบออกเป็น 3 หมวด ได้แก่

หมวด 2.1) ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีลักษณะจารีตเพื่อนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมและการวางผังโครงการ

หมวด 2.2) ศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีเพื่อนำไปสู่การกำหนดพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการรูปแบบต่างๆอันเป็นหัวใจหลักของโครงการ

หมวด 2.3) ศึกษาและกำหนดรูปแบบของโครงการเพื่อนำไปสู่การหากิจกรรมและพื้นที่ใช้สอยที่เกิดขึ้นภายในโครงการ

หมวดที่ 2.1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมลายูปัตตานีลักษณะจารีต

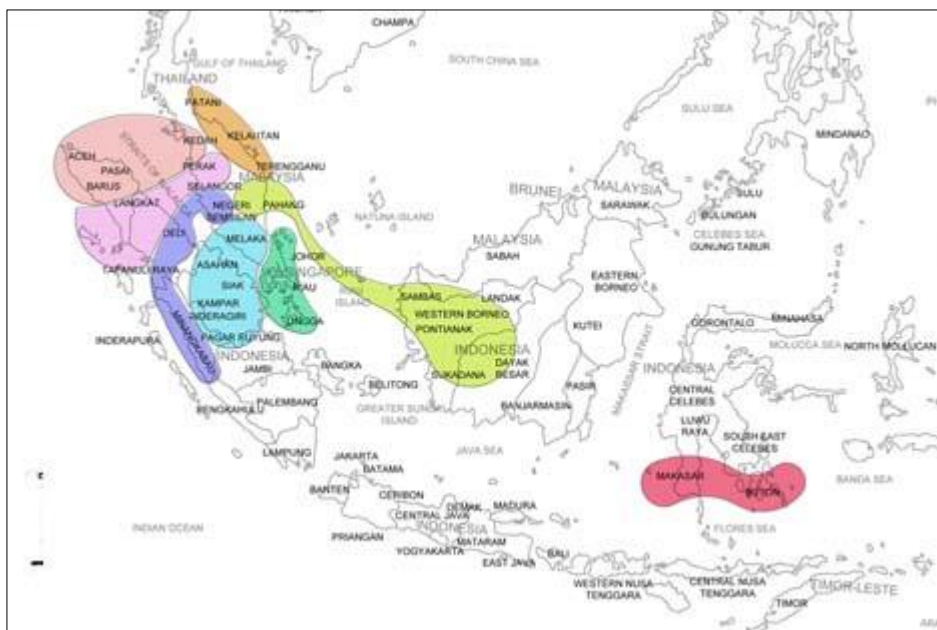
เมื่อกล่าวถึงสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีนั้น มักจะเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าหมายถึงเรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพียงเท่านั้น นอกจากนี้ยังอาจหมายถึงอาคารทางศาสนาเก่าแก่ที่มีชื่อเสียง 2 อาคาร ได้แก่ มัสยิดอาโห้ ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และมัสยิดวาตีอัลสุสเซ็น ตำบลลูโบะสาวอ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งในมุมมองของผู้วิจัยแล้วทัศนคติดังกล่าวนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นความเข้าใจต่อสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีในระดับหนึ่ง ยังขาดความเข้าใจถึงภาพรวมในวงกว้างและลำดับความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมในแต่ละประเภท กล่าวคืออาคารประเภทเรือนพักอาศัยที่รู้จักกันในนามของ “เรือนมลายุมุสลิมภาคใต้” นั้นเป็นพัฒนาการขั้นหลังของ “เรือนแบบจารีต” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากภายนอก (Colonial) ตามพลวัตทางสังคม ในขณะที่อาคารทางศาสนาดังกล่าวถึงในข้างต้นนั้นเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่ไม่ใช่ “เรือน”

นอกจากสถาปัตยกรรมลักษณะจารีตซึ่งเป็นอาคารเครื่องสับ(เครื่องไม้)แล้ว ยังมีอาคารทางศาสนาในลักษณะของเครื่องก่อ (ก่ออิฐถือปูน) อีก 2 อาคารในอาณาเขตบริบทสถาปัตยกรรม

ปัตตานี ได้แก่ มัสยิดป็นตุเกอรบังหรือมัสยิดกรือเซะ ตำบลตันหยงลุโละ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และมัสยิดดาโต๊ะ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ซึ่งจะไม่ขอกล่าวถึงในบพนี้เนื่องจาก เป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีในลักษณะจารีต

2.1.1 อาณาบริเวณในบริบททางสถาปัตยกรรมปัตตานี

ในรายงานการศึกษา “การจำแนกกลุ่มรูปแบบและลักษณะของสถาปัตยกรรมมลายู (มาเลย์) ผ่านองค์ประกอบสถาปัตยกรรม” ของคณะทำงานซึ่งนำโดย Tengku Anis Qariah Raja Abdul Kadir แห่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยอิสลามนานาชาติมาเลเซีย (Faculty Of Architecture And Environmental Design, International Islamic University, Malaysia) ¹ ได้จัดกลุ่มสถาปัตยกรรมมลายูในภูมิภาคต่างๆ ของแหลมมลายูและหมู่เกาะในอุษาคเนย์ไว้เป็นกลุ่มๆ ดังนี้ 1. กลุ่มปัตตานี กลันตัน และ ตรังกานู 2. กลุ่มเคดาห์ เปอร์เลีย ปาไซ และอาแจห์ 3. กลุ่มเปรัก เซอลังอร์ และสุมาตราเหนือ 4. กลุ่มมินังกาเบา หรือ ปาการูยง 5. กลุ่มรีเยาและพาเล็มบัง 6. กลุ่มยะโฮร์ ริเยา และลิงกา 7. กลุ่มปาหัง ซัมบาส และปนต์อานัก 8. กลุ่มมาแกซซาร์ บูลุงกัน และบูตง เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มที่ 1 คือ ปัตตานี กลันตัน และตรังกานูนั้นเมื่อพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ทั้งสามรัฐมีความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะปัตตานีและกลันตันในแง่ของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูปัตตานี และกลันตันยิ่งใกล้ชิดกันมากโดยสังเกตได้จากประเพณีและวัฒนธรรม โดยเฉพาะภาษาพูดสำเนียงมลายูปัตตานีใช้กันโดยทั่วไปในพื้นที่ปัตตานี กลันตัน และบางส่วนของตรังกานู ซึ่งมีความแตกต่างกับสำเนียงมลายูกลางซึ่งใช้กันโดยทั่วไปในรัฐอื่นๆของมาเลเซีย บางรายงานการศึกษาเรียกกลุ่มนี้ว่า “มลายูชายฝั่งตะวันออกตอนเหนือ”

ภาพที่ 1 กลุ่มสถาปัตยกรรมมลายูในภูมิภาคต่างๆในการศึกษาของ Tengku Anis ที่มา:

จากการศึกษาสามารถจำแนกสถาปัตยกรรมแบบจาริตมลายูปัตตานีได้ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) เรือน และ 2) อาคารสาธารณะ

2.1.2 เรือน

ท่ามกลางความหลากหลายนั้นรูปแบบที่นับว่าเก่าแก่และเป็นลักษณะพื้นฐานของเรือนมลายูนั้นรู้จักกันในชื่อ “Rumah Bumbung Panjang” หรือ “เรือนหลังคายาว” เรือนหลังคายาวนั้นมี “แม่เรือน” หรือรูปแบบโครงพื้นฐานของเรือน 2 แบบคือ 1) “Rumah Tieng Enam” (แม่เรือน 6 เสา) และ 2) “Rumah Tiang Dua Belas” (แม่เรือน 12 เสา) เป็นฉันทลักษณ์ของเรือนมลายูจาริตแบบพื้นฐานที่เก่าแก่ที่สุดและธรรมดาที่สุดที่นิยมสร้างกันในรัฐกลันตันและตรังกานู (รวมถึงปัตตานีด้วย:ผู้วิจัย) บนคาบสมุทรมลายูตอนเหนือ ฉันทลักษณ์และองค์ประกอบอาคารของเรือนหลังคายาวเหล่านี้แสดงออกถึงรูปแบบและลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม โดยทั่วไปแล้วเรือนแบบจาริตในรัฐกลันตันและตรังกานูนั้นมีพื้นฐานมาจากแม่เรือน 12 เสา (Rumah Tiang Dua Belas)²

ฉันทลักษณ์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนแบบจารีต มลายูชายฝั่งตะวันออกตอนเหนือ นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบทางกายภาพเชิงพื้นที่ แบ่งออกเป็นส่วนต่างๆเพื่อใช้รองรับ กิจกรรมที่อาจเกิดขึ้นภายในพื้นที่ของเรือน เช่น พื้นที่รับรองแขก พื้นที่รับประทานอาหาร และ พื้นที่สำหรับนอน กิจกรรมเหล่านี้สัมพันธ์กับกายภาพเชิงพื้นที่อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมประเพณีของชาวมลายู ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยเหล่านี้เป็นสิ่งหนด ลำดับชั้นและการเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ในเรือน การสร้างพื้นที่ว่างหรือพื้นที่ใช้สอย (Space) ภายในเรือนนั้นเกิดจากการประกอบของเสาและโครงสร้างหลังคาจั่วทรงสูงซึ่งก่อให้เกิดพื้นที่ ใช้สอยภายใน เรียกรูปทรงพื้นฐานดังกล่าวว่า “Rumah Ibu” หรือ “แม่เรือน” ซึ่งมีระดับพื้น สูงสุดและนับว่าถือเป็นพื้นที่หลักของเรือนด้วย

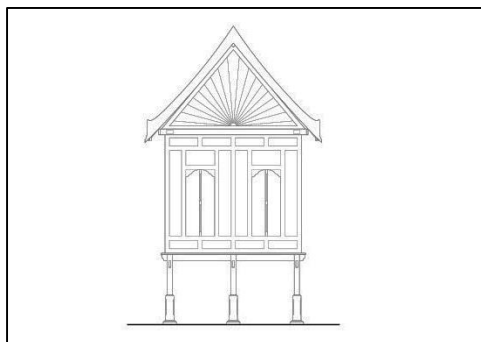
2.1.2.1 แม่เรือนพื้นฐาน

ฉันทลักษณ์ของ “แม่เรือน” แบบจารีตในงานสถาปัตยกรรมมลายูชายฝั่งตะวันออก ตอนเหนือนั้นมีแบบแผนเฉพาะที่ถือกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ในการ “ปรุงเรือน” แผน ลักษณะดังกล่าวปรากฏเป็นร่องรอยของ “จารีต” ในการวางผังเรือนแม้กระทั่งในเรือนยุค หลังที่รับอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาปรับเปลี่ยน “ลักษณะ” เรือนให้มีรูปแบบสอดคล้อง กับวิถีชีวิตสมัยใหม่ โดยแม่เรือนพื้นฐานในลักษณะจารีตของสถาปัตยกรรมมลายูชายฝั่ง ตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) “Rumah Tieng Enam” หรือ “แม่เรือน 6 เสา”

ลักษณะรูปทรงของ “เรือน 6 เสา (จั่วเดี่ยว)” เป็นทั้งลักษณะของแม่เรือน “พื้นฐาน” และ “ลักษณะร่วม” ที่พบได้ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่ง นักวิชาการให้การยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมของเรือนมลายู นอกจากนั้นอาจพบเห็น “Rumah Tieng Enam” หรือ “แม่เรือน 6 เสา” ตั้งอยู่ โดดๆ โดยไม่มีการชักระเบียงข้างหรือส่วนต่อเติมใดๆ ได้ทั่วไป เนื่องจากแม่เรือนจั่ว เดี่ยวเป็นรูปแบบเรือนพื้นฐานเพียงพอต่อความต้องการใช้สอยสำหรับครอบครัว ขนาดเล็ก “Rumah Tieng Enam” ยังสามารถต่อเติมกระเบียงได้ทั้งสองข้างใน ระดับพื้นเดียวกับแม่เรือนหรือพื้นลดระดับ

นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าเป็นลักษณะแม่เรือนที่นิยมและ แพร่หลายมาจากถิ่นปัตตานีหรืออิทธิพลปัตตานี รูปแบบของผังและฉันทลักษณ์ของ แม่เรือน 6 เสา (จั่วเดี่ยว) นั้นมีความเรียบง่ายไม่ซับซ้อนซึ่งนับว่าเป็นข้อดีที่รูปแบบ ของแม่เรือนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ใ้ในเรือนรุ่นหลังที่ต้องการความกระชับใน เชิงผัง

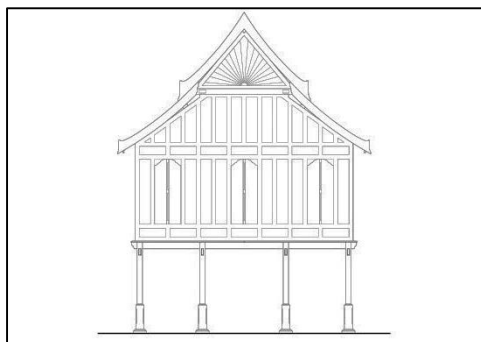
ภาพที่ 2 แม่เรือน 6 เสา

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2) “Rumah Tieng Dua Belas” หรือ “เรือน 12 เสา”

“แม่เรือน 12 เสา” นั้นเป็นพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมที่ถูกต้องออกจาก “แม่เรือน 6 เสา” โดยสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นจากความต้องการในการสร้างแม่เรือนพร้อมกับระเบียง “Serembi” ในคราวเดียว โดย “Rumah Tieng Dua Belas” หรือ “เรือน 12 เสา” นั้นตัวแม่เรือนหลักประกอบด้วยพื้นที่ร่วมในเสารับจั่วประธาน และถูกพ่วงด้วยระเบียงพะไลทั้งสองข้างในลักษณะสมมาตรกัน รวมถึงใช้พื้นที่ร่วมระดับเดียวกันด้วย

“แม่เรือน 12 เสา” นั้นเป็นแบบแผนที่ค่อนข้างจะซับซ้อนกว่าแม่เรือน 6 เสา (จั่วเดี่ยว) นิยมมากในตรังกานูจนนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเรือนแบบตรังกานู

ภาพที่ 3 แม่เรือน 12 เสา

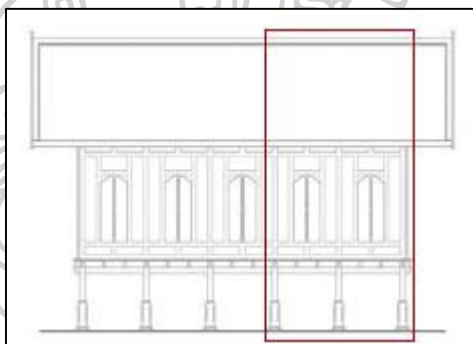
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2.1.2.2 การขยายแม่เรือน

เป็นการก่อสร้างเรือนเพิ่มเติมเพื่อขยายพื้นที่การใช้งาน สำหรับรองรับครอบครัวขยายที่มีการเติบโตตามลักษณะวิถีชีวิตของชาวตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีรูปแบบการขยายเรือน ดังนี้

1) การขยายแม่เรือนทางยาว

ธรรมชาติของเรือนหลังคายาวนั้นการต่อขยายพื้นที่ใช้งานที่ง่ายและตรงไปตรงมาที่สุดคือการต่อขยายทางยาว (ตามแนวสันหลังคา) กล่าวคือการเพิ่มจำนวนห้องต่อไปเรื่อยในทางยาวซึ่งการขยายเรือนตามทางยาวนี้สะท้อนคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมผ่าน “ชื่อเรียก” ประเภทของเรือนชนิดนี้ได้ดีนั่นคือ “Rumah Bumbung Panjang” หรือ “เรือนหลังคายาว”

ภาพที่ 4 การขยายแม่เรือนทางยาว

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

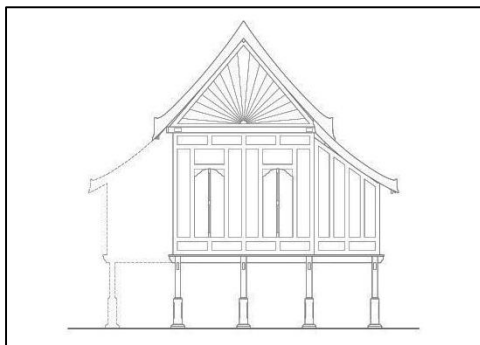
2) การขยายแม่เรือนทางข้าง

รูปทรงแม่เรือนจั่วเดี่ยวแบบพื้นฐานทั้ง “Rumah Tieng Enam” หรือ “เรือน 6 เส้า” และ “Rumah Tieng Dua Belas” หรือ “เรือน 12 เส้า” ยังสามารถต่อขยายพื้นที่ใช้สอยได้โดยการต่อระเบียงตามด้านยาวของเรือน แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

2ก ระเบียงระดับแม่เรือน

ซึ่งถูกต่อเติมพื้นที่ใช้สอยในระดับพื้นเดียวกันกับแม่เรือน(มักจะอยู่ทางด้านในสุดของการเข้าถึงพื้นที่สอย) นักวิชาการให้ข้อสังเกตว่าพื้นระเบียงชนิดนี้ใช้โครงสร้างต่อเนื่องจากพื้นแม่เรือนจึงจำเป็นต้องถูก

ออกแบบและก่อสร้างมาพร้อมกับแม่เรือน ในเรือนสิบสองเสาไม่นิยมต่อ
ระเบียงในระดับเดียวกับแม่เรือนอีกเพราะหลังคาจะลาดต่ำ ไม่
เหมาะสมกับการใช้งาน

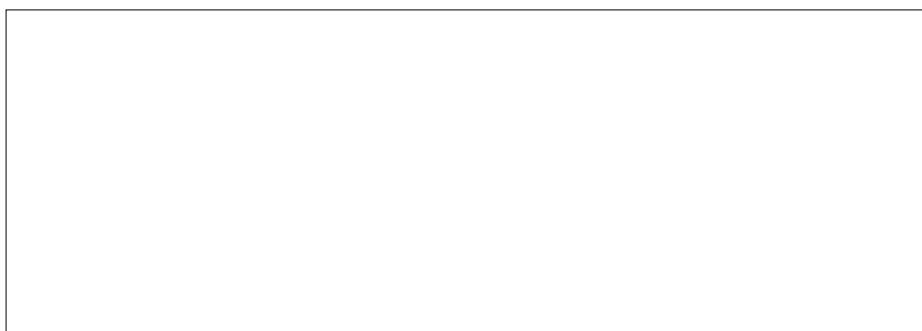

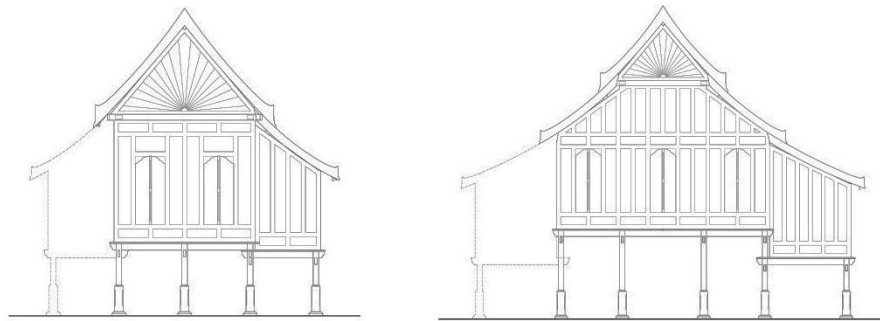
ภาพที่ 5 ระเบียงระดับแม่เรือน

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2ข ระเบียงลดระดับ

ซึ่งถูกต่อเติมพื้นที่ใช้สอยในระดับพื้นที่ต่ำกว่าระดับพื้นแม่เรือน
หลักโดยแม่เรือนซักระเบียงนั้นสามารถต่อระเบียงได้ระดับเดียวกับแม่เรือน
ได้ทั้งสองข้าง หรือลดระดับได้ทั้งสองข้าง แม้กระทั่งลดระดับเพียงด้านใด
ด้านหนึ่งไม่มีข้อกำหนดตายตัวขึ้นอยู่กับรูปแบบและการใช้สอยพื้นที่ ทั้งนี้
พื้นระเบียงที่เกิดจากการต่อเติมนั้นไม่เคยมีปรากฏว่าสูงกว่าแม่เรือน แต่ใน
“เรือน 12 เสา” หรือ “Rumah Tieng Dua Belas” นั้นนิยมต่อระเบียง
แบบลดระดับเนื่องจากระดับชายคาที่ลาดต่ำมักจะเป็นปัญหาสำหรับการใช้
งาน การต่อเติมหรือต่อขยายในระดับเดียวกันมักเกิดขึ้นจากการต่อขยาย
อาคารหรือชานเท่านั้น นอกจากนั้นแล้วยังสามารถขยายระเบียงไปตาม
ความยาวยาวได้จนตลอดความยาวแม่เรือนหลักเช่นกัน เราสามารถจำแนก
รูปแบบของการต่อระเบียงออกได้เป็นโครงร่างอย่างง่ายได้ดังนี้คือ 1)
“Rumah Tieng enam srembi” หรือ “เรือน 6 เสา” ซักระเบียง” และ
2) “Rumah Tieng enam srembi” หรือ “เรือน 6 เสา ซักระเบียง”

ภาพที่ 6 แม่เรือนซักระเบียง

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2.1.2.3 การต่อเรือนขยาย

นอกเหนือจากการเพิ่มขยายพื้นที่ใช้สอยโดยการเติมระเบียงจากแม่เรือน “ประธาน” หลักแล้ว ยังมีการยังมีการต่อขยายพื้นที่ใช้สอยออกไป โดยการ “ต่อเรือนขยาย” หรือ “เรือนรอง” ออกไปได้อีกในหลายลักษณะ ข้อได้เปรียบของโครงสร้างในเรือนแบบจารีตคือเรือนมีความยืดหยุ่นสำหรับการปรับเปลี่ยนต่อเติมอาคารได้ในภายหลังตามความต้องการ โดยที่ส่วนต่อเติมใหม่นั้นสามารถติดตั้งได้โดยไม่รบกวนโครงสร้างเดิมที่มีอยู่ ขณะเดียวกันก็ยังสามารถรื้อถอนได้โดยไม่ทำให้เกิดความเสียหาย ความแข็งแรงของอาคารนั้นขึ้นอยู่กับ การเข้าไม้และการยึดโดยการใส่สลักเดือยที่ซับซ้อน สลักเดือยนั้นทำหน้าที่เป็นกุญแจสำคัญ เมื่อถอดสลักเดือยแล้วอาคารจะแยกออกจากกันอย่างได้อย่างง่ายดาย ในหลายกรณีการย้ายเรือนนั้นทำได้โดยการรื้อขึ้นส่วนลงและนำไปประกอบใหม่ได้ในสถานที่ที่ต้องการ

ภาพที่ 7 เรือนขยาย

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

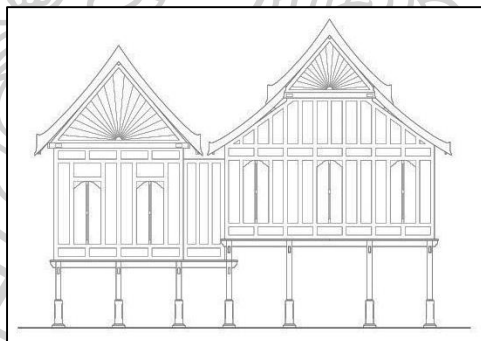
รูปแบบความหลากหลายของหมู่เรือนขยายนั้นเกิดขึ้นจากการลำดับและจัดเรียงแม่เรือนหลักกับเรือนขยายต่างๆ ตามความต้องการของเจ้าของเรือน ทั้งนี้วิถีชีวิตและธรรมเนียมปฏิบัติ ตลอดจนค่านิยมในท้องถิ่นนั้นๆ ย่อมเป็นปัจจัยในการจัดวางรูปแบบของเรือนขยายด้วย ลักษณะการต่อเรือนขยายที่พบในกลุ่มวัฒนธรรมมลายู ตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่

1) การต่อขยายแบบเรือนขนาน

การต่อขยายแบบเรือนขนานนั้นเป็นการสร้างเรือนรองขึ้นมาในแนวเดียวกับแม่เรือนหลักในลักษณะเรือนคู่ขนานโดยสร้างชิดกันหรือเว้นช่องเป็นชานก็ย่อมได้

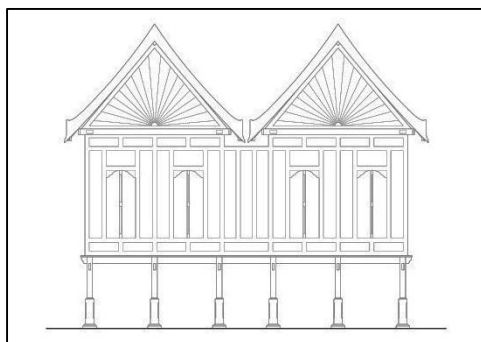
1ก การต่อเรือนขนานแบบชิดชน (มีรางน้ำ)

การต่อเรือนขนาดแบบชิดชนนี้ต่อมาได้รับการพัฒนาให้มีการเข้าถึงพื้นที่ภายในทางด้านหัวท้าย

ภาพที่ 8 การต่อเรือนแบบชิดชน

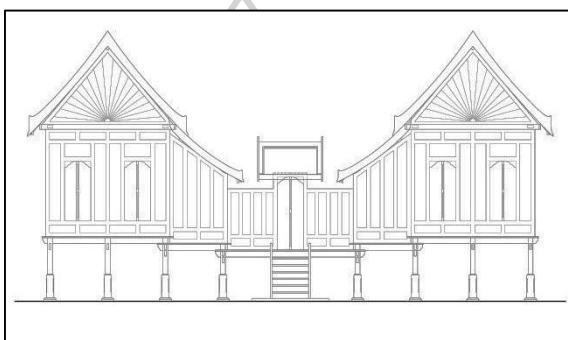
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 9 การต่อเรือนแฝด
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

1ข การต่อเรือนขนานแบบคั่นด้วยชาน

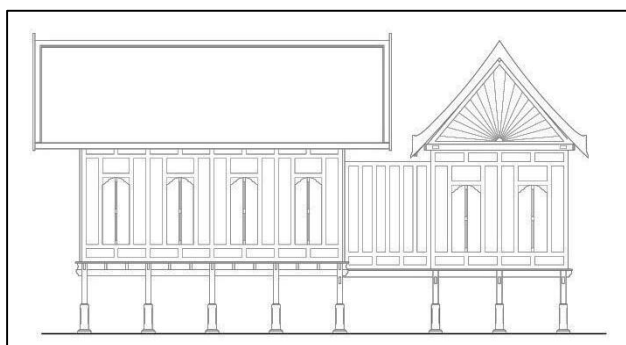
ในสมัยต่อมาความนิยมในการใช้พื้นที่ที่เรียกว่าชาน (Top Oenning) นั้นเสื่อมความนิยมลงไปเนื่องจากสภาพภูมิอากาศที่มีฝนตกชุกแทบตลอดทั้งปี

ภาพที่ 10 การต่อเรือนแบบคั่นด้วยชาน
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2) การต่อขยายแบบเรือนขวาง

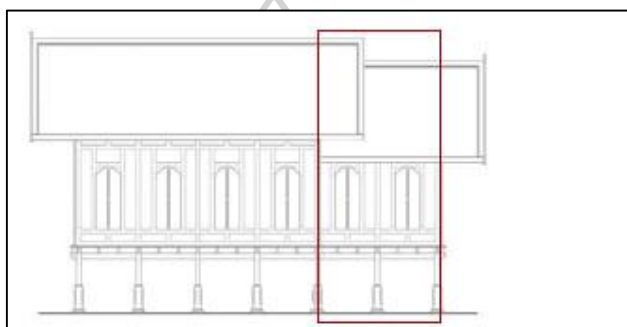
การต่อขยายเรือนขวางนั้นนิยมใช้กับเรือนรองที่ต่อไปทางด้านหลังซึ่งมีหน้าที่การใช้งาน เช่น ครั้ว หรือการขยายเรือนนอน เมื่อขยายไปในทิศทางที่ขวางกับแม่เรือนเกิดขึ้นเป็นเรือนขวางหลังแรกแล้ว ยังสามารถขยายเป็นเรือนขนานเป็นเรือนขวางหลังที่ 2 , ที่3 ได้อีกตามความเหมาะสม

ภาพที่ 11 การต่อเรือนขวาง
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3) การต่อแบบมุขลด

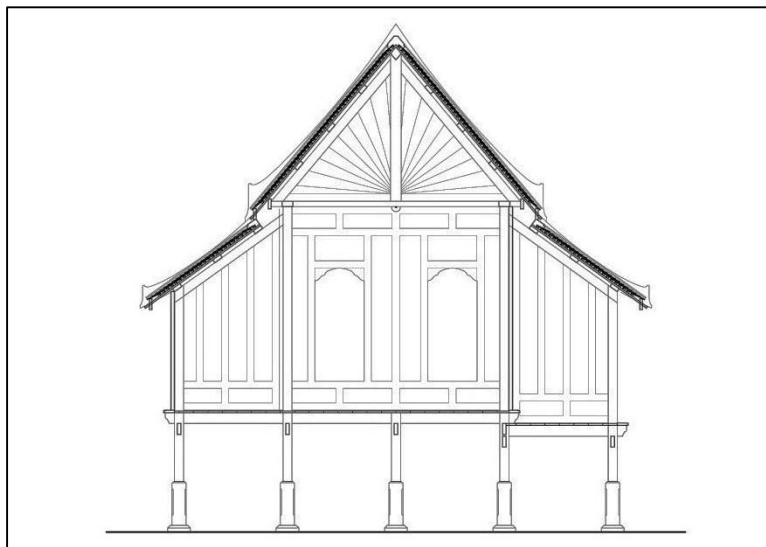
การต่อเรือนขยายแบบมุขลดนั้นไม่นิยมทำกันในเรือนพักอาศัยในกลุ่มของสถาปัตยกรรมมลายูตะวันออกเฉียงเหนือ หากแต่ยังมีปรากฏมุขลดในลักษณะนี้ในพื้นที่ปัตตานีคืออาคารมัสยิดอวาร์ ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 12 การต่อมุขลด
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2.1.2.4 โครงสร้างเรือนมลายูปัตตานีแบบจารีต

เรือนมลายูแบบจารีตนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยโครงสร้างเรือนรูปร่างสี่เหลี่ยมและระบบโครงหลังคารูปทรงสามเหลี่ยม การปรุงเรือนนั้นเน้นความสำคัญไปที่ความแข็งแรงทางโครงสร้าง ขึ้นส่วนของโครงสร้างต่างๆ นั้นทำมาจากไม้ถูกประกอบเข้าด้วยกันโดยใช้โดยวิธีการเข้าไม้และการใช้สลักเดือย โครงสร้างสำคัญของเรือนนั้น ได้แก่ เสา คานพื้น คาน (ซื่อและอะเส) หลังคา ข้อเสียของระบบโครงสร้างของเรือนแบบจารีตคือการขาดโครงค้ำยันในแนวทแยง เมื่อโครงสร้างเคลื่อนที่ในกรณีที่มีถ้ำน้ำหนักไม่สม่ำเสมอหรือแม้กระทั่งการเข้าไม้และการยึดตรึงเดือยต่างๆ ไม่ได้มาตรฐานเนื่องจากช่างฝีมือไม่ชำนาญอาจจะทำให้โครงสร้างเสียกำลังซึ่งนำมาซึ่งความเสียหายต่อตัวอาคารได้

ภาพที่ 13 โครงสร้างเรือนมลายูแบบจารีต
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

1) โครงสร้างเสาและฐานราก

ในวัฒนธรรมการสร้างเรือนมลายูปัตตานีนั้นเสาของเรือนนั้นมักจะวางอยู่บนฐานรากหรือบาทเสาที่ทำมาจากไม้เนื้อแข็ง หิน หรือคอนกรีตหล่อ เพื่อป้องกันเรือนจากการทรุดตัวจมลงในพื้นที่ น้ำหนักทั้งหมดของเรือนจะถูกถ่ายกกลงบนบาทเสาทำให้เรือนนั้นมีความมั่นคงทนการยึดตรึงใดๆ กับบาทเสา โดยปกติแล้วระยะห่างระหว่างฐานรากของเสาอาคารหลักอย่างน้อย 2.70 เมตร บาทเสาที่ทำมาจากไม้เนื้อแข็ง หิน หรือคอนกรีตหล่อนั้นยังช่วยป้องกันปลวกและป้องกันความเสียหายที่จะเกิดกับเสาได้จากการสัมผัสความชื้นโดยตรงจากพื้นดิน

เสาของเรือนนั้นมักจะทำมาจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ตะเคียนชันตาแมว (Cenkal) ซึ่งเนื้อไม้มีความแข็งแรงคงทนและหดตัวน้อยเหมาะสำหรับการก่อสร้างอาคารทั่วไป

ภาพที่ 14 บาทเสา

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์ และกุศล นาคะชาติ, **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

2) โครงสร้างพื้น

ลักษณะเฉพาะของโครงสร้างแบบจารีตคือ การใช้ “Bendul” หรือ “พริ้ง” เป็นกรอบโครงสร้างหลักในระดับช่วงกลางในการบังคับรูปทรงของเรือนให้อยู่ในรูปผังสี่เหลี่ยมด้วยความมั่นคง ในโครงสร้างอาคารโบราณนั้นพริ้งจึงมีขนาดที่ค่อนข้างใหญ่

ภาพที่ 15 พริ้ง

ที่มา: [https://adoc.tips/lampiran-4-masjid-kg-kuala-serdang-1908-masjid-kg-pantai-pah.html?fbclid=IwAR0_DajywPmbYd7B0WtwcDS52g7IjWdSOAja4EwYJWGAJqMkYI6xvR](https://adoc.tips/lampiran-4-masjid-kg-kuala-serdang-1908-masjid-kg-pantai-pah.html?fbclid=IwAR0_DajywPmbYd7B0WtwcDS52g7IjWdSOAja4EwYJWGAJqMkYI6xvRYDL3c)

YDL3c (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

แต่ในโครงสร้างเบา (Light Timber Structure) สำหรับเรือนแบบจารีตนั้น ระยะระหว่างเสาโครงสร้างหลักในแม่เรือน (ตามยาวเรือน) ค่อนข้างกว้างเพื่อให้มีขนาดพื้นที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัย ปัญหาที่ตามมาคือ “พื้น” ซึ่งรับน้ำหนักบรรทุกภายในเรือนนั้นมีการแอ่นตัวจากระยะพาดที่เพิ่มขึ้น เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว “ช่าง” จึงได้มีการประยุกต์ลักษณะทางโครงสร้างพื้นโดยการเพิ่มขึ้นส่วนที่เรียกว่า “รอดชุดที่ 2” ในทางยาวของเรือนมารองรับชุดรอดเดิมซึ่งได้เปลี่ยนหน้าที่มาเป็น “ตง” เพื่อรับพื้นกระดานที่ปูตามทางยาวของเรือน เพื่อป้องกันการเสี้ยก้างจาก ระยะพาดของรอดแนวใหม่จึงเกิดองค์ประกอบที่ตามมาคือ “เสาสั้น” ที่ช่วยถ่ายน้ำหนักจากรอดตามความยาวเรือนผ่านสู่บาทเสาลงสู่พื้น

ภาพที่ 16 เสาสั้น

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์ และกุศล นาคะชาติ, เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

นอกจากนั้นแล้ว “รอด” ชุดใหม่ก็กลายมาเป็นโครงสร้างหลักที่บังคับความแข็งแรงของช่วงล่างอาคารในแนวยาวของเรือนแทน “พริ้ง” เมื่อพริ้งหมดหน้าที่ในการรักษาความแข็งแรงทางโครงสร้างแล้ว “พริ้ง” ในเรือนแบบจารีตนั้นจึงกลายมาเป็นองค์ประกอบสำหรับงานสถาปัตยกรรมที่หน้าที่เพียงรับรองแนวฝาด้านนอกและเป็นชั้นส่วนสำหรับเก็บความเรียบร้อยของขอบพื้นกระดานเท่านั้น

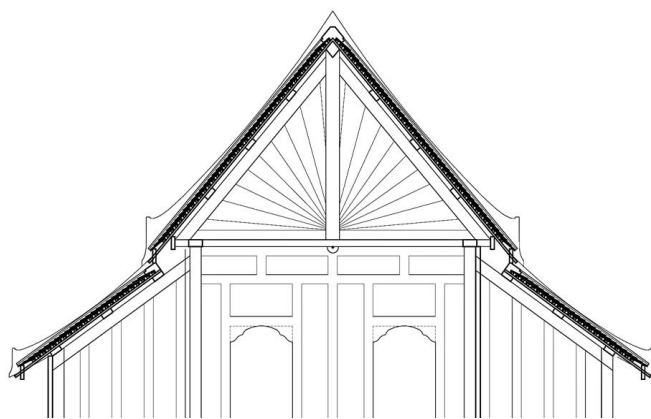
3) โครงสร้างหลังคา

ในขณะที่โครงสร้างชุดรอดนั้นเป็นโครงสร้างหลักที่ใช้บังคับความแข็งแรงของอาคารในระดับพื้น “ช่อ” และ “อะเส” ก็เป็นโครงสร้างสำคัญที่ช่วยบังคับโครง

รูปของเรือนในระดับหลังคาให้มีความมั่นคง ซื่อและอะเสทำหน้าที่เป็นโครงสร้าง พาดช่วงที่รับน้ำหนักทั้งหมดของหลังคาถ่ายลงสู่หัวเสา ซื่อและอะเสในเรือนอย่าง จาริตันมีลักษณะกว้างเหมือนซื่อเรือนไทยแต่มีความหนามากกว่า มีการเข้าไม้ไขว่ กันสนิทและวางบนปลายเสาโดยมีเดือยของปลายเสาบังคับให้โครงสร้างหลักทั้งสอง ตรีงอยู่ในตำแหน่ง

ในระดับโครงสร้างเพื่อรับผืนหลังคานั้นคล้ายคลึงกับโครงสร้างเรือนไทย โดยมีการตั้งเสาดั้งบนซื่อและใช้แม่จันทันวางเป็นโครงแนวทแยงบากไขว้คร่อมรับ ปลายดั่งเพื่อรองรับอกไก่ที่เป็นโครงสร้างทางยาวอีกชั้น จากนั้นจึงวางแปลนและ กลอนเพื่อรับประแนวสำหรับการมุงหลังคา

โครงสร้างหลังคาแบบจาริตันองค์ประกอบสำคัญที่แตกต่างจากเรือนสมัย หลังนั้นคือ การใช้แปลนขนาดใหญ่เป็นโครงสร้างพาดตามยาวเรือนเพื่อรองรับ กลอน แต่ในเรือนยุคหลังหรือเรือนสมัยใหม่นั้น ได้พัฒนาให้มีการใช้จันทันพรางวาง เป็นช่วงๆ เพื่อรับประแนวเลย โครงสร้างระบบใหม่นี้มีความประหยัดวัสดุกว่า ระบบจาริตมาก กล่าวคือไม่ต้องมี “แปลน” และ “กลอน” ซึ่งประหยัดงบประมาณ จากการก่อสร้างระบบหลังคาแบบจาริต องค์ประกอบทางโครงสร้างใหม่ที่ตามมาคือ “สะพานรองอะเส” ที่รับตลอดความยาวหลังคาเพื่อรับ “จันทันพราง”

ภาพที่ 17 โครงสร้างหลังคา

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2.1.2.5 ตัวอย่างเรือนพื้นถิ่นแบบจาริตมลายูชายฝั่งตะวันออกตอนเหนือ

1) ในเขตปัตตานี

1ก เรือนเก่าพระยายะลา

1ข เรือนเก่าธิดาทนกูมูฮัมหมัดวังจะบังติกอ

1ค เรือนเก่าในเขตนราธิวาส

1ง เรือนเก่าในตำบลบางปู

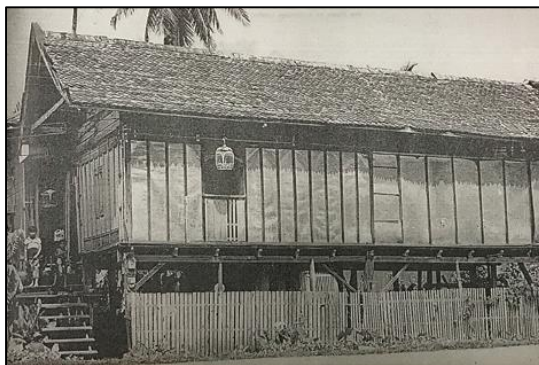
ภาพที่ 18 เรือนพระยายะลา

ที่มา: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดยะลา**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2544)

ภาพที่ 19 เรือนธิดาทนกูมูฮัมหมัดวังจะบังติกอ

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 20 เรือนเก่าในเขตนราธิวาส

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศรษฐจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์ และกุศล นาคะชาติ, เรือนไทย
มุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

ภาพที่ 21 เรือนเก่าในตำบลบางปู

ที่มา: มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

2) ในเขตรัฐกลันตัน

2ก เรือนเก่าในเขตปูเลาปือซาร์

2ข เรือนเก่าในโกตาบารู

2ค เรือนเก่าตมกุงสูมหาวิทยาลัยแห่งชาติมาเลเซีย

ภาพที่ 22 เรือนเก่าในเขตปูเลาเปือซาร์

ที่มา: <http://pp-sk.blogspot.com/2015/02/rumah-bujang-siri-binaan-bersejarah.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 23 เรือนเก่าในโกตาบารู

ที่มา: <http://decorativeelement.blogspot.com/2010/04/rumah-kelantan-vs-rumah-terengganu.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 24 เรือนตงกูบงสุ

ที่มา: <http://pp-sk.blogspot.com/2015/03/istana-kelantan-tersergam-sebalik-hutan.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

3) ในเขตรัฐตรังกานู

3ก เรือนเต็งกูนิกในป่าดง เนอการา

3ข เรือนเก่าในพิพิธภัณฑสถานรัฐตรังกานู

ภาพที่ 25 เรือนเต็งกูนิก

ที่มา: <https://dome.mit.edu/handle/1721.3/133610?show=full>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 26 เรือนเก่าในพิพิธภัณฑสถานรัฐตรังกานู

ที่มา: <https://www.hmetro.com.my/node/182902>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.1.3 กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมมลายูชายฝั่งตะวันออกตอนเหนือแบบจารีตในอาคาร สาธารณะ

2.1.3.1 มัสยิดอาโห

ประวัติ : สุเหร่าอาวหฺ หรือมัสยิดอาโห ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านตันหยง ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เป็นสุเหร่าขนาดเล็กสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร หลังคาทรงจั่ว 3 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ถือว่าเป็นมัสยิดรุ่นแรกของปัตตานีที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่เหลืออยู่ในเวลานี้ ที่ตั้งของสุเหร่าอยู่ใกล้กับคลองตันหยง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำปัตตานีสมาลึงกาสุกะ ที่ตั้งของมัสยิดเดิมอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดใหญ่ที่พ่อค้าวานิชเข้ามาแวะพักซื้อขายสินค้า เพราะสามารถเดินเรือจากอ่าวปัตตานีต่อไปถึงยาลอ (ยะลาในปัจจุบัน) และข้ามฝั่งไปถึงเปรักและเคดาหฺได้ ต่อมาลำน้ำสาขาของแม่น้ำตันหยงที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำปัตตานีโบราณแถบบ้านกระโตะ บ้านกอลำ และบ้านเกาะมาวีตื้นเขินลง เนื่องจากแม่น้ำเปลี่ยนทางเดิน ทำให้ศูนย์กลางความเจริญของชุมชนแห่งนี้เปลี่ยนไป ปัจจุบันยังคงปรากฏร่องรอยความเก่าแก่ของชุมชนบ้านตันหยงแห่งนี้ นอกจากจะทำหน้าที่เป็นท่าเรือมาตั้งแต่สมัยลึงกาสุกะแล้ว ยังเชื่อว่าเป็นที่ชุมนุมของพ่อค้าอิสลามชาวอาหรับและเปอร์เซีย จากดินแดนปาร์ซี (Parsi) หรือคาบสมุทรอหรับในสมัยโบราณ ในหนังสือ Hikayat Raja Langasuka ระบุว่าพ่อค้าชาวอาหรับและเปอร์เซียเหล่านี้นิยมแต่งงานกับชาวมลายูท้องถิ่นและพากันเดินทางไปค้าขายแถบจีนและกัมพูชา แม้ว่าหลักฐานข้อมูลการเข้ารับศาสนาอิสลามครั้งแรกของชาวปัตตานียังขาดความชัดเจน แต่เชื่อว่าชาวปัตตานีเข้ารับอิสลามครั้งแรกตั้งแต่ประมาณคริสต์ศักราช 1000 และเป็นผู้นำไปเผยแพร่ในกลันตันราวคริสต์ศักราช 1200 ขณะนั้นกษัตริย์ปัตตานียังนับถือศาสนาพุทธ มีเมืองหลวงอยู่ที่โกตามลหิขฺย์ อีกราว 300 ปีต่อมา หลังจากย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรือเซะ กษัตริย์จึงเปลี่ยนมาเข้ารับศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์อิสลามที่ปัตตานีจึงเชื่อว่าสุเหร่าอาวหฺสร้างขึ้นสมัยที่คนปัตตานีเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในยุคแรก และถือว่าเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดของปัตตานี (Bougas, 1992) ที่เหลืออยู่ในเวลานี้ นอกจากนั้นที่หมู่บ้านตันหยงแห่งนี้ก็ถือว่าเป็นที่กำเนิดปอเนาะแห่งแรกของปัตตานีเช่นกัน

สุเหร่าอาวหฺหลังเดิมที่อยู่ริมแม่น้ำตันหยงอาจมีอายุเก่าแก่ถึง 600 ปี เมื่อประสบปัญหาตลิ่งถูกน้ำกัดเซาะ ถึงถูกย้ายมาในที่แห่งใหม่ที่เป็นที่ตั้งในปัจจุบัน ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าให้ฟังว่า ไม่สามารถระบุอายุของสุเหร่าอาวหฺที่แน่นอน แต่อย่างน้อยมีอายุเก่าแก่ถึง 600 ปี เนื่องจากสุเหร่าหลังนี้เดิมตั้งอยู่ใกล้ริมตลิ่งของคลองตันหยง แต่เมื่อมีปัญหาหน้าในแม่น้ำกัดเซาะจึงได้ช่วยกันหามาวางในที่ปัจจุบัน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนานแล้วแต่

ไม่มีการบันทึกไว้ จนถึงปัจจุบันได้มีการซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง ทั้งส่วนที่เป็นโครงสร้าง หลังคา ฝาผนัง พื้นและเสา โดยเฉพาะเสานั้นได้เปลี่ยนมาใช้เสาปูนแทนเสาไม้ซึ่งได้ผุ กร่อนไปตามกาลเวลา แม้ว่าจะมีการซ่อมแซมหลายครั้ง แต่ทุกครั้งก็คงสภาพเดิมเอาไว้ เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการสร้างบันไดทางขึ้นด้วยคอนกรีต แทนบันไดไม้ที่ชำรุด และสร้าง โรงเรียนตาติกาสำหรับให้การศึกษาแก่เด็กๆ ในชุมชนติดกับสุเหร่าดังกล่าว แม้ว่าจะทำให้ ทัศนียภาพเดิมเสียไปบ้าง แต่ก็ได้พยายามสร้างให้กลมกลืนกับสภาพเดิมของสุเหร่า

คุณค่าของสุเหร่าแห่งนี้อยู่ที่สถาปัตยกรรมพื้นเมืองของช่างท้องถิ่นปัตตานี เชื่อกัน ว่าวิถีชีวิตและความเชื่อของศาสนาเดิมในชุมชน คือ ฮินดูและพุทธยังคงมีอิทธิพลอยู่มาก ในขณะนั้น ดังนั้น รูปแบบศิลปกรรมและโครงสร้างของสุเหร่าจึงดูคล้ายกุฏิของวัดในพุทธ ศาสนา โดยที่รูปแบบอิทธิพลของสถาปัตยกรรมอิสลามแบบตะวันออกกลางยังเข้ามาไม่ ถึง³

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : อาคารมัสยิดอาวรีนั้นเป็นอาคารก่อสร้างด้วยไม้ ตะเคียน โดยใช้การเข้าไม้ด้วยสลักเดือยตามกรรมวิธีอย่างโบราณ เป็นอาคารชั้นเดียวยก ใต้ถุนสูงประมาณ 1 เมตร เสาทุกต้นตั้งอยู่บนบาทเสาปูน ตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคาร ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นเรือนประธานลักษณะเรือนมลายู จาริตแบบแม่เรือนจั่วร่วมปีกนกความยาว 4 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่ว 3 ชั้นแบ่งออกเป็นจั่ว ในประธาน หลังคาปีกนก และหลังคายื่นกันสาดด้วยโครงสร้างเต้าจากเสาร่วมนอก แนว เสาระหว่างห้องไม่มีเสาร่วมในแต่ใช้วิธีพาดข้อไขว้เพื่อรับเสาดังโครงสร้างหลังคาระดับปี กนก ผนังหุ้มฝาปะกนโดยรอบตลอดแนวไม่ทำช่องคอสองและร่องดินข้าง ฝาปะกนแต่ละ ห้องเสาเจาะช่องเปิดหน้าต่างระดับพื้น ฝาปะกนด้านหุ้มกลองห้องตรงกลางเจาะช่อง ประตูสำหรับเข้าออก พื้นใช้ไม้ตะเคียนรองรับด้วยโครงสร้างรอดซึ่งวางบนเสาสั้น ส่วนที่ สองเป็นส่วนนำสวด ลักษณะเป็นส่วนยื่นอาคารทำนองมุขลดเหลือความกว้างมุขเพียง แนวเสาร่วมในของแม่เรือนประธานความยาว 3 ห้องเสา แบ่งออกเป็น 2 ห้องเสาใหญ่ และ 1 ห้องเสาเล็ก หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น แบ่งออกเป็นจั่วประธานและหลังคายื่นกันสาด ด้วยโครงสร้างเต้าจากเสา ผนังหุ้มฝาปะกนทั้งสามด้าน เดิมเว้นช่องจั่วโล่งไม่ทำแผงหน้า บัน อาศัยหลังคาปีกนกไขว้กันฝนสาดแทนแผงหน้าบัน

ภาพที่ 27 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

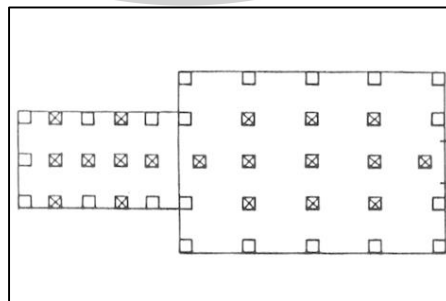
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 28 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

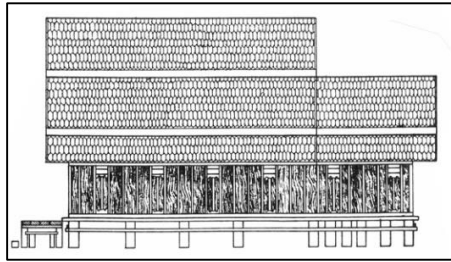
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 29 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

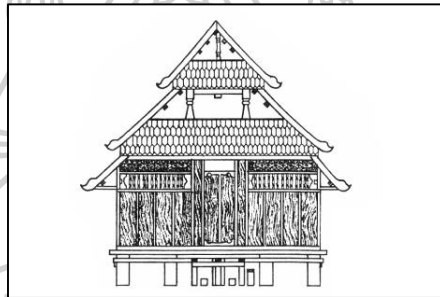
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 30 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

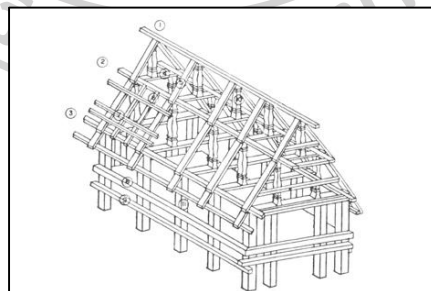
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 31 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 32 มัสยิดอาโห

ที่มา: https://www.persee.fr/doc/arch_0044-8613_1992_num_43_1_2808

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.1.3.2 มัสยิดตะโลมะมานะ

ประวัติ : มัสยิดตะโลมะมานะ หรือ มัสยิดวาติลฐูเซ็น เป็นศาสนสถานในศาสนาอิสลามแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่หมู่ 1 บ้านตะโลมะมานะ ตำบลลูโบะสาวอ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส บริเวณเชิงเขาบูโด มัสยิดแห่งนี้สร้างด้วยเครื่องไม้ดั้งเดิมที่มีความงดงามและเก่าแก่แห่งหนึ่งของโลกมลายู ภายในเป็นที่เก็บรักษาพระคัมภีร์อัลกุรอานซึ่งเขียนด้วยลายมือของวันสุซเซน อัชชานาวี อิหม่ามคนแรกของมัสยิด และยังเป็นมัสยิดที่มีสถาปัตยกรรมผสมผสานกันระหว่างมลายู ไทย และจีน

ชื่อมัสยิดตะโลมะมานะ มาจากคำมลายูว่า "ตะโละ" แปลว่าอ่าว กับคำว่า "มานะ" ซึ่งเป็นชื่อพรรณไม้ท้องถิ่นชนิดหนึ่ง มีมากริมลำธารใกล้มัสยิด จึงมีความหมายว่า "บริเวณที่มีต้นมานะ" แต่บางแห่งก็ว่า "มานะ" เป็นคำมลายูเก่า แปลว่านกหรือไก่ที่มี

ที่ตั้งของหมู่บ้านตะโลมะมานะในอดีตเป็นป่าสมบูรณ์ ต่อมาวันสุซเซน อัชชานาวี นักการศาสนาอิสลามจากหมู่บ้านสะนอ (ปัจจุบันคืออำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี) และภรรยาคืออุมมีกิลซุม หญิงชาวบ้านม่วงหวาน (ปัจจุบันคืออำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี) พร้อมผู้ติดตามจำนวนหนึ่งหนีภัยสงครามระหว่างสยามและปัตตานี บางแห่งก็ว่าโยกย้ายถิ่นฐานจากคำสั่งของเจ้าเมืองสลิกลงบาย (เมืองสายบุรี) ไปตั้งถิ่นฐาน ณ บริเวณเชิงเขาบูโด

กล่าวกันว่าวันสุซเซนเป็นนักการศาสนาที่ยอดเยี่ยม สามารถท่องจำพระคัมภีร์อัลกุรอานได้อย่างลึกซึ้งทั้งเล่ม รวมทั้งผลิตนักปราชญ์ทางศาสนาได้จำนวนมาก มีดำริให้สร้างมัสยิดสำหรับปฏิบัติศาสนกิจ จึงสร้างมัสยิดจากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นคือไม้ตะเคียน ซึ่งมีมากในป่าบูโด และใช้เครื่องมือท้องถิ่น โดยมีหะยีชายฮู ครูสอนศาสนาเป็นผู้ก่อสร้าง และแซมมะเป็นนายช่าง⁴

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : อาคารมัสยิดตะโลมะมานะนั้นเป็นอาคารก่อสร้างด้วยไม้ตะเคียนทั้งหลัง โดยใช้การเข้าไม้ด้วยสลักเดือยตามกรรมวิธีอย่างโบราณ เป็นอาคารชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงประมาณ 1.50 เมตร บนเสาไม้ 26 ต้น เสาทุกต้นตั้งอยู่บนบาทเสาปูน สันนิษฐานว่าอาคารมัสยิดตะโลมะมานะในปัจจุบันนี้ถูกต่อเติมมาแล้วไม่น้อยกว่า 2 - 3 ครั้ง

ตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นเรือนประธานความยาว 4 ช่วงเสามีขนาด 14.20 X 6.30 เมตร ลักษณะทรงโรง กล่าวคือมีหลังคาลักษณะเหมือนหลังคาปั้นหยาดโดยรอบ หลังคาแบ่งออกเป็นสองชั้น ชั้นบนทรง

จั่วยกคอสองสูงระหว่างชั้น ทำบัวหางยิปดตลอดโดยรอบช่องคอสอง ชั้นล่างเป็นหลังคาปีกนกกวาดยื่นเป็นกันสาดรองรับปลายหลังคาด้วยโครงสร้างเต้าจากเสาร่วมนอก แนวเสาระหว่างห้องไม่มีเสาร่วมในแต่ใช้วิธีพาดข้อไขว้เพื่อรับเสาดั้งโครงสร้างหลังคาระดับปีกนกเช่นเดียวกับมัสยิดอวาร์ ผนังหุ้มฝาปะกนโดยรอบตลอดแนว ฝาปะกนแต่ละห้องเสาทำร่องตีขึ้นข้างและช่องคอสองด้านบนฉลุลายพรรณพฤกษาหรือลายเลขาคณิตตลอดแนว ด้านยาวเจาะช่องเปิดหน้าต่างทุกช่อง ฝาปะกนด้านหุ้มกลองห้องตรงกลางเจาะช่องประตูสำหรับเข้าออก ชุดฝาปะกนมีความสูงเพียงระดับเต้า เว้นช่องว่างระหว่างปลายฝาปะกนถึงท้องอะเส ฝ้าใช้ไม้ตะเคียนรองรับด้วยโครงสร้างรอดซึ่งวางบนเสาสั้น ส่วนที่สองเป็นส่วนนำสวดมีขนาด 4.60 X 5.60 เมตร ลักษณะเป็นส่วนยื่นอาคารทำนองมุขลด หลังคาทรงจั่วมะนิลา 2 ชั้น แบ่งออกเป็นจั่วประธานและหลังคาปีกนกกวาดยื่นเป็นกันสาดรองรับปลายหลังคาด้วยโครงสร้างเต้าจากเสา ผนังหุ้มฝาปะกนทั้งสามด้าน เว้นช่องจั่วโล่งไม่ทำแผงหน้าบัน อาศัยหลังคาปีกนกไขว่กันฝนสาดแทนแผงหน้าบัน บริเวณที่เป็นไขว่จั่วซ้อนเรือนเล็กๆ อีกชั้นใช้เป็นหออะซานประกาศเรียกศาสนิกเมื่อถึงเวลาละหมาด ลักษณะหอผังทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังปั้นหยายอดประดับปูนปั้นลายเถาปลายตะเข้สัน ลักษณะละม้ายแก่เงิน จึงเป็นที่มาของแนวความคิดที่ว่าเป็นอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมจีน

ภาพที่ 33 มัสยิดตะโลมะนาณะ

ที่มา: http://www2.narathiwat.go.th/nara2016/travel/detail/2?fbclid=IwAR1HXrO1WjZT-NW4PFyl4pfBXfdk-X_36sLcUnuu70h16wO-88PCgK0Kic

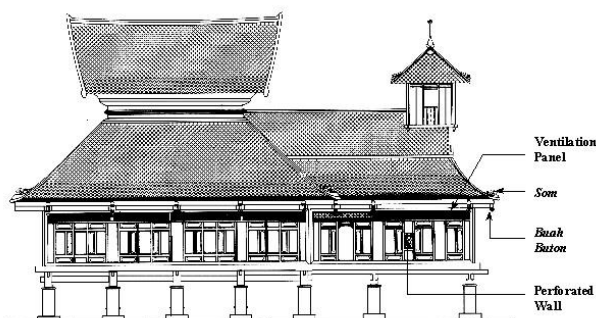
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 34 มัสยิดตะโละมาเนาะ

ที่มา: http://www2.narathiwat.go.th/nara2016/travel/detail/2?fbclid=IwAR1HXrO1WjZT-NW4PFyl4pfBXfdk-X_36sLcUnuu70h16wO-88PCgK0Kic

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 35 มัสยิดตะโละมาเนาะ

ที่มา: <http://www.geocities.ws/isaid04652/Fulltext007.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.1.3.3 มัสยิดกำปางเลาต์

ประวัติ: มัสยิดกำปางเลาต์ตั้งอยู่ในหมู่บ้านกำปางนิลัมปรี เมืองโกตาบารูในรัฐกลันตัน มัสยิดแห่งนี้ตั้งอยู่บนถนนกัวลาไกรตรงข้ามกับสถาบันการศึกษาอิสลามแห่งมหาวิทยาลัยมาลายา

ตามเรื่องราวมุขปาฐะกล่าวกันว่าเมื่อหลายศตวรรษก่อนได้มีนักการศาสนาแล่นเรือไปทั่วหมู่เกาะมาลายูเพื่อเผยแพร่ศาสนาอิสลามในช่วงปี ค.ศ.1730 กลุ่มนักเผยแพร่ศาสนาเดินทางผ่านชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูจากปัตตานีในภาคใต้ของประเทศไทย

ไปยังชาวอินโดนีเซีย นำเสียดายที่เรือของพวกเขาเร็วและมีปัญหา นักเผยแผ่ศาสนาได้ตั้งสัจจาธิษฐานว่าถ้าพวกเขาได้เข้าฝั่งอย่างปลอดภัยพวกเขาจะสร้างมัสยิดทันทีเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ คำอธิษฐานของพวกเขาได้รับการตอบรับจากพระเจ้า ในที่สุดนักเผยแผ่ศาสนาได้ขึ้นฝั่งที่บ้านกำปงเลาต์ ตำบลตุมปัต รัฐกลันตันนั่นเอง

อาคารมัสยิดเดิมนั้นเป็นอาคารโถงมีเพียงเสาที่รองรับหลังคาสามชั้นที่มุงด้วยใบจาก มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 400 ตารางฟุต ในช่วงปลายของศตวรรษที่ 19 มัสยิดแห่งนี้กลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญและได้ขยายมัสยิดให้มีขนาดใหญ่ขึ้นประกอบด้วยส่วนประกอบพิธีทางศาสนา มุขระเบียง รวมถึงหอคอยไว้ประกาศเชิญชวนละหมาด เสาทั้งหมด 20 ต้นถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการต่อเติมนี้ การก่อสร้างกรรมวิธีโบราณโดยการเข้าลิ้นและใช้สลักเดือยที่เป็นเอกลักษณ์ หลังคาตัดจากถักมุงแทนที่ด้วยกระเบื้องดินเผา

มัสยิดแห่งนี้สร้างขึ้นบนริมฝั่งของแม่น้ำกลันตันและมักถูกน้ำท่วมฉับพลันเหมือนเช่นเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 1926 หรือที่เรียกว่า “บ้าย์ อายร์ เมอระห์” ซึ่งทำลายโครงสร้างฐาน หลังจากนั้นถูกน้ำท่วมครั้งใหญ่อีกครั้งในปี ค.ศ. 1966 ซึ่งพัดพาเอาชิ้นส่วนของมัสยิดสมาคมประวัติศาสตร์มาเลเซียแนะนำให้อพยพมัสยิดไปยังที่ปลอดภัย ในปี ค.ศ. 1968 มัสยิดได้ถูกย้ายไปยังที่ตั้งแห่งใหม่ในตำบลกำปงนีลัมปรีจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

ในปี ค.ศ. 1988 มัสยิดได้รับการปรับปรุงด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และห้องน้ำ⁵

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : อาคารมัสยิดกำปงเลาต์นั้นเป็นอาคารก่อสร้างด้วยไม้ตะเคียนทั้งหลัง โดยใช้การเข้าไม้ด้วยสลักเดือยตามกรรมวิธีอย่างโบราณ เป็นอาคารชั้นเดียวยกได้สูงประมาณ 1 เมตร เสาทุกต้นตั้งอยู่บนบาทเสาปูน

ตัวอาคารหลักมีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสความกว้างยาว 3 ช่วงเสา หลังคาทรงจั่ว 3 ชั้น แบ่งออกเป็นหลังคาประธานทรงปั้นหยายอด (พีระมิด) หลังคาปีกนก และหลังคาขึ้นกันสาดใช้โดยใช้เสาพะไลรับ เสารวมในขนาดใหญ่ 4 ต้นใช้รับหลังคาประธาน ช่วงสแปนใหญ่ตรงกลางเพิ่มเสาร่วมนอกรับฝาปะกน ผนังหุ้มฝาปะกนโดยรอบตลอดแนวเสาร่วมนอก ฝาปะกนแต่ละห้องเสาเจาะช่องเปิดหน้าต่างระดับพื้น ฝาปะกนด้านฝั่งตรงข้ามส่วนนำละหมาดเจาะช่องประตูสำหรับเข้าออก ต่อมามีการขยายพื้นที่ใช้งานโดยต่อพื้นที่ออกไปห้องพะไลที่ปลายสองข้างทางซ้ายและขวามือของส่วนนำละหมาด ด้านหน้าอาคารมีอาคารโถงยาวตลอดความยาวอาคารหลัก หลังคาปั้นหยายกหลังคาปีกนกคลุมระเบียงใช้เป็นส่วนพื้นที่โถงทางเข้า

ภาพที่ 36 มัสยิดกำปงเลาต์

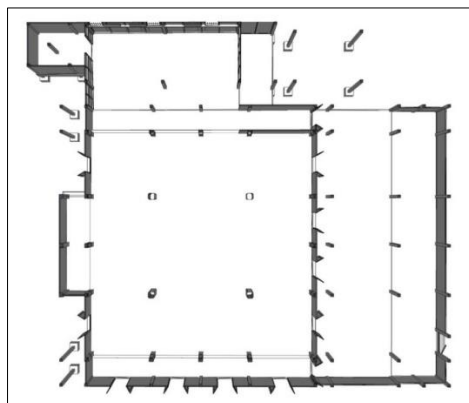
ที่มา: <https://penselpatahtunteja.blogspot.com/2016/10/masjid-tertua-berusia-lebih-300.html> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 37 มัสยิดกำปงเลาต์

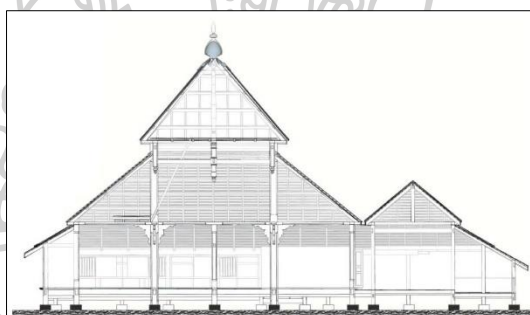
ที่มา:

<https://www.facebook.com/serundingkayah/photos/a.1182098291919290/1182095158586270/?type=1&theater> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 38 มัสยิดกำปงเลาต์

ที่มา: Ahmad Sanusi Hassan1, and Mohd Syafik Ahmad Nawawi, **Malay Architectural Heritage on Timber Construction Technique of the Traditional Kampung Laut Old Mosque, Malaysia**, Asian Social Science Vol. 10, No. 8 (2014)

ภาพที่ 39 มัสยิดกำปงเลาต์

ที่มา: Ahmad Sanusi Hassan1, and Mohd Syafik Ahmad Nawawi, **Malay Architectural Heritage on Timber Construction Technique of the Traditional Kampung Laut Old Mosque, Malaysia**, Asian Social Science Vol. 10, No. 8 (2014)

2.1.3.4 มัสยิดลังงาร์

ประวัติ : มัสยิดลังงาร์ตั้งอยู่ในถนนลังงาร์ ตำบลกำปงลังงาร์ เมืองโกตาบารูในรัฐกลันตัน มัสยิดลังงาร์เป็นมัสยิดหลวงหนึ่งในไม่กี่แห่งที่เป็นทั้งมัสยิดและเป็นที่ตั้งของสุสานหลวงแห่งราชสำนักกลันตัน สุสานแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันในฐานะเป็นที่ฝังพระศพของ “ลง ยูนุส” ซึ่งรู้จักกันในนาม “สุสานลังงาร์” ที่ดินบริเวณนี้ต่อมาถูกล้อมรั้วและยกฐานะขึ้นเป็นสุสานหลวง ภายหลังจากได้มีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณโดยรอบและ

ได้สร้างมัสยิดขึ้นอย่างน้อยในราวปี ค.ศ. 1870 ท่ามกลางภาวะสงครามกลางเมืองซึ่งเกิดการชิงอำนาจกันระหว่างสมาชิกราชวงศ์กัลันตัน ในที่สุด“ลง เจ๊ะนิ” เป็นฝ่ายชนะ เมื่อลงเจ๊ะนิ สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ.1886 การพระราชพิธีพระศพทางศาสนาถูกจัดขึ้นที่มัสยิดแห่งนี้ พระศพของพระองค์ถูกฝังข้างๆ อาคารมัสยิด⁶

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : อาคารมัสยิดลังงาร์เป็นอาคารก่อสร้างด้วยไม้ตะเคียน โดยใช้การเข้าไม้ด้วยสลักเดือยตามกรรมวิธีอย่างโบราณ เป็นอาคารชั้นเดียวยกได้ถุนสูงประมาณ 1 เมตร เสาทุกต้นตั้งอยู่บนบาทเสาปูน

ตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีสัดส่วนความยาวยาวเป็นสองเท่าของด้านสั้น ลักษณะเป็นเรือนมลายูจารีตแบบแม่เรือนร่วมปีกนกความยาว 9 ช่วงเสารวมพะไล หลังคาทรงจั่วซ้อน 3 ชั้น ประกอบด้วย จั่วหลังคาตบใหญ่ หลังคาตบปีกนก และตบหลังคาพะไลคลุมพื้นที่ระเบียงโดยรอบ (สันนิษฐานว่าได้รับการต่อเติมในภายหลัง เนื่องจากองศาของหลังคามีความลาดชันน้อยมาก) ระหว่างชั้นหลังคาไม่มีการยกคอสอง ทำช่องแสงหรือช่องระบายอากาศ ปลายหลังคาจั่วประดับด้วยปั้นลมไขว้กันขนาดใหญ่ในลักษณะกาแล

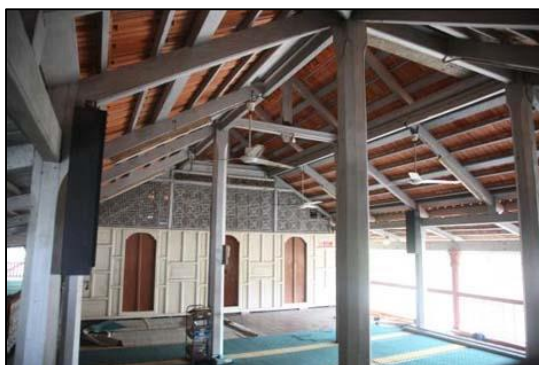
พื้นที่ใช้งานถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นชั้นพื้นยกสูงที่สุดใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและส่วนนำสวดมีฝ้าปะกนกกันโดยรอบ ส่วนที่สองลดระดับเป็นโถงมุขด้านหน้าและทางเดินโดยรอบ

ภาพที่ 40 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: http://studentsrepo.um.edu.my/5957/4/Lampiran_4.pdf

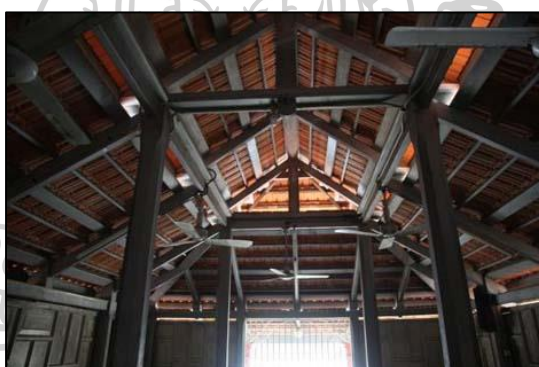
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 41 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: http://studentsrepo.um.edu.my/5957/4/Lampiran_4.pdf

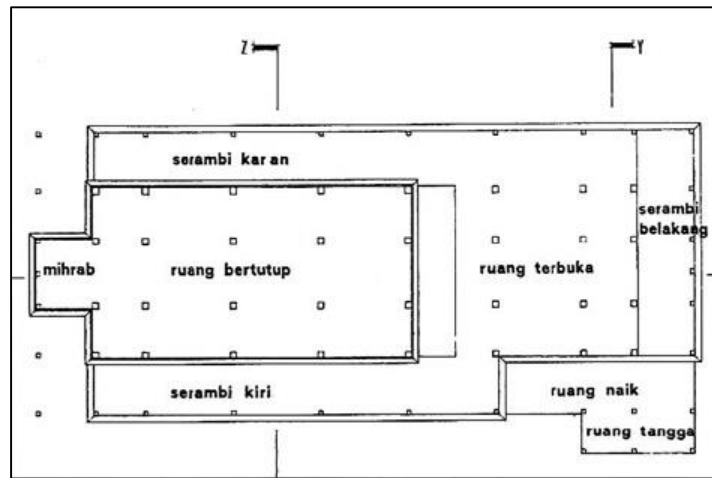
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 42 มัสยิดลังงาร์

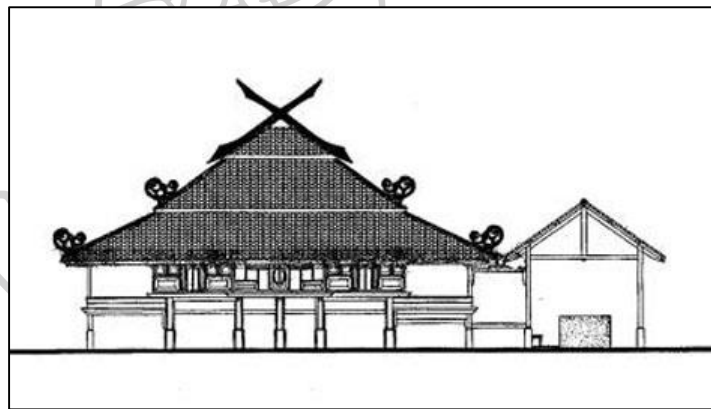
ที่มา: http://studentsrepo.um.edu.my/5957/4/Lampiran_4.pdf

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

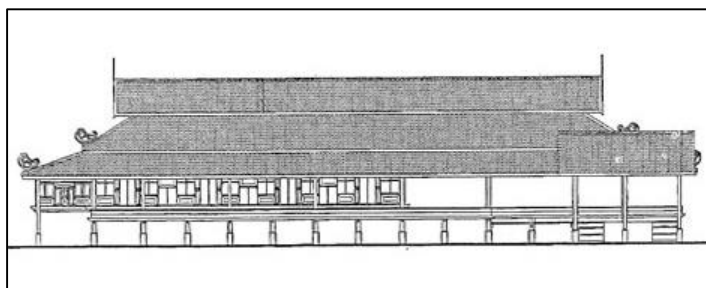
ภาพที่ 43 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: Mohamad Tajuddin and Mohamad Rasdi, **The Architectural Heritage of the Malay World : The Traditional Mosque**, (Malaysia: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, 2000)

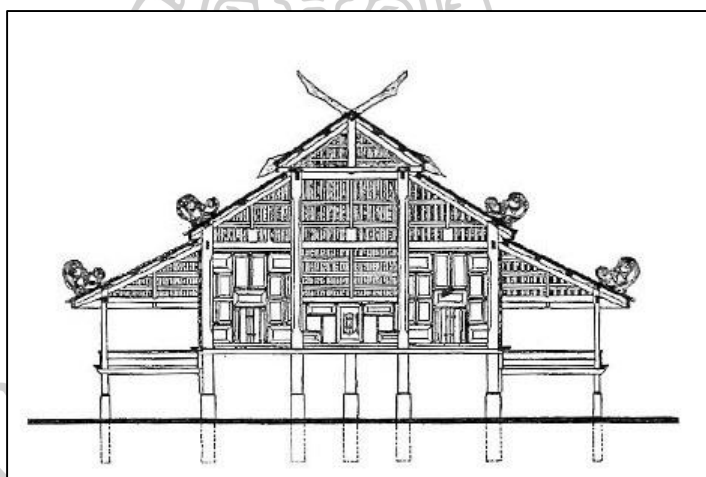
ภาพที่ 44 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: Mohamad Tajuddin and Mohamad Rasdi, **The Architectural Heritage of the Malay World : The Traditional Mosque**, (Malaysia: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, 2000)

ภาพที่ 45 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: Mohamad Tajuddin and Mohamad Rasdi, **The Architectural Heritage of the Malay World : The Traditional Mosque**, (Malaysia: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, 2000)

ภาพที่ 46 มัสยิดลังงาร์

ที่มา: Mohamad Tajuddin and Mohamad Rasdi, **The Architectural Heritage of the Malay World : The Traditional Mosque**, (Malaysia: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia, 2000)

2.1.3.5 มัสยิดกำปงตวน

ประวัติ : มัสยิดกำปงตวนเป็นมัสยิดเก่าแก่ตั้งอยู่ที่บ้านกำปงตวนริมฝั่งแม่น้ำลิมบง ถัดจากศูนย์กลางภาษีของเกอมาบัน ในเมืองชูกัย รัฐตรังกานู มัสยิดแห่งนี้สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1830 โดยครูสอนศาสนาชาวปัตตานีชื่อ “ซัยยิด अबดุลระห์มาน บิน अबดุล ซามัด” ผู้ลี้ภัยมาตรังกานูเนื่องจากแรงกดดันและผลกระทบจากสงครามกับสยาม

ต่อมามัสยิดแห่งนี้ได้รับการสืบทอดกิจกรรมทางศาสนาต่อโดยบุตรชายคือ “ชัยยิด अबดุลซามัด บิน ชัยยิด अबดุล ระห์มาน” หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ต่วน เวาะห์” มัสยิดแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันในนาม “มัสยิดต่วนเวาะห์” นอกจากนี้เขายังเดินทางไปมาระหว่าง เกอमानันและกวนตันเพื่อสอนศาสนาในเบอเซอร์ห์ เมื่อเสียชีวิตลงศพถูกฝังไว้ที่เบอเซอร์ห์⁷

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : อาคารมัสยิดกำปงต่วนนั้นเป็นอาคารก่อสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง (ตะเคียนชันตาแมว) ที่ตัดมาจากป่าใกล้เคียง โดยใช้การเข้าไม้ด้วยสลักเดือยตามกรรมวิธีอย่างโบราณ เป็นอาคารชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงประมาณ 1 เมตร เสาทุกต้นตั้งอยู่บนบาทเสาปูน

ตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาดกว้างและยาว 9.14 x 9.14 เมตร ผนังทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสนี้ใช้ประกอบพิธีทางศาสนา มีการใช้ซื่อพาดไขว้กันเพื่อรับโครงหลังคาหลักแทนการใช้เสาร่วมในเช่นเดียวกับมัสยิดอวาร์ หลังคาทรงปั้นหยายอดซ้อน 4 ชั้นมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (กระเบื้องสงขลา) แบ่งออกเป็นหลังคาประธานทรงปิรามิด หลังคาปีกนก 2 ตับ และหลังคายื่นกันสาดด้วยโครงสร้างเต้าจากเสาร่วมนอก จุดที่สูงที่สุดประดับด้วยหัวเม็ด (Buah Butong) ซึ่งทำมาจากทองแดง กล่าวกันว่าหัวเม็ดนี้ควรจะถูกใช้ประดับยอดมัสยิดปินตุเกอรบัง (มัสยิดกรือเซะ) ในจังหวัดปัตตานีแต่เนื่องจากความขัดแย้งจึงถูกนำไปที่เกอमानัน

มัสยิดแห่งนี้ได้รับการอนุรักษ์โดยกระทรวงมรดกแห่งชาติในปี ค.ศ. 2006 เพื่อป้องกันโครงสร้างของมันจากการถูกทำลาย โครงสร้างและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางส่วนถึงเปลี่ยนแปลงและต่อเติมโดยศาสนิกชนเพื่อความแข็งแรงและเพิ่มเติมประโยชน์ใช้สอย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่พบว่ามัสยิดแห่งนี้ถูกสร้างคู่กับ “มัสยิดกำปงลามาเบอเซอร์ห์”⁸

พื้นที่ใช้สอยหลักถูกหุ้มด้วยฝาปะกนโดยรอบตลอดแนวไม่ทำช่องคอสองและร่องดินข้าง ฝาปะกนแต่ละห้องเสาเจาะช่องเปิดหน้าต่างขนาดเล็กใส่ลูกกรงไม้ ฝาปะกนด้านหุ้มกลองห้องตรงข้ามส่วนนำละหมาดเจาะช่องประตูสำหรับเข้าออก พื้นที่ส่วนนำสวดถูกออกแบบให้เป็นมุขโค้งประกอบฝาปะกนต่อเนื่องจากพื้นที่หลัก

7

8

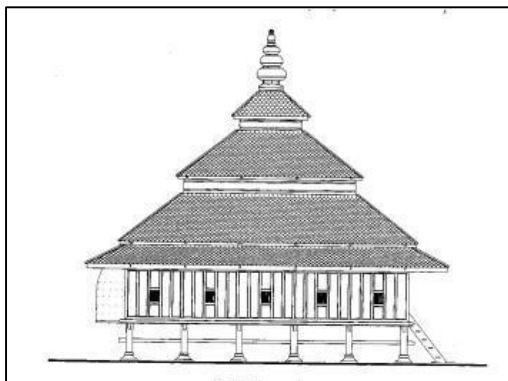
ภาพที่ 47 มัสยิดกำปงตวน

ที่มา: https://penselpatahtunteja.blogspot.com/2016/10/masjid-berbumbung-empat-lapis-dan_25.html (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 48 มัสยิดกำปงตวน

ที่มา: https://penselpatahtunteja.blogspot.com/2016/10/masjid-berbumbung-empat-lapis-dan_25.html (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 49 มัสยิดกำปงตวน

ที่มา: <https://docplayer.info/53959971-Lampiran-4-masjid-kg-kuala-serdang-1908-masjid-kg-pantai-pahang-masjid-lama-parit-istana-1796.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.1.4 องค์ประกอบที่สำคัญในสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานี

2.1.4.1 เสิงผัง

1) ซุ้มประตู

1ก “Pintu Gerbang” หรือ “ประตูรั้ว” นิยมสร้างในสถานที่สำคัญๆ เช่น วัง หรือ ศาลนสถานสำคัญๆ โดยมีรูปแบบคล้ายสัตว์ตบบริภัณฑ์ซึ่งมีนัยยะหมายถึง สวรรค์หรือเขาพระสุเมรุ เป็นความเชื่อในคติพราหมณ์ - ฮินดูที่ตกค้างอยู่ในงานสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานี

ภาพที่ 50 ประตูรั้ววังยะหริ่งเดิมในปัตตานี

ที่มา: http://pp-sk.blogspot.com/2016/01/estetika-rumah-tradisional-kelantan_17.html

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 51 ประตูใหญ่พระราชวังบาลัยปิอซาร์ ในรัฐกลันตัน

ที่มา: http://pp-sk.blogspot.com/2016/01/estatika-rumah-tradisional-kelantan_17.html

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 52 ประตูใหญ่มัสยิดหลวงกลันตัน

ที่มา: http://pp-sk.blogspot.com/2016/01/estatika-rumah-tradisional-kelantan_17.html

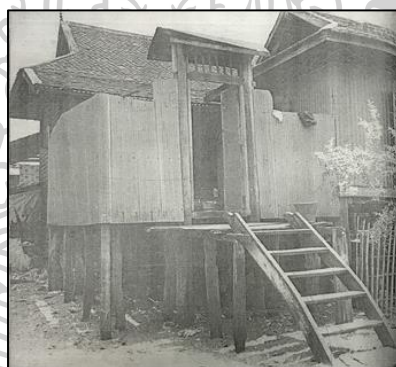
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

1ข “Gerbang Pintu” หรือ “ซุ้มประตู” นิยมสร้างในเรือนที่มีชานซึ่งในเรือนมลายูอย่างจาริต

ภาพที่ 53 ซุ้มประตูเรือน

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ และกุศล นาคะชาติ, เรือนไทย
มุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

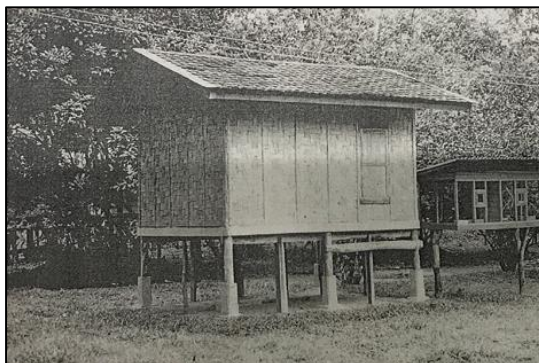

ภาพที่ 54 ซุ้มประตูเรือน

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ และกุศล นาคะชาติ, เรือนไทย
มุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

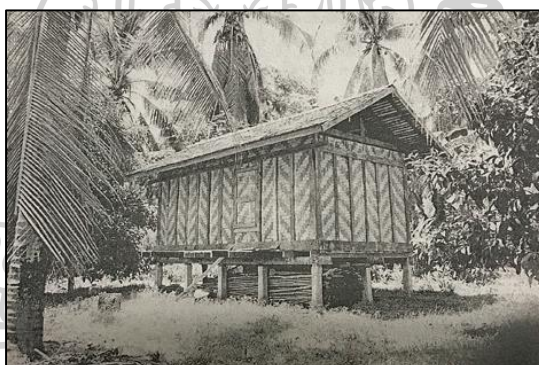
2) เรือนข้าว

ยุ้งข้าวหรือเรือนข้าวของชาวไทยมุสลิมมักสร้างอย่างแข็งแรงและมีดัดไม้
นิยมทำหน้าต่างเนื่องจากฝนตกชุก เรือนข้าวมักสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง หลังคามุง
กระเบื้องทรงจั่วหรือปั้นหยา ฝาทำด้วยไม้ไผ่ขัดตะหรือสังกะสี เสาสูงมีตอม่อทำ
ด้วยซีเมนต์รองรับ โคนเสาอาจใช้น้ำมันดินทาหรือหุ้มด้วยสังกะสี เพื่อป้องกันสัตว์
ขึ้นไปทำลายข้าว⁹

ภาพที่ 55 เรือนข้าว

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ และกุศล นาคะชาติ, **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

ภาพที่ 56 เรือนข้าว

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ และกุศล นาคะชาติ, **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

3) ศาลา

ชาวไทยมุสลิมมีความนิยมในการสร้างศาลา ศาลาที่สร้างโดยทั่วไปแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ ศาลาริมทาง และศาลาที่สร้างขึ้นในสุสานเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา โดยทั่วไปศาลาจะสร้างด้วยไม้มีพื้นเป็นรูปตัวยู มีการลดระดับเพื่อความสวยงามและความสะดวกสบายในการเข้าพัก ศาลาในสุสานมักจะสร้างอย่างประณีต

มีเชิงชายทำด้วยไม้แกะสลัก ศาลาริมทางมักมีบ่อน้ำเพื่อใช้น้ำดื่มและชำระร่างกาย เพื่อให้คนเดินทางชำระร่างกายก่อนละหมาด¹⁰

ภาพที่ 57 ศาลาริมทางในโกตาบารู รัฐกลันตัน

ที่มา: Adi Atsauri (ใน Pattani Architecture | สถาปัตยกรรมปัตตานี)

<https://www.facebook.com/groups/PattaniArchitecture/>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.1.4.2 เจริญสถาปัตยกรรม

1) ระดับใต้ถุน

1ก บาทเสา

บาทเสามักจะทำมาจากไม้เนื้อแข็ง หิน หรือคอนกรีตหล่อ ช่วยป้องกันปลวกและป้องกันความเสียหายที่จะเกิดกับเสาได้จากการสัมผัสความชื้นโดยตรงจากพื้นดิน บางพื้นที่มีการทาน้ำมันเพื่อป้องกันแมลงได้ขึ้นอาคาร

ภาพที่ 58 บาทเสา

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์ และกุศล นาคะชาติ, **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

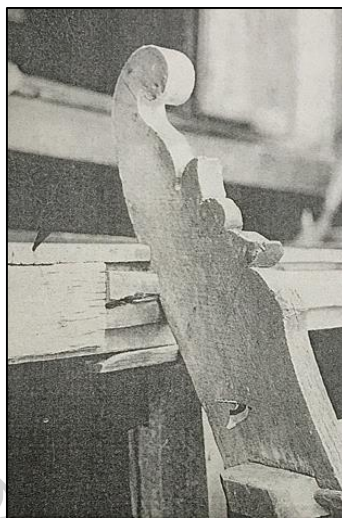
1ข บันได

นิยมแต่งแม่บันไดให้มีลักษณะโค้งสวยงาม ชั้นบันไดนิยมทำเช่นเดียวกับเรือนไทยคือมีชั้นบันไดเป็นเลขคี่ เช่น 5 ชั้น บันที่เชื่อถือนกันว่าแม่บันไดเรือนนั้นควรจะหันไปทางทิศตะวันออกหรือทางทิศเหนือเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข

ภาพที่ 59 บันไดในเรือนเก่าปัตตานี

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ์ และกุศล นาคะชาติ, **เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้**, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

ภาพที่ 60 บันไดในเรือนเก่าปัตตานี

ที่มา: เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เศรษฐจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ และกุศล นาคะชาติ, เรือนไทย
มุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537)

2) ระดับตัวเรือน

2ก) พริ้ง

นั้นทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบพื้นและชั้นส่วนที่รองรับฝาด้านนอกโดยตลอดลักษณะที่พบนั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มคร่าวๆ ได้ตามความนิยมของช่างในแต่ละถิ่น พริ้งในเรือนสกุลช่างตรังกานูนั้นมีลักษณะแบนแต่มีขนาดเล็กกว่าพริ้งในอาคารไม้โบราณอย่างศาสนสถาน นิยมใช้ไม้ท่อนตีบัวในลักษณะบัวคว่ำให้เกิดผิวสัมผัสที่โค้งมนและถ่ายเทการซิงจากน้ำฝนที่เชิงผนังออกได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่พริ้งในสกุลช่างกลันตันนั้นนิยมตีบัวให้มีหน้าตัดเป็นลักษณะบัวหงาย น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่ในพื้นที่ปัตตานีนั้นพริ้งในเรือนลักษณะจารีตนั้นมีหน้าตาเป็นเช่นไรเนื่องจากปัจจุบันนี้ไม่มีเรือนลักษณะจารีตในพื้นที่ปัตตานีหลงเหลืออยู่ในสภาพสมบูรณ์

2ข ฝาเรือน

ลักษณะเป็นฝาปะกนทั้งมีลูกฟักหรือไม่มีลูกฟัก บ้างผสมช่องลมไม้แกะสลัก การทำฝาเรือนในสถาปัตยกรรมปัตตานีนั้นนิยมทำฝาแต่ละด้านรวมเป็นกระเบาะเดียวไม่แบ่งกระเบาะฝาตามห้องเช่นในเรือนไทยภาคกลาง ทั้งนี้ในเรือนมลายูปุทธรักนิยมเช่นเดียวกัน รูปแบบฝาปะกนที่นิยมทำนั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มคร่าวๆ ได้ตามความนิยมของช่างในแต่ละถิ่น ได้แก่ ฝาแบบปัตตานี ฝาแบบกลันตันและฝาแบบตรังกานู

ภาพที่ 61 ลักษณะฝาที่พบมากในปัตตานี
ที่มา: Sukre Sarem

ภาพที่ 62 ลักษณะฝาที่พบมากในกลันตัน

ที่มา: <http://decorativeelement.blogspot.com/2010/04/rumah-kelantan-vs-rumah-terengganu.html> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

ภาพที่ 63 ลักษณะฝาที่พบมากในตรังกานู

ที่มา: <http://asumaiyah.blogspot.com/p/solid-work.html> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2ค ประตู-หน้าต่าง

ช่องประตูหรือหน้าต่างไม่นิยมทำกรอบเซ็ดหน้ามาสวมทับฝาอีกชั้นอย่างในเรือนไทยภาคกลาง แต่จะใช้กรอบฝาทำหน้าที่เป็นกรอบประตูหรือหน้าต่างไปในตัว ในสถาปัตยกรรมปัตตานีนี้นิยมทำช่องประตูหรือหน้าต่างให้เป็นรูปฟอร์มโค้งของ “กุนงงัน” อันเป็นความเชื่อตกค้างจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีความหมายถึงเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าโดยเฉพาะปัตตานีและกลันตัน ซึ่งนับว่าเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นที่ไม่นิยมทำในงานสถาปัตยกรรมมลายูถิ่นอื่น

3) ระดับหลังคา

3ก เสาตั้ง

ในอาคารลักษณะจารีตนั้น “ตั้ง” จะมีลักษณะแบบปลายลายลดรูปเป็นเดือยหางเสียบทะลุซื่อแล้วขัดไว้ด้วยสลัก แต่ในอาคารสาธารณะนั้นตั้งจะมีลักษณะเหมือนเสาตุ๊กตา จำหลักลาย-ลวดบัวสวยงามติดตั้งลักษณะเดียวกับใบตั้งในเรือน บางแห่งมีความพิเศษโดยแกะไม้รูปทรงดอกบัวสวมทับปลายเดือยตั้งนั้นไว้แล้วค่อยขัดด้วยสลัก

ภาพที่ 64 เสาดั้ง

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3ข เเชิงชาย

เชิงชายนั้นเรือนนั้นมักจะเรียงง่ายแต่ในอาคารสาธารณะนั้นมักจะมีการแกะสลักลวดลายต่างๆ เพื่อเพิ่มความสวยงาม

3ค ค้างคาว

เป็นชิ้นส่วนทางโครงสร้างที่ใช้เพื่อเป็นประกับหรือตัวยึดระหว่างโครงสร้าง ภูเขาหัวตงที่มีชื่อเสียงนั้นใช้เป็นตัวเชื่อมระหว่างเด้ากับเชิงชาย ในอาคารมัสยิดตะโลมะเนาะซึ่งปลายล่างของภูเขาหัวตงนั้นแกะสลักเป็นรูปดอกบัวตูมบัวบานสลับกันไป นอกจากนี้มัสยิดตะโลมะเนาะแล้วยังพบในสถาปัตยกรรมมลายูถิ่นอื่นด้วยซึ่งมีรูปร่างหน้าตาแตกต่างกันไป

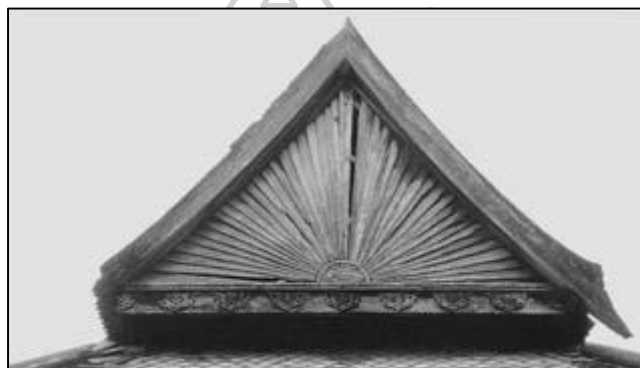

ภาพที่ 65 ค้างคาว

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3ง ปั้นลม

เป็นส่วนประดับปลายหลังคารูปทรงจั่ว ปั้นลมในงานสถาปัตยกรรมปัตตานี กลันตัน และตรังกานูนั้นมีลักษณะคล้ายปั้นลมหางปลาในเรือนไทยภาคกลางหากแต่มีรูปลักษณะต่างกันเล็กน้อยกล่าวคือ ปั้นลมเรือนไทยภาคกลางมีขนาดโตที่ยอดด้านบนจั่ว แต่ปั้นลมปัตตานี กลันตัน และตรังกานูนั้นมีลักษณะที่ส่วนบนแคบส่วนล่างมีขนาดโตกว่า

ภาพที่ 66 ปั้นลมอาคารในพระราชวังบาลย์ปือซารีในรัฐกลันตัน

ที่มา: https://archnet.org/sites/4013/media_contents/7165 (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

3จ ปูนปั้นปลายสันตะเข้

เป็นลักษณะเฉพาะที่นิยมในงานสถาปัตยกรรมปัตตานีและกลันตัน โดยรูปแบบปลายปั้นลมลักษณะนี้เชื่อกันว่าได้เข้ามาแทนส่วนประดับปลายสันหลังคารูปมกรในงานสถาปัตยกรรมเพื่อไม่ให้ขัดต่อข้อห้ามทางศาสนาที่ไม่อนุญาตทำรูปสัตว์หรือรูปเคารพใดๆ

ภาพที่ 67 ปูนปั้นปลายสันตะเข้

ที่มา: http://pp-sk.blogspot.com/2016/01/estetika-rumah-tradisional-kelantan_20.html
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

หมวดที่ 2.2 ประวัติศาสตร์ปัตตานี

ปัตตานีนับเป็นรัฐที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานโดยมีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน บางช่วงของประวัติศาสตร์นั้นยังมีอิทธิพลเหนือรัฐหรือบ้านเมืองข้างเคียง เช่น กลันตัน ตรัง กานู สงขลา และพัทลุง เป็นต้น ปัตตานีเป็นรัฐที่มีพัฒนาการทางสังคมจากเมืองจนเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านต่างๆ อาทิ การค้า การศึกษา การศาสนา ที่โดดเด่นกว่ารัฐหรือบ้านเมืองใกล้เคียง ส่งผลให้ปัตตานีเป็นรัฐที่มีความเจริญทางวัฒนธรรม มีเอกลักษณ์แตกต่างจากส่วนอื่นๆ ในภาคใต้ของไทย

“ปัตตานี” หรือ “ปาตานี” ในอดีตมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ ชื่อของปัตตานีปรากฏในเอกสารต่างประเทศแตกต่างกันไปหลายชื่อตามสำเนียงภาษาและระยะเวลาที่เปลี่ยนไป อาทิ จีนเรียก “ต้าหนี่” และ “ไฝ่ต้าหนี่” อาหรับและเปอร์เซียเรียก “ฟาฏอนี” ชาวยุโรปส่วนใหญ่เรียก “ปัตตานี” แต่การเขียนแตกต่างกันไปหลายชื่อ เช่น Patane Petani Patani Patany Patanij pathane Pathane Pathani Patanam Patania และ Patania เป็นต้น¹¹

ตามประวัติศาสตร์ปัตตานีถือว่าผู้บุกเบิกสร้างนครปัตตานี คือพญาท้าวณภพซึ่งขณะนั้นยังคงปกครองเมืองโกตามลหิขัย ต่อมาเมื่อพญาท้าวณภพสิ้นพระชนม์ โอรสของพระองค์คือ พญาอินทิตราได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามปัตตานีจึงกลายมาเป็นนครรัฐอิสลามโดยสมบูรณ์และเฉลิมนามเมืองว่า “ปัตตานีดารุสลาม” (Patani Darussalam) การเข้ามาของศาสนาอิสลามทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ ประเพณี การศึกษา และการเมืองการปกครองในสังคมมา

พญาอินทรีหลังจากเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามแล้วได้เปลี่ยนพระนามเป็น “สุลต่านอิสมาอิล ซาห์ ซิลลุลลอฮ์ฟิล อลาม” (Sultan Ismail syah Zillullah Fil A'lam) ทรงมีโอรสธิดารวม 3 พระองค์ องค์โตเป็นโอรสพระนาม เกอรูป พิชัย ภายหน้า (Kerub Phicai Paina) องค์กลางเป็นธิดาพระนาม “ตุนกูมหาชัย” (Tunku Mahacai) องค์เล็กเป็นบุตรชายพระนาม “มหาชัย ภายหลัง” (Mahacai Pailan) โอรสของสุลต่านทั้งสองพระองค์ได้เป็นกษัตริย์ปัตตานีในเวลาต่อมา คือเกอรูป พิชัยภายหน้าได้เป็น “สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาห์” (Sultan Muzaffur Syah) และองค์สุดท้าย คือมหาชัย ภายหลังได้เป็น “สุลต่านมันโซร์ ซาห์” (Sultan Munsuy syah) ส่วนพระธิดาคือตุนกูมหาชัยเปลี่ยนพระนามเป็น “สิตตี อาอิช่าห์” (Siti Aisyah) ซึ่งต่อมาพระองค์ได้เป็นมเหสีของ “สุลต่านจาลาล” (Sultan Jalal) แห่งเมืองสาย (สายบุรี)

สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาห์ มีโอรส 2 พระองค์ คือ “สุลต่านปาติก สยาม” (Sultan Patik Siam) และ “รายามัมบัง” (Raja Bambang) ส่วนสุลต่านมันโซร์ ซาห์มีโอรสและธิดารวม 6 พระองค์ 3 พระองค์แรกเป็นพระธิดาซึ่งต่อมาได้เป็นกษัตริยาแห่งปัตตานี ได้แก่ รាយฮีเยา (Raja Hijau) รายาบีรู (Raja Biru) และรายาอุงู (Raja Ungu) องค์ที่ 4 เป็นโอรส รายาบิมา (Raji Bima) องค์ที่ 5 รายามัสกรันจิง (Raja Emas Kerencan) และองค์ที่ 6 สุลต่านบาฮาดูร์ ซาห์ (Sultan Bahadu Syah) ซึ่งได้เป็นกษัตริย์ปัตตานีตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ระหว่างปี พ.ศ.2116-2127 ก่อนราชินีฮิเยาจะขึ้นครองราชย์ ส่วนราชินีกุนิงธิดาของราชินีอุงูเป็นกษัตริยาองค์สุดท้ายของตระกูล “บุกิต ชิฆุนตัง” (Bukit Siguntang) ราชวงศ์ศรีวังสาซึ่งเป็นสายเลือดปัตตานีอย่างแท้จริง หลังจากนั้นอำนาจปกครองปัตตานีตกอยู่ภายใต้กษัตริย์จากราชวงศ์กลันตันตั้งแต่ปี พ.ศ.2194 เป็นต้นมา ในปี พ.ศ.2329 ปัตตานีตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม กษัตริย์เชื้อสายกลันตันยังคงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีสืบต่อกันมาอีกหลายพระองค์ ในปี พ.ศ.2351 ได้มีการลดทอนอำนาจของเมืองปัตตานีโดยแบ่งออกเป็นเมืองเล็กๆ 7 เมือง เรียกว่าเมืองมลายู 7 หัวเมือง ได้แก่ เมืองปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง สายบุรี ยะลา รามันท์ และระแงะ โดยได้คัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นที่มีความสามารถขึ้นเป็นเจ้าเมืองปัตตานีสืบต่อมา ในปี พ.ศ.2449 ได้มีประกาศจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นมาอีกมณฑลหนึ่งเรียกว่า “มณฑลปัตตานี” มีลักษณะการปกครองเช่นเดียวกับมณฑลอื่นๆ ของราชอาณาจักรสยามในเวลานั้น ทั้งนี้ได้ปรับปรุงอาณาเขตเสียใหม่โดยยุบเมืองเล็ก 3 เมือง คงเหลือ 4 เมือง คือเมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองสายบุรี และเมืองระแงะ ในปี พ.ศ. 2459 ได้ยกเลิก “เมือง” เปลี่ยนมาเป็น “จังหวัด” ได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดสายบุรี และจังหวัดนราธิวาส (เมืองระแงะเดิม) ต่อมาได้ยกเลิกจังหวัดสายบุรีเหลือเป็นอำเภอ และในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามให้จังหวัดทั้งสาม คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ขึ้นตรงต่อ

กระทรวงมหาดไทย บริหารการปกครองโดยผู้ว่าราชการจังหวัดที่กระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งขึ้นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน¹²

ปัตตานีในอดีตมีชื่อเสียงทางการค้า และเป็นเมืองท่าที่สำคัญมาตั้งแต่ปลายสมัยอาณาจักรโบราณลังกาสุกะ ท่าเรือปัตตานีตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมบนคาบสมุทรมาลายู มีอ่าวขนาดใหญ่สำหรับจอดเรือและมีแหลมคอยกำบังคลื่นลม ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 ถือว่าเป็นยุคทองของปัตตานี ตลอดทั้งปีมีเรือสินค้าจากชาติต่างๆ เข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ปัตตานีกลายเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่และมีฐานะเทียบเท่ามหานครชั้นนำของโลกในเวลานั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าปัตตานีจะมีอิสรภาพทางการค้ากับต่างประเทศ แต่ในทางการเมืองการปกครองแล้ว สยามถือว่าปัตตานีเป็นเมืองภายใต้การปกครองของสยามมาตั้งแต่เมื่อครั้งสุโขทัยร่วมมือกับนครศรีธรรมราชขยายอำนาจลงไปตอนล่างของคาบสมุทรมาลายู บางครั้งที่สยามอ่อนแอปัตตานีก็จะกลับมาเป็นอิสระ อย่างไรก็ตามไม่เฉพาะสยามเท่านั้นที่มีอิทธิพลต่อปัตตานี รัฐแถบทางใต้คาบสมุทรมาลายูต่างก็ได้ขยายอิทธิพลขึ้นมาตอนบนของคาบสมุทรมาลายูเช่นกัน ในทางภูมิศาสตร์ปัตตานีจึงเป็นรัฐชายขอบที่มีการเปลี่ยนผ่านอำนาจและมักตกอยู่ใต้อิทธิพลของรัฐอื่นอยู่เสมอ บางครั้งอำนาจของรัฐอื่นก็แผ่ขยายมาทับซ้อนกันจนสร้างความสับสนให้แก่รัฐผู้อยู่ใต้อำนาจ

ผู้วิจัยแบ่งประวัติศาสตร์ปัตตานีออกเป็น 4 ยุคสำคัญเพื่อความเข้าใจง่าย ดังต่อไปนี้

1. ยุคอาณาจักรลังกาสุกะ
2. ยุคอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม
3. ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ
4. ยุคเจ็ดหัวเมือง

2.2.1 ยุคอาณาจักรลังกาสุกะ

อาณาจักรลังกาสุกะกับอาณาจักรฟูนันเป็นอาณาจักรร่วมสมัยมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 ต่อมาในสมัยพระเจ้าฟาน ชี-มัน แห่งอาณาจักรฟูนัน (ประมาณพ.ศ.748-768) ลังกาสุกะได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรฟูนัน ในเอกสารจีนได้กล่าวถึงอาณาจักรแรกๆ บนคาบสมุทรมาลายูที่เชื่อว่าจะได้ถูกพระเจ้าฟานชี-มันเข้าครอบครอง ได้แก่ ลัง-ยา-ฮุย (Lang-ya-Hsiu : ลังกาสุกะ) ตัน-มา-หลิง (tan-ma-ling : ตามพรลิงค์) และชู-ลี (Chu-li) เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐที่มีชื่อเสียงในระยะนั้นตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร ส่วนเคดาห์และเปรักนั้นเพิ่งเจริญขึ้นในระยะเวลาต่อมา สอดคล้องกับผลการศึกษาของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีหลายท่านที่ระบุว่าหลักฐานร่องรอยทั้งด้านจารึกและโบราณวัตถุสถานที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบใน

แคว้นไทรบุรีอยู่ในสมัยต่างๆ กันคือ ที่เคดาห์นั้นไม่เก่าไปถึงตำราภูมิศาสตร์ของปีโตเลมีหรือ จดหมายเหตุจีน กล่าวคือไม่เก่าไปถึงสมัยอาณาจักรพูนันขยายอำนาจลงมาในแหลมมลายูใน พุทธศตวรรษที่ 8

นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์เพิร์น กล่าวว่า ราชอาณาจักรแรกสุดที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู ได้แก่ “อาณาจักรลังกาสุกะ” ซึ่งได้ เจริญรุ่งเรืองเป็นรัฐขนาดใหญ่เนื่องจากตั้งอยู่ตรงตำแหน่งที่เหมาะสมบนเส้นทางข้ามสมุทร ระหว่างอ่าวไทยกับมหาสมุทรอินเดีย มีศูนย์กลางตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรบริเวณ จังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน อาณาจักรลังกาสุกะปรากฏขึ้นบนคาบสมุทรประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 ถัดจากอาณาจักรลังกาสุกะขึ้นไปทางตอนเหนือของคาบสมุทรเป็นรัฐอยู่บนเส้นทางข้าม สมุทรอีกเส้นทางหนึ่ง ได้แก่ “อาณาจักรตามพรลิงค์” ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ลิเกอร์หรือน นครศรีธรรมราชในปัจจุบัน เหนือขึ้นไปทางตะวันออกบริเวณแม่น้ำโขง ได้แก่ อาณาจักรพูนัน ซึ่งเป็นอาณาจักรเก่าแก่ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสมัยนั้น

ลังกาสุกะตั้งอยู่ในตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีเส้นทางบกผ่านช่องเขาและลำ น้ำเชื่อมต่อทั้งสองฝั่งออกทะเลได้โดยสะดวก สามารถข้ามคาบสมุทรไปเคดาห์และเปอร์คนฝั่ง ตะวันตกเชื่อมต่อการเดินทางค้าขายทางเรือระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้

ในพุทธศตวรรษที่ 11 ลังกาสุกะได้ส่งทูตและผู้แทนการค้าไปติดต่อสัมพันธ์กับจีน ในช่วงเวลาต่อจากนั้นมาชื่อของลังกาสุกะเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เรือสินค้าจากชาติ ต่างๆ นิยมแวะพักจอดเรือและค้าขายกันมาก ในบางช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ที่อำนาจรัฐ ทางเหนือและใต้อ่อนแอลงรวมถึงความยุ่งยากในการเดินทางอ้อมคาบสมุทรผ่านช่องแคบมะ ละกาเนื่องจากปัญหาไตรลัดชุกชุมและปัญหาการแย่งชิงอำนาจเพื่อควบคุมการค้าบริเวณช่อง แคบมะละกา เหล่านี้ล้วนส่งผลให้บทบาททางการค้าของลังกาสุกะโดดเด่นกว่าเมืองท่าอื่นๆ ใน ยุคสมัยเดียวกัน

ลังกาสุกะพัฒนาจากเมืองท่าเล็กๆ ชายฝั่งของชาวพื้นเมืองจนเติบโตเป็นรัฐอัน เนื่องจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าและนักบุกเบิกจากอินเดียกลุ่มแรกๆ อารยธรรม อินเดียมีผลต่อลังกาสุกะอย่างกว้างขวางทั้งด้าน ศาสนา ภาษา และศิลปวิทยาการ ดังที่ ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีและการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า 1,400 ปี¹³

เมื่อประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของลังกาสุกะจากเอกสารหลักฐาน ต่างๆ ทำให้สรุปได้ว่า ลังกาสุกะตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายู มีอายุเก่าแก่ไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่

7 เป็นต้นมา อาณาเขตของลังกาสู่กะในแต่ละยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจปกครองและอิทธิพลภายนอก ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 11 เมื่ออาณาจักรพูนันเสื่อมลงอาณาเขตปกครองของลังกาสู่กะกว้างขวางมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่ปัตตานีและเคดาห์ขึ้นไปจนถึงคอคอดกระและเมืองท่าตามชายฝั่งอ่าวเบงกอล ชาวต่างประเทศที่เดินทางมายังอาณาจักรลังกาสู่กะในสมัยนั้นจึงกล่าวถึงอาณาบริเวณของลังกาสู่กะว่ากว้างขวางกว่ายุคใดๆ เช่น ในปี พ.ศ.1150 “จาง-ซุน” ราชทูตจีนแห่งราชวงศ์สุยเดินทางโดยเรือจากประเทศจีนท่าทางแหลมมยุวนแล้วแล่นเรือมาทางตะวันตกอีก 2-3 วันก็เห็นเทือกเขาลังยาซู ซึ่งต่อมาหม่อมเจ้าจันทรจิรายุ รัชนี้ได้ให้ความเห็นว่าเทือกเขาดังกล่าวคือ เทือกเขาสามร้อยยอดในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งแสดงว่าอาณาเขตตอนบนของลังกาสู่กะในสมัยนั้นรวมถึงพื้นที่เหนือคอคอดกระขึ้นไปด้วย สอดคล้องกับรายงานของเค็ดที่ระบุว่าตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมาอาณาจักรลังกาสู่กะมีอำนาจปกครองเหนือคอคอดกระตลอดจนไปถึงอ่าวเบงกอล

ศูนย์กลางของลังกาสู่กะก็อาจเปลี่ยนแปลงไปตามศูนย์กลางอำนาจในแต่ละยุคสมัยทำให้หลักฐานต่างๆ ดูเหมือนจะขัดแย้งกันอยู่บ้าง ในระยะแรกลังกาสู่กะที่เคดาห์มีบทบาทและความสำคัญมากเนื่องจากการเข้ามาของพ่อค้าและนักเผยแผ่ศาสนาจากอินเดียและอาหรับ เมื่อศูนย์กลางทางฝั่งตะวันออกเจริญรุ่งเรืองขึ้น บทบาทและความสำคัญของลังกาสู่กะจึงเปลี่ยนมาอยู่ที่ปัตตานี หลักฐานเอกสารและข้อมูลโบราณคดีที่ศึกษากันในระยะต่อเป็นจำนวนมากสนับสนุนว่าศูนย์กลางของลังกาสู่กะอยู่ที่ปัตตานี กล่าวได้ว่าการที่ลังกาสู่กะถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนนั้นเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์และอาจเกี่ยวข้องกับการเกิดสงครามกับอาณาจักรใหญ่ๆ ที่แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในช่วงเวลาต่างๆ ทำให้ลังกาสู่กะมีการปกครองแยกออกเป็น 2 ศูนย์กลางคือที่เคดาห์และปัตตานี โดยเคดาห์นั้นควบคุมอำนาจด้านฝั่งตะวันตก ปัตตานีควบคุมอำนาจทางตะวันออก ลังกาสู่กะจึงมีอาณาเขตจรดสองฝั่งทะเล และทำหน้าที่เมืองท่าควบคุมผลประโยชน์และมีการติดต่อกันอย่างใกล้ชิด ในเวลาต่อมาหลักฐานทางเอกสารตอนปลายสมัยลังกาสู่กะกล่าวถึงลังกาสู่กะที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ปัตตานีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตามช่วงเวลา que ศูนย์กลางอำนาจของลังกาสู่กะเปลี่ยนมาอยู่ที่ปัตตานีทั้งหมดเมื่อใดนั้นไม่มีหลักฐานใดระบุแน่ชัด

เอกสารสำคัญหลายฉบับระบุที่ตั้งของลังกาสู่กะที่ปัตตานีอย่างชัดเจน เช่น เอกสาร “Wu-Pei-Chih” ที่จัดทำขึ้นจากการบันทึกการเดินทางของ “นายพลเจิ้ง-เหอ” ในตอนต้นสมัยราชวงศ์หมิงของจีนรวม 6 เล่ม เล่มแรก จัดทำขึ้นช่วงปี พ.ศ.1946-1967 อีก 5 เล่มที่เหลือจัดทำขึ้นหลังจากที่นายพลเจิ้งเหอเสียชีวิตไปแล้ว แผนที่บริเวณคาบสมุทรมลายูที่แสดงในเอกสาร “Wu-Pei-Chih” เล่มนี้ระบุชัดเจนว่าลังกาสู่กะตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำเตอลุบัน(แม่น้ำสายบุรี) กับซิงคอร่า (สงขลา) “เจ.วี.มิลล์” ยืนยันว่าลังกาสู่กะสมัยโบราณตั้งอยู่ตรงพื้นที่จังหวัดปัตตานีใน

ปัจจุบันอย่างแน่นอน และลังกาสุกะเป็นราชอาณาจักรที่มีภูมิประเทศที่สวยงามและมีชื่อเสียงที่สุดบนคาบสมุทรมาลายูในสมัยนั้น เซอร์โรนัลด์ บรัดเตล ตั้งข้อสังเกตว่า เอกสารที่ชาวต่างประเทศบันทึกไว้ โดยเฉพาะเอกสารจากจีนนั้น เรียกชื่อลังกาสุกะแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา เอกสารเกือบทั้งหมดที่เขียนตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ต่างระบุว่า ลังกาสุกะตั้งอยู่บนฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมาลายู ผู้เขียนเอกสารดังกล่าวหลายท่านระบุชัดเจนว่าลังกาสุกะอยู่ที่ปัตตานี ความเจริญของลังกาสุกะได้ถ่ายทอดสู่รัฐปัตตานีหรือราชอาณาจักรมาลายูปัตตานีในเวลาต่อมาหลังจากอาณาจักรลังกาสุกะได้เสื่อมอำนาจลง

เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการค้นพบเอกสารเก่าเขียนด้วยลายมือด้วยอักษรยาวีชื่อ “Tarikh Patani” หรือ “ประวัติศาสตร์ปัตตานี” ผู้เขียนคือ “เชค ฟากิฮ อาลี บิน วันมุฮัมหมัด บิน เชค ซอฟี ยุคติน” (Shiekh Fakih Ali Bin Wan Muhamad Bin Shiekh Sufiyuddin) เขียนไว้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งต่อมา “เชค ดาอุด บินอับดุลลอฮ์ อัลฟาฏอนี” (Shiekh Daud Bin Abdullah Al-Fatoni) ชาวปัตตานีแห่งเมืองกรีโอเซะได้คัดลอกใหม่และเขียนคำนำไว้เมื่อปี พ.ศ. 2345 (ต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาไทยและเรียบเรียงไว้ในเอกสาร “ชีวประวัติ เชค ดาอุด บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟาฏอนี” โดย “กูอารีเฟน บิน กูจิ” (Ku Ariffin Bin Ku Ji) ในบทนำของหนังสือได้กล่าวไว้ว่าลังกาสุกะเกิดขึ้นแต่ก่อนสมัยคริสตกาล ต่อมาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือราวพุทธศตวรรษที่ 7 ได้มีราชปกครองลังกาสุกะก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเกิดขึ้นในดินแดนอาหรับ ต่อมา “เชค ฟากิฮ อาลี” ผู้เป็นหลานของ “เชค ซอฟี ยุคติน อัลอับบาซ” ได้เดินทางมาสู่ดินแดนปัตตานีใน พ.ศ.1943 แผ่นดินปัตตานีสมัยนั้นชาวอาหรับเรียกว่า “ฟาฏอนี” มีอาณาเขตรวมกันตั้งแต่เคดาห์ ฟาฏอนี ซังยูรา ลิกอร์ เข้าด้วยกันกับไชยาซึ่งอยู่ทางตอนเหนือขึ้นไปดินแดนเหล่านั้นรวมเข้าด้วยกันก่อนที่อิสลามจะถูกนำเข้ามาเผยแพร่แก่คาบสมุทรมาลายู และก่อนที่อิสลามจะรวมกันเป็นรัฐอิสลามในดินแดนอาหรับ

ใน “Tarikh Petani” นั้นเขียนไว้ว่าดินแดนคาบสมุทรมาลายูอันเป็นที่ตั้งของลังกาสุกะมีคนพื้นเมืองตั้งแต่บรรพกาล ต่อมาเมื่อชาวอินเดียซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูได้เข้ามาค้าขายในดินแดนฝั่งตะวันตกของแหลมมาลายูได้ตั้งศูนย์กลางทางการค้าขึ้นที่เกาะแห่งหนึ่งใกล้เมืองเคดาห์พร้อมทั้งเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูไปด้วยทำให้ผู้ปกครองได้รับนับถือศาสนานั้นอย่างกลมกลืน ราชธานีของลังกาสุกะในสมัยนั้นจึงเริ่มที่เคดาห์และราชาก็เป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ต่อมาราชของลังกาสุกะได้มอบอำนาจการปกครองเมืองทางฝั่งชายทะเลด้านตะวันออกให้แก่บุตรธิดาเพื่อติดต่อกับการค้าขายกับชาวจีน เขมร บุกิส ชาว และบาทลี การส่งบุตรธิดาไปสร้างเมืองทางชายฝั่งตะวันออกปรากฏในตำนานเคดาห์หรือ “Hikayat Merong Mahavamsa”

ตอนหนึ่งของ “Tarikh Petani” กล่าวถึงความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม ลังกาสุกะว่าลังกาสุกะเต็มไปด้วยบุคคลชาติต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อกับชาย ส่วนใหญ่พวกเขาเดินทางค้าขายทางทะเลโดยใช้เรือใบ บางพวกเขาเดินทางด้วยช้างบรรทุกสินค้าผ่านทางภูเขาเคดาห์ไปถึงปัตตานี เดินทางด้วยช้างใช้เวลาเดินทาง 1 เดือน กับ 25 วัน การเดินทางไม่เร็วและไม่ช้าเพราะหยุดพักระหว่างทางเพื่อให้ช้างได้กินอาหารและพักผ่อน

ด้านประเพณีและวัฒนธรรมใน “Tarikh Petani” ระบุว่า ผู้คนที่มาอาศัยในลังกาสุกะ บางคนกินข้าว บางคนกินแป้งสาลี และบางคนก็กินข้าวโพด คนอาหรับเดินทางมาจากทะเลฟาร์ซี และฮัตโตรเมาท์ (คาบสมุทรอหรับ) เข้ามาค้าขายกับคนลังกาสุกะและคนจีน คนฮินดูมีความรู้เรื่องการรักษาโรคและการเล่นกล คนอื่นๆ จึงเกรงกลัวพวกเขาด้วยความฉงนสนเท่ห์ แต่พวกเขาก็กราบไหว้ทุกสิ่งทุกอย่าง ก้อนหินก็กราบไหว้ ไม้เขาก็กราบไหว้ คนมลายูก็เกรงกลัวมีคนมลายูจำนวนมากหันไปนับถือศาสนาของคนฮินดู คนฮินดูนั้นจะสังเกตได้ง่ายโดยพวกเขาจะผูกเชือกไว้ที่คอเป็นสีเหลืองบ้าง สีดำบ้าง ราชาลังกาสุกะและราชาปัตตานีก็ได้เคารพนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเช่นกันทุกพระองค์ คนอาหรับและคนฟาร์ซีส่วนใหญ่จะกราบไหว้บูชาไฟ เขานับถือศาสนามายูซี (Majusi) บางคนนับศานามูซา (Moses) และศาสนานบี อีซา บินมร์ยัม (Alai Himas Salami) ซึ่งคนมลายูไม่เข้าใจพฤติกรรมของคนเหล่านั้น คนชาวมุสลิมมีความสามารถในการเดินเรือทะเล คนชาวจีนขายเรือให้กับคนจีนและเขมร มีคนพื้นเมืองคือพวกซาไกซึ่งมักถูกเรียกว่าคนป่า เมื่อพบคนจะหนีเข้าป่าทันที พวกเขาไม่สวมเสื้อผ้า แต่เมื่อรู้สึกหิวและกระหายก็จะเข้าไปลักขโมยอาหารโดยไม่ได้ขอ เพราะเขาไม่รู้ภาษามลายูหรือภาษาอื่นใด พวกซาไกมีรูปพรรณ ผิวดำ ผมหยิกดำ ร่างเตี้ยและวิ่งเร็ว

เอกสารดังกล่าวระบุว่าในยุคนี้คนฮินดูได้นำรูปเคารพมาขายให้กับคนลังกาสุกะและคนฮินดูได้เผยแผ่ศาสนาพุทธที่เคารพรูปปั้น คนฮินดูเข้ามาเผยแผ่ศาสนาเมื่อใดจะมีคนมลายูจำนวนมากเข้าไปห้อมล้อม คนฮินดูจะแสดงกลให้ดูและจะรักษาโรคจนเป็นที่แปลกใจแก่คนมลายู ในสมัยนั้นคนจำนวนมากศรัทธาและนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ลังกาสุกะสมัยนั้นจึงมีการก่อสร้างศาสนสถานและรูปเคารพกันมากมาย

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 10 นักเดินเรือชาวจีนได้บันทึกว่า ลังกาสุกะเมื่อเขามาเยือนนั้นเขาได้พบกับพวกพราหมณ์จากอินเดียที่อาศัยอยู่ในตำหนัก หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามายังลังกาสุกะก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 แล้ว ในปี พ.ศ.1058 ลังกาสุกะมีกษัตริย์ปกครองชื่อ “ภคทัต” เป็นชื่อในภาษาสันสกฤตซึ่งมีความหมายว่า “ผู้นำแห่งอำนาจ” ประวัติศาสตร์จีนในราชวงศ์เหลียงกล่าวว่าชาวเมืองลังกาสุกะไม่ชอบไว้ผมยาว นิยมโกนศีรษะ พวกเขาใส่เสื้อผ้าที่ทอจากสำลี และใส่เสื้อที่ไม่มีแขน กษัตริย์ชอบเดินทางโดย

ข้างทรงมีประชาชนติดตามด้านหลังเป็นแถวยาวและถือธงพร้อมกับตีกอง ประเพณีการแต่งกายบ่งบอกว่าชาวลังกาสุกะรับเอาอารยธรรมอินเดียเข้ามาแล้ว

ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 10 พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในลังกาสุกะ ชาวฮินดูในลังกาสุกะหันมาเข้ารับนับถือพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ ชาวจีนในลังกาสุกะก็รับนับถือพุทธศาสนากันมาก ชาวเมืองลังกาสุกะส่วนใหญ่จึงนับถือพุทธศาสนา มีการค้นพบพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัยที่วัดถ้ำคูหาภิมุขจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงว่าชาวลังกาสุกะหันมานับถือพุทธศาสนาแล้ว ขณะเดียวกันความเชื่อและประเพณีต่างๆ ตามแบบแผนของฮินดูก็ยังปฏิบัติกันต่อๆ มา เอกสารหลายแหล่งจึงระบุว่าชาวลังกาสุกะนับถือฮินดู-พุทธ พุทธศาสนาที่ลังกาสุกะเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 ก็ถึงจุดเสื่อม

เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยมีอำนาจเหนืออาณาจักรตามพรลิงค์ในปี พ.ศ. 1318 ได้ขยายฐานอำนาจมายังลังกาสุกะที่ปัตตานี อาณาจักรศรีวิชัยเข้าครอบครองและมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรลังกาสุกะ ในทางการเมืองการปกครองศรีวิชัยมีอิทธิพลต่อลังกาสุกะมาก เริ่มตั้งแต่ปีแรกที่ศรีวิชัยปกครองลังกาสุกะ ทำให้ลังกาสุกะเป็นที่รู้จักและเจริญรุ่งเรืองกว่าสมัยที่ผ่านมา การปกครองของศรีวิชัยนั้นไม่ได้ใช้อำนาจทางทหารหรือการเมืองเข้าควบคุมแต่ใช้อำนาจเข้าควบคุมเศรษฐกิจการค้าขายและการเดินเรือ อำนาจการบริหารยังคงขึ้นอยู่กับกษัตริย์ลังกาสุกะหากแต่จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการแก่ศรีวิชัยที่ปาเล็มบัง รายได้หลักของลังกาสุกะในขณะนั้นเป็นผลผลิตทางการเกษตรและกำไรจากการค้าขาย การเกษตรที่ลังกาสุกะนั้นได้รับผลดีเพราะได้รับเทคนิคการทำกรเกษตรจากชวา บันที่ฉบับหนึ่งของอี-ซิงภิกษุนักเดินทางชาวจีนระบุว่า ประเพณีวัฒนธรรมมลายูพุทธในหมู่เกาะอินโดนีเซียสมัยนั้นเจริญมาก โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 11 เป็นที่เชื่อว่าประเพณีดังกล่าวถูกนำมายังลังกาสุกะ เช่น ภาษาศาสนาพุทธ ความรู้เกี่ยวกับการเดินเรือ ศิลปะการก่อสร้าง ดนตรีและเครื่องใช้ของราชินิกุล

ใน “Tarikh Petani” กล่าวถึงการปกครองของลังกาสุกะตั้งแต่เริ่มแรกว่า “ราชามหาวังสา” (Raja Maha Vamsa) เป็นผู้ปกครองเมืองลังกาสุกะราชวงศ์นี้มีมเหสีหลายพระองค์ และมีบุตรธิดาหลายพระองค์เช่นกัน บุตรธิดาเหล่านี้ต่อมาได้ถูกส่งไปปกครองเมืองต่างๆ ของลังกาสุกะ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 13 ศรีวิชัยมีอำนาจเหนือลังกาสุกะเนื่องจากราชามหาวังสาได้อ่อนแอลง ราชาศรีวิชัยมาจากเมืองปาเล็มบัง คนปาเล็มบังมีความชำนาญและเก่งกาจในการทำสงครามทางทะเลด้วยเหตุดังกล่าวจึงเป็นที่เกรงขามต่อคนลังกาสุกะ ในปี พ.ศ. 1293 ราชาศรีวิชัยชื่อ “ซัง จายา วังสา” (Sang Jaya Vamsa) ราชาศรีวิชัยนี้ได้ทำสงครามกับบรรดาเมืองต่างๆ ในอาณาจักรลังกาสุกะ ในที่สุดลังกาสุกะจึงพ่ายแพ้แก่กองทัพศรีวิชัย

หลังจากราชาแห่งศรีวิชัยได้รับชัยชนะ พระองค์จึงเสาะแสวงหาสถานที่สำหรับสร้างเมืองหลวงและตำหนักสำหรับตนเอง มีผู้กราบทูลว่าหมู่บ้าน “โตะตานี” เป็นสถานที่ที่มีความ

อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การสร้างเมืองและตำหนัก จากนั้นพระราชาก็ไปสร้างเมืองหลวงที่หมู่บ้านโตะตานิ ชาวเมืองเรียกหมู่บ้าน “ปะตานิ” ดังนั้นจึงกลายมาเป็นที่มาของนามเมือง “ปตานิ” หรือ “ปัตตานิ” ในเวลาต่อมาเมืองปัตตานิกับเมืองเคดาห์ในขณะนั้นมีการติดต่อกันตลอดเวลา พระราชาได้ล่องเรือจากเคดาห์ตามลำน้ำเพื่อมายังปัตตานิ และแม่น้ำนั้นเรียก “สุโหงปตานิ”(Sungai Petani : อยู่ในรัฐเคดาห์ มาเลเซีย)

ราชวงศ์ศรีวิชัยได้ปกครองลังกาสุกะประมาณ 500 ปีก็เกิดสงครามมุลูญ-ชวา เพื่อแย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่ระหว่างราชวงศ์ศรีวิชัยกับราชวงศ์ไศเลนทร์ การสู้รบกินเวลานานทั้งทางบกและทางน้ำ ต่อมาจึงได้ทำสัญญาสงบศึกสงครามและได้มีการตกลงปกครองอาณาจักรอาณาจักรต่างๆด้วยกันทั้งสองราชวงศ์ ดังนั้นลังกาสุกะจึงอยู่ภายใต้การปกครองของทั้งสองราชวงศ์ดังกล่าว หลังจากนั้นผู้มีอำนาจของราชวงศ์ศรีวิชัยกับราชวงศ์ไศเลนทร์ได้จัดตั้งศูนย์กลางการปกครองที่ปัตตานิเพื่อจะได้รักษาอำนาจและความสงบเรียบร้อยของอาณาจักรมลายูทางด้านตะวันออก ดังนั้น ลังกาสุกะจึงมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง ปัตตานิจึงเป็นที่รู้จักโดยคนอาหรับ จีน ชวา และอินเดีย ราชาก็มีพระนามเป็นภาษาสันสกฤต แต่ภาษาพูดจะเป็นภาษามลายูซึ่งใช้กันมาแต่ครั้งภายใต้อำนาจราชวงศ์ศรีวิชัย หลังจากที่ราชวงศ์ไศเลนทร์ได้เข้ามามีบทบาทในการปกครองนับแต่นั้นจึงมีภาษาชวาเข้ามาผสมด้วย

ประวัติลังกาสุกะหลังจากนั้นปรากฏในเอกสารของชาวต่างประเทศ เช่น ในปี พ.ศ. 1892 “หวัง-ต้า-หยวน” ได้บันทึกไว้ว่า เสียน หรือ สยามแห่งอาณาจักรละโว้-อโยธยาได้โจมตีเมือง “เตมาสิก” (Tamasik : สิงคโปร์) ในปี พ.ศ.1885 กษัตริย์ละโว้-อโยธยาคือพระเจ้าอู่ทอง ได้ส่ง “พระพนมวัง” และ “นางสเด็จพระทอง” ไปปกครองนครศรีธรรมราชและในปี พ.ศ.1887 พระพนมวังได้แต่งตั้งให้ “พญาฤทธิเทวา” ออกไปปกครองลังกาสุกะที่โกตามลหิขัย ในหนังสือประวัติเมืองลังกาสุกะเมืองปัตตานิของอนันต์ วัฒนานิกเรได้กล่าวถึงว่าพญาฤทธิเทวา (พระเปตตามไทยกาของพญาอินทรา) ได้นำชาวเมืองโกตามลหิขัยไปช่วยพระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) สร้างพระนครศรีอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 1890-1893 พญาฤทธิเทวาครองโกตามลหิขัยจนถึงปี พ.ศ. 1927 ก็สิ้นพระชนม์ กษัตริย์องค์ต่อมาเป็นสมเด็จพระอัยกาของพญาอินทราครองราชย์อยู่ระหว่างปี พ.ศ. 1927-1967 ต่อมาพญาท้าวกรมพมหัจฉินทรครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1967-2012 ต่อจากนั้นพญาอินทราครองเมืองโกตามลหิขัยเป็นพระองค์สุดท้ายระหว่างปี พ.ศ. 2012-2057 ก่อนที่จะย้ายเมืองจากโกตามลหิขัยไปอยู่ที่เมืองกรือเซะหรือปัตตานิดารุสลามในเวลาต่อมา

การเสื่อมสลายของอาณาจักรลังกาสุกะยังไม่ได้มีการศึกษากันมากนัก อย่างไรก็ตามรายงานของ “จี.มาสเปโร” ระบุว่าใน พ.ศ. 1503 ลังกาสุกะยังมีสถานะเป็นอาณาจักร ส่วนชื่อของเมืองและท่าเรือลังกาสุกะนั้นได้ปรากฏในบันทึกของชาวต่างประเทศมาอย่างต่อเนื่อง

โดยเฉพาะเอกสารจีน เช่น บันทึกลงของ “อี-ซิง” ในปี พ.ศ. 1214-1238 ระบุว่าลังกาสุกะเป็นท่าเรือที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในสมัยนั้น นอกจากนั้นแล้วในการเดินทางของ “มาร์โคโปลโล” ในปี พ.ศ. 1283 ได้กล่าวถึงลังกาสุกะว่าเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นกับเมืองใด เป็นเมืองท่าทางตอนเหนือที่มีวัฒนธรรมแตกต่างออกไปจากเมืองมลายูทางตอนใต้ซึ่งเริ่มรับเอาอารยธรรมอิสลามจากพ่อค้าพาณิชยชาวจีนหรือ ลังกาสุกะมีการค้าขายกับจีนมาก มีการติดต่อกับนครศรีธรรมราชและเมืองอื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาทางตอนเหนือขึ้นไป ชื่อของลังกาสุกะปรากฏในบันทึกของพ่อค้าชาวอาหรับครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2054 หลังจากนั้นก็หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์

อาณาจักรลังกาสุกะรุ่งเรืองมากจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ก็ค่อยๆ ลดความสำคัญลงเพียงการค้าระดับท้องถิ่นชื่อของลังกาสุกะก็ค่อยๆ เลือนหายไป ห่างออกไปประมาณ 12 กิโลเมตรทางเหนือมีเมืองท่าปัตตานีแห่งใหม่เกิดขึ้นและค่อยๆ ทวีความสำคัญการค้าทางเรือขึ้นมาแทนที่โกตามหลิฮัยศูนย์กลางการปกครองและเมืองท่าเดิมที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน ประกอบกับคูคลองหลายสายตื้นเขิน ทะเลถอยห่างออกไป การค้าที่โกตามหลิฮัยจึงซบเซาลงประชาชนจำนวนมากได้ย้ายมาอาศัยและทำการค้าที่เมืองท่าแห่งใหม่บริเวณชายทะเลมากขึ้น เมืองปัตตานีแห่งใหม่จึงเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการค้าขายทางเรืออย่างกว้างขวางกับสยาม จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ชวา อาหรับ และชาติตะวันตก ฯลฯ ซึ่งต่อมาได้รับการกล่าวขานว่ายิ่งใหญ่ที่สุดในย่านทะเลแถบนี้ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 จึงได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงและมหานครของภูมิภาค¹⁴

2.2.2 ยุคอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม

ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ศูนย์กลางการปกครองของปัตตานียังอยู่ที่ลังกาสุกะ แถบปาราวันหรือ ปราแว (prawan : พระราชวัง) โดยมีเมืองโกตามหลิฮัยเป็นเมืองหลวงและเป็นที่พำนักของกษัตริย์ ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนั้นบริเวณแถบชายฝั่งหรือชะบานามีหมู่บ้าน “ปัตตานี” เกิดขึ้น และมีเรือสินค้ามาจอดค้าขายเป็นจำนวนมาก ปัตตานีจึงทำหน้าที่เป็นท่าเรือที่สำคัญของลังกาสุกะมาเป็นเวลานานจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกว้างไกลออกไป ชายฝั่งทะเลของปัตตานีก่อนหน้านั้นมีแม่น้ำเชื่อมต่อไปถึงลังกาสุกะได้หลายเส้นทาง สถานที่หลายแห่งจึงเป็นสถานที่จอดเรือสำหรับค้าขายกับชุมชนภายในและได้กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ชื่อสถานที่ดังกล่าวยังปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านมาถึงทุกวันนี้ เช่น กาแลปือซาร์ (ท่าเรือใหญ่) เมาะโมะ (ท่าราบ) ทีเยระยา (เสากระโดงเรือ) กาแลจินอ (ท่าจีน) ฯลฯ ส่วนหมู่บ้านปัตตานีก็

เติบโตขึ้นเป็นเมืองใหญ่ ต่อมาเรียกว่า “เมืองตานี” หรือ “ปัตตานี” มาจนกระทั่งทุกวันนี้ พุทธศตวรรษที่ 21 - 23 ปัตตานีเจริญรุ่งเรืองมาก ตัวเมืองมีขนาดใหญ่โตจนกล่าวกันว่ามีความพอๆ กับเมืองเก่าอัมสเตอร์ดัมในขณะนั้น นอกจากนี้ยังได้รับการกล่าวถึงว่าเป็น “มหานคร” (Metropolis) ของภูมิภาคเลยทีเดียวน

เมืองปัตตานีที่กรือเซะบานาในอดีตเริ่มต้นจากชุมชนเล็กๆ บริเวณชายทะเลและปากแม่น้ำซึ่งอยู่ห่างจากโกตามหลิฮ์ออกไปประมาณ 12 กิโลเมตร ได้กลายเป็นที่จอดเรือของพ่อค้าต่างถิ่นที่แล่นเรือมาค้าขายเนื่องจากลำน้ำและคูคลองต่างๆ ที่เคยใช้ติดต่อกับเมืองโกตามหลิฮ์หลายสายตื้นเขิน ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลมากเกินไป ทำให้บริเวณชายทะเลซึ่งเดิมมีแต่ชาวประมงอาศัยอยู่ก็กลายเป็นท่าเรือที่แออัดไปด้วยผู้คน นอกจากนั้นประชาชนทั่วไปก็เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ขณะเดียวกันโกตามหลิฮ์ก็เริ่มเจียบเหงา ผู้คนเริ่มอพยพไปอยู่นอกเมืองในที่สุดพลเมืองก็มีน้อยลงเป็นลำดับ “โทเม ปีเรส์” ได้เขียนถึงเหตุการณ์ในระยะนั้นโดยเฉพาะการเกิดเมืองปัตตานี โดยกล่าวว่าการตั้งถิ่นฐานแถบชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นที่ตั้งของปัตตานีที่กรือเซะบานาได้ปรากฏมาก่อนแล้วเป็นเวลานานก่อนหน้านั้นอย่างน้อยก็อยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 1923 - 1933 ซึ่งต่อมา “ศาสตราจารย์ทิวู” และ “ศาสตราจารย์วายแอท” ได้ให้ความเห็นว่าชุมชนปัตตานีแห่งใหม่ได้เจริญเติบโตขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1893 - 1993 เวลานั้นอิทธิพลของสยามกำลังแผ่ลงมาทางใต้ของคาบสมุทรม และเป็นเวลาเดียวกันที่ศาสนาอิสลามแผ่เข้ามาอย่างกว้างขวางเช่นกัน

ในหนังสือ “Hikayat Patani” ประมวลเรื่องราวเอาไว้ว่าบริเวณริมฝั่งทะเลดังกล่าว นั้นเดิมมีเพียงชายชราชวามลายูชื่อ “เอ็นซิก ตานี” (Encik Tani) เป็นชาวประมงอาศัยอยู่ก่อน คนทั่วไปเรียกท่านว่า “ปะตานี” (Pak Tani) ต่อมาเมื่อมีคนมาอาศัยเพิ่มมากขึ้นจึงเรียกหมู่บ้านดังกล่าวว่าหมู่บ้าน “ปะตานี” นานวันเข้าก็เรียกเป็น “ปัตตานี” (Petani) ในที่สุด

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านปัตตานีซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นเมืองปัตตานีและเจริญสูงสุดจนกลายเป็นมหานครแห่งภูมิภาคนั้นปรากฏในหนังสือ “Hikayat Patani” ได้อ้างถึงเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ชายชราผู้นี้เดิมอาศัยอยู่ในโกตามหลิฮ์และได้ติดตามกษัตริย์องค์ก่อนไปช่วยสร้างเมืองอยุธยา แต่เกิดเจ็บป่วยไม่สามารถเดินทางต่อไปได้จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเลจนได้พบกับกษัตริย์ราชวงศ์ศรีวังสาคือ “พญาท้าวณภา” (Phya Tu Nakpa) กษัตริย์แห่งโกตามหลิฮ์รวมทั้งข้าราชการบริพารที่ประพาสพักผ่อนและล่าสัตว์แถบชายทะเลดังกล่าว เมื่อทรงเห็นว่าสถานที่แห่งนั้นมีชัยภูมิที่เหมาะสมจึงรับสั่งให้เกณฑ์ผู้คนจากเมืองโกตามหลิฮ์และเมืองลานซ่าง (Lancang) ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางต้นน้ำให้มาช่วยกันสร้างเมือง สองเดือนต่อมาการก่อสร้างก็แล้วเสร็จ พญาท้าวณภาก็ได้ทรงโยกย้ายเมืองหลวงจากโกตามหลิฮ์มาอยู่ที่แห่งใหม่ และได้ย้ายตำหนักมาสร้างใหม่ด้วย

เมืองปัตตานีที่กรือเซะเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว พญาท้าวณาทรทรงให้พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหมดมาอยู่ที่เมืองใหม่ มีพสกนิกรทั่วไปติดตามมาด้วยมากมาย บริเวณพระราชวังเรียกว่า โกตาอิสตานาเป็นที่ตั้งของ “อิสตานานีลัม” (Istan Nilam) หรือตำหนักนิล ซึ่งได้สร้างขึ้นริมฝั่งคลองตรงข้ามกับหมู่บ้านปัตตานี ประตุน้ำพระราชวังหันหน้าออกไปยังฝั่งน้ำเพื่อให้สะดวกในการนำเรือเข้าออกลำคลองริมพระราชวังชื่อคลองปาเปรี (ปัจจุบันดินเงินไปแล้ว) รอบพระราชวังแห่งใหม่ได้มีการขุดคูเมืองสร้างป้อมปราการเพื่อป้องกันศัตรู คูเมืองที่ขุดเริ่มจากจากคลองกรือเซะผ่านหน้าพระราชวังตรงไปเชื่อมต่อกับคลองปาเปรีซึ่งไหลผ่านพระราชวังไปออกทะเลที่บ้านปาเราะ ในช่วงนั้นเมืองปัตตานีเริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางออกไปทั่วโลก พ่อค้าชาวอาหรับเรียกปัตตานีว่า “ฟาฏอนี” มีเรือจากตะวันออกและตะวันตกเข้ามาค้าขายอย่างคับคั่ง

สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองปัตตานีที่กรือเซะบานาตั้งอยู่บนภูมิประเทศที่เหมาะสม ภูมิประเทศเป็นที่โล่งกว้างอยู่ในระดับสูงปลอดภัยจากน้ำท่วมในฤดูฝน ชายทะเลฝั่งด้านเหนือเป็นอ่าวขนาดใหญ่เปิดออกสู่ทะเลจีนใต้ ห่างออกไปมีแหลมยื่นไปในทะเลเป็นปราการธรรมชาติช่วยกำบังคลื่นลม ภายในอ่าวจึงเหมาะสมที่จะเข้าจอดเรือค้าขายหรือแวะพัก ชาวประมงที่อยู่รอบอ่าวสามารถจับปลาและสัตว์น้ำในอ่าวซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ พื้นที่รอบอ่าวเป็นที่ราบชาวปัตตานีใช้เป็นแหล่งปลูกข้าวใกล้ๆ ตัวเมืองมีแม่น้ำไหลผ่าน สามารถติดต่อกับพื้นที่ตอนในและออกทะเลได้อย่างสะดวก ในช่วงที่พญาท้าวณาทรปกครองปัตตานีอยู่นั้นปรากฏว่าพลเมืองเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก การค้าขายก็ยิ่งเจริญรุดหน้า ต่อมาเมื่อพญาท้าวณาทรสิ้นพระชนม์บุตรชายของพระองค์คือ “พญาอินทรา” (Phya Tu Intera) ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์และปกครองเมืองปัตตานีในเวลาต่อมา

เมืองปัตตานีตั้งแต่สมัยพญาท้าวณาทรมาถึงช่วงต้นสมัยพญาอินทรายังคงมีวัฒนธรรมแบบฮินดูกล่าวคือ ประชาชนและกษัตริย์ยังคงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จนกระทั่งชาวปาไซกลุ่มหนึ่งจากสุมาตราได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่ปัตตานีห่างออกไปจากตัวเมือง หมู่บ้านบ้านดังกล่าวในเวลาต่อมาจึงเรียกว่า “กำปงปาไซ” (Kampung Pasai) หรือหมู่บ้านปาไซ ประชาชนนับถือศาสนาอิสลาม ในจำนวนนั้นมีผู้มีความรู้ความสามารถทางกฎหมายอิสลามคนหนึ่งชื่อ “เชค ซาอิด” (Shiekh Said) ชาวอาหรับเยเมนจากเมืองปาไซได้เป็นผู้เผยแผ่ศาสนาอิสลามให้แก่กษัตริย์ปัตตานีในขณะนั้นคือพญาอินทรา ในที่สุดพญาอินทรา ก็เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม เชค ซาอิด นอกจากจะเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาอิสลามแล้วยังมีความสามารถทางการแพทย์ มีความสามารถในการรักษาโรคต่างๆ ชาวปัตตานียังให้ความยกย่องนับถือเขามากแม้แต่พระราชวังซึ่งป่วยเป็นโรคผิวหนังรักษาไม่หายแม้ได้รับการรักษาจากหมอชาวสยามหลายคนแล้วก็ตาม ในที่สุด เชค ซาอิด ก็รักษาพระองค์จนหายขาดและพระองค์ยอมเข้ารับ

ศาสนาอิสลามตามเงื่อนไขการรักษาของ เซค ซาอิด ทุกประการ หลังจากนั้นศาสนาอิสลามจึงได้ถูกเผยแผ่เข้าสู่ราชสำนักและประชาชนชาวปัตตานีอย่างรวดเร็วโดยมี เซค ซาอิด ได้ทำหน้าที่สอนศาสนา และให้คำแนะนำด้านกฎหมายอิสลามแก่พระราชอาและข้าราชการบริพารในราชสำนักสืบต่อมา ส่วนพญาอินทिरา เมื่อเข้ารับศาสนาอิสลามแล้วได้ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่เป็น "สุลต่านอิสมาอิล ซาห์" (Sultan Ismail Syah)

นอกจากการสร้างพระราชวัง คูเมือง และป้อมปราการรอบเมืองปัตตานีแล้วในสมัยของพระองค์มีการสร้างมัสยิดประจำเมืองอีกด้วย ต่อมาเมื่อ "สุลต่านมูซัฟฟาร์ ซาห์" (Sultan Muzaffar Syah) โอรสของสุลต่านอิสมาอิล ซาห์ ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ปัตตานีพระองค์ต่อมาทรงเห็นว่าปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นอย่างมาก มีความสงบเรียบร้อย มีพ่อค้าชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายและพักอาศัยเป็นจำนวนมาก พระองค์ได้รับคำแนะนำจาก เซค ซอฟี ยุคติน อัลอับบาซ นักการศาสนาอิสลามชาวอาหรับให้ก่อสร้างมัสยิดสำหรับศาสนิกชนเพื่อใช้ปฏิบัติกิจทางศาสนา นอกจากนี้ยังทรงให้สร้างมัสยิดอีกหลังหนึ่งที่ทำเรือไว้สำหรับพ่อค้าและนักเดินทางทั่วไปใช้ปฏิบัติศาสนกิจ เมื่อการก่อสร้างมัสยิดทั้งสองเป็นที่เรียบร้อยแล้วได้พระราชทานนาม "ดาโต๊ะ เซรี รายา ฟากิฮ์" (Datok Seri Raya Fakih) ให้แก่ เซค ซอฟี ยุคติน ในฐานะผู้เชี่ยวชาญประจำราชสำนัก ต่อจากนั้นศาสนาอิสลามก็แพร่หลายออกไปสู่ย่านชนบทของปัตตานีและไกลออกไปถึงเมืองโกตามลธิชัย ประชาชนทั่วไปต่างพากันเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม

ในบันทึกของ "จอห์น นิวฮอฟฟ์" เมื่อครั้งเดินทางมาที่ปัตตานีใน พ.ศ. 2196 ได้กล่าวถึงสภาพบ้านเมือง พระราชวัง และมัสยิดที่เมืองปัตตานีสมัยนั้นว่าสภาพบ้านเรือนทั่วไปสร้างด้วยไม้ ไม้ไผ่ ใช้ฝีมือการสร้างอย่างประณีตสวยงาม ตัวเมืองและชานเมืองมีบ้านเรือนติดต่อกันเป็นแนวยาว ด้านหลังของเมืองมีบ้านเรือนแยกเป็นสองฝั่ง เนื่องจากมีแม่น้ำไหลผ่านพระราชวังของพระราชอาและตำหนักต่าง ๆ สร้างอย่างสวยงาม โบสถ์ของศาสนาอิสลามสร้างด้วยอิฐ ภายในมีการประดับประดาอย่างหรูหรา ตกแต่งด้วยลวดลายสลัก และเขียนตกแต่งด้วยนิ้วมือ

เมืองปัตตานีที่กรือเซะบานาในพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 มีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก ในระยะที่บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษมาค้าขายที่ปัตตานีได้มีการบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2221 กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในเวลานั้นว่า เมืองปัตตานีตั้งอยู่บนพื้นที่กว้างถึง 8 ไมล์ ระหว่างปากแม่น้ำสองแห่งจึงมีลักษณะเหมือนเกาะมีความยาวเข้าไปตอนใน 12 ไมล์ ในสมัยก่อนเกาะนั้นเป็นแหล่งการค้าแต่เพียงแห่งเดียวในย่านนี้ บนเกาะมีกำแพงเชิงเทินและคูน้ำล้อมรอบ กำแพงเชิงเทินและคูน้ำรอบเมืองนั้นได้สร้างเพื่อใช้ในการศึกครั้งก่อน บางส่วนได้ชำรุดทรุดโทรมไป

บ้าง หากจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเล็กน้อยก็อาจจะเสริมแต่งให้เป็นแหล่งการค้าที่แข็งแรงแห่งหนึ่งได้

เมืองปัตตานีสสมัยนั้นมีเขตพระราชวังซึ่งสร้างอยู่บนพื้นที่ประมาณ 1 ตารางไมล์ กำแพงวังปัตตานีทำด้วยไม้ซุงเรียงกันเหมือนเสากระโดงเรือ ประตูวังปัตตานีมี 2 ประตู คือ “ประตูชัย” (Pintu Gerbang) และ “ประตูช้าง” (Pintu Gajah) ด้านบ้านเกอดี ที่ประตูวังมีปืนใหญ่หลายกระบอกวางอยู่ในยามศึกสงครามจะตั้งปืนใหญ่ล้อมรอบบนกำแพงวัง ในหนังสือ “Hikayat Patani” ระบุว่าตอนที่กองทัพปาเล็มบังราว 100,000 คน โจมตีเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2107 พวกเขาไม่สามารถบุกเข้าถึงกำแพงวังได้ เพราะทางวังปัตตานีได้จัดกำลังทหารป้องกันวังอย่างเข้มแข็ง มีปืนใหญ่วางเรียงรายบนกำแพงโดยรอบทุกๆ 1 ฟาธอม นอกจากนี้ยังมีกำแพงเมืองชั้นนอก สร้างขนานไปกับแนวชายฝั่งทะเลเป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร ป้องกันตัวเมืองให้ปลอดภัยจากข้าศึกที่มาทางทะเล กำแพงเมืองชั้นนอกนี้สร้างเป็นคันดินกว้าง 6 - 8 ฟุต หน้ากำแพงมีคูน้ำ มีประตูเมืองหรือประตูใหญ่ บริเวณด้านตะวันตกปัจจุบันร่องรอยของกำแพงเมืองยังคงเหลือเป็นแนวคันดินอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่ถูกปรับสภาพเป็นพื้นที่เพาะปลูกไปจนเกือบหมด ส่วนกำแพงวังที่สร้างด้วยไม้ซุงนั้นถูกเผาทำลายในช่วงเกิดสงคราม บางส่วนที่หลงเหลือมานั้นเพิ่งจะถูกทำลายและปรับสภาพพื้นที่สำหรับสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42 ตัดผ่านใจกลางเมืองและบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งพระราชวังเมื่อไม่นานมานี้

เมื่อสุลต่านอิสมาอิล ซาห์ ได้ครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองปัตตานีต่อจากบิดาของพระองค์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2043 เป็นต้นมา พระองค์ทรงสานสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีบทบาทมากในเวลานั้น ได้แก่ มะละกาและสยาม การเสด็จเยือนมะละกาของพระองค์นั้นได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจาก “สุลต่านมะหะหมัด ซาห์” (Sultan Mahamad Syah) ซึ่งเป็นสุลต่านองค์สุดท้ายของมะละกา ก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส ปัตตานีในสมัยนั้นกำลังอยู่ในความสนใจของพ่อค้าและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปย่านตะวันออก เช่น ญีปุ่น จีน สยาม และหัวเมืองมลายูอื่น เมืองปัตตานีมีเรือมาเทียบท่าเพิ่มมากขึ้นการค้าเจริญรุ่งเรืองไปมากทำให้เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองและขยายตัวมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2054 มะละกาตกเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส การต่อต้านโปรตุเกสมีขึ้นเป็นระยะๆ หลังจากนั้นพ่อค้าชาวตะวันออกอื่นๆ ก็เริ่มเข้ามาค้าขายกับดินแดนมลายู ในปี พ.ศ. 2059 ปัตตานีก็ได้มีโอกาสต้อนรับเรือสินค้าของโปรตุเกสเป็นครั้งแรก หลังจากที่ได้รับอนุญาตจากสุลต่านปัตตานีการค้าขายระหว่างสองประเทศก็มีมาอย่างต่อเนื่อง พ่อค้าชาวโปรตุเกสท่านหนึ่งชื่อ “ปินโต” (Pinto) ได้บันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2081 ตอนที่เขาเข้ามาปัตตานีครั้งนั้นได้พบกับชาวโปรตุเกสที่อาศัยอยู่ในเมืองปัตตานีราว 300 คน และนอกเหนือจากชาวโปรตุเกสก็ยังมีชาวตะวันออก เช่น สยาม จีน และญีปุ่น ซึ่งมีกิจการใหญ่โตในเมืองนี้

เมื่อสุลต่านอิสมาอิล ชาห์สิ้นพระชนม์ ผู้ที่สืบทอดบัลลังก์ต่อจากสุลต่านอิสมาอิล ชาห์ นั้นคือ รายามุซัฟฟาร์ ด้วยความเหมาะสมและความเห็นพ้องต้องกันของเหล่าเสนาบดี มุขมนตรี พระองค์ทรงใช้พระนามว่า “สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์” (Sultan Muzaffar Syah) ส่วน “รายามัน โชร์” (Raja Mansur) ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหากษัตริย์ (Raja Muda)

ในรัชสมัยของสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ พระองค์ทรงเห็นว่านอกเหนือจากราชกิจที่ต้องดูแลความเป็นอยู่ของพสกนิกรควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศแล้วยังได้ทรงพยายามเชื่อมสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศด้วย พระองค์ได้เสด็จเยือนสยามพร้อมพระอนุชารายามันโชร์ เพื่อผูกสัมพันธไมตรีกับกษัตริย์สยาม พระองค์ได้ทรงจัดกองเรือเดินทางทางสู่อยุธยา การเดินทางใช้เวลาอยู่หลายวันก็ถึงอยุธยา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาทรงทราบได้มีรับสั่งให้ขุนนางทั้งหลายออกไปต้อนรับสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ ด้วยความยินดี สุลต่านได้มาถึงพระราชวังพร้อมกับเครื่องบรรณาการที่จัดมาอย่างวิจิตรตระการตา เมื่อได้เข้าเฝ้าแล้วพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงกล่าวยกย่องว่าสุลต่านมีลักษณะหลายอย่าง que แสดงถึงผู้ทรงเกียรติ ต่อจากนั้นพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาได้จัดเรือรบพักให้กับสุลต่านใกล้ๆ กับพระราชวังโดยไม่อนุญาตให้สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ กลับไปที่เรือของพระองค์

สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ พำนักอยู่ที่อยุธยาเป็นเวลา 2 เดือนจึงเสด็จกลับปัตตานี พระเจ้าแผ่นดินสยามได้มอบเชลยชาวพะโค (Pegu) และชาวล้านช้าง (Lancang) ให้แก่สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ สุลต่านได้นำเชลยเหล่านั้นพร้อมทั้งครอบครัวลงเรือล่องลงปากแม่น้ำออกสู่ทะเลตรงมายังเมืองปัตตานี เมื่อถึงปัตตานีทรงให้เชลยชาวพะโคทั้งเด็กและผู้ใหญ่ราว 60 คนตั้งบ้านเรือนอยู่เชิงสะพานบ้านเกอติ มีหน้าที่เลี้ยงช้างของพระองค์ 2 เชือกคือ “อ้ายสิงห์” และ “อีกรับ” ส่วนเชลยชาวล้านช้างจำนวน 100 คน ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองปาละ เชลยทั้งสองกลุ่มนับถือพระพุทธศาสนา จึงสร้างวัด กุฎี และเจดีย์ ตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติมาครั้งเก่าก่อน วัดดังกล่าวคือ “วัดกะตี” หรือ “วัดบ้านดี” ซึ่งยังคงปรากฏอยู่เป็นมรดกตกทอดมาถึงทุกวันนี้เช่นเดียวกับหมู่บ้านกะตีหรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่าบ้านพุทธ (Rumah Sami) ยังคงมีมาถึงในปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “บ้านดี” (Ban Di) นั่นเอง

ในหนังสือ “Sejarah Kerajaan Melayu Patani” กล่าวถึงการเดินทางไปเยือนสยามครั้งนั้นว่าขณะที่สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ พำนักอยู่ที่อยุธยา พระองค์ได้รับการต้อนรับอย่างไม่สมพระเกียรติ เมื่อกลับถึงปัตตานีจึงสั่งการให้รวบรวมกำลังพลเพื่อเตรียมไปต่ออยุธยาต่อไป เช่นเดียวกับข้อความในหนังสือ “Penganta Sajah Patani” ระบุว่า การเสด็จกลับจากการเยือนสยามของสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ ครั้งนั้น พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยกษัตริย์สยามเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อทราบข่าวว่าพม่ากำลังยกทัพมาตีสยามในปี พ.ศ. 2106 สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ได้จัดกองกำลังซึ่งประกอบด้วยเรือยาหยับ (Jagab) 200 ลำ พร้อมกำลังพลอีกนับหมื่นคนรวมทั้ง

พระอนุชาของพระองค์คือรายมันโชร์ เมื่อกองทัพพระองค์เดินทางถึงอยุธยาก็ได้ตั้งค่ายอยู่ที่หน้าวัดกุฎีบางกะจะ เมื่อได้จัดเตรียมกำลังพร้อมแล้ว วันถัดมาในตอนค่ำกองทัพของสุลต่านก็ได้บุกเข้าไปพระราชวังและประสบผลสำเร็จสามารถยึดบัลลังก์ของกษัตริย์อยุธยาได้ เหตุการณ์ในครั้งนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2106 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อย่างไรก็ตามกษัตริย์สยามสามารถหลบหนีออกไปได้ และในที่สุดก็สามารถกู้ราชบัลลังก์คืนได้จากสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์

เหตุการณ์ที่สุลต่านปัตตานีโจมตีอยุธยาในครั้งนี้ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า ในจุลศักราช 925 (พ.ศ. 2106) พระยาตรีสุลต่าน ได้เข้ามาช่วยอยุธยารบพม่าแล้วกลับเป็นขบถ พระยาตานีคุมชาวตานีบุกเข้าไปในพระราชวังได้ เอาช้างเผือกมาขี้นอยู่ที่ห้องสนาม แล้วลงช้างออกไปทางตะแลงแกง ตอนนั้นข่าวขบถคงรู้กันทั่วไป ชาวพระนครก็เอาพวนมาชิงไว้เข้าต่อรบด้วยชาวตานีตายลงเกลื่อนกลาด แล้วพระยาตานีนั้นได้ลงสำเภาหนีรอดไปได้

ในหนังสือ “Hikayat Patani” ระบุว่าช่วงที่สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ ทำสงครามอยู่นั้น พระองค์ได้มีรับสั่งให้ รายนมันโชร์พระอนุชาเสด็จกลับปัตตานีเสียก่อน โดยมีปืนใหญ่ชื่อ นางลิว-ลิว ติดตั้งบนเรือคุ้มกันไปตลอดทาง โดยที่พระองค์เหลือทหารเพียง 1,500 นายเท่านั้นที่คอยให้ความช่วยเหลือ ขณะที่สุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ เสด็จกลับจากอยุธยาพระองค์ได้เสด็จสิ้นพระชนม์โดยกะทันหัน พระศพของพระองค์ถูกฝังไว้ใกล้บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ตามกฎหมายเตียรบาลนั้นสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์มีพระโอรสที่ประสูติจากพระสนมพระนามว่ารายาบัม บังไม่มีสิทธิขึ้นครองราชย์ ท้ายที่สุดบรรดาเสนาบดีมุขมนตรีจึงมีมติให้รายามันโชร์ผู้เป็นอนุชาสืบราชสมบัติแทน หลังจากนั้นพระมเหสีของสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ จึงประสูติพระราชโอรสสุลต่านมันโชร์ ชาห์ จึงพระราชทานนามว่า “รายา ปาติก สยาม” (Raja Patik Siam) เพื่อรำลึกถึงสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ บิดาของพระองค์ซึ่งสิ้นพระชนม์ที่ประเทศสยาม

ในสมัยสุลต่านมันโชร์ ชาห์ เป็นกษัตริย์ปัตตานีนั้นได้สร้างสัมพันธไมตรีกับอยุธยา โดยส่งคณะทูตไปเยือนอยุธยา ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนราชสำนักปัตตานีในครั้งนั้นคือ “เชค ซอฟียุตดิน” (วันมูหะหมัด บิน เชคซอฟียุตดิน) ผู้เชี่ยวชาญประจำราชสำนักพร้อมกับตำแหน่งใหม่ที่ได้รับคือ “โอรัง กายา ชะรี อาการ์ ดี รายอ” หรือ “ผู้แทนพระองค์พระราชอา” เชค ซอฟียุตดิน ในฐานะทูตจากปัตตานี ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาธรรมราชาแห่งอยุธยาเพื่อถวายสาสน์จากสุลต่านมันโชร์ ชาห์ การเข้าเฝ้าเป็นไปอย่างสมเกียรติและด้วยมิตรภาพ ทูตจากปัตตานีประสบความสำเร็จในการเยือนอยุธยาในครั้งนี้ สุลต่านมันโชร์ ชาห์ ปกครองปัตตานีต่อเนื่องมาอย่างราบรื่นเป็นเวลา 8 ปี ในรัชสมัยของพระองค์โดยไม่มีข้อขัดแย้งใดๆ กับสยาม

หลังจากสุลต่านมันโซร์ ชาห์ สวรรคตได้สั่งเสียให้รายาปาตึก สยามโอรสของสุลต่านมุฮัมมัด ชาห์ เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ดังนั้นบรรดาเสนาบดีมุขมนตรีจึงทูลเชิญรายาปาตึก สยาม ขึ้นครองราชสมบัติเป็น “สุลต่านปาตึก สยาม” (Sultan Patik Siam) ซึ่งขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุเพียงแค่ 9 ชั้นษา ด้วยเหตุดังกล่าว รายาอาอีซาห์พระมาตุจฉา (อา) มเหสีสุลต่านเมืองสายบุรี จึงเสด็จกลับมาพำนักอยู่ที่ปัตตานีถวายเป็นการอภิบาลและทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ การแต่งตั้งสุลต่านปาตึก สยาม นั้นสร้างความไม่พอใจให้กับรายามัมบัง พระเชษฐาต่างมารดาเป็นอย่างมาก ดังนั้นในเวลาเช้าวันหนึ่งก่อนเวลาละหมาดซูโอบะฮ์ รายามัมบังได้เข้าไปในห้องบรรทมของสุลต่านปาตึก สยาม และได้ลอบปลงพระชนม์สุลต่านปาตึก สยามซึ่งขณะนั้นมีพระชันษาเพียง 10 ชั้นษาเท่านั้น ผู้เป็นเหยื่อสังหารอีกพระองค์คือรายาอาอีซาห์ หลังจากก่อเหตุอุกฉกรรจ์ดังกล่าวแล้ว รายามัมบังก็ได้หลบหนีออกนอกวังแต่ถูกทหารล้อมจับเอาไว้ ขณะที่พระองค์หลบซ่อนตัวในห้องๆ หนึ่ง ในที่สุดรายามัมบังจึงถูกสังหารด้วยหอกจนสิ้นพระชนม์เหตุการณ์ลอบปลงพระชนม์สุลต่านปาตึก สยามถือว่าเป็นเหตุการณ์นองเลือดครั้งแรกในราชวงศ์ปัตตานี ผู้ที่สืบทอดบัลลังก์ต่อจากสุลต่านปาตึก สยามคือ “สุลต่านบาฮาตุร์ ชาห์” พระโอรสในสุลต่านมันโซร์ ชาห์ ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสุลต่านปาตึก สยาม สุลต่านบาฮาตุร์ ชาห์ขึ้นครองราชย์เป็นสุลต่านปี พ.ศ. 2116 แต่สุดท้ายประวัติศาสตร์ก็ซ้ำรอย เมื่อพระองค์ถูกลอบปลงพระชนม์จากฝีมือพระเชษฐาต่างพระมารดาคือรายาปีมา ซึ่งมูลเหตุมาจากความเห็นไม่ลงรอยกัน รายาปีมาถูกควบคุมตัวและสำเร็จโทษในเวลาต่อมา ทายาทของสุลต่านบาฮาตุร์ ชาห์ มีแต่พระธิดา คือ รายาฮียา รายาปีรู และรายาอุงู พระธิดาทั้งสามพระองค์มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ปัตตานี ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ปัตตานีก็กลับรุ่งเรืองอีกครั้งในพุทธศตวรรษที่ 22

เนื่องจากสุลต่านบาฮาตุร์ ชาห์ ไม่มีพระโอรสแม้แต่พระองค์เดียว หลังจากสิ้นพระชนม์เสนาบดีมุขมนตรีและพระบรมวงศานุวงศ์ในราชสำนักจึงมีมติแต่งตั้งรายาฮียาขึ้นเป็นกษัตริยา (Raja Perempuan) ขึ้นครองเมืองปัตตานี นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ปัตตานีมีผู้ปกครองเป็นสตรี ราชีนีฮียาปกครองปัตตานีใน พ.ศ. 2127 ต่อจากนั้นก็ปกครองโดยกษัตริยาอีก 3 พระองค์ สมัยนี้ประวัติศาสตร์ปัตตานีจึงรู้จักกันในนาม “สมัยราชินี” (Zaman Ratu-Ratu) การปกครองโดยราชินีดำเนินต่อมาเป็นเวลาครึ่งศตวรรษจนถึงราชินีองค์สุดท้ายคือราชินีกูนิง กล่าวได้ว่าภายใต้การปกครองของราชินีได้ทำให้ปัตตานีเข้าสู่ยุคทองที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุด

ราชินีฮียาขึ้นปกครองปัตตานีในระยะเวลาที่ชาวตะวันตกได้เริ่มขยายการค้าเข้ามายังโลกตะวันออก ในสมัยนี้โปรตุเกสได้เอาชนมะละกา สเปนเริ่มตั้งถิ่นฐานในฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะในลูซอน ในพุทธศตวรรษที่ 22 นี้ปัตตานีเริ่มได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศซึ่งไม่

เพียงแต่ในด้านเศรษฐกิจการค้าเท่านั้น แต่ได้รับอิทธิพลด้านการเมืองการปกครองโดยเฉพาะอิทธิพลสยาม ญีปุ่น และฮอลันดา

ในปี พ.ศ. 2145 ราชนีฮีเยาได้อนุญาตพ่อค้าชาวฮอลันดาจัดตั้งโรงสินค้าในเมืองปัตตานี ก่อนหน้านั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2134 ความสัมพันธ์ด้านการค้าขายที่เป็นทางการมีขึ้นระหว่างญีปุ่นและปัตตานีเมื่อราชนีฮีมีความพอใจในการเจรจากับทูตญีปุ่นในปีดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2148 ชาติสเปนได้เข้ามาทำการค้าขายในปัตตานีอีกชาติหนึ่ง และในปี พ.ศ. 2155 ปัตตานีได้ทำสัญญาค้าขายกับชาติอังกฤษ

ด้วยพระปรีชาสามารถและทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมเป็นผลให้ราชนีฮีเยาทรงปกครองบ้านเมืองมาเป็นเวลานานหลายปี เมืองต่างๆ ส่งคณะทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับเมืองปัตตานี ขณะเดียวกันราชนีฮีเยาได้ส่งราชทูตของพระองค์ไปยังเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการตอบแทนสัมพันธไมตรี ในบรรดาประเทศเหล่านั้นมีสยามและญีปุ่นรวมอยู่ด้วย ญีปุ่นเริ่มให้ความสนใจและเชื่อมสัมพันธไมตรีกับปัตตานีอย่างเป็นทางการเพื่อขยายกิจการการค้าเป็นสำคัญ ในปี พ.ศ. 2135 พระองค์ทรงให้การต้อนรับคณะทูตจากญีปุ่นที่นำของขวัญที่ระลึกจากโชกุน โดกุ งาวะ อิเอยาสี มาถวายแด่พระองค์ พร้อมกับได้นำสินค้านานาชนิดมาจำหน่ายและขอพระบรมราชานุญาตเปิดการค้าขายในเมืองนี้ ในปี พ.ศ. 2412 ราชนีฮีเยาก็ได้ส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิญีปุ่น และในปี พ.ศ. 2149 คณะราชทูตจากปัตตานีก็เดินทางไปเยือนญีปุ่นอีกครั้งเพื่อกระชับสัมพันธไมตรี นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การค้าระหว่างปัตตานีและญีปุ่นก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ เรือสินค้าญีปุ่นเดินทางมาสู่ปัตตานีและแล่นไปมาอย่างไม่ขาดสาย

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับปัตตานีในระยะนั้นก็เพิ่มความกระชับแน่นแฟ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเมืองสายซึ่งตั้งอยู่ใกล้ปัตตานีปรากฏว่ามีเรือสินค้าแล่นไปมาหาสู่กัน ชาวสยามได้มาค้าขายที่เมืองปัตตานี ชาวปัตตานีก็ได้ทำการค้าที่เมืองสยาม พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเรียกพระนามราชนีฮีปัตตานีว่า “พระนางเจ้าหญิง” ซึ่งพระนามนี้ได้ทรงเรียกษัตริยาปัตตานีองค์อื่นๆ ที่ครองเมืองในลำดับต่อมาด้วย แม้แต่ชาวปัตตานีเองก็เรียกพระนามราชนีฮีของตนอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเรียกเช่นกัน

ในสมัยราชนีฮีเยาครองบัลลังก์ปัตตานีบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและมีประชากรเพิ่มมากขึ้น พระองค์สนพระทัยต่อปัญหาความเป็นอยู่ของพสกนิกร พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์ ได้แก่ การขุดคลองเพื่อนำน้ำจืดมาใช้ในการเกษตรและผลักดันน้ำเค็ม เนื่องจากในขณะนั้นแม้ว่าลำคลองกรือเซะไหลผ่านบ้านเรือนราษฎร แต่ก็ไม่อำนวยความสะดวกแม้แต่น้อย เพราะน้ำมีความเค็มมากยิ่งกว่านั้นตรงต้นน้ำตอนเหนือลำคลองมีทุ่งนากว้างขวางให้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควรเนื่องจากมีน้ำกร่อยเข้าถึง ทรงรับสั่งให้ราษฎรช่วยกันขุดคลองโดยเริ่มจา

กรือเซะมุ่งไปทางต้นน้ำเจดถึงแม่น้ำใหญ่ที่เตอมางัน เมื่อสามารถขุดคลองเชื่อมกับแม่น้ำใหญ่แล้ว น้ำก็ไหลมาตามคลองแห่งใหม่ผ่านคลอง กรือเซะแล้วไหลออกทะเลตรงกัวลาอารูบริเวณบ้านปาเระ ตำบลบาราโหมในปัจจุบัน น้ำจืดจากแม่น้ำทำให้น้ำในลำน้ำตลอดสายจืดลงจนสามารถทำนาได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอย่างน่าพอใจ ราชินีฮิยาปกครองปัตตานีจนถึงปี พ.ศ. 2159 ก็สวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ 63 พรรษา พระองค์ได้รับพระสมัญญานามว่า “มาร์โฮม เตอมางัน” (Marhum Temangan) ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยการขุดคลองที่หมู่บ้านเตอมางัน

ในปลายรัชสมัยราชินีฮิยาความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับสยามเริ่มตึงเครียดมากขึ้น แต่ปัตตานีก็ยังสามารถรักษาสถานภาพของตนเองเอาไว้ได้ ปัตตานีในสมัยราชินีฮิยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้แต่กรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของสยามในยุคเดียวกันก็มีความเจริญด้านการค้าเป็นรองปัตตานี พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงมุ่งครอบครองปัตตานีเช่นการสู้รบเมื่อปี พ.ศ. 2146 สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กองทัพเรือของสยามก็มุ่งหน้าตรงมายังปัตตานี โดยมีออกญาเดโชนำทหารนับพันคนหมายเข้ายึดปัตตานี กองทัพสยามยกพลขึ้นบกที่ปากอ่าวปัตตานีและบุกเข้าประชิดตัวเมือง ราชินีฮิยาได้นำทหารออกต่อต้านอย่างเต็มความสามารถ โดยได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวต่างประเทศอย่างเต็มที่ ชาวยุโรปให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับอาวุธและปืนใหญ่ รวมทั้งสิ่งของจำเป็นต่างๆ ชาวเมืองปัตตานีได้ต่อต้านการบุกของกองทัพสยามอย่างเหนียวแน่น ทหารเมืองปัตตานีใช้ปืนใหญ่ยิงเข้าใส่ทหารชาวสยามจนต้องถอยทัพกลับไปที่สุดในที่สุด ในเวลาต่อมาพระเจ้าแผ่นดินสยามสนพระทัยการใช้ปืนใหญ่ในการสงคราม พระองค์ได้ส่งราชทูตมายังปัตตานีเพื่อขอซื้อปืนใหญ่ เพราะสมัยนั้นปัตตานีเป็นศูนย์กลางของการซื้ออาวุธต่างๆ รวมทั้งปืนใหญ่ แม้แต่จักรพรรดิญี่ปุ่นในสมัยนั้นก็ทรงซื้อปืนใหญ่และอาวุธปืนยาวชนิดต่างๆ จากปัตตานี

หลังจากราชินีฮิยาสิ้นพระชนม์แล้วบรรดาเสนาบดีมุขมนตรีและพระบรมวงศานุวงศ์ได้ตกลงแต่งตั้งรายาปิรูพระชนิษฐาของพระองค์ขึ้นครองราชย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2159 เป็นต้นมา หลังจากนั้นอีก 3 ปีต่อมาคลองที่ขุดต่อจากหมู่บ้านเตอมางันไปถึงกรือเซะนั้น มีกระแสน้ำไหลแรงเซาะริมฝั่งบริเวณประตูช้างใกล้กับพระราชวังได้รับความเสียหาย นอกจากนั้นยังทำให้น้ำในคลองกรือเซะกลายเป็นน้ำจืด เป็นเหตุให้นาเกลือชายทะเลไม่สามารถเป็นเกลือได้เพราะน้ำลดความเค็มลง ราชินีปิรูจึงมีรับสั่งให้สร้างเขื่อนกันน้ำที่ไหลมาจากด้านเหนือไม่ให้ไหลเข้าสู่คลองกรือเซะและได้ปิดปากคลองปาเปรีด้วย เขื่อนดังกล่าวสร้างด้วยหินต่อมาจึงเรียกชื่อหมู่บ้านบริเวณนั้นว่าบ้านตาดเนาะบาดูหรือบ้านทำนบหินซึ่งยังปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน

เมืองปัตตานีสมัยราชินีปิรูได้เริ่มสร้างปริมณฑลทางอำนาจกับปาหัง ยะโฮร์ และสยาม กล่าวคือพระองค์ได้ให้เจ้าหญิงอุงูพระชนิษฐาของพระองค์อภิเษกกับสุลต่านปาหัง หลายปี

ต่อมาเมื่อสุลต่านปาหังสิ้นพระชนม์ราชินีปิรูจึงมีรับสั่งให้เสนาบดีผู้ใหญ่ท่านหนึ่งไปรับรายาอูญกลับปัตตานีพร้อมพระธิดา ซึ่งสืบเชื้อสายจากสุลต่านปาหัง 1 พระองค์ ซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า รายาอูญ หลังจากนั้นไม่นานราชินีปิรูก็ได้ยกรายาอูญซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง 12 ชันษาให้แต่งงานกับขุนนางสยามชื่อ “ออกญาเดโช” ต่อมาเมื่อราชินีปิรูสิ้นพระชนม์ รายาอูญจึงได้ราชสมบัติสืบต่อมา

นอกจากนโยบายสร้างปริมณฑลทางอำนาจของราชินีปิรูแล้ว พระองค์ยังต้องการรวมกลันตันกับปัตตานีให้เป็นหนึ่งเดียว เพื่อรวบรวมกำลังทหารให้เข้มแข็งและสามารถเผชิญกับกองทัพสยามซึ่งอาจจะเกิดสงครามขึ้นกับปัตตานีเมื่อใดก็ได้ ราชินีปิรูได้ส่งทูตไปกลันตันครั้งแรกในปี พ.ศ. 2159 หลังจากทรงขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน แต่ไม่ได้รับการสนองตอบ แม้ว่าในปี พ.ศ. 2160 พระองค์ได้เสด็จไปกลันตันด้วยพระองค์เอง อย่างไรก็ตามการเสด็จไปกลันตันครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2161 ความประสงค์ของพระองค์ก็สำเร็จ เมื่อสุลต่านกลันตันตกลงทำสัญญาร่วมมือกับพระองค์ การรวมตัวกับปัตตานีได้ดำเนินแบบค่อยเป็นค่อยไป เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2162 จนถึง พ.ศ. 2293 เป็นเวลานานถึง 131 ปี และถือว่าการรวมตัวกันที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ปัตตานี-กลันตัน

เมืองปัตตานีในสมัยราชินีปิรูนั้นมีข่าวลือว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามกำลังเตรียมทัพใหญ่เพื่อมาโจมตีเมืองปัตตานี สาเหตุนี้เองทำให้ราชินีปิรูทรงวิตกเกรงว่าข่าวนั้นจะเป็นความจริง ในที่สุดพระองค์ทรงเห็นว่าควรที่จะหล่อปืนใหญ่เพิ่มเติมให้มากเท่าที่จะมากได้ ในการหล่อปืนใหญ่ครั้งนั้นชาวจีนชื่อ ลี้มโตะเคียม อาสาเป็นช่างหล่อปืนให้ตามความประสงค์ของราชินี ลี้มโตะเคียม เดินทางเข้ามาอาศัยในปัตตานี ต่อมาเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามและมีชื่อว่าโต๊ะเคียน เขาอาศัยอยู่กับเสนาบดีของราชินี เนื่องจากเขาเป็นบุคคลที่มีอัธยาศัยดีงามและมีความสามารถ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นนายด่านเก็บภาษีอากรเข้าออกท่าเรือของเมืองปัตตานี คนทั่วไปจึงเรียกท่าเรือในกำกับเขาว่า “ท่าเรือเต้าเคียน” เมื่อรวบรวมทองเหลืองได้ตามที่ต้องการแล้วไม่กี่เดือนต่อมาการหล่อปืนใหญ่ก็แล้วเสร็จได้ปืน 3 กระบอก 2 กระบอกแรกมีขนาดใหญ่มากมีความยาว 3 วา 1 คอก 1 คืบ 2 ½ นิ้ว ปากกระบอกกว้าง 11 นิ้ว ส่วนกระบอกเล็กมีความยาว 5 คอก 1 คืบ 9 นิ้ว ปากกระบอกกว้าง 3 นิ้ว ทรงตั้งชื่อ 2 กระบอกแรกว่า “ศรีนครา” (Seri Negara) “ศรีปัตตานี” (Seri Patani) และ “มหาเลลา” (Maha le-la) ปืนใหญ่ทั้ง 3 กระบอกติดตั้งไว้บนรถลาก ในปี พ.ศ. 2175 การใช้ปืนใหญ่ทั้ง 3 กระบอกมีประสิทธิภาพมากสามารถป้องกันไม่ให้กองทัพสยามเข้าตีเมืองได้

ราชินีอูญเป็นชนิษฐาของราชินีปิรูและเป็นมเหสีของอดีตสุลต่านปาหัง พระองค์ได้ประทับอยู่ที่ปาหังเป็นเวลา 30 ปีจึงได้เสด็จกลับมาพำนักที่ปัตตานีภายหลังจากการการสวรรคตของ “สุลต่านอับดุลฆอฟูร์” พระราชสวามีในปี พ.ศ. 2157 พระองค์เป็นราชินีที่ถืออาจ

กล่าวหาญ เมื่อทราบข่าวคราวว่าสยามจะโจมตีปัตตานี พระองค์จึงส่งกองทัพไปโจมตีเมืองพัทลุงและนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2173 เพื่อตัดกำลังกองทัพสยามเนื่องจากปกติแล้วสยามจะมีปัญหาให้กองทัพจากนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง ร่วมกับกองทัพสยามไปโจมตีปัตตานีด้วยเสมอ ต่อมาในปี พ.ศ. 2175 เจ้าชายแห่งยะโฮร์พร้อมไพร่พลจำนวน 3,000 คน และเรือจำนวน 10 ลำ มาถึงปัตตานีเพื่อจะอภิเษกกับร่ายากูนิง ขณะเดียวกันนั้นพระเจ้าปราชสาททองได้ส่งกองทัพมาเพื่อโจมตีปัตตานีพอดี ชาวปัตตานีกับขวยะโฮร์จึงได้ร่วมกันต่อสู้จนกองทัพสยามล่าถอยกลับไป จากนั้นจึงได้จัดพิธีอภิเษกสมรสระหว่างร่ายากูนิงกับเจ้าชายยะโฮร์อย่างยิ่งใหญ่

เพียงไม่กี่ปีที่ราชินีอุงครองราชย์ก็นำไปสู่สงครามถึง 2 ครั้งซึ่งเรียกได้ว่าเป็นสงครามที่เป็นประเพณีไปเสียแล้วระหว่างปัตตานีกับสยาม ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2175 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2176 ถึงแม้ว่าสยามจะได้รับการช่วยเหลือจากฮอลันดาที่มาจากปัตตาเวีย แต่สยามก็ไม่สามารถจะเอาชนะปัตตานีได้ ทั้งนี้เพราะว่าการป้องกันดูแลเมืองปัตตานีในสมัยนั้นเป็นไปอย่างดีเยี่ยม เพื่อเป็นการป้องกันการโจมตีจากฝ่ายสยาม ราชินีอุงได้รวบรวมทหาร จำนวน 23,000 คน และได้รับการช่วยเหลือจากกัณฑ์ตัน ปาหัง และยะโฮร์ อีกเป็นจำนวน 30,000 คน ด้วยความพยายามดังกล่าวทำให้สามารถเอาชนะการโจมตีจากสยามทั้งสองครั้ง

เมื่อสงครามกับสยามยุติลงได้ 2 ปี ราชินีอุงก็ทรงประชวรและสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2178 ชาวเมืองขนานนามพระองค์ว่า “มาร์โฮมปาหัง” (Marhum Pahang) เนื่องจากพระองค์เป็นมเหสีของอดีตสุลต่านแห่งปาหัง เสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายจึงอัญเชิญร่ายากูนิง ธิดาของราชินีอุงขึ้นครองราชย์สมบัติสืบต่อมา เมืองปัตตานีสมัยราชินีอุงจึงรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่งด้วยพระองค์ทรงโปรดปรานการเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรม พระองค์มีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรจากอุทยานของพระราชวังทำให้พระองค์ไม่รับเงินค่าครองชีพสำหรับเจ้าเมืองดังเช่นเจ้าเมืององค์อื่นๆ พระองค์มีเรือสินค้าสำหรับค้าขายกับต่างประเทศ ทรงดำเนินการค้าสินค้าทุกประเภทกับต่างประเทศต่างๆ โดยมีผู้ทำการค้าแทนพระองค์คือ “นาโกตา ซานแด” หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ซาตาแฆ รากา” ซึ่งหมายถึงพ่อค้าของพระราชานั้นเอง ในสมัยการปกครองของพระองค์ได้ทรงรับสั่งให้ขยายปากแม่น้ำปัตตานีให้กว้างขึ้นและขุดร่องน้ำปัตตานีให้ลึกกว่าเดิมสำหรับเป็นเส้นทางเข้าออกของเรือสินค้าของพระองค์ ปัตตานีในสมัยราชินีอุงก้าวสู่ประเทศชั้นนำด้านธุรกิจระดับนานาชาติ จนได้รับการกล่าวถึงว่าปัตตานีในสมัยนั้นมีฐานะเทียบเท่าประเทศขนาดใหญ่ทั้งหลาย เช่น จีน ญี่ปุ่น ฮอลันดา และอังกฤษ

แม้ว่ากองทัพสยามได้โจมตีปัตตานีถึง 3 ครั้งในปี พ.ศ. 2146 , 2175 และ 2176 ก็ตามและทุกครั้งที่โจมตีก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ถึงกระนั้นก็ตามพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงมีความหวังที่จะยึดเมืองปัตตานีให้จงได้ เมื่อทราบว่ราชินีอุงสิ้นพระชนม์และพระธิดาคือราชินีกู

นึ่งขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงมีพระราชบัญชาให้ออกญาเดโชเป็นแม่ทัพคุมทัพมาโจมตีปัตตานีอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2178 การเคลื่อนทัพมาครั้งนี้ ไม่ได้มีจุดหมายเข้าโจมตีปัตตานี แต่มาในฐานะราชทูตสยามเพื่อขอร้องให้ราชินีปัตตานีพระองค์ใหม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของสยามประเทศ แต่การขอร้องดังกล่าวนี้ปรากฏว่าราชินีหญิงไม่สนพระทัยและเพิ่มความพิโรธยิ่งขึ้น เพราะทรงเห็นว่าสยามดูหมิ่นอธิปไตยของพระองค์ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงทราบเช่นนั้นก็ทรงไม่พอพระทัยอย่างยิ่งเช่นเดียวกัน

ก่อนหน้านั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามยังมีรับสั่งมายังข้าหลวงใหญ่ที่ทำการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชให้นำกำลังโจมตีเมืองปัตตานี ข้าหลวงใหญ่ผู้นี้เป็นชาวญีปุ่นชื่อว่า “ยามาเด นางามาซะ” ยามาเดจึงนำกำลังชาวญีปุ่น และชาวสยามเมืองนครศรีธรรมราชเข้าโจมตีเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2173 แต่เนื่องจากทหารปัตตานีเคยผ่านการสู้รบมาหลายครั้งจึงพร้อมใจกันรักษาบ้านเมืองเป็นผลให้ทหารญีปุ่นและทหารเมืองนครศรีธรรมราชไม่สามารถเข้ายึดเมืองปัตตานีได้สำเร็จจึงจำเป็นต้องถอยทัพกลับเมืองนครศรีธรรมราช การสู้รบในครั้งนั้นยามาเดได้รับบาดเจ็บที่ขาและกลับไปเสียชีวิตที่นครศรีธรรมราชในเวลาต่อมา

หลังจากที่ไม่ประสบความสำเร็จถึง 4 ครั้ง พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงทราบถึงจุดอ่อนของกองทัพ พระองค์ทรงเห็นว่าแท้จริงแล้วปัตตานีมีอาณาเขตปกครองกว้างขวาง มีพลเมืองมากดังที่ “อเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน” ชาวอังกฤษที่มาเยือนปัตตานีได้บันทึกไว้ว่า ปัตตานีสมียนั้นมิแคว้นต่างๆ อยู่ในปกครองถึง 43 แคว้น รวมทั้ง ตรังกานู และกลันตัน พลเมืองในเมืองปัตตานีเฉพาะผู้ชายอายุ 16 - 60 ปี มีถึง 150,000 คน มีบ้านเรือนหนาแน่นตั้งแต่หน้าประตูพระราชวังต่อเนื่องไปจนถึงหมู่บ้านจนแทบจะไม่มีช่องว่าง ตัวเมืองปัตตานีตั้งอยู่ระหว่างปากแม่น้ำ 2 แห่งคือ “กัวลาปัตตานี” (Kuala Patani) และ “กัวลาบือเกาะฮ์” (Kuala Bekah) เมืองปัตตานีสมียนั้นเรียกว่า “โกตากะไต” (Kota Kedaya) ซึ่งหมายถึงเมืองที่เป็นแหล่งการค้า

ในสมัยราชินีหญิงพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านตั้งแต่ปีแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์ กล่าวคือเมื่อสยามส่งคณะทูตมาเจรจากับพระองค์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2178 จากนั้นอีกเพียง 5 เดือนคือ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2179 พระองค์ก็ได้ส่งทูตไปอยุธยา และในเดือนสิงหาคมปี พ.ศ. 2179 พระองค์ได้ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง (Bunga Mas) ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามในสมัยนั้นคือ “พระเจ้าปราสาททอง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2184 ราชินีหญิงได้เสด็จไปเยือนอยุธยาด้วยพระองค์เองเพื่อฟื้นฟูสันติภาพ การส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองและการไปเยือนอยุธยาของราชินีหญิงปรากฏในบันทึกของ “วันวลิต” (Van Vilet) ว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทรงสนองตอบด้วยความยินดียิ่ง และแสดงว่าราชอาณาจักรทั้งสองได้สถาปนาสันติภาพแล้วโดยฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามหรือทำลายซึ่งกันและกัน หลังจากการเยือนอยุธยาในปี พ.ศ. 2184 แล้ว ปัตตานีก็อยู่อย่างสงบสุข

โดยไม่ถูกรุกรานและเป็นยุคทองของปัตตานีอีกครั้งพร้อมทั้งเป็นประเทศที่ทรงอิทธิพลต่อรัฐมลายูเพื่อนบ้านอื่นๆ ทั่วไปในบริเวณนี้

ในช่วงปลายรัชสมัยของราชินีกูนิง ปัตตานีเริ่มมีความขัดแย้งกับกัณฑ์กันจึงเกิดความสัมพันธ์แบบไม่สนิทใจระหว่างพระองค์กับ “รายาสักตีที่ 1” ของกัณฑ์กัน ด้วยเรื่องความไม่ลงรอยกันในการสืบราชบัลลังก์ของกัณฑ์กันซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือ “รายา अबดุลเลาะห์” เป็นสุลต่าน อีกฝ่ายยอมรับรายาสักตีที่ 1 ทำให้ต้องแยกปกครองกัณฑ์กันเป็น 2 ส่วน รายา अबดุลเลาะห์เมื่อขึ้นปกครองกัณฑ์กันจึงสถาปนาตนเป็นสุลต่าน ทำให้กัณฑ์กันต้องออกจากการเป็นเมืองร่วมของปัตตานี แม้ว่าราชินีกูนิงได้ให้ความยอมรับรายาสักตีที่ 1 เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการใดๆ กับรายา अबดุลเลาะห์ ทำให้รายาสักตีที่ 1 ไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่าราชินีกูนิงมีเจตนาที่จะปล่อยให้กัณฑ์กันอยู่ในสภาวะความขัดแย้ง อีกทั้งยังมีท่าทีต้องการทำลายเชื้อสายกัณฑ์กัน ราชาสักตีที่ 1 จึงได้รวมทหารก่อการกบฏขึ้นในปี พ.ศ. 2192 และในปี พ.ศ. 2193 ได้โจมตีเมืองหลวงคือปัตตานี โคนอำนาจและขับไล่ราชินีกูนิงให้พ้นจากตำแหน่งกษัตริย์แห่งปัตตานี

ราชินีกูนิงได้สละราชสมบัติในปี พ.ศ. 2194 จากนั้นได้ลี้ภัยไปยังยะโฮร์ ขณะเดินทางไปในั้นพอใกล้ถึงฝั่งกัณฑ์กันพระองค์ก็ประชวร เรือจึงแวะพักที่เมืองโกตา ปังกาลัน ดาตู ไม่มีเดือนหลังจากนั้นจึงสิ้นพระชนม์ พระศพของพระองค์ถูกฝังไว้ที่ “บ้านปันจอร์” (Kampung Panchor) ในปัจจุบัน หลุมฝังศพดังกล่าวยังมีอยู่และเรียกชื่อว่า “มากัม นาจายัง” (Makam Nang Cayan) แปลว่าหลุมศพของพระนางเจ้าหญิง

ราชินีกูนิงทรงสละราชบัลลังก์ในปี พ.ศ. 2194 เนื่องจากถูกโค่นอำนาจโดยรายาสักตีที่ 1 จากกัณฑ์กัน ราชาสักตีที่ 1 มอบหมายให้พระโอรสของพระองค์คือ “รายาบาฮาร์” (Raya Bahar) ปกครองปัตตานีต่อมาจนถึงปี พ.ศ. 2213 ในสมัยการปกครองของกษัตริย์กัณฑ์กันนี้ แม้ว่าศูนย์กลางอำนาจจะเปลี่ยนไปจากกษัตริย์ราชวงศ์ปัตตานี แต่รายาสักตีที่ 1 ไม่คิดที่จะแยกกัณฑ์กันออกจากปัตตานียิ่งกว่านั้นยังได้รวบรวมเมืองต่างๆ ที่อยู่ในอำนาจพระองค์ เช่น ตรัง กานู สงขลา และพัทลุง ให้เป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อความยิ่งใหญ่และเข้มแข็งพอที่จะต่อต้านอำนาจของสยามในเวลานั้น เขตปกครองที่รวมเอาเมืองต่างๆ ตั้งแต่ตรังกานูขึ้นไปถึงพัทลุง เรียกว่า “ปัตตานีบือซาร์” (Patani Besar) ต่อมาเมื่อยายาสักตีที่ 1 สวรรคตผู้สืบทอดราชสมบัติเมืองปัตตานีคือโอรสองค์ที่ 2 ของพระองค์คือ “รายาโอมาร์” (Raya Omar) แต่รายาโอมาร์ปกครองปัตตานีอยู่ในระยะเวลาสั้นๆ พระองค์จึงมอบอำนาจให้กับพระเชษฐาคือราชาบาฮาร์

ในหนังสือ “Sejarah Kerajaan Melayu Patani” กล่าวว่าราชาบาฮาร์ปกครองปัตตานีอยู่ได้ 2 ปีก็สิ้นพระชนม์ บรรดาเสนาบดีมุขมนตรีจึงได้เลือกโอรสของรายากัณฑ์กันคือ

“รายามัส กลันตัน” (Raja Mas Kelantan) และพระองค์ต่อมาคือ “รายามัส จายัม” (Mas Jayam) ซึ่งเป็นโอรสของรายามัส กลันตันปกครองปัตตานีสืบมา ในสมัยรายาทั้ง 3 พระองค์ปกครองเมืองปัตตานี (พ.ศ. 2231-2253) เป็นระยะที่มีความสงบ ไม่มีข้าศึกรุกราน แต่ในด้านการค้าเริ่มซบเซาลงเมื่อเทียบกับสมัยการปกครองโดยราชวงศ์ศรีวังสา ในสมัยการปกครองของรายากันตัน ไม่มีพ่อค้าชาวยุโรปเหลืออยู่เลย คงมีแต่พ่อค้าชาวตะวันออก เช่น จีน ญี่ปุ่น อินเดีย และ อาหรับ ทำธุรกิจการค้าอยู่ในเมืองปัตตานีเท่านั้น อย่างไรก็ตามพ่อค้าชาวอินเดียและอาหรับที่เป็นมุสลิมได้ทำการค้าขาย ในที่สุดพวกเขาได้กลายมาเป็นพลเมืองส่วนหนึ่งของปัตตานีไปด้วย

รายามัส กลันตันปกครองเมืองเป็นเวลา 17 ปี (พ.ศ. 2233-2250) ก็สิ้นพระชนม์ ประชาชนเรียกว่า “มาร์โฮมกลันตัน” (Marhum Kelantan) ส่วนรายามัส จายัมครองราชย์อยู่เพียงแค่ 3 ปี (พ.ศ. 2250-2253) ก็ถูกขับออกจากราชบัลลังก์และแต่งตั้ง “รายาเดวี” (Raja Dewi) ขึ้นครองราชย์เป็นเวลา 9 ปี (พ.ศ. 2253-2262) ต่อจากนั้น “รายาบินดัง บาดัน” (Raja Bendung Badan) ได้ครองราชย์สมบัติเมืองปัตตานี แต่อยู่ได้เพียงแค่ 4 ปีก็ถูกขุนนางชื่อ “ลักษมานา ดายัง” (Laksamana Dajang) ยึดอำนาจและตั้งตัวเองเป็นรายาปัตตานี แต่รายาลักษมานันัง ดายัง ครองราชย์อยู่ได้เพียง 11 เดือนก็ถูกพวกขุนนางขับออกจากราชบัลลังก์ บรรดาเสนาบดีมุขมนตรีจึงพร้อมใจกันเชิญรายามัส จายัมซึ่งเคยครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. 2250-2253 แต่ถูกขับออกไปให้กลับมาครองราชย์อีกครั้งหนึ่ง รายามัส จายัมครองราชย์ได้เพียง 2 ปี (พ.ศ. 2267 - 2269) ก็สิ้นพระชนม์ “อาลง ยูนุส” (Along Yunus) ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปัตตานีคนต่อมา แต่ปกครองอยู่ไม่นานก็เกิดสงครามกลางเมือง โดย “ระตุ ปะกาลัน” เจ้าเมืองสายผู้เป็นน้องชายแย่งราชสมบัติ อาลงยูนุสถูกปลงพระชนม์ในปี พ.ศ. 2272 เป็นอันสิ้นสุดรายาปัตตานีเชื้อสายกลันตัน จะเห็นว่าเมืองปัตตานีระยะนั้นประสบแต่ความวุ่นวายแย่งชิงอำนาจ โคว่นล้มราชบัลลังก์ ความขัดแย้งระหว่างพี่น้องและขุนนางในราชสำนักเกิดขึ้นตลอดเวลา

หลังจากราชวงศ์กลันตันแล้วปัตตานีไม่มีกษัตริย์ปกครอง เหตุการณ์ภายในประสบแต่ความวุ่นวายทางการเมืองเป็นเวลานาน ปัตตานีจึงอ่อนแอและเสื่อมอำนาจลงอย่างที่สุด บางช่วงเวลาไร้ผู้ปกครอง บางครั้งต้องเลือกผู้นำจากเมืองอื่นๆ ที่อยู่ในสังกัดมาเป็นผู้ปกครอง ศูนย์กลางอำนาจในบางระยะไม่ได้อยู่ที่เมืองปัตตานี เช่น สมัยระตุปุยุตได้ย้ายที่ทำการบริหารไปอยู่ที่ปุยุตอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาขุนนางคนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บ้านควาได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นสุลต่านพระนามว่า “สุลต่านมูฮัมหมัด” ปกครองปัตตานีระหว่างปี พ.ศ. 2319 - 2329 ในหนังสือ “Sejarah Kerajaan Melayu patani” ระบุว่าสุลต่านมูฮัมหมัดเป็นโอรสของรายาคน

หนึ่งชื่อ “รายาอฮหมัด” (Raya Ahmad) อาศัยอยู่บ้านดาวาย (Dawai) ได้รับการคัดเลือกจากที่ประชุมกรรมการเมืองให้เป็นผู้ปกครองเมืองปัตตานี

ในระหว่างที่ปัตตานีกำลังอ่อนแอและวุ่นวายทางการเมืองนั้นสยามก็กำลังประสบความยากลำบากและเกิดกบฏช่วงชิงอำนาจเช่นเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2310 ก็ถูกพม่าเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาและยึดครองได้ในที่สุด บรรดาหัวเมืองต่างๆ ที่เคยอยู่ใต้อำนาจการปกครองของสยาม เช่น สงขลา นครศรีธรรมราช ฯลฯ ถือโอกาสเป็นอิสระปกครองตนเอง ในเวลาต่อมาขุนนางสยามคนหนึ่งคือพระยาตาก ได้รวบรวมกำลังพลเข้าต่อสู้กับพม่าและสามารถยึดกรุงศรีอยุธยากลับคืนมาได้จึงสถาปนาตนเป็นกษัตริย์ และย้ายเมืองหลวงมาตั้งใหม่ที่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2312 พระเจ้าตากจึงนำกำลังลงมาตีเมืองนครศรีธรรมราชและสงขลาจนสามารถยึดเมืองได้ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้หลบหนีไปยังเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา กองทัพพระเจ้าตากติดตามไปจนถึงสงขลา ในที่สุดทั้งพระยานคร พระยาสงขลา และพระยาพัทลุง หนีไปอาศัยที่ปัตตานีและขอความช่วยเหลือจากเจ้าเมืองปัตตานี กองทัพสยามได้ติดตามไปถึงเมืองเทพาซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างสยามกับปัตตานีในสมัยนั้น พระเจ้าตากได้ส่งผู้แทนไปเจรจากับเจ้าเมืองปัตตานีให้จับกุมและส่งตัวเจ้าเมืองทั้งสามที่กำลังหลบหนี เจ้าเมืองปัตตานีได้ดำเนินการส่งตัวแม่ทัพทั้งสามให้แก่พระเจ้าตาก กองทัพสยามจึงถอนทัพกลับไป

กรุงธนบุรีเมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้าตากแล้ว แม่ทัพของพระองค์คือพระยาจักรีได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาตั้งที่กรุงเทพฯ ในช่วงปี พ.ศ. 2327 - 2328 พม่าได้โจมตีหัวเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ของไทย กองทัพหลวงของสยามนำโดยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทซึ่งเสด็จจากการรบกับพม่าที่เมืองกาญจนบุรีได้ลงไปช่วยรบกับพม่ายึดหัวเมืองทางใต้กลับคืนมาได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่าเมืองปัตตานีตั้งตนเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นกับสยามจึงส่งกองทัพไปตีเอาเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2329

ในหนังสือ “Sejarah Kerajaan Melayu Patani” ระบุว่า หลังจากที่กองทัพหลวงยึดหัวเมืองทางใต้คืนจากพม่าได้แล้วก็ส่งทูตมายังปัตตานีบีบบังคับให้สุลต่านมูฮัมหมัดยอมจำนนแต่โดยดี แต่สุลต่านปัตตานีและเสนาบดีผู้ใหญ่ต่างไม่ยินยอม ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงมีบัญชาให้พระยากลาโหมเป็นแม่ทัพนำกำลังมาตีเมืองปัตตานี แม้ว่าฝ่ายปัตตานีได้เตรียมการป้องกันไว้อย่างดีแต่แผนการรบและการจัดวางกำลังถูกเปิดเผยให้พระยากลาโหมรู้ล่วงหน้าโดยข้าราชการสยามในราชสำนักปัตตานี สงครามเกิดขึ้นและดำเนินมาหลายวันในที่สุด สุลต่านมูฮัมหมัดถูกปืนใหญ่ฝ่ายสยามล้มลงสิ้นพระชนม์บริเวณหน้าพระราชวัง ทหารสยามบุกเข้าพระราชวังได้สำเร็จ จากนั้นจึงจับกุมชาวเมืองยึดเอาทรัพย์สินสมบัติ เภาวังของสุลต่านและกวาดต้อนเชลยชายหญิง รวมทั้งได้นำปืนใหญ่สมัยราชินีปัฐไปยังเมืองสยาม

กระบอกหนึ่งคือพญาตานี (ศรีปัตตานี) ส่วนอีกกระบอกหนึ่ง (ศรีนครา) ปลัดตจกมทะเลบริเวณปากแม่น้ำปัตตานีขณะที่ทหารสยามกำลังช่วยกันยกขึ้นสำเภา สงครามครั้งนั้นทหารสยามกวาดต้อนเชลยชาวปัตตานีไปกรุงเทพฯ กวาดเอาทรัพย์สินเงินทอง ปีใหญ่ 2 กระบอก รวมทั้งข้าวสารจนเต็มลำเรือ จนทหารต้องเดินเท้ากลับกรุงเทพฯ นับเป็นช่วงเวลาสุดท้ายของปัตตานีก่อนตกอยู่ภายใต้อธิปไตยสยาม¹⁵

2.2.3 ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ

อธิปไตยของปัตตานีตกอยู่ภายใต้อำนาจสยามหลังพ่ายแพ้สงครามในสมัยสุลต่านมูฮัมหมัด สยามให้ปัตตานีอยู่ในความควบคุมของนครศรีธรรมราช “เต็งกูลามิเด็น” (Tengku Lamidin) ได้รับการแต่งตั้งจากสยามเป็นเจ้าเมืองปัตตานีซึ่งจะต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองทุกสามปีเพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดี ในห้วงเวลาดังกล่าวนั้นเมืองจะนะ (Canak) และเมืองเทพา (Tiba) ได้ถูกแยกออกจากปัตตานีไปเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสงขลา

เนื่องจากผลของสงคราม บ้านเมืองได้รับความเสียหายจึงเป็นภาระอันหนักหน่วงของเต็งกูลามิเด็นที่จะต้องฟื้นฟูและพัฒนาบ้านเมืองให้กลับไปสู่สภาวะปกติ สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับเต็งกูลามิเด็นก็คือการรวมเอาชาวปัตตานีที่ต้องทิ้งบ้านเมืองลี้ภัยไปซุกซ่อนตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในป่าเขาและต่างเมืองให้กลับมาอยู่รวมกันเพื่อสร้างบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น

เต็งกูลามิเด็นได้พิจารณาแล้วเห็นว่า “พระตำหนักอิสตานานิลัม” (Istana Nilam) “มัสยิดปินตูเกอร์บัง” (Masjid Pintu Gerbang : มัสยิดกรือเซะ) และบ้านเรือนราษฎรที่กรือเซะนั้นได้ถูกทำลายเสียหายจากภัยสงคราม โดยเฉพาะถูกเพลิงไหม้จนยากจะฟื้นฟูซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพเดิมได้ จึงย้ายพระตำหนักของพระองค์ไปยังบ้าน “ปราแว” หรือ “ปราวัน” (Prawan) ซึ่งเป็นที่ตั้งของโกตามหลิชัยเมืองหลวงเก่าสมัยลังกาสุกะ ส่วนที่กรือเซะนั้นได้มอบหมายให้ “ดาโต๊ะปังกาลัน” (Datok Pangalan) เสนาบดีชาวปังกาลันปือซาร์เป็นผู้ปกครองควบคุมดูแล

ชาวมลายูปัตตานีภายใต้การปกครองของเต็งกูลามิเด็นในจิตใจนั้นต่างมีความรู้สึกเจ็บปวดเคียดแค้นและชิงชังสยามอันเนื่องมาจากผลของสงครามในอดีต พวกเขาต่างรอคอยโอกาสที่จะกอบกู้เอกราชอธิปไตยของปัตตานีกลับคืนอยู่ตลอดเวลา ในปี พ.ศ. 2332 เต็งกูลามิเด็นเจ้าเมืองปัตตานีได้ส่งสาสน์ลับไปยังกษัตริย์เวียดนามเกียลอง หรือ “เจ้าองเชียงสือ” ให้โจมตีสยามทางฝั่งตะวันออกส่วนปัตตานีจะโจมตีสยามทางด้านทิศใต้ พร้อมสาสน์ดังกล่าวเต็งกูลามิเด็นได้ส่งปืนสั้นลายทอง 1 กระบอก ดาบด้ามทองคำ 2 เล่ม และแหวนเพชรอีก 1 วง

เจ้าองเชียงสือได้นำสาสน์ลับดังกล่าวเปิดเผยต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นการตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณที่สยามเคยซบเลียงเจ้าองเชียงสือมาก่อน เมื่อทราบดังนั้นก็จึงได้ส่งพระยากลาโหมนำทัพสยามจำนวนหนึ่งเดินทางไปปราบปรามเมืองปัตตานีทันที

เติงกูลามิเต็นหารู้ไม่ว่าสาสน์ดังกล่าวได้ถูกเปิดเผยต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามเสียแล้ว พระองค์ได้ยกกองทัพปัตตานีโจมตีกองกำลังของสยามจนสามารถยึดเอาเมืองจะนะและเทพา กลับคืนมาจากสงขลาได้ จากนั้นพระองค์ก็นำทัพโจมตีเมืองสงขลาจนกองทัพสงขลาต้องแตกพ่ายไป เจ้าเมืองสงขลาได้ขอให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชส่งกองทัพมาช่วยสงขลาสู้รบกับกองทัพปัตตานี เมื่อกองทัพนครศรีธรรมราชเข้ามาสมทบช่วยสงขลาสู้รบกับกองทัพปัตตานีก็ต้องพ่ายแพ้และล่าถอยไป กองทัพปัตตานีรุดไล่ตามตีกองทัพนครศรีธรรมราชและสงขลาที่หลบหนีจนไปถึงเมืองพัทลุง จนกระทั่งกองทัพสยามนำโดยเจ้าพระยากลาโหมเดินทางมาถึงจึงได้สมทบทัพกับกองทัพนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง โอบล้อมไล่ตีกองทัพปัตตานีจนต้องล่าถอยไปตั้งหลักที่เขาลูกช้างเมืองสงขลาอีกครั้งหนึ่ง ในที่สุดกองทัพปัตตานีก็ถูกโจมตีจนพ่ายแพ้ เติงกูลามิเต็นถูกจับตัวได้และถูกสำเร็จโทษที่เขาลูกช้างนั่นเอง

กองทัพปัตตานีแตกพ่ายทหารต่างหลบหนีเอาตัวรอดหลบซ่อนตัวในป่าเขาและเมืองมลายูอื่นๆ หลังจากนั้นพระยากลาโหมยังได้นำกองทัพสยามเดินทางติดตามไปยังเมืองปราวัน (โกตามลหิษย์เดิม) แล้วเผาทำลายตำหนักที่ประทับของเติงกูลามิเต็นที่ปราวันจนหมดสิ้นแล้วได้กวาดต้อนบรรดาชาวเมืองปัตตานีกลับไปยังกรุงเทพฯ ส่วนชาวปัตตานีที่หนีรอดจากภัยสงครามได้หลบหนีไปยังเมืองมลายูที่อยู่ใกล้เคียง เช่น เคดาห์ เปรัก กลันตัน และตรังกานู ฯลฯ ก่อนจะเดินทางกลับกรุงเทพฯพระยากลาโหมได้แต่งตั้ง “ดาโต๊ะปังกาลัน” (Datok Pangalan) เป็นเจ้าเมืองปัตตานีพร้อมกับแต่งตั้งเสนาบดีชาวสยามผู้หนึ่งคือ “พระจะนะ” หรือ “ลักษมานาดายัง” (Laksmana Dajang) เป็นผู้ควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยและคอยรายงานเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวในเมืองปัตตานีต่อราชสำนัก

ดาโต๊ะปังกาลันเป็นขุนนางคนหนึ่งของปัตตานีซึ่งสยามได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีโดยมีตำแหน่งที่เรียกว่า “คุณหลวง” ซึ่งนับว่าเป็นตำแหน่งชั้นสูงและสำคัญในสมัยนั้น ในขณะเดียวกันสยามได้แต่งตั้งพระจะนะหรือลักษมานาดายังเป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ซ้อนขึ้นมาอีกคนหนึ่งด้วย จึงถือว่าพระจะนะเป็นผู้ว่าราชการปัตตานีคนแรกในประวัติศาสตร์ นอกจากนี้สยามยังได้แต่งตั้งชาวสยามอีกจำนวนหนึ่งไปปฏิบัติราชการในปัตตานีเพื่อควบคุมกำกับดูแลและคานอำนาจในการปกครองเมืองปัตตานีอีกทางหนึ่ง

ในระหว่างการปกครองของดาโต๊ะปังกาลันนั้นเหตุการณ์ในปัตตานีสงบเรียบร้อยลงระยะหนึ่ง แต่ต่อมาไม่นานความขัดแย้งระหว่างขุนนางชั้นผู้ใหญ่ปัตตานีกับข้าราชการสยามเริ่มก่อตัวขึ้น โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในเรื่องกฎระเบียบปฏิบัติและขนบธรรมเนียม

ประเพณีต่างๆ ของชาวมลายูปัตตานี ความขัดแย้งได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2351 ดาโต๊ะบังกาลันเจ้าเมืองพร้อมด้วยชาวเมืองปัตตานีได้ร่วมกันขับไล่ชาวสยามให้ออกไปจากปัตตานี ทางกรุงเทพฯ ได้สั่งให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจัดกองทัพไปสบบทกับทัพเมืองสงขลาเข้าปราบปรามเจ้าเมืองปัตตานี กองทัพจากนครศรีธรรมราชและสงขลาได้ร่วมกันต่อสู้กับชาวปัตตานีเป็นเวลานานหลายเดือนก็ไม่อาจเอาชนะชาวปัตตานีได้จึงต้องล่าถอยกลับสงขลาและนครศรีธรรมราชไป

ต่อมาอีกไม่กี่เดือนกองทัพสยามซึ่งนำโดยเจ้าพระยาพลเทพจึงเดินทางจากกรุงเทพฯ พร้อมด้วยกองทัพเรือจำนวนมากโดยการสนับสนุนกำลังพลจากสงขลาและนครศรีธรรมราชก็มุ่งหน้าสู่ปัตตานี สงครามได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและทรหดที่บริเวณเมืองยามู เมืองกรือเซะ และบาโระลาญี (หรือทุ่งกูงิง) ในสงครามครั้งนี้สยามได้มีใบบอกไปยัง “สุลต่านอะหมัด ตาญุดดีน อาลิม ซาห์ ที่ 2” (Sultan Ahmad Tajuddin II) แห่งเคดาห์ส่งกองทัพและเสบียงอาหารไปสนับสนุนกองทัพสยามเพื่อสู้รบกับปัตตานีด้วย แต่สุลต่านแห่งเคดาห์กลับเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตาม

ในประชุมพงศาวดารสยามภาค 3 กล่าวไว้ว่า “...ปลัดจะนะ(ขวัญชัย) ตามระตูบังกาลันไปทันกันที่ปลายน้ำเมืองรามันห์ริมแดนเมืองเปรักได้สู้รบกันในตำบลนั้น ระตูบังกาลันถูกกระสุนปืนตายในระหว่างนั้น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จยกทัพเรือไปตั้งอยู่ที่ปากอ่าวเมืองปัตตานี ครั้นพระยากลาโหมกองทัพหน้าตีระตูปะกาลันแตกแลได้ตัดศีรษะระตูปะกาลันมาแล้ว พระยากลาโหม พระยาเสน่หาภูธร (ทองอิน) พระยาพัทลุง (ทองขาว) หลวงสุวรรณคีรี (บุญอัย) พระยาเมืองสงขลา ปลัดจะนะ (ขวัญชัย) ร่วมกันลงไปเฝ้าเรือพระที่นั่งหน้าเมืองปัตตานีทูลแจ้งราชการ...” ใน “Sajarah Kerajaan Melayu Patani” ระบุไว้ว่า “...การสงครามในครั้งนี้เกิดขึ้นทั้งทางบกที่บาอูเราะห์เลอมูนี ส่วนทางน้ำเกิดขึ้นที่เมืองกรือเซะ ในที่สุดฝ่ายปัตตานียอมแพ้อย่างสิ้นเชิง ดาโต๊ะบังกาลันหลบหนีหายไป...”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. 2352 - 2367 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองปัตตานีเสียใหม่โดย “นายขวัญชัย” ได้ถูกส่งตัวไปเป็นเจ้าเมืองปัตตานีแทนการแต่งตั้งเจ้าเมืองจากชาวมลายู เป็นครั้งแรกที่มีผู้ปกครองเป็นชาวสยามซึ่งมีอำนาจเบ็ดเสร็จในกิจการเมืองปัตตานี เมื่อนายขวัญชัยได้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีแล้วจึงเกณฑ์พลเมืองชาวสยามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปัตตานีไม่น้อยกว่า 500 ครอบครัวเพื่อใช้ถ่วงดุลสัดส่วนประชากรกับชาวมลายู นายขวัญชัยได้พยายามเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมลายูและนำวิถีชีวิตแบบชาวสยามไปแทนที่จนกระทั่งท่านได้เสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2358 ต่อมาน้องชายของท่าน “นายพ่าย” ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง และ

ลูกพี่ลูกน้องชื่อนาย “เหมโส” หรือ “ยิ้มซ่าย” มีตำแหน่งเป็นหลวงสวัสดิ์ภักดีเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองปัตตานี

จนถึงปี พ.ศ. 2359 สยามยกเลิกการปกครองอาณาจักรมลายูปัตตานีจากระบบสุลต่าน/ราชา ซึ่งเดิมผู้นำรัฐมาจากการคัดสรรของคณะเสนาบดีมุขมนตรี หรือที่เรียกกันว่าระบบคณะกรรมการสรรหาหรือ “ซูรอ” (Shuraw) เป็นการแต่งตั้งจากราชสำนักส่วนกลางที่กรุงเทพฯ โดยการเสนอชื่อของผู้นำชาวสยามที่มีอำนาจ พร้อมกับได้แยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง แต่ละเมืองมีเจ้าเมืองหรือ “พระยาเมือง” ปกครองกันเองอย่างอิสระ แต่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของพระยาสงขลาโดยไม่ต้องขึ้นกับรายาหรือสุลต่านปัตตานีเหมือนเช่นในอดีตอีกต่อไป¹⁶

2.2.4 ยุค 7 หัวเมือง

การเคลื่อนไหวของชาวปัตตานีเพื่อต่อต้านอำนาจของสยามในเมืองปัตตานีเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นายพ่ายเจ้าเมืองปัตตานีต้องรายงานเหตุการณ์ในปัตตานีให้สงขลาและกรุงเทพฯทราบตลอดเวลา ต่อมาทางกรุงเทพฯได้มีคำสั่งให้ “พระยาอภัยสงคราม” (เถียนจ๋อง) พระยาเมืองสงขลาไปจัดการแบ่งเมืองปัตตานีออกเป็นหัวเมืองย่อย 7 หัวเมืองเพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการและควบคุม การแบ่งแยกและปกครองนี้เป็นการแก้ไขปัญหาคารรวมตัวของชาวมลายูปัตตานีที่ต่อต้านอำนาจสยามลงได้อย่างถาวร แม้ว่าสยามจะมอบหมายหน้าที่การควบคุมเมืองปัตตานีให้แก่เจ้าเมืองสงขลาแต่สงขลาที่มีกำลังทหารน้อยและไม่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมปัตตานีซึ่งเป็นเมืองใหญ่ได้ จึงได้มีการแบ่งแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองแต่ละเมืองมีอิสระปกครองกันเองดังต่อไปนี้

1. เมืองปัตตานี (Pattani)
2. เมืองหนองจิก (Tok jong)
3. เมืองรามันท์ (Reman)
4. เมืองยะลา (Jala/Jalor)
5. เมืองสาย (Sai)
6. เมืองยะหริ่ง (Jering, Jambu : ยามู)
7. เมืองระแงะ (Legeh)

เหตุผลที่สยามใช้ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเมืองปัตตานีนั้นอ้างว่าเพื่อจะให้อิสระแต่ละหัวเมืองทั้งอำนาจการปกครองและการคลัง แต่ความจริงนั้นสยามต้องการลดทอน

อำนาจของปัตตานีเพิ่มความควบคุมให้เข้มงวดใกล้ชิดยิ่งขึ้น และเพื่อเตรียมการวางรากฐานรูปแบบการปกครองตามแบบการปกครองของสยามในปัตตานี ผู้เป็นเจ้าของนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางที่กรุงเทพฯ เท่านั้น มิใช่การคัดสรรจากบรรดามন্ত্রীและขุนนางมลายูอย่างในอดีต ขณะเดียวกันเจ้าเมืองก็ยังมีสิทธิที่จะเลือกทายาทหรือบุคคลใกล้ชิดให้ส่วนกลางแต่งตั้งเป็น “อุปราชเมือง” (Raja Muda) เพื่อทำหน้าที่รักษาการแทนเจ้าเมืองในบางโอกาส นอกจากนี้เจ้าเมืองยังมีหน้าที่ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้ทางราชสำนักที่กรุงเทพฯ รวมทั้งสิ่งของเครื่องบรรณาการต่างๆ เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสยามด้วย

เนื่องจากปัตตานีนั้นอยู่ไกลจากส่วนกลางมาก สยามจึงให้อำนาจแก่เจ้าเมืองทั้ง 7 ในปัตตานีสามารถออกกระเบียบกฎเกณฑ์ในทางการปกครองและเก็บภาษีได้อย่างอิสระ แต่ในขณะเดียวกันหัวเมืองต่างๆ ในปัตตานีจะต้องพร้อมให้การสนับสนุนกำลังทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหารเมื่อยามศึกสงคราม ส่วนการติดต่อกับต่างประเทศเป็นอำนาจและความรับผิดชอบของกรุงเทพฯ เท่านั้น

ครั้นเมื่อพระยาอภัยสงครามเจ้าเมืองสงขลาแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองแล้วจึงแต่งตั้งนายพ่ายเป็นพระยาเมืองยะหริ่ง นายยิ้มซ้ายเป็นผู้ช่วยพระยาเมือง และมอบหมายให้นายพ่ายพิจารณาเสนอชื่อบุคคลเป็นเจ้าเมืองต่างๆ ที่เหลือทั้งหมดหัวเมืองแก่พระยาอภัยสงครามซึ่งต่อมามีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. ต่วนสุหลง เป็นเจ้าเมืองปัตตานี
2. ต่วนนิค เป็นเจ้าเมืองหนองจิก
3. ต่วนมาไซ เป็นเจ้าเมืองรามันห์
4. ต่วนยาลอ เป็นเจ้าเมืองยะลา
5. นิตะห์ เป็นเจ้าเมืองสาย
6. นิตะ เป็นเจ้าเมืองระแงะ
7. นายพ่าย ย้ายจากปัตตานีไปเป็นผู้รักษาการพระยาเมืองยะหริ่ง

ต่อมาพระยาอภัยสงครามก็นำรายชื่อกราบบังคมทูลฯและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งพระราชทานตราตั้งตามรายชื่อที่พระยาอภัยสงครามพระยาสงขลาจัดทำไว้

ในสมัยที่ต่วนสุหลงเป็นเจ้าเมืองปัตตานีนั่นท่านเอาใจใส่ในกิจการทางศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก ท่านพยายามบูรณปฏิสังขรณ์ “มัสยิดปินตุเกอร์บัง” (Masjid Pintu Gerbang : มัสยิดกรือเซะ) ซึ่งได้รับความเสียหายจากสงคราม นอกจากนั้นในสมัยของท่านยังมีนักการศาสนาที่มีชื่อเสียงคือ “เชค ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัล-ฟาฏอนี” (Shiekh Daud Bin Abdullah Al-Fatoni) เป็นนักปราชญ์ชาวปัตตานีที่เขียนตำราและเผยแผ่ศาสนาอิสลามจนเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงมากที่สุดในโลกมลายู ปัตตานีจึงเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงขึ้นมาอีกครั้ง

ในฐานะถิ่นกำเนิดของนักปราชญ์ผู้โด่งดัง ตำราของท่านถูกนำไปใช้ในการเรียนการสอนศาสนาอิสลามและใช้อ้างอิงในการศึกษาศาสนาอิสลามทั่วโลก

ทางด้านรัฐมลายูอื่นในอำนาจปกครองของสยามอย่างเคดาห์นั้น นโยบายแบ่งแยกและปกครองก็ถูกนำมาใช้ในลักษณะเดียวกันกับปัตตานีดังนั้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2364 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กองทัพสยามได้บุกโจมตีและยึดเมืองเคดาห์ได้ไว้ในอำนาจ “สุลต่านอะหมัด ตาญุดดีน อาลิมซาร์ห์” (Sultam Ahmad Sayuddin Syah) ต้องทรงลี้ภัยไปยังเกาะปีนังที่วังบ้านเมืองไว้เบื้องหลังจนกระทั่งสยามได้แบ่งการปกครองเคดาห์ออกเป็น 4 หัวเมือง ได้แก่

1. เมืองเคดาห์(Kedah)
2. เมืองกูบังปาซุ (Kubang Pasu)
3. เมืองปะลิส (Pertis)
4. เมืองสตูล (Setul)

นอกจากนั้นยังแต่งตั้ง “พระยาภักดีบริรักษ์” เป็นผู้ว่าราชการเมืองเคดาห์ปกครองดูแลทั้ง 4 เมืองของเคดาห์และแต่งตั้งพระยาเสนาสุจริตเป็นผู้ช่วย

จากการที่สยามเข้าไปวางระบบการปกครองในเคดาห์นั้นได้ถูกต่อต้านจากชาวเคดาห์ โดยเฉพาะ “เชค ไชนัล อาบิดิน” (Syekh Zainal Abidin) หรือ “เต็งกูเด็น” (Tengku Den) มีศักดิ์เป็นหลานของสุลต่านอะหมัด ตาญุดดีน สุลต่านเคดาห์ การต่อต้านได้ขยายตัวลุกลามจนไปถึงการใช้กำลังเข้าต่อสู้ด้วยอาวุธ เต็งกูเด็นได้รวบรวมชาวเมืองเคดาห์จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับผู้ปกครองชาวสยามในเคดาห์ จนในที่สุดพระยาภักดีบริรักษ์และบริวารต้องหนีเอาตัวรอดจากเมืองเคดาห์ไปตั้งหลักที่เมืองสงขลา กรมการเมืองสงขลาจึงได้รายงานไปยังกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯจึงได้มีคำสั่งลงมาให้จัดกองทัพจากนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลาพร้อมกันเข้าไปโจมตียึดเมืองเคดาห์กลับคืน การเข้าโจมตีของกองทัพสยามในครั้งนี้แม้ว่าอังกฤษที่เกาะปีนังจะให้ความร่วมมือกับสยามตามสนธิสัญญาเบอร์นี่ก็ตาม แต่ชาวเคดาห์โดยการนำของเต็งกูเด็นหลานชายของสุลต่านอะหมัด ตาญุดดีนร่วมกันต่อสู้กับกองทัพสยามจนต้องถอยทัพกลับไปยังสงขลา

การต่อต้านของชาวเคดาห์ในครั้งนี้สยามมองว่าหากปล่อยเวลาให้เนิ่นนานออกไปเมืองมลายูอื่นก็จะเอาเป็นเยี่ยงอย่างและอาจจะลุกลามขยายตัวออกไปมากขึ้น จึงได้มีคำสั่งจากกรุงเทพฯให้หัวเมืองปักษ์ใต้ต่างๆ รวมตัวกันเข้าปราบปรามเคดาห์โดยเร็ว ดังนั้นพระยานครศรีธรรมราชจึงได้มีคำสั่งให้เจ้าเมืองมลายูปัตตานีจัดกองทัพจากเมืองปัตตานีสมทบทัพสยามปราบปรามเคดาห์ เมืองปัตตานี หนองจิก ยะลา ะแงะ และยะหริ่งเท่านั้นที่จัดทัพตาม

ไบบอก เว้นแต่เมืองรามันท์ และเมืองสายเพิกเฉยมิได้จัดกองทัพไปในครั้งนั้นเนื่องจากมีความขัดแย้งกับขุนนางสยามที่จะกล่าวต่อไป

กองทัพเมืองมลายูปัตตานีทั้ง 5 ได้รวมพลกันที่ปัตตานีก่อนแล้วจึงมุ่งหน้าไปสมทบทัพสยามที่เมืองสงขลา หากแต่ก่อนหน้านั้นสุลต่านอะหมัด ตาญุดดีนได้ส่งสาสน์ติดต่อขอความช่วยเหลือจากหัวเมืองมลายูปัตตานีทั้งหลาย เว้นแต่นายพ่ายเจ้าเมืองยะหริ่งเท่านั้นที่เคदारห์ไม่ได้ขอความช่วยเหลือ ดังนั้นการเดินทางของกองทัพปัตตานีจึงเป็นไปด้วยความล่าช้า เพราะบรรดาแม่ทัพทหารนายกองทหารมลายูล่วงรู้แผนการลับมาก่อนแล้วว่าจะต้องร่วมมือกับเคदारห์ขัดขวางสยามในการสงครามครั้งนี้

พระยาสุนทรารักษ์เจ้าเมืองสงขลาได้รายงานเหตุการณ์ไปยังกรุงเทพฯกรณิเจ้าเมืองมลายูปัตตานีบางเมืองไม่ยอมส่งกองทัพไปช่วยเหลือสงขลา เนื่องจากกรณีความไม่พอใจต่อ “พระยาสุรินทร” ของบรรดาเจ้าเมืองมลายู ซึ่งขุนนางสยามคนดังกล่าวจากเมืองสงขลาได้แอบนำโจรสลันทรัพย์สินของชาวมลายูปัตตานี ทำให้บรรดาเจ้าเมืองมลายูเหล่านั้นไม่พอใจสยามที่ไม่จัดการใดๆ ต่อขุนนางคนดังกล่าวจึงปิดพลั่วไม่ยอมส่งกองทัพไปช่วยสงขลาทำสงครามกับเคदारห์

กองทัพมลายูเมื่อเดินทางไปถึงบริเวณเข้าลูกช้างเขตเมืองสงขลากลับลำเป็นกบฏ เข้าร่วมกับฝ่ายเคदारห์โจมตีสยามสงขลาในสงครามครั้งนั้นมีแม่ทัพคนสำคัญคือ “เติงกูเด็น” หลานชายของสุลต่านเคदारห์เป็นผู้บัญชาการกองทัพมลายูทั้งหมด นอกจากกองทัพชาวมลายูเคदारห์และปัตตานีแล้ว ยังมีกองทัพมลายูอื่นๆ คือกองทัพมลายูกันตัน และกองทัพมลายูตรังกานูมาร่วมสมทบด้วยเนื่องจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดและชาติพันธุ์ ดังนั้นสงครามในครั้งนั้นมีใช่เพียงสงครามระหว่างเคदारห์กับสงขลา หรือปัตตานีกับสยามเท่านั้น แต่ถือเป็นสงครามระหว่างชาวมลายูกับชาวสยามที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์บนแหลมมลายูแห่งนี้

สงครามครั้งนั้นดำเนินไปอย่างหนักหน่วงจนกองทัพสยามไม่อาจต้านทานกองทัพมลายูได้จึงล่าถอยขึ้นไปทางทิศเหนือ พร้อมกันนั้นพระยาสงขลาได้มีใบบอกไปยังกรุงเทพฯเพื่อขอความช่วยเหลืออีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2375 ทางกรุงเทพฯได้ส่งกำลังทางเรือจำนวน 30,000 คน นำโดยพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ นำทัพมุ่งลงทางทิศใต้สมทบกับกองทัพนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง เพื่อทำสงครามกับกองทัพมลายู สงครามดำเนินไปจนถึงวันที่ 22 เมษายน ในปีเดียวกันนั้น เติงกูเด็นแม่ทัพมลายูก็เสียชีวิตที่ในสนามรบ กองทัพเคदारห์ถูกล้อมจากกองทัพสยาม ทหารชาวเคदारห์ถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมากทำให้กองทัพมลายูอื่นๆ ต่างเสียชีวิตตามไปด้วยจึงล่าถอยทัพอย่างไม่เป็นรูปขบวน

กองทัพสยามสามารถรุกไล่กองทัพมลายูแตกพ่าย ทหารฝ่ายกองทัพมลายูถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมาก ผู้ที่รอดชีวิตก็พากันหลบหนี

ส่วนสุหลงกับต่วนกูโนเจ้าเมืองปัตตานีและยะลาถลึงย้ายไปยังกลันตันและถูกจับกุมในภายหลัง ส่วน “นิเต๊ะห์” เจ้าเมืองระแงะ และ “ต่วนกือจิ” เจ้าเมืองหนองจิกทั้งสองท่านหนีลงไปทางทิศใต้ในเขตแดนเมืองรามันห์กับเปรัค ขณะเดียวกันนั้นกองทัพสยามส่วนหนึ่งได้ติดตามคนทั้งสองไปอย่างกระชั้นชิด มีการปะทะต่อสู้กันหลายระลอกกระหว่างหลบหนี จนกระทั่งทั้งสองพร้อมด้วยขวามลายูอีกจำนวนหนึ่งหนีไปถึงบ้าน “บือลม” (Kampung Belum) เขตแดนระหว่างรามันห์กับเปรัคซึ่งมีการปะทะกันอย่างดุเดือด ส่วนนิเต๊ะห์ถูกสังหารที่นั่น ส่วนต่วนกือจิเจ้าเมืองหนองจิกหนีรอดไปได้และลี้ภัยอยู่ในกลันตันด้วยกันกับต่วนสุหลงและต่วนกูโน

กองทัพเคดาห์ กลันตัน และตรังกานูต่างก็หลบหนีกลับไปยังบ้านเมืองของตน ปัญหาทั้งปวงถูกทิ้งไว้เบื้องหลังให้เป็นชะตากรรมของชาวเมืองปัตตานี จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นพลเมืองชาวปัตตานีถูกจับเป็นเชลยจำนวน 6,000 คน ถูกกว่าต่อนครวีเรือกลับไปยังกรุงเทพฯ ส่วนชาวปัตตานีอีกราว 4,000 คน ที่รอดชีวิตต่างลี้ภัยไปยังเมืองมลายูต่างๆ เช่น เคดาห์ เปรัค กลันตัน ตรังกานู ปาหัง แม้กระทั่งสุมาตราและเกาะแก่งต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ รวมทั้งป่าลึกตามแนวภูเขาสันกาลาศีรีระหว่างเมืองเคดาห์ ยาลอ และเมืองเปรัค รามันห์ต่อมากลายเป็นหมู่บ้านและชุมชนในเวลาต่อมา เช่น กำปงเยาะ กำปงฮาลา กำปงบือลม เป็นต้น

การพ่ายแพ้ในสงครามของกองทัพมลายูในครั้งนั้นให้เกิดความหวาดหวั่นแก่เมืองมลายูต่างๆ ที่เข้าร่วมในสงคราม “สุลต่านมูฮัมหมัด ที่ 1” (Sultan Muhamad I) แห่งกลันตันเสนอเงินชดใช้ค่าเสียหายแก่สยามจำนวน 30,000 เหรียญเงิน และเงินเหรียญสเปนอีก 20,000 เหรียญ รวมเป็นเงิน 50,000 เหรียญและยอมส่งตัวต่วนสุหลงเจ้าเมืองปัตตานี และต่วนกูโนเจ้าเมืองหนองจิกให้แก่สยาม พร้อมสัญญาว่าจะส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นราชบรรณาการแก่สยามทุก 3 ปีเพื่อแลกกับความอยู่รอดปลอดภัยของกลันตัน เดือนกันยายน พ.ศ. 2375 ต่วนสุหลง ต่วนกูโน และต่วนกือจิถูกกรมการเมืองกลันตันจับกุมตัวส่งมอบให้แก่ทัพสยาม ในที่สุดทั้งสามท่านถูกตัดสินประหารชีวิต สำหรับเจ้าเมืองรามันห์ และเจ้าเมืองสายบุรีที่ไม่ได้ส่งกองทัพของตนไปช่วยเหลือสยามรบกับเคดาห์ที่สงขลาและไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเมืองมลายูอื่นๆ ต่อต้านสยามก็ไม่ได้ถูกคาดโทษใดๆ เจ้าเมืองทั้งสองยังคงมีอำนาจปกครองเมืองของตนต่อไป

อย่างไรก็ตามพระยาพระคลังได้ติดต่อไปยัง “สุลต่านมันซูร์ ซาห์” (Sultan Manzur syah) แห่งตรังกานูให้เข้าสวามิภักดิ์สยามและส่งตัวแม่ทัพปัตตานีทั้ง 4 คน ให้กับสยามคือ ปังลีมาฮัมหมัด ปังลีมาตามิต ปังลีมาอะหมัด และปังลีมาปิค ในเบื้องต้นสุลต่านทรงเพิกเฉยไม่

ส่งตัวแม่ทัพทั้ง 4 ให้สยาม ต่อมาสยามได้ส่งเรือรบจำนวนมากไปปิดล้อมปากอ่าวเพื่อบีบคั้น ตังกรุงกานู ขณะเดียวกันอังกฤษที่สิงคโปร์ซึ่งเป็นพันธมิตรกับสยามก็ได้สร้างแรงกดดันและเกลี้ยกล่อมให้ตังกรุงกานูรับดำเนินตามความประสงค์ของสยาม ในที่สุดตังกรุงกานูจำต้องยินยอมส่งแม่ทัพทั้ง 4 ท่านให้กับสยามเพื่อแลกกับความอยู่รอดของตังกรุงกานูเช่นเดียวกันกับกลันตัน

หลังจากที่ต่วนสุหลงเจ้าเมืองปัตตานี ต่วนกูโนเจ้าเมืองยะลา และต่วนกือจิเจ้าเมืองหนองจิกถูกประหารชีวิต และนิเต๊ะเจ้าเมืองระแงะถูกสังหารที่บ้านปือลิมแล้ว พระยาสงขลาได้แต่งตั้ง “นิบงสู” (Nik Bongsu) ชาวบางปูเขตเมืองยะหริ่งซึ่งมีความดีความชอบจากการร่วมเดินทางไปกับกองทัพสยามในสงครามเมื่อปี พ.ศ. 2375 ให้เป็นเจ้าเมืองระแงะ สยามได้แต่งตั้ง “นายยิ้มซ้าย” หรือ “หลวงสวัสดิ์ภักดี” ผู้ช่วยเจ้าเมืองยะหริ่งไปเป็นเจ้าเมืองยะลา แต่งตั้งให้นายแมนเมืองจากเมืองจันนะไปเป็นเจ้าเมืองหนองจิก และแต่งตั้ง “นิโซ๊ะ” หรือ “โต๊ะกี ยูโซ๊ะ” ซึ่งเคยมีความดีความชอบเช่นกันเป็นเจ้าเมืองปัตตานี ต่อมาเมื่อนายพ่ายพระยาเยหริ่งถึงแก่กรรมสยามก็แต่งตั้งนายยิ้มซ้าย (หลวงสวัสดิ์ภักดี) เจ้าเมืองยะลากลับไปเป็นเจ้าเมืองยะหริ่งแทน

ในปี พ.ศ. 2384 นายยิ้มซ้ายเจ้าเมืองยะหริ่งถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการให้นิโย๊ะ เจ้าเมืองปัตตานีในขณะนั้นไปเป็นเจ้าเมืองยะหริ่งแทน จึงทำให้ตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานีว่างลง เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาภายในราชวงศ์กลันตันในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ “เต็งกูฮัมหมัด” หรือ “เต็งกูปือซาร์” ไปเป็นเจ้าเมืองปัตตานี เต็งกูฮัมหมัดได้รับการขนานนามว่า “สุลต่านมูฮัมหมัด” (Sultan Muhamad) ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น “พระยาวิจิตรภักดีศรีสุรวังสารัตนาณาเขตประเทศราช” ในตอนแรกเต็งกูฮัมหมัดได้พำนักอยู่ที่ธูงตาย หรือ ตาหยงดาโต๊ะเพื่อรอสร้างตำหนักใหม่ที่กำลังก่อสร้างอยู่ที่บ้านญือเบาปะบูโยะยังไม่แล้วเสร็จจึงเรียกว่า “วังจะบังติกอ” (Istana Cabang Tika) และพระองค์ได้ย้ายไปพำนักที่ตำหนักนั้นในเวลาต่อมา ดังนั้นวังจะบังติกอจึงเป็นสถานที่ว่าราชการของเต็งกูฮัมหมัดสุลต่านปัตตานีในราชวงศ์กลันตันอีกวาระหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2399 สุลต่านมูฮัมหมัดสิ้นพระชนม์ พระศพของพระองค์ถูกนำไปฝังไว้ที่ตันหยงดาโต๊ะ หรือ เซอบารัง ตันหยง จึงได้รับพระสมัญญานามว่า “มัวร์โฮม ตันหยง” (Murhum Tanjong)

ภายหลังจากที่สุลต่านมูฮัมหมัดสิ้นพระชนม์แล้ว ต่วนปูเต๊ะพระโอรสได้เป็นเจ้าเมืองสืบทอดบรรดาศักดิ์จากบิดา “พระยาวิจิตรภักดีศรีสุรวังสารัตนาณาเขตประเทศราช” ต่วนปูเต๊ะพยายามผลักดันการพัฒนาท่าเรือเมืองปัตตานีให้เป็นท่าเรือสินค้านานาชาติเหมือนในอดีต การ

ที่สยามให้บรรดาศักดิ์แก่เจ้าเมืองประเทศราชมลายูทั้งหลายเหล่านั้นเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการรวมศูนย์การปกครองและสร้างความมั่นคงแก่สยามในการปกครองหัวเมืองมลายู

ในยุคล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกทางภาคใต้ของสยามเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ ซึ่งได้ยึดครองรัฐต่างๆ บนแหลมมลายูทางตอนใต้ อังกฤษพยายามที่จะขยายอำนาจเข้าไปในรัฐมลายูทางตอนเหนือซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสยามในขณะนั้น เช่น ปัตตานี กลันตัน ตรัง กานู และเคดาห์ แต่สยามได้ใช้นโยบายประนีประนอมและรักษาสัมพันธไมตรีที่ดีกับอังกฤษ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ในปี พ.ศ. 2362 ทหารอังกฤษนำโดย “นายพลแสตนฟอร์ด ราฟเฟิล” (Stanford Raffles) หลังจากยึดสิงคโปร์ได้แล้วก็พยายามลดอิทธิพลของสยามเพื่อที่อังกฤษจะได้เข้าไปมีอิทธิพลในรัฐมลายูทางตอนเหนือ เช่น ที่ปัตตานี การหารื้อเรื่องอนาคตของปัตตานีได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเจรจาโดย “โรเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน” (Robert Fulerton) ผู้ว่าการเกาะปีนัง เมื่อคราวทำสนธิสัญญาเบอร์นีที่กรุงเทพฯเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2367 อังกฤษพยายามเสนอให้สยามคืนเอกราชให้แก่เมืองมลายูต่างๆ ได้แก่ ปัตตานี เคดาห์ กลันตัน และตรังกานู

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ให้สิทธิการปกครองบ้านเมืองแก่เจ้าเมืองมลายู 7 หัวเมือง ซึ่งในปี พ.ศ. 2427 พระองค์เสด็จประพาสปัตตานี หลังจากเสด็จประพาสหัวเมืองมลายูแล้วจึงมีพระราชดำริเกี่ยวกับปัญหาหัวเมืองมลายูที่กำลังถูกคุกคามจากประเทศตะวันตกว่าเราไม่มีผลประโยชน์แต่อย่างใดในบรรดาหัวเมืองเหล่านี้ หากเราต้องเสียหัวเมืองเหล่านี้แก่อังกฤษ เราจะขาดเพียงดอกไม้ทอง นอกเหนือไปจากเครื่องราชบรรณาการนี้แล้ว ก็ไม่มีการสูญเสียทางด้านวัตถุอื่นใดอีก อย่างไรก็ตามการสูญเสียดินแดนเหล่านี้ไปย่อมเป็นการเสื่อมเสียเกียรติภูมิของประเทศนี้เป็นเหตุผลว่าทำไมเราจึงต้องย้ำความเป็นเจ้าของดินแดนส่วนนี้

การปกครองปัตตานีในระยะนั้นไม่เข้มแข็งพอที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าได้ ดังนั้น “โทมัส แบริดเดลล์” (Thomas Bradell) ผู้แทนทั่วไปของอังกฤษที่อินเดียได้เร่งรัดให้ทางผู้แทนรัฐบาลอังกฤษที่ปกครองมลายูเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองในปัตตานี เพื่อให้ปัตตานีได้รวมกับรัฐมลายูอื่นๆ ในขณะนั้นที่อยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษแล้ว โทมัส แบริดเดลล์ ได้ทำหนังสือด่วนอธิบายเหตุผลที่อังกฤษจะต้องเข้าไปแทรกแซงปัตตานีให้กับ “แฟรงค์ สวิทเท่นแฮม” (Frank Swithenham) ได้ทราบ แต่ก็ไม่มีการตอบสนองจากรัฐบาลอังกฤษ

ในปี พ.ศ. 2438 “เต็งกูตีมูน” (Tengku Timun) ลี้นพระชนม์ “เต็งกูสุไลมาน” (Tengku Suleiman) โอรสสุลต่านมุฮัมหมัดได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองใช้นามว่า “สุลต่าน สุไลมาน ชารีฟุดดีน ซาห์” (Sultan Suleiman Sharifuddin Syah) สุลต่านสุไลมานให้ความสนใจในกิจการทางศาสนาอิสลามมาก และได้ก่อสร้างมัสยิดประจำเมืองคือ “มัสยิดรายอจะบังติกอ”

(Masjid Raya Cabang Tika) ได้ทรงย้ายตำแหน่งจากเดิมไปทางทิศตะวันออกบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งมัสยิดรายจะบังติกอที่ท่านได้สร้างขึ้น (ตำแหน่งนี้ถูกรื้อถอนหลังจากทรงสิ้นพระชนม์) นอกจากพระองค์จะส่งเสริมกิจการศาสนาอิสลามแล้วท่านยังมีแผนพัฒนาเพื่อให้ปัตตานีมีรายได้โดยสิ่งขุดคลอง “สุโหลงบารู” (Sungai Bharu) หรือ “คลองใหม่” ลัดแม่น้ำปัตตานีที่จะไหลวกขึ้นเหนือไปทางเมืองหนองจิกก่อนแล้วจึงไหลวกกลับเข้ามาในเขตเมืองปัตตานีให้ตัดตรงออกปากแม่น้ำได้สะดวกขึ้น การเก็บภาษีจากเดิมที่ต้องจ่ายให้ทั้งสองท้องถิ่นคือเมืองปัตตานีและเมืองหนองจิกก็เหลือเพียงปัตตานีที่เดียว ในขณะที่เดียวกันแม่น้ำปัตตานีสายเดิมก็ตื้นเขินขึ้น เรือไม่สามารถจะแล่นได้จึงทำให้เมืองหนองจิกขาดรายได้จากภาษีเรือนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองปัตตานีกับเจ้าเมืองหนองจิก แต่ในที่สุดก็สามารถเจรจายุติปัญหากันได้

ในปี พ.ศ. 2442 สุลต่านสุไลมานสิ้นพระชนม์ พระศพของทำถูกฝังที่สุสานหรือกูโบร์ โต๊ะอาเยาะ จะบังติกอ ตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานีตกทอดสู่ “เต็งกูอับลูกอเดร์ กามารุดดีน” (Tengku Abdul Kadir Kamaruddin) พระโอรสตามราชประเพณี ระยะเวลาอันนั้นเป็นช่วงสุดท้ายของอาณาจักรมลายูปัตตานี ที่ผู้ปกครองชาวมลายูมีอำนาจปกครอง แม้จะอยู่ภายใต้การกำกับและความคุมของสยามก็ตาม

สถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2433 เป็นต้นมา สยามมีความจำเป็นจะต้องเร่งปรับปรุงการปกครองหัวเมืองประเทศราชให้ทันกับสถานการณ์ที่ชาติตะวันตกกำลังล่าอาณานิคมพร้อมกับเผยแพร่ลัทธิทุนนิยมเข้ามาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สยามเกรงว่ามหาอำนาจตะวันตกจะเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองหัวเมืองมลายูทางภาคใต้ โดยเฉพาะเมืองปัตตานี กลันตัน ตรังกานู และเคดาห์ซึ่งอยู่ห่างไกลและไม่อาจจะทำให้หัวเมืองมลายูเหล่านั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเมืองอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามได้ ในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2437 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นรัฐมนตรีว่าการกรมมหาดไทยเป็นพระองค์แรกของราชอาณาจักรสยาม พระองค์ได้ทรงปฏิรูประบบการปกครองใหม่ โดยเฉพาะการวางระเบียบการปกครองและการบริหารรวมทั้งจัดระบบเก็บภาษีในหัวเมืองมลายูด้วย ดังนั้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 5 ได้มีพระราชดำรัสให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองทั่วราชอาณาจักรเสียใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ในภูมิภาค สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจึงได้ทรงนำระบบมณฑลเทศาภิบาลมาใช้ในการปกครองในส่วนภูมิภาค ระบบนี้ได้มีการรวมหัวเมืองต่างๆ ให้เป็นเขตย่อยๆ เขตหนึ่งเรียกว่า “มณฑล” ซึ่งในขณะนั้นทั่วราชอาณาจักรมีทั้งสิ้น 18 มณฑล

ในแต่ละมณฑลจะมีผู้ว่าราชการมณฑลเป็นผู้รับผิดชอบ หรือเรียกว่า “ข้าหลวงเทศาภิบาล” ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2440 รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎหมายที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่” และในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2442 ได้ออกข้อบังคับการปกครองหัวเมืองมลายู ซึ่งอำนาจแต่งตั้งเจ้าเมืองจะทำได้โดยพระบรมราชโองการจากพระมหากษัตริย์เท่านั้น เจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการเมืองจะต้องรับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์ ดังนั้นหลักการปกครองใหม่นี้จึงลิดรอนอำนาจของเจ้าเมืองที่มีอยู่ในอดีต นอกจากนี้รัฐมนตรีกกรมมหาดไทยยังมีอำนาจแต่งตั้งผู้ช่วยเจ้าเมืองซึ่งเรียกว่า “ปลัดเมือง” หรือ “ยกกระบัตรเมือง” และผู้เก็บรายได้แผ่นดินหรือเรียกว่า “ผู้ช่วยเจ้าเมือง” ผู้ว่าราชการเมืองนั้นมีอำนาจแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับรองลงมาและเสมียนระดับล่าง การแต่งตั้งจะต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ว่าราชการมณฑลด้วย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับการแต่งตั้งเหล่านั้นจะถูกจำกัดในการประกอบอาชีพ เช่น การทำการค้า รับเหมา พวกเขาจะได้รับเพียงเงินเดือนที่รัฐบาลจ่ายให้เท่านั้น ระเบียบการปกครองใหม่นี้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือเจ้าเมืองจะต้องรับผิดชอบต่อผู้ว่าราชการมณฑล จึงเป็นการลดทอนอำนาจของเจ้าเมืองที่เคยมีอำนาจปกครองภายใต้การควบคุมจากส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ดังนั้นระบบการปกครองนี้จึงเกิดผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้กับหัวเมืองประเทศราชต่างๆ โดยเฉพาะหัวเมืองมลายู ในขณะเดียวกันระบบการปกครองใหม่นี้ถือว่าเป็นเครื่องมือป้องกันหรือสกัดกั้นการขยายอำนาจของมหาอำนาจอำนาจตะวันตกในการแทรกแซงกิจการภายในตามหัวเมืองประเทศราชต่างๆ โดยเฉพาะอังกฤษที่สยามไม่ต้องการให้เข้ามาสร้างอิทธิพลทางอำนาจในหมู่เจ้าเมืองมลายูเพื่อการต่อรองใดๆ แต่ในขณะเดียวกันสยามก็ต้องการที่จะรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับอังกฤษเพื่อถ่วงดุลทางอำนาจกับฝรั่งเศสที่กำลังขยายฐานอำนาจอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ดังนั้นสยามจึงนำระบบการปกครองแบบใหม่มาบังคับใช้ในหัวเมืองมลายูนี้ด้วยวิธีการอันแข็งกร้าว

ข้อตกลงระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2439 เป็นข้อตกลงที่ให้การยอมรับในดินแดนของสยามสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ไม่ยอมรับดินแดนอื่นๆ ภายใต้อำนาจของสยามนอกเหนือจากนั้นหรือที่สยามเรียกว่า “เมืองประเทศราช” ดังนั้นเพื่อป้องกันการแทรกแซงจากมหาอำนาจทั้งสอง สยามจึงได้ส่งข้าราชการและผู้สำเร็จราชการไปประจำเมืองประเทศราชทั้ง 7 หัวเมือง ได้แก่ ปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก ยะลา รามันห์ และระแงะ ในขณะที่บรรดาเจ้าเมืองมลายูต่างๆ เหล่านั้นไม่มีผู้ใดล่วงรู้หรือเข้าใจถึงนโยบายการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบใหม่ของสยามที่มีต่อหัวเมืองมลายูทั้ง 7 ผู้สำเร็จราชการและข้าราชสยามที่ถูกส่งไปปกครองปัตตานีนั้นไม่รู้ภาษา ขนบธรรมเนียม และประเพณีของชาวมลายู ดังนั้น ข้าหลวงหรือผู้สำเร็จราชการคนแรกจึงมีความขัดแย้งกับเติงกูสุไลมานเจ้า

เมืองปัตตานีอย่างรุนแรง จนกระทั่งรัฐบาลทางกรุงเทพฯต้องเรียกตัวกลับเป็นการด่วนเพราะเกรงจะเกิดปัญหาคุกคามบานปลายไปยังหัวเมืองมลายูอื่นๆ ในระหว่างที่มีการพิจารณาแต่งตั้งข้าหลวงหรือผู้สำเร็จราชการไปปกครองปัตตานีนั้นเป็นขณะเดียวกันกับที่สยามลงนามในข้อตกลงกับผู้แทนรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. 2440 อันเกี่ยวกับปัญหาของรัฐมลายูที่อยู่ที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยาม ในข้อตกลงนั้นทางอังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซงโดยเฉพาะในกรณีของปัตตานี ดังนั้นจึงเป็นโอกาสดีที่สยามสามารถจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองในปัตตานีได้อย่างสะดวก ในข้อตกลงนั้นสยามจะไม่คืนดินแดนตอนใต้ขอแหลมมลายูให้แก่ชาติใด ซึ่งหมายถึงรัฐเคดาห์ กลันตัน ตรังกานู ปัตตานี และปะลิส นอกจากนี้จะมีการยินยอมจากทั้งสองฝ่าย

ปี พ.ศ. 2441 นับตั้งแต่ “พระยาสุโขม” หรือ “พระยาสุโขมนัยวินิจ” ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงมณฑลปัตตานี เริ่มมีความขัดแย้งกับบรรดาเจ้าเมืองปัตตานีทั้ง 7 หัวเมือง โดยปกติพระยาสุโขมจะพำนักอยู่ที่เมืองสงขลา ส่วนในปัตตานีได้แต่งตั้งผู้ว่าราชการเมือง ผู้พิพากษา เจ้าพนักงานภาษี ในส่วนของเจ้าเมืองมลายูเดิมนั้นถูกลดทอนอำนาจลงอยู่ใต้บังคับบัญชาผู้ว่าราชการที่ถูกลงแต่งตั้งไปปกครองเสียอีก เจ้าพนักงานฝ่ายปกครองจากเมืองนครศรีธรรมราชได้ถูกส่งเข้าไปจัดการแก้ไข “กฎหมายอิสลาม” (Shariah) ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบการปกครองของสยาม

ระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคใหม่นอกจากเป็นการลดทอนอำนาจของเจ้าเมืองมลายูแล้ว ยังจะเพิ่มรายได้จากการจัดเก็บภาษีท้องถิ่นให้กับส่วนกลางมากขึ้น จึงห้ามมิให้เจ้าเมืองมลายูเข้ายุ่งเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษี เพื่อปรับปรุงระบบราชการใหม่ที่ให้กรุงเทพฯเป็นศูนย์กลางรายได้จากการจัดเก็บภาษียาสูบจากทุกเมือง ในส่วนของเจ้าเมืองมลายูนั้นจะมีรายได้เท่าที่ตนเคยได้ หรือเมื่อเก็บภาษีได้จะถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นรายได้ของเจ้าเมือง อีกส่วนหนึ่งต้องส่งเป็นรายได้แผ่นดิน นโยบายการเก็บภาษีใหม่ของสยามในครั้งนี้ได้ถูกปฏิเสธจากเจ้าเมืองมลายูทั้งหลายเนื่องจากภาษียาสูบนั้นเป็นรายได้หลักของบรรดาเจ้าเมือง แม้จะถูกคัดค้านทัดทานจากเจ้าเมืองมลายูอย่างหนักแต่พระยาสุโขมก็เพิกเฉยยังคงดำเนินนโยบายดังกล่าวต่อไป ทำให้เจ้าเมืองมลายูโดยเฉพาะเต็งกูสุไลมานเจ้าเมืองปัตตานี ซึ่งรับหน้าที่เป็นตัวแทนของบรรดาเจ้าเมืองมลายูทั้งหลายถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 นโยบายภาษีในหัวเมืองมลายูของสยามดำเนินไปในปีแรกภาษีจากยาสูบที่เก็บได้ในทุกหัวเมืองมลายูนั้นยังคงแบ่งปันให้กับเจ้าเมืองแต่ในปีต่อๆ มาเจ้าเมืองจะไม่ได้รับส่วนแบ่งจากภาษีนั้นเพราะถูกเบียดบังจากการฉ้อราษฎร์บังหลวงของขุนนางบางคนในสมัยนั้น ในที่สุดเต็งกูสุไลมานเจ้าเมืองปัตตานีกับเต็งกูซุมซูดินหรือต่วนเงาะห์เจ้าเมืองระแงะร้องเรียนไปยังส่วนกลางอีกครั้งหนึ่งแต่ก็มิได้รับการแก้ไขปัญหาจากทางกรุงเทพฯทำให้การฉ้อราษฎร์บัง

หลวงของข้าราชการในปัตตานีนั้นขยายเป็นวงกว้าง พฤติกรรมของข้าราชการสยามในระยะนั้นได้ก่อให้เกิดความรู้สึกเกลียดชังในหมู่ประชาชน นอกจากนี้จะมีปฏิกริยาต่อต้านข้าราชการสยามด้วยแล้วยังลุกลามไปถึงบรรดาเจ้าเมืองมลายูด้วย เนื่องจากประชาชนเข้าใจว่าเจ้าเมืองต่างๆ มีส่วนรู้เห็นกับข้าราชการสยามเอาไรต์เอาเปรียบประชาชนของตนเอง

หลังจากเต็งกูสุไลมานเจ้าเมืองปัตตานีสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2442 “เต็งกูอับลูกอเดร์ กามารุดดีน” (Tengku Abdul Kadir Kamaruddin) โอรสได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสืบต่อจากเต็งกูสุไลมานตามราชประเพณี เต็งกูอับลูกอเดร์ได้ร้องเรียนไปยังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เกี่ยวกับปัญหาการจัดการภาษีในมณฑลปัตตานีแต่ก็ไม่ได้รับการแก้ไขเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อมาเต็งกูอับลูกอเดร์ได้รับหนังสือจากผู้สำเร็จราชการที่ปัตตานีแจ้งให้ทราบว่า การเข้ารับตำแหน่งของท่านนั้นจะต้องได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ เสียก่อนจึงจะเป็นเจ้าเมืองโดยสมบูรณ์ได้ ดังนั้นการเก็บภาษีนำเข้าและส่งออกที่ปากน้ำปัตตานีนั้นเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานของรัฐบาลสยาม รายได้ที่เก็บได้นั้นจะแบ่งให้แก่เจ้าเมืองปัตตานีได้นั้นก็ต่อเมื่อเต็งกูอับลูกอเดร์ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากกรุงเทพฯ เสียก่อน ท่านจึงไม่มีสิทธิเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการเก็บภาษีสรรพสามิตการปกครองบ้านเมืองปัตตานีด้วยเช่นนั้น เต็งกูอับลูกอเดร์จึงเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวเพื่อขอรับพระราชทานตราตั้งให้เป็นผู้แทนเมืองแต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งเนื่องจากถูกขัดขวางจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ และมีข้าราชการในกรุงเทพฯ แจ้งท่านให้ทราบว่ากรณีของท่านนั้นจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองภายในอีก 1-2 ปีข้างหน้า ท่านจึงตัดสินใจเดินทางตรงไปยังสิงคโปร์เพื่อพบผู้สำเร็จราชการของรัฐบาลอังกฤษประจำแหลมมลายู คือ เซอร์ แฟรงค์ สวิตเทนแฮม ท่านได้เปิดโปงกรณีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัตตานีให้ผู้แทนต่างประเทศได้รับทราบปัญหาในทางปกครอง เพื่อให้ประเทศเหล่านั้นติดต่อกับสยามและท่านยังได้ขอให้รัฐบาลอังกฤษช่วยเหลือปัตตานีและประชาชนชาวมลายูรอดพ้นจากอาณัติปกครองของสยาม แต่ผู้แทนอังกฤษในมลายูไม่อาจจะแทรกแซงในปัญหานี้ได้ เนื่องจากอังกฤษมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสยามอยู่อย่างใกล้ชิด ผู้แทนอังกฤษจึงไม่อาจให้ความช่วยเหลือใดๆ กับเต็งกูอับลูกอเดร์

หลังจากการสิ้นพระชนม์ของเต็งกูสุไลมานได้ 2 ปี เต็งกูอับลูกอเดร์ จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปัตตานี โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้และปัตตานี หนังสือแต่งตั้งนั้นได้ให้เต็งกูอับลูกอเดร์ ซึ่งเดิมมีบรรดาศักดิ์เป็น “พระพิพิธภักดี” ได้รับบรรดาศักดิ์ใหม่เป็น “พระยาวิจิตรภักดี ศรีสุรวงษารัตนาณาเขตประเทศราช” ให้มีตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานี

ตั้งแต่มีระเบียบการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2442 ประกาศใช้แล้วอำนาจต่างๆ ของเจ้าเมืองมลายูได้ถูกลดทอนเปลี่ยนให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้สำเร็จราชการที่เล็กลงๆ ที่เห็น

ได้อย่างชัดเจนคือการเก็บภาษี ในระหว่างที่เติงกู้อับดุลกอเดร์เดินทางไปต่างประเทศ “พระยาสุขุม” ได้สั่งเก็บภาษีชาวปัตตานีเป็นรายหัว ยิ่งทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ความรู้สึกเคืองแค้นและความตึงเครียดก็เกิดขึ้นแก่ประชาชนในปัตตานี เมื่อข้าราชการสยามได้ถูกส่งเข้าไปในหัวเมืองต่างๆ ของปัตตานีจำนวนมากขึ้น เนื่องจากประชาชนมีความรู้สึกเกลียดชังและเกรงกลัวอำนาจของข้าราชการสยามเหล่านั้น และทวีเพิ่มมากขึ้นเมื่อข้าราชการสยามที่ถูกส่งไปปฏิบัติการไม่รู้ภาษามลายู วัฒนธรรม ประเพณี และศาสนาอิสลาม พวกเขาารู้สึกว่าพวกเขาอยู่กับคนละข้างกับข้าราชการสยามเหล่านั้น

การปฏิบัติต่อชาวมลายูปัตตานีของข้าราชการสยามนั้นก่อให้เกิดความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เนื่องมาจากความไม่รู้ในวัฒนธรรมประเพณี และศาสนาอิสลามของข้าราชการ เช่นการที่ต้องไปขึ้นศาลในวันศุกร์ อันเป็นวันสำคัญที่ชาวมุสลิมต้องไปประกอบพิธีทางศาสนาที่มีสยิด การที่ต้องสาบานตนในศาลอันเป็นการขัดต่อหลักศาสนา และในเดือนถือศีลอดประชาชนชาวมลายูจะถูกเกณฑ์แรงงานในเวลากลางวันแม้ในขณะที่มีแดดร้อนจัด เป็นต้น นอกจากนี้ผู้สำเร็จราชการยังมีคำสั่งห้ามมิให้เติงกู้อับดุลกอเดร์ยกเลิกข้อบังคับที่ให้ชาวมุสลิมจะต้องจ่ายค่าปรับกรณีไม่ไปละหมาดที่มีสยิดในวันศุกร์ และห้ามการเก็บชะกาต (เงินบริจาค) ทุกชนิดที่มีสยิด ในวันสำคัญต่างๆ ของสยามชาวมลายูต้องยืนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาพุทธต่อหน้าพระพุทธรูป และข้าราชการสยามมักจะเรียกชาวปัตตานีว่า “แขก” อันหมายถึงผู้มาเยือนหรือผู้มาอาศัย

การปกครองใน 7 หัวเมืองมลายูในอดีตนั้นข้าราชการสยามขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ขาดการควบคุมกำกับดูแลจากผู้บังคับบัญชา เนื่องจากปัตตานีอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มาก ข้าราชการส่วนใหญ่มีรายได้น้อยดังนั้นข้าราชการบางคนจึงมีเกรงกลัวที่จะก่ออาชญากรรม ฉ้อราษฎร์บังหลวง แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพรรคพวก การกล่าวหา ร้องเรียนข้าราชการที่ปล้นทรัพย์สินชาวมลายู เช่น โคน กระบือ ข้าว หรือทรัพย์สินต่างๆ ของพลเรือนมีอยู่ประจำ สัญญาณของความขัดแย้งได้ทวีขึ้นตามลำดับ เมื่อเหล่าบรรดาข้าราชการสยามบางคนมีพฤติกรรมละเมิดในเชิงชู้สาวกับหญิงชาวมลายูมุสลิม แต่การกล่าวโทษใดๆ ที่กระทำต่อพลเรือนถึงความผิดทางอาญาก็ไม่มีการพิสูจน์จึงหาความยุติธรรมไม่ได้ ในยุคสมัยนั้นชาวมลายูมักจะถูกฆ่าตายโดยไม่มีการพิจารณาตามกระบวนการยุติธรรม การกระทำของข้าราชการต่อชาวมลายูนั้นได้สร้างการชิงชังและเคียดแค้น จนทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงเรื่อยๆ ชีวิตความเป็นอยู่โดยเฉพาะเศรษฐกิจตกต่ำ ภาษีรายหัว ภาษียาสูบ ภาษีสินค้านำเข้าและส่งออก ได้ถูกนำเข้าสู่ส่วนกลาง และส่วนหนึ่งถูกเบียดบังไปเป็นของข้าราชการฉ้อฉล

ดังนั้นจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองในหัวเมืองมลายูนั้น นอกจากเป็นการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ส่วนกลางกรุงเทพฯ แล้ว ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการพื้นฐานการปกครองตามรูปแบบอิสลามที่มีอยู่ดั้งเดิมของปัตตานีด้วย บันทึกความทรงจำของเต็งกูอับลกอเดร์ที่เขียนถึงการกระทำของบรรดาข้าราชการสยามที่มีต่อชาวมลายูปัตตานีพอสรุปได้คือ สยามได้พยายามทำลายวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิมโดยการออกกฎหมายและกฎข้อบังคับต่างๆ ที่ขัดต่อหลักยุติธรรมในศาสนาอิสลาม (หลักการซารีอะห์) ทั้งทางอาญาและทรัพย์สินมรดก พยายามนำพิธีกรรมของพุทธศาสนาเข้าไปสู่หมู่ชนชาวมลายูมุสลิม ไม่ส่งเสริมให้ชาวมุสลิมทำพิธีทางศาสนาที่มัสยิด และห้ามการใช้กฎระเบียบที่มีอยู่ลงโทษปรับชาวมุสลิมที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม เช่น การไม่ไปละหมาดวันศุกร์ มีการก่ออาชญากรรมข่มขืนชำเราหญิงชาวมุสลิม ผู้สำเร็จราชการเรียกเก็บภาษีรายหัวจากชาวมลายูมุสลิมเสมือนเป็นคนต่างด้าวแทนการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองเหมือนแต่ก่อน และผู้สำเร็จราชการยังบังคับเก็บภาษีเกลืออีก 6,000-7,000 บาทต่อปี

เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2444 “พระยาศักดิ์เสนี” ได้รับการแต่งตั้งไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลปัตตานีแทนพระยาสุชุมวินิจ ความจริงแล้วท่านได้รับคำสั่งให้ไปปลดตำแหน่งเจ้าเมืองมลายู และให้ลงนามยินยอมตามระเบียบการปกครองใหม่ ร.ศ. 116 การเดินทางไปปัตตานีของพระยาศักดิ์เสนีในครั้งนั้นไปพร้อมด้วยกำลังทหารและเจ้าหน้าที่สรรพากรเพื่อเริ่มทำการจัดเก็บภาษีอากรซึ่งก่อนหน้านั้นเป็นสิทธิอำนาจบางส่วน của เจ้าเมือง ในขณะที่เดียวกันได้มีข่าวการจับกุมตัวลือเบะห์ หลวงรายา หรือ หลวงรายาก๊กดี ผู้รักษาการเจ้าเมืองรามันห์ เนื่องจากทางการสยามตั้งข้อสงสัยว่ากำลังติดต่อกับต่างชาติเพื่อก่อการกบฏ

ข่าวการจับกุมตัวลือเบะห์ ทำให้ชาวมลายูปัตตานีรวมตัวกันขึ้นทั้งที่ปัตตานี รามันห์ ระแงะ และสายบุรี และยังมีประชาชนที่มาให้การสนับสนุนมาจากเมืองยะลา ยะหริ่ง และหนองจิก เพื่อต่อต้านสยาม การรวมตัวของชาวปัตตานีในครั้งนั้นต่างหวังว่า “ฝรั่งเศส” ซึ่งเป็นมหาอำนาจกำลังสร้างอิทธิพลอยู่ทางด้านแหลมอินโดจีนอาจจะเข้าโจมตีสยามทางทิศตะวันออก อันจะเป็นโอกาสที่เจ้าเมืองมลายูทั้งหลายจะประกาศอิสรภาพจากสยาม การเตรียมการนี้ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2444 ซึ่งได้มีการติดต่อขอสนับสนุนอาวุธจากเยอรมันที่รวบรวมอยู่ที่เกาะสิงคโปร์

เนื่องจากปัตตานีและรามันห์มีการทำสัญญาทำเหมืองแร่กับ “วิลเลียม ดัฟฟ์” (William Duff) เจ้าเมืองมลายูจึงได้มีโอกาสบอกเล่าถึงปัญหาต่างๆ ในการเมืองและแนวทางการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยจากอำนาจสยาม เจ้าเมืองปัตตานีได้เปิดเผยถึงสถานการณ์ที่ปัตตานีต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจสยาม โดยท่านเจ้าเมืองพร้อมจะให้ความร่วมมือกับสยามถ้าหากประชาชนของท่านไม่ถูกข่มเหงรังแกอย่างไม่เป็นธรรมจากข้าราชการสยาม ในวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ.

2444 เติงกู้อับดุลกอเดร์ เจ้าเมืองปัตตานีได้ฝากหนังสือร้องเรียนฉบับหนึ่งไปถึง เซอร์สวิตเทนแฮม ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่สิงคโปร์เพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลอังกฤษในลอนดอน ซึ่งต่อมาได้มีหนังสือของตัวนลือเบะห์รักษาการเจ้าเมืองรามันท์ เติงกู้อับดุลมุตตอลอบเจ้าเมืองสายบุรี และเติงกูเงาะห์ ชัมซุดินเจ้าเมืองระแงะร้องเรียนปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองมลายูกับผู้สำเร็จราชการสยามในทำนองเดียวกัน สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวมลายูปัตตานี รัฐบาลอังกฤษที่ปกครองมลายูได้เริ่มคิดว่าไฟแห่งความขัดแย้งจะลุกลามเผาผลาญให้เสียหายแก่ผลประโยชน์ของอังกฤษบนคาบสมุทรมลายูโดยรวมได้ ดังนั้น “อังกฤษ” จึงต้องวางนโยบายขัดขวางปัตตานีตั้งแต่ต้นลม เริ่มด้วยการห้ามซื้อขายอาวุธยุทธภัณฑ์ให้แก่ชาวมลายู โดยเฉพาะรัฐฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายู

หนังสือร้องเรียนของบรรดาเจ้าเมืองมลายูได้ถูกนำมาถกเถียงกันเป็นการเคร่งเครียดสำหรับ เซอร์ สวิตเทนแฮม ผู้แทนอังกฤษที่สิงคโปร์รวมทั้งที่ลอนดอน แผนการต่อสู้ของเมืองมลายูตอนเหนือ นำโดยเจ้าเมืองปัตตานี ได้รับการตอบรับและการยืนยันจากเจ้าเมืองมลายูอื่นๆ ที่จะให้การช่วยเหลือรวมทั้งความพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือจากประเทศมหาอำนาจอื่นๆ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลอังกฤษหากมีเหตุการณ์เกิดขึ้น นอกจากจะมีผลกระทบต่อการค้าหรือผลประโยชน์ของอังกฤษแล้ว ก็ยังมีประเทศมหาอำนาจอื่นเข้ามาแทนที่อังกฤษในภูมิภาคนี้ทันที นั่นคือ “เยอรมัน” ดังนั้นปัญหาปัตตานีจึงมองเป็นเรื่องเล็กไม่ได้อีกแล้ว สำหรับอังกฤษที่เป็นเจ้าอาณานิคมในมลายูดังนั้น เซอร์ สวิตเทนแฮม จึงได้ติดต่อไปยังสำนักงานข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่ลอนดอนอธิบายเหตุการณ์และสิ่งที่จะเกิดขึ้นในปัตตานีรวมทั้งความเคลื่อนไหวของเจ้าเมืองต่างๆ ในปัตตานีที่ได้ขอความช่วยเหลือ หลังจากรายงานของเซอร์สวิตเทนแฮมไปถึงรัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษ อังกฤษจึงได้ติดต่อสอบถามอย่างไม่เป็นทางการกับทางสยามในกรุงเทพฯ เกี่ยวกับสถานการณ์ในปัตตานี จากหัวข้อสอบถามสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้สั่งให้ “พระยาศรีสหเทพ” (แสง วีริยศิริ) ปลัดกรมมหาดไทยเดินทางไปสืบเสาะหาข้อเท็จจริงที่ปัตตานี

ครั้นเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2544 พระยาศรีสหเทพไปถึงปัตตานี การไปปัตตานีครั้งนี้มีข่าวออกไปหลายกระแสชาวปัตตานีที่เคยคิดว่าจะก่อการก็เกิดความแตกแยก พระยาศรีสหเทพได้เข้าพบกับเติงกู้อับดุลกอเดร์ เจ้าเมืองปัตตานี และขอทราบเหตุผลของความไม่พอใจต่อผู้สำเร็จราชการที่มาอยู่ที่ปัตตานี และได้รับคำชี้แจงว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ได้มีการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการและข้าราชการสยามมาในปัตตานีและหัวเมืองมลายูอื่นๆ ทำให้สถานะของเจ้าเมืองปัตตานีอยู่ในสถานะตกต่ำ อำนาจถูกลิดรอน ถูกดูหมิ่นไร้ศักดิ์ศรี ราษฎรของท่านต้องได้รับความเดือดร้อนในหลายๆ เรื่อง เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เจ้าเมืองปัตตานีได้เตรียมข้อเสนอไว้คือ ปัตตานีมีเมืองที่ถูกแยกออกเป็นหัวเมืองเล็กๆ ส่วนใดเป็นอำนาจของ

สุดด้านก็สามารถนำกฎหมายอิสลามหรือหลักชารีอะห์ อันเป็นหลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลามออกมาบังคับใช้เองได้ ให้ใช้ภาษามลายูเป็นภาษาหนึ่งในราชการของหัวเมืองมลายูปัตตานี และให้มีอำนาจพิจารณาคดีได้ เว้นแต่คดีที่มีโทษถึงประหารชีวิต

ในวันรุ่งขึ้นพระยาศรีสหเทพ ก็เข้าพบเต็งกูอับลกอเดร์เจ้าเมืองปัตตานีพร้อมด้วยหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งเป็นภาษาไทยเพื่อให้เจ้าเมืองปัตตานีลงนาม โดยอ้างว่าหนังสือฉบับนั้นเป็นคำร้องเรียนของเต็งกูอับลกอเดร์ เพื่อจะนำเสนอต่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รัฐมนตรีกรมมหาดไทยพิจารณา พระยาศรีสหเทพได้รับรองอย่างแข็งขันหนักแน่นว่าหนังสือดังกล่าวมิใช่เอกสารสัญญาและไม่มีข้อผูกมัดใดๆ กับเต็งกูอับลกอเดร์ แต่เต็งกูอับลกอเดร์ไม่ยอมลงนามในเอกสารนั้นและได้ขอให้ล่ามแปลเป็นภาษามลายูเสียก่อน พระยาศรีสหเทพจึงได้จัดให้คนมาแปลและให้คำรับรองสำหรับอีกว่าในหนังสือฉบับนั้นไม่ได้เกี่ยวกับสัญญาและข้อผูกมัดใดๆ หากจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงขึ้นใหม่ก็ย่อมสามารถจะทำได้ในภายหลัง เมื่อได้ฟังคำรับรองเช่นนั้น เต็งกูอับลกอเดร์จึงได้ยินยอมลงนามในเอกสารฉบับนั้น จากนั้นพระยาศรีสหเทพจึงได้ออกเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์ทันที ที่สิงคโปร์พระยาศรีสหเทพได้เข้าพบกับเซอร์สวิตเทนแฮมผู้แทนอังกฤษประจำสิงคโปร์และวิลเลียม ดัฟฟ์ ท่านได้แสดงหนังสือที่เต็งกูอับลกอเดร์ได้ลงนามไว้ซึ่งกลับกลายเป็นหนังสือที่แสดงเนื้อหาใจความว่า “เจ้าเมืองมลายูได้ยอมรับในรูปแบบการปกครองใหม่ของสยามที่กำหนดขึ้นแล้ว ปัญหาความขัดแย้งหรือไม่พอใจต่างๆ ของบรรดาชาวมลายูปัตตานีก็ได้หมดสิ้นไปแล้ว” ทั้งสองรับฟังตามเอกสารและยอมรับในการแก้ปัญหาของสยามที่มีต่อปัตตานี

อย่างไรก็ตามเมื่อเต็งกูอับลกอเดร์ได้สั่งให้เลขานุการของท่านแปลเอกสารดังกล่าวขึ้นมาใหม่ปรากฏว่าเนื้อความและสาระสำคัญแตกต่างไปจากที่พระยาศรีสหเทพและล่ามชาวยุโรปได้แปลไว้ก่อนหน้านั้น เอกสารที่นำไปแสดงต่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเต็งกูอับลกอเดร์ได้ลงนามไปแล้วนั้นเป็นเอกสารที่ให้การยอมรับในการปกครองตามระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน ร.ศ. 116 นอกจากนั้นยังเป็นการยอมรับการแต่งตั้งปลัดเมืองจากชาวยุโรป ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเต็มและให้การยินยอมในขั้นสุดท้ายของการบริหารราชการในหัวเมืองมลายู ดังนั้นการลงนามของเต็งกูอับลกอเดร์ครั้งนั้นได้เป็นพยานหลักฐานที่สำคัญในการบังคับใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ในปัตตานี ดังนั้นเต็งกูอับลกอเดร์จึงได้ส่งตัวแทนจำนวน 2 ท่านคือ “วันอิสมาอีล” (Wan Ismail) และ “วันมุฮัมหมัด” (Wan Muhamad) เดินทางไปยังสิงคโปร์เพื่อไปชี้แจงความเป็นจริงเรื่องที่พระยาศรีสหเทพให้คนของตนเองแปลเอกสารแตกต่างไปจากข้อเท็จจริง

การเข้าพบปะของผู้แทนเจ้าเมืองปัตตานีทั้งสองกับพระยาศรีสหเทพที่สิงคโปร์ พระยาศรีสหเทพรับปากว่าจะไปพบกับเต็งกูอับลกอเดร์อีกครั้งเพื่อทำความเข้าใจในปัญหาดังกล่าว

การพบปะครั้งต่อไปนั้นพระยาศรีสหเทพรับรองว่าปัญหาต่างนั้นจะต้องได้รับการแก้ไขใหม่ ในคราวที่จะมีการพบปะกันระหว่างเจ้าเมืองมลายูทั้งหลายในปัตตานีโดยจะมีขึ้นในเร็ววันนี้ นอกจากนั้นพระยาศรีสหเทพ ยังได้ขอร้องมิให้เติงกู้อับดุลกอเดร์กระทำการใดๆ กรณีดังกล่าว นั้นให้เป็นที่เข้าใจผิดแก่บรรดาเจ้าเมืองมลายูอื่นๆ ในปัตตานี และในขณะเดียวกันก็ขอให้เติงกู้อับดุลกอเดร์ได้ให้การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในระบบการปกครองใหม่ของสยามด้วย

การประชุมหารือกันได้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 ที่บ้านของ “พระยาเพชรภินาถเบศร์ฯ” (มิ่ง) เพื่อให้การยอมรับในรูปแบบการปกครองใหม่ในหัวเมืองมลายูที่พระยาศรีสหเทพได้พยายามกดดันเจ้าเมืองมลายูโดยเฉพาะปัตตานี รามันท์ สายบุรี ะแงยะ ยะลา และยะหริ่งให้ยอมรับและให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยในหลักการใหม่นี้หัวเมืองต่างๆ ใน 7 หัวเมืองมลายูซึ่งได้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2359 นั้น จะรวมเข้าด้วยกันแล้วแบ่งการปกครองเสียใหม่เป็นสองส่วนดังนี้คือ 1) ส่วนของปัตตานี จะรวมเข้าด้วยกันคือ ปัตตานี หนองจิก รามันท์ และยะลา 2) ส่วนของสายบุรี จะรวมเข้าด้วยกันคือ สายบุรี กะลาพอ (ยะหริ่ง) และระแงะ

ในแต่ละส่วนนั้นจะมีการแต่งตั้งผู้ว่าราชการ ผู้ช่วยผู้ว่าราชการ ผู้พิพากษา หัวหน้าการคลัง รวมทั้งผู้ช่วยของแต่ละฝ่ายโดยเฉพาะผู้ว่าราชการนั้นจะรับผิดชอบการบริหารราชการแผ่นดินทั้งปวง ภายใต้การดูแลของผู้สำเร็จราชการสามารถที่จะแต่งตั้งหรือปลดข้าราชการ ภายใต้ความเห็นชอบของผู้สำเร็จราชการ รวมทั้งการพิจารณาแต่งตั้งหรือปลดเจ้าเมืองมลายู และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ชาวมลายูอีกด้วย หลักการปกครองใหม่นั้นเจ้าเมืองยังคงต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้กำหนดไว้ในระเบียบฯ แต่ทุกกรณีเจ้าเมืองจะต้องรายงานและผ่านความเห็นชอบของปลัดเมืองและกรรมการเมือง หรือให้ผู้มีอำนาจของสยามรับทราบและให้ความเห็นชอบ แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีอำนาจบางอย่างที่เจ้าเมืองมลายูและปลัดเมืองไม่อาจจะทำได้ เช่น

- 1) การออกกฎหมาย
- 2) ให้มีการรับเหมาเก็บภาษีจากประชาชน
- 3) การให้สัมปทานเหมืองแร่ หรือสัมปทานป่าไม้กับบริษัทหรือองค์กร

ต่างประเทศ

4) การลงโทษประหาร หรือการจำคุกตลอดชีวิตแก่จำเลยหรือยึดทรัพย์สินของประชาชน การอนุญาตให้คนต่างด้าวซื้อที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม สร้างที่อยู่อาศัยอย่างถาวรบนแผ่นดินนี้ หรือทำสัญญากับรัฐต่างประเทศ หรือการมีกองกำลังของตนเองและการเก็บสะสมอาวุธ ตามระเบียบการปกครองใหม่ของสยามรับรองว่า เจ้าเมืองนั้นจะมีเงินประจำตำแหน่งที่พอเพียงสามารถจะมีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย

อย่างไรก็ตามพระยาศรีสหเทพก็ไม่อาจจะโน้มน้าวหรือกดดันให้เจ้าเมืองมลายูปัตตานีอื่นเห็นด้วยได้ เว้นแต่ นายนิโวะ หรือ พระยาพิพิธเสนามาตย์ เจ้าเมืองยะหริ่ง และขุนพิทักษ์หรือต่วนกูเดร์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองปัตตานีที่เข้าร่วมประชุมด้วย รวมทั้งข้าราชการสยามบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับระเบียบการปกครองหัวเมืองมลายูฉบับใหม่ดังกล่าวนั้น ก่อนเดินทางกลับกรุงเทพฯ พระยาศรีสหเทพ ได้เข้าพบเต็งกูอับลกอลเดร์ เพื่อให้ลงนามเห็นชอบ แต่เต็งกูอับลกอลเดร์กลับปฏิเสธไม่ยอมลงนาม พร้อมกันนั้นเต็งกูอับลกอลเดร์ก็ได้ทำหนังสือคัดค้านมอบให้พระยาศรีสหเทพเพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

ทางกรุงเทพฯ ไม่ได้ให้ความสนใจต่อกรณีการคัดค้านการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเจ้าเมืองมลายูปัตตานีและยังคงดำเนินนโยบายเพื่อยกเลิกระบบการปกครองรูปแบบสุลต่านหรือราชาตามวัฒนธรรมชาวมลายู ปรากฏว่าเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2444 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ออกระเบียบบริหารราชการ 7 หัวเมืองมลายู (มณฑลปัตตานี) ร.ศ. 120 โดยหลักการปกครองดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงแม้กระทั่งข้อตกลงต่างๆ ที่พระยาศรีสหเทพได้เคยทำไว้กับเจ้าเมืองต่างๆ ในปัตตานีก็ถูกยกเลิกเสียทั้งสิ้น

ในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2444 เต็งกูอับลกอลเดร์ได้มีหนังสือถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า “ท่านเสียใจต่อการกระทำดังกล่าวของสยาม ซึ่งได้เคยให้เจ้าเมืองมลายูปัตตานีได้ปกครองบ้านเมืองของตนเองเป็นปกติสุข อย่างที่เคยเป็นมาแต่กาลอดีต ประกอบกับพระมหากษัตริย์เองก็ได้ออกหนังสือแต่งตั้ง และรับรองด้วยว่าให้ท่านเจ้าเมืองได้ปกครองบ้านเมืองของตนเองอย่างเป็นธรรม และใช้อำนาจปกครองเช่นเดียวกับบรรพบุรุษในอดีต” และท่านยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่าท่านได้เตรียมการเพื่อการติดต่อสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างปัตตานีกับสยามอย่างมีเงื่อนไข กล่าวคือ สยามจะต้องให้เกียรติหรือเคารพในอธิปไตยของปัตตานี ท่านได้เตรียมการแก้ไขปรับปรุงการปกครองให้ดีและทันสมัยขึ้น เช่น จะให้มี “คณะกรรมการเมือง” (Majlis Negeri) “เจ้าพนักงานการคลังของเมือง” (Pegawai Keawangan Negeri) “สำนักงานว่าราชการเจ้าเมือง” (Jabatan Perbendaharaan) และแต่งตั้ง “เจ้าหน้าที่กรมการอำเภอ” (Pegawai Daerah) เพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งรูปแบบ (บางประการ) ของการปกครองเมืองมลายูในอดีต ขณะเดียวกันเต็งกูอับลกอลเดร์ ได้เตรียมยื่นข้อเสนอต่อรองกับสยามไว้ดังนี้คือ

- 1) เจ้าเมืองมลายู จะต้องมียอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอนข้าราชการสยามที่กระทำผิดได้
- 2) เจ้าเมืองมลายูยินยอมที่จะให้กำลังตำรวจจำนวน 60 นายพร้อมอาวุธปฏิบัติหน้าที่ในดินแดนมลายูปัตตานี

3) ให้ใช้ภาษามลายูเป็นภาษาในการติดต่อราชการมิเฉพาะภาษาไทยเท่านั้น

4) เจ้าเมืองมลายูยินยอมจะส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้ทางกรุงเทพฯตามราชประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบมาในอดีต

เซอร์แฟรงค์ สวิทเท่นแฮม ได้รับการแต่งตั้งไปเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำรัฐอาณานิคม และเป็นผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำแหลมมลายูในปี พ.ศ. 2444 จึงได้สร้างความหวังให้แก่ผู้นำมลายูปัตตานีมาก เป็นโอกาสให้เจ้าเมืองปัตตานีโดยการสนับสนุนของ “สุลต่านมูฮัมหมัดที่ 4” แห่งกลันตัน เจ้าเมืองต่างๆ ก็ส่งผู้แทนของตนไปพบกับ เซอร์สวิตเท่นแฮมที่สิงคโปร์เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือจากอังกฤษ เพื่อรอดพ้นจากสยาม แต่ความคาดหวังของบรรดาเจ้าเมืองมลายูปัตตานีต้องสูญเปล่า เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลอังกฤษต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสยามจึงเป็นไปได้ที่อังกฤษจะเข้ายุ่งเกี่ยวกับปัญหาของปัตตานี นอกจากการวางแผนให้เจ้าเมืองต่างๆ ในปัตตานีได้มีโอกาสพบปะกับผู้นำชั้นสูงของสยามและแสดงท่าทีให้สยามเห็นว่าอังกฤษนั้นส่งเสริมสนับสนุนให้เมืองมลายูต่างๆ ได้อยู่ภายใต้สยามอย่างสงบต่อไป

แต่กระนั้นก็ตามเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เสด็จเยือนมลายูเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2444 เซอร์สวิตเท่นแฮม ได้อาศัยโอกาสนั้นเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและนำปัญหาของเมืองมลายูทางตอนเหนือที่อยู่ภายใต้สยามเข้าหารือ ในต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2445 เติงกูอับลกอเดร์ได้ทำหนังสือขอความช่วยเหลือจากอังกฤษอีกครั้ง เพื่อให้ปลดปล่อยปัตตานี ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 เซอร์สวิตเท่นแฮมได้รับฉันทานุมัติจากกรุงลอนดอน ให้นำปัญหาปัตตานีเข้าหารือกับสยาม ซึ่งสวิตเท่นแฮม ได้แสดงความเป็นห่วงเกี่ยวกับปัญหาปัตตานีซึ่งผู้นำและประชาชนเหล่านั้นกำลังเรียกร้องกันอยู่ หากไม่ได้รับการสนองตอบ ปัญหาความวุ่นวายย่อมเกิดขึ้นได้ในที่สุด หากมีเหตุการณ์การต่อสู้ขั้นรุนแรงเกิดขึ้น เชื่อว่าเมืองมลายูอื่นๆ คงจะเข้าด้วยช่วยเหลือ เนื่องจากเป็นชนชาติมลายูและมุสลิมด้วยกัน ซึ่งจะเป็นเหตุการณ์ที่คล้ายกับการต่อสู้ของชาวมุสลิมในอาเจะห์และปาหังแม้ว่าอังกฤษจะมีอำนาจเพียงพอที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหาได้ แต่ก็ต้องใช้ความรุนแรงในการขจัดและยุติปัญหา

ในขณะที่สยามก็ทราบถึงปัญหาปัตตานีจึงได้ขอความร่วมมือจากอังกฤษเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหานี้ลุล่วง ขณะเดียวกันผู้แทนสยามได้ขอรับรอง เซอร์สวิตเท่นแฮม ในกรณีอังกฤษมีความพยายามจะสร้างฐานอำนาจในปัตตานี และผู้แทนสยามไม่เชื่อว่าเจ้าเมืองมลายูปัตตานีจะสามารถลุกขึ้นต่อต้านสยามได้ เว้นแต่จะได้รับความช่วยเหลือจากประเทศมหาอำนาจภายนอกเท่านั้น ความสงบใดๆ ในเมืองมลายูตอนเหนือรวมทั้งปัตตานีจะเกิดขึ้นหรือไม่ ขึ้นอยู่

กับความจริงใจของอังกฤษที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างมากน้อยเพียงใด ในการพบปะกันกับ ผู้แทนสยามในครั้งนั้นได้มีการเตรียมมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาดังนี้

- 1) สยามไม่ต้องการนำข้อเรียกร้องต่างๆ ของปัตตานีมาพิจารณาและต้อง ตัดทอนอำนาจเจ้าเมือง
- 2) แต่งตั้งผู้แทนชาวอังกฤษที่มีประสบการณ์เข้าไปในปัตตานีเพื่อพิสูจน์ ความจริงที่อังกฤษตั้งข้อกล่าวหาต่อสยาม
- 3) สยามมอบความไว้วางใจให้อังกฤษทำความเข้าใจกับเจ้าเมืองมลายู การ ปกครองในหัวเมืองปัตตานีสยามจะมอบให้คนปัตตานีกำหนดเองโดยสยามจะไม่เข้าไปแทรกแซง ด้วยเหตุฉะนั้น เซอร์สวิตเทนแฮม จึงขอให้ปัตตานียังคงมีการส่ง ดอกไม้เงินดอกไม้ทองแทนการเสียภาษีรายปี ซึ่งจะส่งไปยังเมืองหลวง เหมือนเดิม

การเจรจาได้ยืดเยื้อจนไปถึงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ เซอร์ สวิตเทนแฮม ได้ขอให้สยามอนุญาตให้เจ้าเมืองมลายูได้ใช้ภาษาของตนเองเป็นภาษาในการ ติดต่อกันที่จะใช้ภาษาไทยเท่านั้นเป็นภาษาราชการในเมืองมลายู เนื่องจากได้มีความ พยายามที่จะให้ใช้ภาษาไทยขึ้นในเมืองปัตตานี นอกจากนั้น เซอร์สวิตเทนแฮม ได้นำเรื่องที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รัฐมนตรีกรมมหาดไทยพยายามที่จะยุบและยกเลิก ตำแหน่งของเจ้าเมืองมลายู โดยวิธีการบังคับและสร้างแรงกดดันอย่างรุนแรง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงปฏิเสธการเป็นตัวแทนของเจ้าเมืองมลายูทั้ง 7 หัวเมืองของเต็งกูอัลดุก กอเดร์ เพื่อเจรจาดูเรื่องเกี่ยวกับระเบียบกฎหมายปกครองหัวเมืองมลายูที่จะมีขึ้น ซึ่งเรื่องนี้ ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่สมเด็จพระยาดำรงเป็นอย่างมาก เพราะเท่ากับเต็งกูอัลดุก กอเดร์กำลังทำลายอำนาจของสยาม แต่สยามก็ไม่อาจทำอะไรรุนแรงต่อเต็งกูอัลดุกกอเดร์ได้ เนื่องจากเกรงว่าอังกฤษที่สิงคโปร์จะถือโอกาสเข้าแทรกแซง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ดำเนินการปฏิรูประบบการบริหารราชการในหัว เมืองมลายูเป็นขั้นเป็นตอนอย่างระมัดระวังด้วยการมอบหมายให้ผู้แทนพระองค์ในระดับสูงคือ “พระยาศักดิ์เสนีย์” ลงไปเจรจาลายมือชื่อยินยอมจากเจ้าเมืองมลายูอันเกี่ยวกับระบบการ ปกครองใหม่ ดังนั้นเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 “เต็งกูอัลดุกมุดตอละบ” เจ้าเมืองสาย บุรีก็ลงลายมือชื่อยินยอมและประทับตราประจำตำแหน่งไว้เพื่อให้ความเห็นชอบกับระเบียบการปกครอง ใหม่ พ.ศ. 2445 โดยมีเงื่อนไขสัญญาด้วยว่าจะไม่มีการแต่งตั้งข้าราชการสยามเข้ามาอีก ใน วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 พระยาศักดิ์เสนีย์ก็สามารถโน้มน้าวและเกลี้ยกล่อมให้ “เต็งกู เฆาะห์ ชัมชูดิน” เจ้าเมืองระแงะยินยอมลงนามอีกท่านหนึ่ง

เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 เวลาบ่าย 3 โมงเจ้าหน้าที่ได้ตามเต็งกู้อับดุลกอเดร์ให้ไปพบกับพระยาศรีสหเทพ ณ ที่พักแห่งหนึ่งริมแม่น้ำปัตตานี ท่านก็พร้อมด้วยผู้ติดตามไป 20 คนเดินทางไปพบกับพระยาศรีสหเทพรายล้อมไปด้วยทหารพร้อมอาวุธประมาณ 100 คน เมื่อท่านเข้าไปพร้อมแล้วพระยาศรีสหเทพได้เปิดหนังสือและอ่านให้เต็งกู้อับดุลกอเดร์ฟังจบแล้วได้ขอให้เต็งกู้อับดุลกอเดร์ลงนาม แต่เต็งกู้อับดุลกอเดร์ไม่ยอมลงนามโดยท่านอ้างว่าจะขอปรึกษากับมุขมนตรีของท่านซึ่งเดินทางไปพบสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพอยู่ที่กรุงเทพฯ เสียก่อน พระยาศรีสหเทพก็พยายามเร่งเร้าและข่มขู่ว่าหากไม่ลงชื่อท่านจะปลดออกจากราชการตำแหน่งเจ้าเมือง และจะแต่งตั้งตนกูเดร์ หรือ “พระยาพิทักษ์” ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นคณะกรรมการเมืองปัตตานีเป็นเจ้าเมืองแทน แต่กระนั้นเต็งกู้อับดุลกอเดร์ก็ไม่ยอมลงนาม ดังนั้นพระยาศรีสหเทพจึงได้สั่งการให้ทหารจับกุมเต็งกู้อับดุลกอเดร์ และควบคุมตัวไปลงเรือเพื่อจะนำไปยังเมืองสงขลา

ข่าวเกี่ยวกับเต็งกู้อับดุลกอเดร์ถูกจับกุมได้แพร่สะพัดไปทั่วเมืองปัตตานีอย่างรวดเร็ว ประชาชนและผู้ติดตามจำนวนหนึ่งจะเข้าขัดขวางทหารที่ควบคุม แต่เต็งกู้อับดุลกอเดร์ได้ร้องห้ามปรามไว้มิให้เกิดการต่อสู้ที่ต้องเสียเลือดเนื้อ และท่านได้สัญญากับประชาชนของท่านไว้ว่าท่านจะกลับมาปัตตานีอีก ดังนั้นพระยาศรีสหเทพจึงอนุญาตให้มีผู้ติดตามเต็งกู้อับดุลกอเดร์ไปด้วย 3 คน หนึ่งในจำนวนนั้นคือ ท่าน “ฮัจญ์อับดุลลาตีฟ” ซึ่งเป็นโต๊ะอิหม่ามมัสยิดรายจะบังติกอติดตามไปด้วย หลังจากนั้นท่านก็ถูกนำตัวไปกรุงเทพฯ เต็งกู้อับดุลกอเดร์ ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ได้ต้องโทษจำคุกเป็นเวลา 10 ปี โดยถูกนำตัวเข้าคุมขังอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก ดังนั้นตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานีของเต็งกู้อับดุลกอเดร์ก็ถูกประกาศให้สิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 6 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2445 จึงถือว่าเต็งกู้อับดุลกอเดร์เป็นราชามลายุปครองปัตตานีเป็นคนสุดท้าย วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2445 ได้มีการแต่งตั้ง “พระพิทักษ์” หรือ “กูเดร์” เป็นผู้รักษาการเจ้าเมืองปัตตานี

การที่สยามได้มีการกวาดล้างจับกุมบรรดาเจ้าเมืองมลายูปัตตานี สายบุรี รัมมันห์ และระแงะ เนื่องมาจากการคัดค้านระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ ที่จะยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองมลายู มีเป้าหมายเพื่อการผนวกเมืองมลายูเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรสยาม ได้ก่อให้เกิดการต่อต้านจากบรรดาชาวมลายูทั้งหลายทั่วแหลมมลายู โดยเฉพาะรัฐมลายูที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติใกล้ชิดกับบรรดาเจ้าเมืองมลายูปัตตานี เช่น เมืองกลันตัน และมีการเคลื่อนไหวที่จะมีการก่อตัวต่อต้านสยามในครั้งนั้นด้วย สำนักงานข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่สิงคโปร์ได้กลายเป็นสถานที่ชุมนุมของบรรดาเชื้อพระวงศ์หรือผู้ใกล้ชิดของบรรดาเจ้าเมืองมลายูปัตตานีทั้ง 4 หัวเมือง เพื่อเฝ้าสังเกต การณ์ปฏิกริยาของอังกฤษต่อกรณีเจ้าเมืองมลายูปัตตานีถูกสยามจับกุมในครั้งนี้ ประชาชนในแหลมมลายูและหนังสือพิมพ์ต่างๆ ต่างเรียกร้องให้อังกฤษเข้าไป

แทรกแซงเพื่อให้สยามปล่อยตัวเจ้าเมืองมลายูเหล่านั้นเป็นอิสระ และเรียกร้องให้อังกฤษใช้ความพยายามปลดปล่อยปัตตานีให้ไปอยู่ภายใต้ปกครองของอังกฤษเช่นเดียวกับเมืองมลายูอื่นๆ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเจ้าเมืองปัตตานีในครั้งนี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่บรรดาเจ้าเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูโดยเฉพาะกัณฑ์ รวมทั้งชาวต่างประเทศและประชาชนมลายูทั่วไป “เต็งกูบุตร” ชายาของเต็งกูอับดุลกอเดร์ได้มีหนังสือฉบับลงวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2445 ไปถึงเซอร์สวิตเท่นแฮมบรรรยาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเต็งกูอับดุลกอเดร์ถูกจับกุมโดยละเอียต โรเบิร์ต วิลเลียม ดัฟฟ์ ได้เข้าแสดงความเสียใจต่อเต็งกูบุตรและครอบครัวของท่าน ส่วนเซอร์สวิตเท่นแฮมเกิดความสับสนและไม่พอใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีหนังสือไปถึงลูคัส (Lucas) ผู้สำเร็จราชการประจำอาณานิคมอังกฤษฉบับลงวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2445 แสดงความผิดหวังและไม่พอใจสยามที่กระทำต่อเมืองมลายูเหล่านั้น ในหนังสือได้กล่าวถึงการรับสินบน ความเกียจคร้าน และความไม่น่าไว้วางใจของข้าราชการสยามที่อยู่ในปัตตานี ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2445 อังกฤษได้จัดสถานที่เพื่อให้อดีตเจ้าเมืองและชาวปัตตานีที่ลี้ภัยเข้าไปอยู่ในดินแดนมลายูที่อยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ

เนื่องจากทางรัฐบาลอังกฤษไม่ต้องการให้ความสัมพันธ์ของอังกฤษกับสยามกระทบกระเทือนโดยเฉพาะข้อตกลงทางการค้าที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง อังกฤษนั้นจึงทำได้แต่เพียงจำกัดและระมัดระวังหัวเมืองมลายูอื่นๆ ที่จะไม่ให้เหตุการณ์ทำนองเดียวกับปัตตานีเกิดขึ้นอีก และอังกฤษแสดงให้สยามเห็นว่าอังกฤษไม่เข้าไปแทรกแซงปัญหาภายในของสยามและมีความพยายามจะส่งเสริมสนับสนุนให้สยามสร้างความมั่นคงในปัตตานีต่อไปอย่างไรก็ตามผู้แทนอังกฤษที่สิงคโปร์ก็ยังคงห่วงใยกับปัญหาปัตตานีที่อาจจะลุกลามไปถึงกัณฑ์และตรังกานูด้วย ในสัญญาข้อตกลงระหว่างอังกฤษกับสยามเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2445 ลงนามกันที่ลอนดอนระหว่าง “ลอร์ดแลนสดาวน” กับ “พระยาศรีสุทเทพ” ซึ่งมีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยกรมมหาดไทยขณะนั้นโดยในข้อตกลงดังกล่าวทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับในการแต่งตั้งผู้แทนอังกฤษเข้าไปเป็นที่ปรึกษาของกัณฑ์และตรังกานู ส่วนปัญหาปัตตานีให้เป็นเรื่องภายในของสยาม เมื่อมีข้อตกลงดังกล่าวเกิดขึ้น ข้าราชการ รวมทั้งกองกำลังทหารตำรวจของสยามก็ถูกทยอยย้ายเข้าไปในปัตตานีจำนวนมาก ขณะเดียวกันชาวมลายูปัตตานีต่างก็หลบหนีลี้ภัยเข้าไปยังเมืองมลายูข้างเคียง เช่น เคดาห์ กัณฑ์ ตรังกานู ปาหังและเมืองอื่นๆ เป็นจำนวนกว่าหมื่นคน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้นำและชาวมลายูปัตตานีได้สร้างความรู้สึกรังเกียจและผิดหวัง และความไม่พอใจที่มีต่อบาบาทของอังกฤษอย่างไรก็ตามสยามได้ตัดสินใจปลดปล่อยบรรดาเจ้าเมืองที่ถูกคุมขังและจงใจให้เป็นอิสระเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2446 เต็งกูอับดุลกอเดร์อดีต

เจ้าเมืองปัตตานีก็ได้รับการปล่อยตัวให้เป็นอิสระเช่นเดียวกันเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2447 หลังจากถูกคุมขังอยู่นาน 2 ปี 3 เดือนและได้รับการปล่อยตัว เติงกู้อับดุลกอเดร์ก็เดินทางกลับโดยเรือ ส.จักรพงษ์ไปถึงปัตตานีเมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2447 ในปีเดียวกันนั้นสยามได้แต่งตั้ง “พระยามหิพันธ์บริรักษ์” (สวัสต์ ภูมิตน์) ไปเป็นผู้ว่าราชการปัตตานีแทน “พระยาศักดิ์เสนีย์” เพื่อลดความตึงเครียดของชาวปัตตานีที่มีต่อพระยาศักดิ์เสนีย์ ในขณะการปกครองในปัตตานีได้เปลี่ยนเป็นระบบการปกครองตามระบบใหม่ที่เรียกว่า ระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาคให้ปัตตานี สายบุรี ยะลาและนราธิวาสเป็นจังหวัด ทหารตำรวจได้ถูกส่งลงไปรักษาความสงบเรียบร้อยและรักษาอำนาจรัฐในปัตตานีซึ่งได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามไปแล้ว เติงกู้อับดุลกอเดร์ อยู่ที่ปัตตานีได้ไม่นาน ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 ท่านพร้อมด้วยครอบครัวก็เดินทางออกจากปัตตานีไปยังกลันตันอย่างเงียบๆ และพำนักอยู่ที่ตำหนัก “ศรีอาการ์” (Istana Sri Akar : ศรีอัคร) หลานชายของท่าน (บุตรของเติงกูโยโซฟ นู รุดดิน) เป็นบุตรเขยของสุลต่านมุฮัมหมัดที่ 4 แห่งกลันตันนั่นเอง พระองค์สิ้นพระชนม์ที่กลันตัน พระศพของพระองค์ถูกฝังไว้ที่สุสานหลวง “ลังการ์” (Langgar) เมืองโกตาบารู รัฐกลันตัน

เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2442 ได้มีข้อตกลงปักปันเขตแดนที่ได้ลงนามกันระหว่างอังกฤษกับสยามซึ่งข้อตกลงกันดังกล่าวได้มีผลต่อเมืองมลายูคือ ปัตตานี เปรีค และปาหัง จากข้อตกลงนี้ได้เป็นพันธมิตรกันในข้อตกลงอื่นๆ ที่จะมิต่อไปในเวลาข้างหน้า เดือนเมษายน พ.ศ. 2450 หลังจากสยามได้ทำสัญญากับฝรั่งเศสเรื่องดินแดนทางด้านตะวันออกแล้ว การเจรจา ด้านคาบสมุทรมลายูได้มีขึ้นที่กรุงเทพฯระหว่าง “เอ็ดเวิร์ด สโตรเบล” (Edward Strobel) ผู้แทนสยามกับ “ราล์ฟ เพเกต” (Ralph Paget) ผู้แทนมลายูของอังกฤษ ราล์ฟได้ขอให้สตูลรวมกับปะลิสแล้วคืนดินแดนทั้งสองดังกล่าวให้กับเคดาห์ แต่สโตรเบลผู้แทนสยามนั้นไม่ยินยอม เพียงแต่ยอมคืนเฉพาะปะลิสเท่านั้น

จนถึงปี พ.ศ. 2451 การเจรจายุทธยากับปัตตานีได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากมีแรงผลักดันของบรรดาคนชั้นสูงของอังกฤษที่มีหน้าที่ดูแลอาณานิคมมลายู เช่น “สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์”, “เฟดริก เวลล์ เจมส์ โลว์”, “โรเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน”, “โทมัส แบรดเดิลล์”, “แฟรงค์ สวิทเทนแฮม” และอีกหลายๆ ท่าน ราล์ฟ เพเกต ผู้แทนมลายูของอังกฤษให้ความเห็นว่าชาวมลายูปัตตานีนั้นไม่ต้องการที่จะอยู่ภายใต้ปกครองของสยาม การทำสงครามและการก่อความสงบอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน แสดงให้เห็นชัดว่าชาวปัตตานีนั้นไม่ต้องการอยู่ภายใต้สยาม อย่างไรก็ตามปัญหาของปัตตานีก็ชะงักและไม่มีความก้าวหน้าในการเจรจาต่อไปอีก กระทั่งวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2452 ข้อตกลงที่เรียกกันว่า “Anglo-Saim Treaty” ที่ทำขึ้นระหว่างอังกฤษกับสยามได้มีการลงนามกันระหว่าง หม่อมราชวงศ์ทิววงศ์ วโรปกรณ์ รัฐมนตรีต่างประเทศสยาม Jensley Westengard (แทนเอเดเวิร์ต สโตรเบลที่เสียชีวิตไปก่อน)

เป็นผู้แทนฝ่ายสยาม กับราร์ฟ เพเกท ผู้สำเร็จราชการในมลายูของอังกฤษ เป็นผู้แทนของฝ่ายอังกฤษสาระสำคัญของข้อตกลงคือ

- 1) เมืองมลายูเคดาห์ กลันตัน ปะลิส ตรังกานู ดินแดนภาคใต้ของปัตตานี และเกาะลังกาวิไทม์มอบคืนแก่รัฐบาลอังกฤษ
- 2) บันทึกลับที่เคยลงนามกันระหว่างอังกฤษ-สยาม เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 ให้ถือเป็นข้อตกลงลับกันต่อไป
- 3) สยามจะไม่มอบดินแดนใดๆ ให้แก่มหาอำนาจใดก็ตามที่ได้ตกลงลับที่ทำกันไว้แล้วเมื่อ 6 เมษายน พ.ศ. 2440
- 4) สยามให้สัญญาว่าจะให้ความยุติธรรมแก่พลเมืองชาวอังกฤษที่อาศัยอยู่ในสยาม ตลอดจนการรักษาความปลอดภัยแก่ตุลาการและที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายที่เป็นชาวยุโรปหากจำเป็นจะต้องมีที่ดินไว้และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับชาวอังกฤษที่อยู่ในสยาม
- 5) อังกฤษจะรับผิดชอบในปัญหาหนี้สินที่หากจะมีอยู่ของเมืองมลายูที่มอบให้กับอังกฤษ รวมทั้งเงินกู้ต่างๆ และงานก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ของสยาม
- 6) ข้อสุดท้ายอังกฤษสัญญาว่าจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองในดินแดนที่มอบให้กับสยาม เช่น สตูลและปัตตานี

สัญญาข้างต้นนั้นสร้างความไม่พอใจแก่ชาวมลายูเจ้าของแผ่นดินทั่วไปโดยเฉพาะชาวสตูลและปัตตานี ความคิดเห็นของชาวมลายูทั่วไปรวมทั้งชาวอังกฤษที่อาศัยอยู่ในมลายูต่างเห็นว่าข้อสัญญาดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดต่อชาวมลายู พวกเขาเห็นว่าสยามไม่มีสิทธิใดๆ ในทางการเมืองการปกครองต่อคนเชื้อชาติมลายูและดินแดนของมลายู

ความไม่พอใจของชาวมลายูปัตตานีที่มีต่อสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษในครั้งนี้ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่ออิสรภาพขึ้นโดยมีการก่อตัวของชาวปัตตานีจำนวนกว่า 100 คน เข้าทำลายสถานที่ราชการในอำเภอยะหา จังหวัดยะลาเพื่อแสดงให้อังกฤษรู้ว่าชาวปัตตานีไม่พอใจอย่างไรก็ตามการก่อเหตุจลาจลของชาวปัตตานีกลุ่มนี้สยามเชื่อว่าเกิดจากการสนับสนุนของเด็งกูอัปดุลกอเดร์อดีตเจ้าเมืองปัตตานี

นักประวัติศาสตร์มลายูวิจารณ์ว่าการยึดครองปัตตานีและสตูลโดยไม่ได้ให้ความสำคัญถึงปัจจัยภายในนั้นจะกลายเป็นปัญหาในทางการเมืองการปกครองของสยามเองในอนาคตเสมือนกับมีหนามที่ฝังอยู่ใต้ผิวหนังซึ่งจะสร้างความเจ็บปวดให้กับสยามต่อไปภายภาคหน้า ดังนั้นจึงมีรัฐมลายู 11 รัฐอยู่ภายใต้อังกฤษในขณะที่ปัตตานีเพียงรัฐเดียวที่ตกอยู่ภายใต้สยาม และต่อมาได้กลายเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสยาม

พ.ศ. 2452 - 2458 รัฐบาลสยามพยายามจะให้ชาวปัตตานีเหล่านั้นได้ใช้ภาษาไทยซึ่งเป็นการสร้างจิตสำนึกใหม่ของความเป็นชาวสยามที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ สถานที่ราชการต่างเริ่มใช้ภาษาสยามผสมมลายูบนป้ายประกาศต่างๆ ในสถานที่ราชการชาวมลายูที่อยู่ในเมือง ประชาชนเริ่มเข้าใจภาษาไทยได้บ้าง แต่ในขณะที่ชาวมลายูในชนบทกลับถูกทอดทิ้ง ข้าราชการสยามได้เริ่มเข้ามาทำงานมากขึ้นในขณะที่การสื่อสารของข้าราชการกับประชาชนที่ใช้ภาษามลายูกลับเป็นปัญหา ในปี พ.ศ. 2464 ได้ออกพระราชบัญญัติการศึกษาใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาการไม่รู้ภาษาไทยของชาวมลายู ชาวปัตตานีรับรู้ว่าจะกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อความคิดของนักศึกษาที่ต้องเปลี่ยนไปเรียนภาษาสยาม อาจจะขัดต่อการศึกษาปอเนาะที่ต้องเรียนหลักศาสนาและอัลกุรอาน การเก็บภาษีในปัตตานีก็เข้มงวดและเรียกเก็บมากขึ้นในขณะที่ประชาชนมีรายได้น้อยลง เนื่องจากความยากจนจึงได้เป็นมูลเหตุความขัดแย้งในปี พ.ศ. 2466 ที่ชาวมลายูต่างไม่ยอมจ่ายภาษีให้รัฐ กล่าวกันว่าการทำทลายอำนาจรัฐของชาวมลายูครั้งนี้ได้เกิดจากอับดุลกอเดร์ อดีตเจ้าเมืองปัตตานีอยู่เบื้องหลัง ได้มีการปะทะกันระหว่างชาวมลายูกับตำรวจสยามที่บ้านราเกาะ เขตอำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ชาวมลายูที่ร่วมในการต่อสู้ถูกจับกุมจำนวนหนึ่งและอีกจำนวนหนึ่งถูกยิงเสียชีวิตหลังจากเกิดเหตุการณ์นี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 จึงได้มีพระบรมราชโองบายเกี่ยวกับการบริหารราชการในหัวเมืองมลายูตั้งความต่อไปนี้ “...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางหลักรัฐประศาสนนโยบายที่ผ่อนปรนกว่าในรัชกาลก่อน ทรงกำหนดพระบรมราชโองบายสำหรับมณฑลปัตตานีไว้เป็นการเฉพาะ โดยพระราชหัตถเลขาที่ 778 ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2466 สาระสำคัญแลถือเป็นแนวปฏิบัติ คือ

ข้อ 1. ระเบียบหรือวิธีปฏิบัติอย่างใดเป็นแนวทางให้พลเมืองรู้สึกเห็นไปว่าเป็นการเบียดเบียนกดขี่ศาสนาอิสลามต้องยกเลิกหรือแก้ไขเสียทันที การใดที่จะจัดขึ้นใหม่ต้องอย่าให้ขัดกับลัทธินิยมของอิสลามหรือยิ่งทำให้เห็นเป็นการการอุดหนุนต่อศาสนามุฮัมมัดได้ยิ่งดี

ข้อ 2. การกะเกณฑ์ใดๆ ก็ดี การเก็บภาษีอากรหรืออย่างใดๆ ก็ดี เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมเทียบกัน ต้องอย่าให้ยิ่งกว่าที่พลเมืองในแคว้นแคว้นของต่างประเทศ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงติดต่อกันนั้นต้องเกณฑ์ต้องเสียอยู่เป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเทียบกันแต่เฉพาะอย่าง ต้องอย่าให้ยิ่งหย่อนกว่ากันจนถึงเหตุเสียหายในการปกครองได้

ข้อ 3. การกดขี่บีบบังคับแต่เจ้าพนักงานของรัฐบาล เนื่องแต่การหมิ่นแคลนพลเมืองชาติแขก โดยฐานที่เป็นคนต่างชาตก็ดี เนื่องแต่การท้วงเหนี่ยวชักช้าในกิจการตามหน้าที่เป็นเหตุให้ราษฎรเสียความสะดวกในทางหาเลี้ยงชีพก็ดี พึงต้องแก้ไขระมัดระวังมิให้มีขึ้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องให้ผู้ทำผิดรองรับผลตามความผิดโดยยุติธรรม ไม่ใช่สักแต่จะจัดการกลบเกลื่อนให้เงียบไปเสียเพื่อจะไว้หน้าสงวนศักดิ์ของข้าราชการ

ข้อ 4. กิจการใดทั้งหมดอันเจ้าพนักงานต้องบังคับแก่ราษฎรต้องระวางอย่าให้ราษฎรต้องขัดข้องเสียเวลาเสียการในทางหาเลี้ยงชีพของเขาเกินสมควร แม้จะเป็นการจำเป็นโดยระเบียบการก็ดีเจ้าหน้าที่พึงสอดส่องแก้ไขอยู่เสมอเท่าที่ที่สุดจะทำได้

ข้อ 5. ข้าราชการที่จะแต่งตั้งออกไปประจำตำแหน่งในมณฑลปัตตานีพึงเลือกเฟ้นแต่คนมีนิสัยซื่อสัตย์ สุจริต สงบเสงี่ยม เยือกเย็น ไม่ใช่สักแต่ว่างไปบรรจุให้ตำแหน่งหรือส่งไปเป็นการลงโทษเพราะเลว เมื่อจะต้องส่งไปต้องสั่งสอนชี้แจงให้รู้ลักษณะทางการอันพึงประพฤติระมัดระวังโดยหลักที่ได้กล่าวในข้อหนึ่งและข้อสี่ข้างบนนั้นแล้ว ผู้ใหญ่ในท้องที่พึงสอดส่องฝึกฝนอบรมกันต่อไปในคุณธรรมเหล่านั้นไม่ใช่คอยให้พลาดพลั้งลงไปก่อน แล้วจึงกล่าวโทษ

ข้อ 6. เจ้ากระทรวงทั้งหลายจะจัดวางระเบียบการอย่างใดขึ้นใหม่หรือบังคับการอย่างใดในมณฑลปัตตานีอันจะเป็นทางพากถึงสุขทุกข์ราษฎรก็ควรพิจารณาเหตุผลแก้ไขหรือยับยั้งถ้าไม่เห็นด้วยว่ามีมูลขัดข้องก็ควรหารือกระทรวงมหาดไทย แม้แต่ยังไม่ตกลงกันได้ระหว่างกระทรวงก็พึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย พระบรมราชโองบายนี้ได้มาใช้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งไม่นาน แต่ก็ทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบเรียบร้อยชั่วขณะจนกระทั่งปี พ.ศ. 2474 จึงได้ยกเลิกการปกครองมณฑลปัตตานีเลิกใช้พระบรมราชโองบายและนำไปสู่การขัดแย้งครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

ในระหว่างการครองราชย์ของรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - 2478) ปัญหาผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกทำให้รัฐบาลต้องประหยัด มีการปลดข้าราชการออก ลดเงินเดือนและระงับการแต่งตั้งข้าราชการให้มีตำแหน่งที่สูงขึ้น ทำให้บรรดาข้าราชการไม่พึงพอใจ ประกอบกับกระแสความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบเก่าไปสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกซึ่งมีบรรดาข้าราชการที่ไปศึกษาต่างประเทศกลับมาพร้อมกับการนำแนวคิดดังกล่าวกลับมาด้วย ดังนั้นเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในกรุงเทพฯ โดยมีกลุ่มที่เรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” ผู้นำในครั้งนั้นก็มี “นายปรีดี พนมยงค์” และ “จอมพลแปลก พิบูลย์สงคราม” นอกจากนี้ยังมีชาวมุสลิมในกรุงเทพฯ ได้เข้าร่วมกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย เช่น “นายหะยีซิมซุดิน มุสตาฟาร์” หรือ “แหม่ม พรหมยงค์” ซึ่งท่านเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมและให้การช่วยเหลือ นายปรีดี พนมยงค์มากที่สุด นอกจากนั้นยังมี “นายบรรจง ศรีจรูญ” เป็นต้น กลุ่มคณะราษฎรได้มีการร่างรัฐธรรมนูญการปกครองขึ้นใหม่ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งมีหลักการสำคัญๆ ในร่างรัฐธรรมนูญใหม่คือ

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศให้มั่นคง

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
3. จะต้องทำนุบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกๆ คนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษารวมแก่ประชาชน

อย่างไรก็ตามจากการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้แต่งตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดาขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก การปกครองในส่วนภูมิภาคที่เคยเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลได้มีการยกเลิก และให้มีการปกครองส่วนภูมิภาคที่เป็นระบบจังหวัดเกิดขึ้นใหม่ซึ่งเริ่มต้นมีเพียง 71 จังหวัด บางส่วนของสายบุรีได้ถูกรวมกับเมืองบางนราหรือเมืองเมอนาราเปลี่ยนเป็นจังหวัดนราธิวาส และสายบุรีได้กลายเป็นอำเภอหนึ่งผนวกเป็นจังหวัดปัตตานีจึงทำให้มณฑลปัตตานีได้กลายเป็น 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสจนถึงปัจจุบันในปี พ.ศ. 2476 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกก็มีขึ้นในสยาม ชาวเมืองมลายูที่เคยอยู่ในปัตตานีก็ได้สิทธิในการเลือกตั้งเช่นเดียวกับคนสยามทั่วไป ทำให้เกิดความคาดหวังว่าจะพบกับความเท่าเทียมกันของชาวมลายูในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐสยาม แต่อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยก็ไม่ได้ให้ความเป็นธรรมแก่ชาวมลายูในภาคใต้ของสยาม โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2475 เมื่อนายกรัฐมนตรีคนที่สองคือท่าน พระยาพหลพลพยุหยาธิราชกุล ได้มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการ แต่งงาน การหย่าร้าง และการแบ่งทรัพย์สินมรดก ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามเมื่อปี พ.ศ. 2477

จอมพล ป.พิบูลย์สงครามเมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีกลาโหม ได้พัฒนากองทัพให้เข้มแข็งและท่านเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับชาตินิยมสูง ดังนั้นเมื่อท่านเป็นนายกรัฐมนตรีขณะที่มีอายุ 41 ปี นั้นท่านยังได้รั้งตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยและกลาโหมไปพร้อมกันด้วย ตำแหน่งรัฐมนตรีทั้งสองกระทรวงนี้ทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการทหารและการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และต่อมาได้มีตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศอีกตำแหน่งหนึ่ง การเป็นรัฐมนตรีที่ได้ควบตำแหน่งรัฐมนตรีอีก 3 ตำแหน่งทำให้อำนาจทางการเมืองมีความมั่นคงสูง ขณะเดียวกันท่านสามารถที่จะขับเคลื่อนนโยบายที่สำคัญทั้งในประเทศและ

ต่างประเทศ ท่านได้พูดเสมอว่าประเทศสยามเป็นประเทศอิสระและเป็นไทย ดังนั้นเสียงเรียก คำว่าไท จึงดังขึ้น ดังนั้นในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 คำว่าประเทศไทยจึงได้บังเกิดขึ้น เพื่อให้ประชาคมโลกได้รู้จักประเทศไทย ให้ประเทศไทยเป็นชาติที่มีอารยธรรม รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ได้ออกนโยบายรัฐธรรมนูญ วัฒนธรรมไทย และเพื่อให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทย จึงเริ่มด้วยการประชาสัมพันธ์ทางของชาวตะวันตกในระบบราชการติดตามด้วยการแต่งกายตามวัฒนธรรมแบบตะวันตก เช่น การนุ่งกางเกงอย่างฝรั่ง สวมเสื้อเชิ้ต สวมรองเท้าแบบฝรั่ง และสวมหมวกการแต่งกายแบบตะวันตกได้ถูกนำมาเผยแพร่เป็นขั้นตอน และให้ถือเป็น วัฒนธรรมไทย ขณะเดียวกันก็ห้ามมิให้ชาวบ้านกินหมากพลูซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ระบบ การศึกษาก็ได้มีการออกกฎหมายอย่างเคร่งครัด ทุกโรงเรียนจะต้องยึดหลักสูตรแห่งชาติ เท่านั้น ตำราเรียนและการสอบจะต้องกำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการ บรรดาครู อาจารย์ จะต้องได้รับใบอนุญาตถูกต้อง กรณีเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อทางศาสนาและการสร้างความรัก ชาติได้ถูกปลูกเร้าในหมู่ประชาชนสยาม ผู้ที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาจะไม่ได้รับสิทธิในการรับ ราชการหรืออาจจะถูกปลด หรือไม่ได้รับการเลื่อนขั้นตำแหน่งให้สูงขึ้นได้

รัฐบาลได้เร่งรัดให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรมด้วย การส่งเสริมพุทธศาสนาโดย มี พรบ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ให้ประชาชนมานับถือศาสนาพุทธ จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ถึงกับกล่าวว่า “เมืองไทยเป็นของคนไทย มิควรให้คนศาสนาอื่นอยู่” จากนโยบายดังกล่าว ข้างต้นย่อมเป็นการขัดแย้งกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวมลายูมุสลิมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บรรดาผู้นำศาสนาอิสลามเริ่มจะมีความรู้สึกอึดอัดที่พวกเขาไม่สามารถจะโปกสะระบัน ตามปกติได้ ภาษามลายูก็ถูกห้ามสอนในโรงเรียนและห้ามใช้สื่อสารกันในสถานที่ราชการโดย เด็ดขาด ชาวมลายูจะต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ให้เหมือนกับชาวไทยพุทธ กิจกรรมทางศาสนาอื่นๆ ถูกกีดกันเนื่องจากไทยมีพุทธศาสนาประจำชาติ ข้าราชการในระดับสูง ทั้งทหารตำรวจ รวมทั้ง โอกาสทางการศึกษาชาวมลายูจะไม่ได้รับโอกาสนั้นอย่างเท่าเทียม ชาวมุสลิมจะถูกบังคับให้ กราบไหว้พระพุทธรูป เพื่อจะให้คนเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อและลัทธิทางศาสนาของ พวกเขา จากนโยบายรัฐธรรมนูญของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ได้ก่อให้เกิดความวุ่นวาย เดือดร้อนแก่ชาวมลายูปัตตานีเป็นการทั่วไป ชาวมลายูเริ่มต่อต้านรัฐบาลไทย เริ่มก่อตัวมากขึ้น เนื่องจากนโยบายรัฐณิยมดังกล่าวขัดต่อศาสนา วัฒนธรรมประเพณีของชาวมลายูมุสลิม “นาย อดุลย์ ณ สายบุรี” ซึ่งได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนราธิวาสได้ตั้งกระทู้ถาม เกี่ยวกับนโยบายรัฐธรรมนูญที่ทำให้ก่อความเดือดร้อนแก่ชาวมลายูมุสลิม ขอให้รัฐบาลยกเลิกแต่ ไม้ได้รับความสนใจจากรัฐบาล ท้ายที่สุดจึงได้มีหนังสือร้องเรียนไปยังองค์การต่างประเทศจน ถูกทางรัฐบาลออกหมายจับจนต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่รัฐกัลันตันและร่วมมือกับ “ตนกูมะ

มहुต มาฮัยยิตดิน” บุตรชายเต็งกู้อับดุลกอเดร์อดีตเจ้าเมืองปัตตานีก่อตั้งองค์กรต่อต้านรัฐไทยในเวลาต่อมา

เมื่อเกิดสงครามโลกในภาคพื้นเอเชียแปซิฟิกญี่ปุ่นโดยกองทัพอาทิตย์อุทัย ได้ทำสงครามกับชาติต่างๆ ในทวีปเอเชีย ในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยก็ได้เข้าพบกับจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม เพื่อร่วมกันประกาศสงครามกับชาติสัมพันธมิตร ญี่ปุ่นจึงถือว่าไทยเป็นพันธมิตรไม่นับเป็นศัตรู ได้อาศัยดินแดนประเทศไทยเป็นทางผ่านของกองทัพญี่ปุ่นเข้าไปในมลายู วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เวลาตี 2 กำลังทหารกองพัน 25 ส่วนที่ 5 ได้ยกพลขึ้นบกที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ประจวบคีรีขันธ์ สงขลา ปัตตานี อันเป็นประตูทางเข้าสู่มลายูและพม่า ขณะนั้นนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม อยู่ต่างประเทศจึงอยู่ภายใต้รักษาการแทนของ “หลวงอดุลย์ เดชจรัส” รองนายกรัฐมนตรี นายพลอาดิโกะ นากามูระ แม่ทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยได้ทำสัญญาระหว่างไทย-ญี่ปุ่นขึ้นในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484 มีสาระสำคัญโดยสรุปว่ารัฐบาลไทยยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินผ่านดินแดนภาคใต้ของไทยได้แม้จะไม่ตั้งทัพถาวรในประเทศไทย ประเทศไทยได้ให้การร่วมมืออย่างดีแก่กองทัพญี่ปุ่นทางด้านการเมือง การทหาร และทางเศรษฐกิจ ดังนั้นญี่ปุ่นจึงช่วยเหลือรัฐบาลไทยยึดดินแดนต่างๆ ที่เสียไปให้แก่อังกฤษ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2486 นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น “อิเดกิ โตโจ” ได้เดินทางมาเยี่ยมกรุงเทพฯ ได้ลงนามข้อตกลงเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2486 เกี่ยวกับสิทธิของไทยบนรัฐฉานและเมืองเกาเชียงตุง ดินแดนต่างๆ ที่มีขนาด 30,164 ตารางไมล์ อันประกอบด้วยรัฐเคดาห์ ปะลิส กลันตัน และตรังกานู ซึ่งเคยเสียให้กับอังกฤษเมื่อคราวทำสัญญาเมื่อปี พ.ศ. 2452 ญี่ปุ่นได้คืนให้แก่ประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยมิได้ส่งผู้ใดไปปกครองหัวเมืองมลายูเหล่านั้นเหมือนกับในรัฐฉาน ในด้านประชาชนชาวสยามกลับต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ได้มีการจัดตั้งขบวนการต่อต้านที่นำโดย “พันตรีจำกัด พลาทงกูร” ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ที่พักพิงอยู่กับชุมชนมุสลิมไทยที่นำโดยหะยีซัมซูดิน มุสตาฟาร์ ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มต่อต้านจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ที่อยู่ต่างประเทศโดยมีสำนักงานอยู่ที่สถานทูตไทยประจำออสเตรียตั้งชื่อว่า “ขบวนการเสรีไทย” ภายใต้การนำของ มรว.เสนีย์ ปราโมช ต่อมาพวกเขาก็ได้ร่วมมือกับทางสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเพื่อต่อต้านฝ่ายอักษะที่นำโดยญี่ปุ่น เยอรมัน และอิตาลี

การทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและนางาซากิในประเทศญี่ปุ่นเมื่อ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ทำให้ญี่ปุ่นต้องยอมแพ้ยุติสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ก็หมดอำนาจ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ตกเป็นของนายควง อภัยวงศ์ การแพ้สงครามในครั้งนี้ไทยจำต้องคืนดินแดนต่างๆ ให้แก่อังกฤษคือเมือง เคดาห์ กลันตัน ตรังกานู และปะลิส ทำให้ชาวมลายูปัตตานีมีความหวังอีกครั้งหนึ่งที่จะได้รับอิสรภาพ และจะได้มีการแก้ไขสัญญา

ชายแดนระหว่างอังกฤษและสยามเมื่อปี พ.ศ. 2452 เพื่อให้ปัตตานีได้ร่วมกับแผ่นดินมลายูส่วนใหญ่ แต่รัฐบาลอังกฤษก็ไม่สามารถเรียกร้องสิทธิใดๆ ให้ชาวปัตตานีได้ ปัตตานีก็ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของไทยต่อไป ทำให้ชาวมลายูต่างผิดหวัง แม้ความจริงแล้วอังกฤษก็ได้มีความพยายามและเตรียมการเพื่อการรวบรวมดินแดนมลายูรวมเข้าไว้ด้วยกัน แต่เนื่องจากได้รับการกดดันคัดค้านอย่างหนักจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาหาอำนาจใหม่ในขณะนั้นจึงไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จลงได้ ดังนั้นดินแดนภาคใต้ของไทยคือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส สดุดและบางส่วนของจังหวัดสงขลาที่ยังคงอยู่ภายใต้ราชอาณาจักรไทยจวบจนกระทั่งปัจจุบัน¹⁷

ลำดับกษัตริย์และเจ้าเมืองปัตตานี (ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2043 เป็นต้นมา)

ยุคอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม : ราชวงศ์ศรีวังสา	
พญาท้าวณภา (Pyah Tu Nakpa)	ถึง พ.ศ. 2043
พญาอินทิรา (Pyah Tu Intera) หรือ	พ.ศ. 2043 -2073
สุลต่านอิสมาอีล ซาห์ (Sultan Ismail Syah)	
สุลต่านมูซัฟฟาร์ ซาห์ (Sultan Muzaffar Syah)	พ.ศ. 2073 -2107
สุลต่านมันโซร์ ซาห์ (Sultan Mansor Syah)	พ.ศ. 2107 -2115
สุลต่านปาติก สยาม (Sultan Patik Siam)	พ.ศ. 2115 -2116
สุลต่านบาฮาร์ดูร์ ซาห์ (Sultan Bahardur Syah)	พ.ศ. 2116 -2127
ราชินีฮีเยา (Raja Hijau)	พ.ศ. 2127 -2159
ราชินีบีรู (Raja Biru)	พ.ศ. 2159 -2167
ราชินีอุงู (Raja Ungu)	พ.ศ. 2167 -2178
ราชินีกุนิง (Raja Kuning)	พ.ศ. 2178 -2194
ยุคอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม : ราชวงศ์กัณฑ์	
ราญาบาฮาร์ (Raja Bahar)	พ.ศ. 2194 -2213
ราญาโอมาร์ (Raja Omar)	พ.ศ. 2213-2213
ราญาบาฮาร์ (Raja Bahar)	พ.ศ. 2213-2231
ราญาบากัล (Raja Bakal)	พ.ศ. 2231-2233
ราญามัส กัณฑ์ (Raja Mas Kelantan)	พ.ศ. 2233-2250

ราญามัส จายัม (Raja Mas Jayam)	พ.ศ. 2250-2253
ราญาเดวี (Raja Dawi)	พ.ศ. 2253-2262
ราญาบันดัง บาดัน (Raja Bendang Badan)	พ.ศ. 2262-2266
ราญาลักษมาณา ดายัง (Raja Laksamana Dajang)	พ.ศ. 2266-2267
ราญามัส จายัม (Raja Mas Jayam)	พ.ศ. 2267-2269
อาลง ยูนุส (Along Yunus)	พ.ศ. 2269-2272
(2272 – 2319 บ้านเมืองเกิดจลาจล ไม่มีการสถาปนาผู้นำอย่างเป็นทางการ)	

ยุคอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม : กษัตริย์สถาปนาจากขุนนาง	
สุลต่านมูฮัมหมัด (Sultan Muhamad)	พ.ศ. 2319 -2329
ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ	
ตนกูลามิเด็น (Tunku Lamidin)	พ.ศ. 2319 -2334
ดาโต๊ะปังกาลัน (Datok Panglan)	พ.ศ. 2334 -2351
นายขวัญชัย (ชาวสยาม)	พ.ศ. 2351 -2358
นายพ่าย (ชาวสยาม)	พ.ศ. 2358 -2359
ยุค 7 หัวเมือง : เจ้าเมืองปัตตานี	
ถ้วนสุหลง (Tuan Sulong)	พ.ศ. 2359-2375
นิยูไซยะ (Nik Yusuf)	พ.ศ. 2375-2388
สุลต่านมูฮัมหมัด (Sultan Muhamad)	พ.ศ. 2388-2399
เต็งกูปูเต๊ะ (Tengku Lamidin)	พ.ศ. 2399-2424
เต็งกูตีมุง (Tengku Lamidin)	พ.ศ. 2424-2433
สุลต่าน สุลไลมาน ชารีฟุดดีน ซาห์ (Sultan Suleiman Sharifuddin Syah)	พ.ศ. 2433-2442
เต็งกูอับลุกกอเดร์ กามารุดดีน (Tengku Abdul Kadir kamaruddin)	พ.ศ. 2442-2445

หมวดที่ 2.3 ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีปัตตานี

คำปรารภของนางสุกมล คุณปลื้ม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม (ปี พ.ศ. 2554 – 2555) ในหนังสือ “มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคตคืนสู่สันติจังหวัดชายแดนใต้” ได้

แสดงถึงความสำคัญของวัฒนธรรมมลายูปัตตานีที่จะเป็นรากฐานและองค์ประกอบสำคัญในการแก้ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือที่เรียกว่าดินแดนมลายูปัตตานีเดิม ดังใจความบางส่วนบางตอนว่า “...ในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายการปกครอง กระบวนการยุติธรรม การศึกษา ฯลฯ โดยมีพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งคือ การเรียนรู้ทำความเข้าใจถึงความเป็นมาในอดีต ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ และลักษณะสังคมของท้องถิ่น ในปัจจุบันการศึกษาและทำความเข้าใจวิถีชีวิต อันประกอบด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี การศึกษา คติความเชื่อซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สิ่งเหล่านี้มีปัจจัยพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดคือศาสนาอิสลามซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาการศึกษาในเรื่องนี้ให้ลึกซึ้ง นอกจากนั้นความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะภูมิประเทศที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของประชาชน การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต อันมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากประชาชนในภาคอื่นของประเทศ การเรียนรู้นโยบายและการดำเนินการในอดีตที่ผ่านมาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการปกครองและวัฒนธรรมซึ่งกระทบต่อสภาพจิตใจของประชาชนในท้องถิ่นชายแดนภาคใต้เป็นอย่างยิ่ง การนำข้อผิดพลาดในอดีตมาเป็นบทเรียนในการแก้ปัญหาในปัจจุบัน ...”¹⁸

การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมลายูปัตตานีของ “โชคชัย วงษ์ตानी” ระบุว่า ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าสภาพปัญหาดังกล่าวมีที่มาจากหลายสาเหตุ ทั้งการกระทำจากคู่ต่อต้านและไม่เข้าใจระบบคุณค่า วิธีคิด และแนวการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาที่ทำให้เกิดการใช้ความรุนแรงตอบโต้เจ้าหน้าที่ และเป็นข้ออ้างที่ใช้สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ก่อการในการชักชวน “แนวร่วม” และการรับการสนับสนุนทั้งในและนอกพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นเหตุผลที่ใช้ในการต่อสู้ด้วยการเลือกใช้ความรุนแรงเพราะอ้างได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐไม่เข้าใจ ไม่เคารพ และให้เกียรติ ซึ่งอาจเป็นข้อผิดพลาดที่เกิดจากการไม่รู้และการไม่เข้าใจศาสนาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นดังกล่าว

ประเด็นทางศาสนาและวัฒนธรรมมักถูกใช้เป็นข้ออ้าง เงื่อนไข และเหตุผลสำคัญ ทำให้เกิดความขัดแย้งที่บานปลาย ดังนั้นให้รัฐและเจ้าหน้าที่ควรให้ความระมัดระวัง สร้างความเข้าใจและตระหนักปัญหาที่เกิด กระบวนการสร้างการเรียนรู้และการรับรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในสามจังหวัดชายแดนใต้ ที่ยังมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่สื่อในหมู่ประชาชนชาวไทยที่อยู่ต่างภาคและเจ้าหน้าที่รัฐที่มาจากต่างถิ่น ที่ได้รับมอบหมายภารกิจให้เข้าไปแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่มักประสบปัญหามากมาย อาทิ ภาษาในการสื่อสาร การทำงานร่วมกับชาวบ้าน การไม่ได้รับความไว้วางใจและ

การให้ความร่วมมือกับภาครัฐของชาวบ้านในโครงการการพัฒนาในด้านต่างๆ การทำงานร่วมกับเด็ก และผู้หญิงมุสลิมทั้งในและนอกพื้นที่ การสมัครงานของเยาวชน การขออนุญาตตรวจค้นร่างกายของเจ้าหน้าที่ การใช้สุนัขตรวจค้นสถานที่ต่างๆ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางวัฒนธรรม และความจำเป็นที่จะต้องรู้พื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวเป็นสำคัญ

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่ละเอียดอ่อน ผู้คนมีความแตกต่างกันในทุกด้านทั้งชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ทั้งภายในพื้นที่เองและต่างจากภูมิภาคอื่นของประเทศ การเรียนรู้วิถีชีวิตในด้านความแตกต่างเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือคือการเรียนรู้ความหลากหลายเพื่อเข้าใจถึง “สิ่งที่เขาเป็น” “สิ่งที่เขายอมได้” และ “สิ่งที่เขายอมไม่ได้” ของชาวมลายูปัตตานีในพื้นที่ จะทำให้เกิดความตระหนัก เข้าใจ ระมัดระวัง และให้เกียรติ ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับความแตกต่างและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุข¹⁹

2.3.1 ความสำคัญของวัฒนธรรมมลายูปัตตานี

คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ วัฒนธรรมไม่ใช่คำไทยดั้งเดิม แต่เป็นคำบัญญัติขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือหลังจากนั้น โดยแปลมาจากจาก “Culture” ของศัพท์ตะวันตกที่หมายถึง การเพาะปลูก การเกษตรกรรม ถือเอาเห็ดเมื่อนุขย์หยุดเรื้อนแสวงหาอาหารตามธรรมชาติแล้วตั้งหลักแหล่งบ้านเรือนเป็นชุมชนถาวรขนาดเล็กเริ่มเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ คำว่า “วัฒนธรรม” เกิดจากการนำเอาคำว่า “วฒฺน” ในภาษาบาลีรวมเข้ากับคำว่า “ธรม” ในภาษาสันสกฤตเป็นคำใหม่ว่า “วัฒนธรรม” ในพจนานุกรมมติชนกล่าวไว้ว่าหมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตและขนบประเพณีของสังคมแต่โดยทั่วไปแล้วมักเข้าใจกันในมิติแคบๆ ว่าหมายถึง ความมีระเบียบ ความสวยงาม ความเจริญ ที่ถูกกำหนดโดยชนชั้นสูงของสังคมเท่านั้น

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ชุมชน หรือสังคมขึ้นอยู่กับต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ทั้งที่เป็นชาวบ้าน พลเมือง และกลุ่มคนในสังคมทุกสาขาอาชีพ การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติจำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการสร้างแบบแผนเพื่อการส่งเสริมและควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มต่างๆ นั้นเรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์หล่อหลอมร่างกาย ตกแต่ง ประดับประดาคนและกลุ่มชนให้น่าดูชม เป็นเอกลักษณ์ที่สร้างความเป็นที่รู้จัก เป็นวิถีชีวิตที่คัดสรรและถูก

เลือก โดยถูกสร้างสรรค์ ผิดและประดิษฐ์ด้วยความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธา อีกทั้งวัฒนธรรมยังเป็นเกราะป้องกันการรุกรานทางความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความศรัทธาจากภายนอกและเป็นการแสดงถึงการยืนยันและยืนหยัดในความเป็น “ตัวตนของกลุ่มชน” (Self of Group) ที่ผูก ร้อยกลุ่มคนเข้าด้วยกันกับการดำรงอยู่ของความหลากหลาย ทั้งด้านความรู้ วิธีคิด ความเชื่อถือและศรัทธา วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนและกลุ่มชนอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

การทำความเข้าใจวัฒนธรรมของชาวมลายูปัตตานีจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องทำความเข้าใจหลักการและที่มาของวัฒนธรรมอิสลามเพื่อใช้เป็น “สดมภ์หลัก” ในการอธิบายและการทำความเข้าใจวัฒนธรรมเฉพาะในพื้นที่แห่งนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจในฐานะ “องค์ประกอบหนึ่ง” ของสังคมไทยในปัจจุบันที่จะต้องอยู่ร่วมกัน

หลักการและที่มาของวัฒนธรรมอิสลามที่นำสู่การกำหนดกรอบวัฒนธรรมหรือแนวทางปฏิบัติของกลุ่มชนที่เรียกตนเองว่า “มุสลิม” ผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลามนั้นมีที่มาจากหลักฐานที่ถูกระบุในพระมหาคัมภีร์อัลกรุอานดังนี้ “...โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราไม่ได้สร้างพวกเจ้ามีเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นหมู่เหล่า เผ่า และตระกูล เพื่อที่พวกเจ้าจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ อัลลอฮ์นั่นคือ ผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั่นเป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน...” และ “... เรา (อัลลอฮ์) ได้ให้ความสวยงามแก่ทุกประชาชาติ ซึ่งการงานของพวกเขา ...” บทบัญญัติดังกล่าวถือเป็น “หัวใจ” ของวัฒนธรรมอิสลามซึ่งถือว่าวัฒนธรรมอิสลามเป็นสิ่งสากลที่ทุกประชาชาติพึงมีเป็นสมบัติส่วนตัวและสมบัติร่วมของกลุ่มชน วัฒนธรรมในทัศนะอิสลามจึงมีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างให้มีความเหมือนที่ดำรงอยู่ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายเพื่อที่มนุษยชาติจะได้ใคร่ครวญย้าคิดในความสามารถของพระองค์ และย้าเตือนว่ามนุษย์เราเป็นเพียงสิ่งที่ถูกสร้าง ถูกผลิตมาเพื่อให้เราได้เรียนรู้ทำความเข้าใจ ทำความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายที่สวยงาม เพื่อให้มวลมนุษย์ได้พินิจพิเคราะห์ถึงที่มาและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งต่างๆ ในสากลโลก

ที่สำคัญทั้งสองบทบัญญัติข้างต้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไม่ได้กล่าวถึงเพียงเพื่อมวล “มุสลิม” เท่านั้น แต่กล่าวถึง “มนุษยชาติ” ทั้งมวล เพื่อเชิญชวนสู่การยอมรับความหลากหลายในการอยู่ร่วมกัน บทบัญญัติข้างต้นประทานลงมาเพื่อ “เรา” ทั้งหมดเพื่อที่จะได้เรียนรู้ ทำความรู้จัก เข้าใจ ตระหนัก และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของเพื่อนมนุษย์ ทั้งที่มีมาจากความต่างทางสีผิว ฐานะ เพศ หมู่เหล่า เผ่า ตระกูล รวมทั้งความต่างทั้งเรื่องของชาติ ศาสนา และชาติพันธุ์ เพื่อมนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขและเกิดการยอมรับในความไม่เหมือนกันของเปลือก ที่ถูกสร้างและกำหนดโดยพระองค์ อีกทั้งยังกำหนดความเหมือนกัน

เท่าเทียมกันใน “แก่นแกน” ของร่างกายและความเป็นมนุษย์ที่ถูกสร้างโดยมีโครงสร้างที่เป็น กระดูกสีขาวและเลือดสีแดงไม่แตกต่างกันมนุษย์ที่นับถือและยึดมั่นในแนวทางของอิสลาม จึงต้องพินิจสิ่งที่ถูกสร้างที่มาจากความเมตตาของพระองค์ และจำเป็นที่จะต้อง “รู้จักและ เรียนรู้” ความหลากหลายของเพื่อนมนุษย์และกลุ่มชน ซึ่งเป็นประเด็นหลักของคนใน วัฒนธรรมที่ต้องเรียนรู้และยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน ส่วนเรื่องของรายละเอียด ปลีกย่อยในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม อาจมีลักษณะของความเป็นพลวัตในเชิงพื้นที่และ เวลา ที่ทำให้วัฒนธรรมถูกปรับปรุงแปรเปลี่ยนรวมทั้งการออกแบบวิธีการในการผูกคนและ กลุ่มชนเข้าด้วยกัน ซึ่งผ่านกระบวนการผลิต พิทักษ์ รักษาและสร้างควมมีเอกลักษณ์ที่ แตกต่างในแต่ละกลุ่มชน ทั้งนี้วัฒนธรรมที่หลากหลายอาจได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อ ความศรัทธา วิธีคิด ภูมิปัญญา ศาสนาสภาพแวดล้อมและลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ²⁰

“อารง สุทธาศาสน์” อดีตอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมอิสลาม” หมายถึง การดำเนินชีวิตหรือรูปแบบของพฤติกรรม (แนว ปฏิบัติ) ของมุสลิมผู้นับถือศาสนาอิสลามซึ่งล้วนมีส่วนผูกพันกับข้อปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม อย่างใกล้ชิด วัฒนธรรมอิสลามแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. วัฒนธรรมอิสลามประเภทที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ซึ่งมีการระบุหลักการที่ แน่นอนตายตัวไว้เป็นกฎข้อบังคับ เช่น การนมัสการหรือการละหมาด (สมา แยสัมบะยัง) วันละ 5 เวลา การถือศีลอด (บวชา) ในเดือนรอมฎอน การไปจาริก แสงบุญที่เรียกว่า “ฮัจย์” ณ นครเมกกะอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต หรือการที่ มุสลิมต้องบริโภคอาหาร “ฮาลาล” เท่านั้น เป็นต้น
2. วัฒนธรรมอิสลามที่เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งมักจะเป็นหลักการที่ระบุไว้กว้างๆ หรือไม่ ระบุเลย ทั้งจากพระมหาคัมภีร์อัลกรุอ่านและวจนะของท่านศาสดา แต่ให้ มุสลิมใช้วิจารณญาณว่าสิ่งไหนควร ไม่ควรปฏิบัติ เช่น การเลือกอาชีพ เลือกแบบที่ พำนักอาศัย การเลือกระบบการศึกษา เลือกลักษณะการช่วยเหลือ การเลือกสวม อารมณ์สีสรรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมกับภูมิประเทศและวิถีชีวิตความเป็นท้องถิ่น แต่ทั้งหมดที่เลือกสรรจะต้องอยู่ในหลักการที่ศาสนาอิสลามให้การยอมรับ เป็นต้น หากกล่าวถึงเฉพาะวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้โดยเฉพาะการละหมาดนั้น ทัศนะของอิสลามมองว่าหากมุสลิมคนใดขาดการละหมาด ความเป็นมุสลิมของ เข าก็ จะ บกพร่องไปทันที ข้อนี้ทำให้ชนต่างศาสนิกที่นับถือศาสนาอื่นๆ หน่วยงานที่มีมุสลิมร่วมงาน

หรือรัฐบาลจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจและอำนวยความสะดวกในเรื่องของ “เวลา” หรือ “สถานที่” เพื่อให้ศาสนิกสามารถปฏิบัติได้ตามความเชื่อและศรัทธา²¹

วัฒนธรรมมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้ได้รับการสืบสาน เรียนรู้ สืบทอด ส่งต่อ และบ่มเพาะให้เจริญงอกงามในเหล่ามุสลิมผู้ศรัทธา ที่มาจากหลักการในศาสนาอิสลามที่ถูกประทานลงมาในรูปแบบของการดำเนินชีวิตผ่านแบบอย่างและจริยวัตรของท่านศาสดา ศาสนาอิสลามได้กำหนดหลักศรัทธาและหลักการปฏิบัติได้อย่างครอบคลุมในทุกเรื่องเริ่มตั้งแต่มนุษย์อยู่ในท้องแม่ การใช้ชีวิตขณะอยู่บนโลก จนกระทั่งถึงเวลาที่มนุษย์ได้รับการพิจารณาผลการใช้ชีวิตหลังความตายในหลุมศพ อิสลามกำหนดรายละเอียดตลอดทั้ง 24 ชั่วโมงของการใช้ชีวิต อิสลามเสนอรูปแบบหรือแนวทางที่ดีเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติตามแล้วจะก่อเกิดความสันติในการอยู่ร่วมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกอากัปกิริยาในชีวิตของมุสลิมผู้ศรัทธาที่แท้จริงจึงผูกโยงอยู่กับวิถีชีวิตที่อิสลามกำหนด

วัฒนธรรมของชาวมุสลิมสามจังหวัดชายแดนใต้มีความหลากหลายและมีความเกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องทางโลกและทางธรรม ทั้งหลักปฏิบัติและหลักศรัทธารวมเข้าด้วยกัน คนในพื้นที่สามจังหวัดมีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่มักเรียกกันว่า “วัฒนธรรมที่แข็ง” กล่าวคือปรับเปลี่ยนยากและมีความยึดติดสูง เช่น วัฒนธรรมการเลือกผู้นำ (ทั้งตัวแทนชุมชนที่เป็นผู้นำทางศาสนาและการปกครอง) บางชุมชนใช้วิธีการที่เรียกว่า “ชुरอ” (Shuraw : การเลือกผู้แทนมาเป็นคณะกรรมการคัดเลือกผู้นำอีกที) การได้มาซึ่งผู้นำที่อาจจะต่างจากระบบลงคะแนนกากบาทรายชื่อที่เหมือนการเลือกตั้งทั่วไปของไทย ซึ่งสำหรับคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้วอาจมีวิธีการและเนื้อหาสาระที่ต่างออกไป อีกทั้งมารยาทในการเลือกตั้งของชุมชน เช่น การไม่เสนอตัวเองแต่จะเสนอตัวแทนเข้าไปทำงานส่วนรวม ในบางชุมชน “วัฒนธรรมการเลือกผู้นำ” จะส่งผลต่อการได้รับการยอมรับการให้เกียรติต่อผู้นำและการภักดี รวมทั้งการมอบสิทธิในการตัดสินใจขาดและรับข้อวินิจฉัยทางศาสนา

วัฒนธรรมชาวมลายูมุสลิมปัตตานีจะครอบคลุมทั้งวัฒนธรรมด้านภาษาการสื่อสาร การอาชีพ การค้าลงทุน การหารายได้ วัฒนธรรมเรื่องวิถีชีวิต ศาสนา การเกิด การตาย วัฒนธรรมที่เกิดจากวันสำคัญตามเทศกาล เช่น วันศุกร์ เทศกาลรายอปอซอ (Buasa) เทศกาล รายอฮายี วัฒนธรรมเรื่องอาหารและความเป็นอยู่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์เรื่องเพศ วัย ชาย หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา วัฒนธรรมในเรื่องของวิธีการใกล้เคียงข้อพิพาท ข้อขัดแย้ง ทั้งเรื่องครอบครัว มรดกและผลประโยชน์ร่วมต่างๆ รวมถึงวัฒนธรรม

อื่นๆ ที่มักถูกทำให้เข้าใจผิดจากเพื่อนต่างศาสนิก เช่น การที่มุสลิมสามารถมีภรรยาได้ 4 คน โดยไม่ได้กล่าวถึงเกียรติของสตรีความสามารถด้านศักยภาพ กฎเกณฑ์และการให้ความยุติธรรมต่อภรรยาทั้งหมดได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม ฯลฯ²²

2.3.2 รากเหง้าทางวัฒนธรรมมลายูปัตตานี

สืบเนื่องจากภาคใต้ตอนล่างอันได้แก่พื้นที่บางส่วนของตอนใต้ของจังหวัดสงขลา พื้นที่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา สตูลและนราธิวาสมีสภาพทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกับประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซียตั้งอยู่ต่อแดนและใกล้ชิดกัน วัฒนธรรมพื้นฐานอันเนื่องมาจากความหลากหลายทางชีวภาพจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ในช่วงที่การแบ่งแยกกลุ่มชนด้วยอำนาจรัฐเป็นอาณาจักรยังไม่ลงตัว ประชาชนยังมีอิสระในการไปมาหาสู่และมีการติดต่อกันโดยเสรี ทำให้ผู้คนและวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าวถ่ายทอดและผสมผสานกันโดยปราศจากเงื่อนไขของพรมแดน บริบททางสังคมและวัฒนธรรมจึงมีลักษณะร่วมกันมากกว่าส่วนที่แตกต่างกัน และด้วยเหตุที่ดินแดนดังกล่าวนี้ต่างก็ได้รับวัฒนธรรมอินเดียอย่างกว้างขวางและฝังลึกสืบเนื่องมานานกว่า 15 ศตวรรษ (พุทธศตวรรษที่ 5-19) จึงทำให้ผู้คนและวัฒนธรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมชวา-มลายู

การที่ชาวอินเดียนอกจากแคว้นกุจราต์ได้อพยพเข้าสู่ดินแดนชวา-มลายูในราวพุทธศตวรรษที่ 5 จนถึงปี พ.ศ.621 (รัชสมัยของ Aji Caka) ในชวาหรืออินโดนีเซียในปัจจุบัน ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่ามีการนำเอาภาษาสันสกฤต อักษรปัลลวะ และอักษรเทวนาครีเข้ามาใช้อย่างแพร่หลาย ซึ่งต่อมาภาษาและตัวอักษรดังกล่าวได้รับพัฒนาการจากภาษาของชาวชวาพื้นเมืองจนเกิดเป็นภาษา “กาวี” (Kawi) ขึ้น นำไปสู่การขยายตัวทางสังคมและการค้า ทำให้ดินแดนดังกล่าวต่อมาเจริญรุ่งเรืองและเป็นที่รู้จักกันมากขึ้นในนาม “สุวรรณทวี” และ “ชวาทวีป” พร้อมกันนั้นยังส่งผลให้ ดินแดนดังกล่าวกลายเป็นอาณาจักรของชาวฮินดูที่โดดเด่นต่อเนื่องยาวนานกว่า 7 ศตวรรษ วัฒนธรรมและ ขนบประเพณีอินเดียมีอิทธิพลต่อชวามลายูอย่างกว้างขวางทั้งการปกครอง ระบบกษัตริย์ ระบบชนชั้นทางสังคม การจัดระเบียบองค์ทหาร วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ เกษตรกรรม ศาสนาและพิธีกรรม และวรรณกรรมต่างๆ เป็นต้น จนวัฒนธรรมฮินดูเจริญเติบโตเต็มที่ในสมัยชวาจนถึงระยะที่เรียกว่าสมัยอาณาจักรฮินดูซึ่งมีวัฒนธรรมฮินดูและพุทธฝ่ายมหายานเป็นแกนหลักทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมอันเนื่องด้วยพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาสู่สุวรรณทวีปและชวาทวีประหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-6 และเจริญอย่างยิ่งในพุทธศตวรรษที่ 13 โดยเฉพาะพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ดังจะเห็นได้จากการสร้างพุทธสถาน “บุโรพุทโธ” (Borobudur) ในชวาตอนกลางระหว่างปี พ.ศ. 1293-1393 และพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

ในยุคที่อารยธรรมอินเดียเข้ามามีอิทธิพลระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-13 นั้นทำให้วิถีชีวิตของประชาชนบริเวณคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะต่างๆ ถูกหลอมด้วยวัฒนธรรมฮินดูโดยมีชนชั้นสูงที่มีอำนาจเหนือกว่าเป็นผู้ควบคุมให้เอาอย่าง ครั้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 (พ.ศ. 1454-1550) อาณาจักรสิงห์หามีอำนาจในชวาตะวันออกในสมัยราชธรรมวงศ์ ได้มีการจัดทำประมวลกฎหมายและแปลมหากาพย์มหาภารตะและปรัชญาฮินดู เช่น ภารตมัตตา เป็นต้น ชวาตะวันออกประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในสมัยราชอาณาจักรมัชปาหิต (พ.ศ. 1836-2063) หลังจากยุคทองของมัชปาหิตแล้วดินแดนแถบชวามลายูจึงเข้าสู่ยุคอาณาจักรแห่งศาสนาอิสลาม

ทรัพยากรบุคคลในช่วงแรกเริ่มประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนมลายูปัตตานี ปรากฏว่าอารยชนเชื้อชาติชวา-มลายู ได้ตั้งรกรากกระจายตัวอยู่ทั่วไปในบริเวณแหลมมลายูตั้งแต่ มะละกา ยะโฮร์ เคดาห์ และปัตตานี กลุ่มชนเหล่านี้ต่างใช้ภาษามลายูในการติดต่อสื่อสารกันและต่างก็ได้รับเอาวัฒนธรรมฮินดูชวาฝังรากลึกอยู่ในคติความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นทั้งยังมีสัมพันธทางเครือญาติอย่างเหนียวแน่น จึงทำให้วัฒนธรรมชวามลายูฝังลึกในบริเวณนี้ตลอดทั้งรอบอ่าวปัตตานีจรดเคดาห์ ปัจจัยนี้ก่อให้เกิดรอยแบ่งทางวัฒนธรรมบางลักษณะ ต่างไปจากบ้านเมืองใกล้เคียงทางตอนเหนือขึ้นไป แม้ว่าดินแดนมลายูปัตตานีบางระยะในประวัติศาสตร์จะตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรตามพรลิงค์ในสมัย “เมืองสิบสองนักษัตร” ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18 นครศรีธรรมราช สทิงพระ และพัทลุง ต่างรับเอาวัฒนธรรมที่มากับพุทธศาสนาหินยานแบบลังกาวงศ์ต่อมาเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว หลักฐานด้านพุทธศาสนาแถบดินแดนมลายูปัตตานีกลับขาดหายไป ในช่วงเวลาเดียวกันนี้รัฐนครศรีธรรมราชและรัฐสุพรรณภูมิในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางภาคกลางได้สถาปนาความร่วมมือกันขึ้น ต่อมาศาสนาอิสลามได้แผ่เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนมลายูปัตตานีซึ่งมี “ปัตตานี” ก็กลายเป็นศูนย์กลางของแหล่งอารยธรรม-วัฒนธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น

ตัวอย่างวัฒนธรรมฮินดูและชวา-มลายูที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมเด่นชัดในดินแดนมลายูปัตตานีคือ วัฒนธรรมการใช้กรีซ ซึ่งมีต้นกำเนิดจากชวา ต่อมาพัฒนาจนกลายเป็นวัฒนธรรมร่วมของบ้านเมืองต่างๆ ในภูมิภาค เช่น ชวา สุมาตรา บาหลี มลายู และถูกเผยแพร่ในวงกว้างออกไปยังชนชาติอื่นๆ ที่ใกล้เคียง ตามตำนานที่ว่ากรีซเล่มแรกของชวาชื่อ “โปสปีดิ” อันเป็นพระนามหนึ่งของพระศิวะกัติ การที่กรีซต้องมืองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งเรียกว่า “คช” อันมีนัยยะหมายถึงพระคเณศกัติ คติความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในกรีซกัติ วัฒนธรรมการใช้กรีซกัติ ล้วนแล้วแต่สะท้อนถึงคติความเชื่อทางวัฒนธรรมฮินดูที่ผสมผสาน

กับความเชื่อท้องถิ่น ร่องรอยวัฒนธรรมฮินดูและชวา-มลายูที่ปรากฏในภาคใต้ตอนล่างที่ได้จากการศึกษาถูกสำรวจพบเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจนและสามารถจะขยายผลการศึกษาลงถึงที่มาที่ไปได้ เช่น ความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุและสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ เป็นต้น นอกจากนี้วัฒนธรรมฮินดูชวา-มลายูยังปรากฏชัดในด้านดนตรีและนาฏศิลป์พื้นเมือง คติความเชื่อเกี่ยวกับตำนานการสร้างโลกและจักรวาล เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหลังจากที่ศาสนาอิสลามเผยแพร่เข้ามา (พุทธศตวรรษที่ 21) และฝังรากลึกลงยังดินแดนมลายูปัตตานีแล้ว วิถีชีวิตของชาวมุสลิมมลายูปัตตานีมีลักษณะการถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยยึดหลักสำคัญ 4 ประการคือ

1. ถือปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ
2. ถือปฏิบัติตามขนบประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนา
3. ถือปฏิบัติตามข้อกำหนดหรือระเบียบเมือง
4. ถือปฏิบัติตามหลักสากลที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนา

วัฒนธรรมมลายูปัตตานีซึ่งมีปัตตานีเป็นศูนย์กลาง มีพัฒนาการตามอิทธิพลจากภายนอกแบ่งออกได้เป็น 4 ระลอกคือ

1. วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากผู้คนและวัฒนธรรมพื้นเมือง
2. วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากผู้คนและวัฒนธรรมฮินดู
3. วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากผู้คนและวัฒนธรรมชวา-มลายู
4. วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากผู้คนและวัฒนธรรมอิสลาม

วัฒนธรรมทั้ง 4 ระลอกนี้มีทั้งที่ผสมกันอย่างกลมกลืน มีลักษณะร่วมกัน และที่แตกต่างกัน แต่ที่โดดเด่นและเข้มข้นที่สุดที่ปรากฏอยู่อย่างเด่นชัดในปัจจุบันคือ วัฒนธรรมอันเนื่องด้วยศาสนาอิสลาม

โครงสร้างและพลวัตทางวัฒนธรรมมลายูปัตตานีในระยะที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมใกล้เคียงรวมถึงภาคใต้ตอนกลางและตอนบนของประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกัน มีปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงกัน แม้กระทั่งในระยะที่วัฒนธรรมฮินดูแผ่ขยายเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดินแดนแถบนี้ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากชาวฮินดูอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และพุทธฝ่ายมหายานเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วปัจจัยที่ทำให้โครงสร้างและพลวัตทางวัฒนธรรมมลายูปัตตานีมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากส่วนอื่นของประเทศไทย เช่น ภาคใต้ตอนกลางซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องกันคือวัฒนธรรมชวา-มลายูที่มีเข้ามา

อย่างต่อเนื่องและวัฒนธรรมอิสลามที่แพร่เข้ามาจากภายนอกและฝังแน่นอยู่ในดินแดนมลายู ปัตตานีจึงทำให้พลวัตและวัฒนธรรมมลายูปัตตานีมีเอกลักษณ์เฉพาะ

กล่าวโดยสรุปวิถีชีวิตของชาวใต้ตอนล่างจะเป็นวัฒนธรรมในลักษณะผสมผสานของ วัฒนธรรมดั้งเดิม วัฒนธรรมฮินดู วัฒนธรรมชวา-มลายู และวัฒนธรรมอิสลามจากภายนอก โดยปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นภาคใต้ตอนล่าง เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี เทคโนโลยี และการดนตรี-นาฏศิลป์ต่างๆ ฯลฯ แสดงร่องรอยดังกล่าวยังคงปรากฏ ชัดเจนในวัฒนธรรมร่วม เช่น การแต่งกาย การใช้อาวุธ อาหารการกิน ความเชื่อ ฯลฯ ทั้งนี้ ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติเกือบจะเป็นอย่างเดียวกันเพราะต่างก็อยู่ในบริเวณที่มี อากาศร้อนชื้น มีทรัพยากรชายฝั่งทะเลเป็นเครื่องยังชีพ ส่วนทรัพยากรบุคคลแม้จะต่างสาย พันธุ์กันบ้างแต่ก็มีชาติพันธุ์รากเหง้าที่สัมพันธ์กัน การผสมกลมกลืนและรวมชอมกัน จึงมี มากกว่าการปะทะกันระหว่างกลุ่ม จึงทำให้ปัจจัยด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากแก้วของ วัฒนธรรมแถบนี้มีลักษณะเป็น “วัฒนธรรมร่วม” มากกว่าความแปลกแยก เขตแดน หรือ กำแพงที่ขีดกั้นระหว่างกลุ่มชนจึงมีอย่างหลวมๆ หรือเกือบไม่มี

ดังนั้นวัฒนธรรมภาคใต้ตอนล่างซึ่งมีปัตตานีเป็นศูนย์กลางจึงมีอัตลักษณ์ที่มีความ หลากหลาย บางส่วนมีความเหลื่อมทับกัน และบางส่วนก็เป็นวัฒนธรรมร่วมกับส่วนอื่นๆ ของภาคใต้เนื่องจากปัจจัยด้านวัฒนธรรมฮินดูชวา ชวามลายู ศาสนาอิสลาม และวัฒนธรรม ต่างชาติที่เข้ามาทำการค้ากับปัตตานีผสมผสานอยู่อย่างซับซ้อน จึงเป็นกลุ่มวัฒนธรรม หลากหลายชาติพันธุ์ที่น่าสนใจ²³

2.3.3 ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากภาษาอังกฤษ คำว่า “Culture” คำนี้มีรากศัพท์มาจาก “Cultura” ในภาษาละตินมีความหมายว่าการเพาะปลูกหรือการปลูกฝังซึ่งอธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม ในด้านภาษาศาสตร์ “วัฒนธรรม” เป็นคำที่ได้มาจากการรวมคำ 2 คำเข้าด้วยกัน ได้แก่

- วัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม รุ่งเรือง
- ธรรมะ หรือ ธรรม หมายถึง กฎ ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติ

ฉะนั้น เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมตามความหมายนี้จึงหมายถึง ความเป็นระเบียบ การมี วินัย เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลหนึ่งว่า เป็นคนมีวัฒนธรรม ก็มักจะหมายความว่า เป็นที่มี ระเบียบวินัย เป็นต้น ในด้านสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมมีความหมายกว้างขวางมากกว่าคือ

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีชีวิต (Way of Life) ของมนุษย์ในสังคมและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกๆ อย่างรวมทั้งบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้ต่างๆ เป็นต้น

ในด้านนิติศาสตร์แบบไทย พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช 2483 กล่าวไว้ดังนี้ “วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน” ความหมายนี้ทางราชการและวงการทั่วไปยังคงใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการไทยบางท่านได้ให้ความหมายวัฒนธรรมคล้ายๆ กัน เช่น

1) พระยาอนุমানราชชน กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้”

2) อุทัย หิรัญโต กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมคือ มรดกทางสังคมที่ได้ตกทอดมาเป็นสมบัติของมนุษย์ในสมัยปัจจุบันและนำมาใช้ในการครองชีวิตเป็นแบบแผนแห่งการครองชีวิต (Design of Living) หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นแบบฉบับที่ทำการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ไปว่าจะต้องทำอะไร และคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร อะไรดี อะไรชั่ว วัฒนธรรมมิได้หมายความถึงการเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติงานใดเหมาะสม หรือความเป็นผู้มีจิตใจสูงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างและรับมาปฏิบัติสืบต่อมา”

3) ยุทธ ศักดิ์เดชะยันต์ ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรม รวมถึงความคิดและแบบแผนพฤติกรรมทุกอย่างที่ตกทอดสืบต่อกันมาโดยทางการสื่อสารหรือส่งสัญลักษณ์ไม่ตกทอดโดยกรรมพันธุ์ เราเรียนรู้ วัฒนธรรมโดยอาศัยคำพูด ท่าทาง เช่น การที่นกรู้สร้างรังได้นั้นเป็นการตกทอดทางกรรมพันธุ์ แต่การที่มนุษย์รู้จักสร้างบ้านพินที่อยู่อาศัยนั้นเป็นถ่ายทอดทางวัฒนธรรม”²⁴

โดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ซึ่งได้แก่สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่างๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non – Material Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิ การเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำ และแบบแผนในการดำเนินชีวิตซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่มองเห็นไม่ได้

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ดังกล่าวข้างต้น นักสังคมวิทยาบางคนเห็นว่าแนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นั้นคลุมเครือจึงได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material) ได้แก่ วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค

2. วัฒนธรรมความคิด (Idea) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความเชื่อต่างๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม การเชื่อถือโชคกลาง ตลอดจนเรื่องลึกลับ นิยายปรัมปรา วรรณคดี สุภาษิต และอุดมการณ์ต่างๆ เป็นต้น

3. วัฒนธรรมด้านบรรทัดฐาน (Norm) เป็นเรื่องของ การประพฤติปฏิบัติ ตามระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภทย่อยๆ ดังนี้

- วัฒนธรรมทางสังคม (Social Culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ ความประพฤติ หรือมารยาททางสังคม เช่น การไหว้ กางจับมือทักทาย การเข้าแถว การแต่งชุดดำไปงานศพ เป็นต้น

- วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย (Legal Culture) เป็น วัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อให้คนในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

- วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจและศีลธรรม (Moral Culture)

วัฒนธรรมประเภทนี้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2485 ได้แบ่งประเภท วัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่ เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม

เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น

2. เนติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมายเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3. สหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่างๆ ในสังคม

4. วัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ สะพาน ถนน รถยนต์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ปัจจุบันเพื่อสะดวกแก่การศึกษาและส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งออกเป็น 5 สาขา คือ

1. สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น

2. สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วิจารณ์ศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น

3. สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ ความรู้เรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้เรื่องการแต่งกาย การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา การรู้จักใช้ยา ความรู้ในการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น

5. สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่น มวยไทย ฟันดาบ สอบมือ กระบี่ กระบอง การเลี้ยงนกเขา ไม้ดัดต่างๆ เป็นต้น²⁵

2.3.4 วัฒนธรรมด้านต่างๆ ของปัตตานีที่นำมาจัดแสดงภายในโครงการ

เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงคัดเลือกมรดกศิลปวัฒนธรรมมลายูปัตตานีที่มีเฉพาะถิ่นแตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น สมควรได้รับการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์แบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ ตามการแบ่งประเภทของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ข้างต้นดังต่อไปนี้

1) สาขามนุษย์ศาสตร์ ได้แก่

- 1.1 โบราณคดีปัตตานี
- 1.2 ศาสนาอิสลาม
- 1.3 วรรณกรรมทางประวัติศาสตร์
- 1.4 ประเพณีต่างๆ
- 1.5 บุคคลสำคัญของปัตตานี

2) สาขาศิลปะ ได้แก่

- 2.1 ภาษามลายูปัตตานี
- 2.2 ร่องเง็ง
- 2.3 มะโย่ง
- 2.4 ลิเกฮูลู
- 2.5 วายิงกูละ

3) สาขาช่างฝีมือ ได้แก่

- 3.1 ผ้าจวนตานี
- 3.2 ผ้าบาติกหรือผ้าปาเต๊ะ
- 3.3 เครื่องแต่งกายชาวมลายู
- 3.4 เครื่องทองเหลืองปัตตานี
- 3.5 เรือกอและจำลอง
- 3.6 บุงหงซีเราะ (บายศรีมลายู)
- 3.7 บุงหงามัส (ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง)

4) สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่

- 4.1 เกลือและการทำนาเกลือปัตตานี
- 4.2 อาหารและขนมมลายูปัตตานี

5) สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่

- 5.1 ซี่ละหรือมวยมลายู
- 5.2 ว่าวมลายู

5.3 การเลี้ยงนกเขาชวา

5.4 การเลี้ยงนกกรงหัวจุก

5.5 กริชสกุลช่างปัตตานี

2.3.5 วัฒนธรรมปัตตานีสายามนุษย์ศาสตร์

2.3.5.1 โบราณคดีปัตตานี

จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล เป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยที่มีอาณาเขตติดต่อกับรัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย โดยมีเขาสันกาลาคีรีเป็นทิวเขากั้นพรมแดนระหว่าง 2 ประเทศ ด้วยสภาพภูมิประเทศของภาคใต้ตอนล่างที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่ในกระแสวัฒนธรรมการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนกลุ่มต่างๆ จึงพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อยู่จำนวนมาก ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันคาบสมุทรมาเลย์ ซึ่งรวมถึงภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยจึงเป็นจุดสนใจสำหรับการศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีมาเป็นเวลานานตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕

ในระยะแรกเริ่มของงานโบราณคดีในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ มักจะมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณต่างๆ เช่น เมืองโบราณสทิงพระจังหวัดสงขลา หรือเมืองโบราณยะรังจังหวัดปัตตานี การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณยะรังของนักโบราณคดี เช่น รองศาสตราจารย์ชูสิริ จามรรมาน อาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร ร่วมกับนักโบราณคดีได้ดำเนินการขุดค้นแหล่งโบราณคดี โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๗ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินงานโครงการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี และมีการดำเนินงานโบราณคดีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เมืองปัตตานีโบราณสมัยอยุธยา ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดปัตตานีปรากฏข้อมูลอยู่ในเอกสารโบราณต่างๆ ว่าเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยอยุธยา ที่มีพ่อค้าชาวต่างชาติทั้งชาติตะวันตกและตะวันออก เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ จีน ญี่ปุ่น ได้เข้ามาเปิดสถานีการค้าจากข้อมูลเอกสารโบราณแสดงให้เห็นว่าเมืองปัตตานีโบราณสมัยอยุธยาเป็นเมืองที่มีความสำคัญและยิ่งใหญ่มากแห่งหนึ่งซึ่งในปัจจุบันยังหลงเหลือร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันถึงความเป็นเมืองท่าที่สำคัญได้ระดับหนึ่ง เช่น โบราณสถานมัสยิดกรือเซะ สุสานรายาปัตตานี แหล่ง

เตาเผาโบราณบ้านดี และโบราณวัตถุที่พบกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไปในพื้นที่ตั้งเมือง เช่น เศษภาชนะดินเผา เงินตราโบราณต่างๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่หลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการสำรวจและศึกษาทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบมีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีเพียงบางแหล่งที่ศึกษาและสำรวจอย่างเป็นระบบ เช่น การสำรวจธรณีฟิสิกส์บริเวณที่หล่อปืนใหญ่นางพญาดานี โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 10 สงขลา ร่วมกับคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำรวจในปี พ.ศ.2545-2546 ซึ่งเป็นเพียงการศึกษาในบางส่วนของพื้นที่เมืองโบราณปัตตานี แต่การศึกษาทางโบราณคดีในภาพรวมของเมืองโบราณปัตตานี เช่น การศึกษาขอบเขตของเมือง/วัง แหล่งที่อยู่อาศัย ระบบอุตสาหกรรมและการค้าขาย ฯลฯ ยังไม่ได้มีการศึกษาตรวจสอบทางโบราณคดีแต่อย่างใด ทำให้ในปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับเมืองโบราณปัตตานีสันยออยุธยาที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้มาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น หนังสือกริยาอันมลายูปัตตานี สยามเราะห์ปัตตานี เขียนโดย อิบบราฮิม ชุกกรีในปี ค.ศ. ๑๙๕๘ หรือ พ.ศ. ๒๕๐๑ หนังสือประชุมพงศาวดารภาค ๓ พงศาวดารเมืองตานี ซึ่งพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) เป็นผู้เรียบเรียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือ Hikayat Patani (the Story of Patani) ของ A. Teeuw & D.K. Wyatt และเอกสารบันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติ เป็นต้น

หลักฐานทางเอกสารต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งจัดอยู่ในเอกสารประเภทชั้นรอง ที่ผู้ศึกษาเกี่ยวกับเมืองปัตตานีโบราณได้นำมาใช้ประกอบการศึกษามาโดยตลอด แต่ปัจจุบันข้อมูลที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่นับเป็นหลักฐานชั้นต้นนั้น ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้ามากนัก ซึ่งหากมีการศึกษาทางโบราณคดีอย่างเป็นระบบแล้ว ข้อมูลจากงานโบราณคดีจะเป็นข้อมูลสำคัญที่ช่วยเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองโบราณปัตตานีสันยออยุธยาได้ดียิ่งขึ้น ด้านสภาพทั่วไปของชุมชนโบราณเมืองยะรังนั้นอยู่บนพื้นที่ราบซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำปัตตานีสายเดิม

เมืองโบราณยะรัง เป็นเมืองโบราณซ้อนทับกันสามเมือง ตั้งแต่บ้านวัดที่เก่าแก่ที่สุด บ้านจาและและบ้านประแว ในนี้มีโบราณสถานกว่า 40 แห่ง ชุมชนโบราณยะรังเป็นชุมชนรัฐโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ มีอาณาบริเวณติดกับ 3 ตำบล คือยะรัง วัด และปิตุมุติ นักโบราณคดีสำรวจขุดค้นแหล่งโบราณคดีในเขตตำบลกระโด เขตตำบลวัด ตำบลแว้ง และตำบลปิตุมุติ พบว่าปรากฏซาก

โบราณสถานจำนวนมาก น่าจะเป็นพื้นที่ศาสนสถานมากกว่าที่อยู่อาศัยของประชาชน อาจเป็นไปได้ว่าที่อยู่อาศัยของชุมชนตั้งอยู่บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านบราโอ และบ้านกรือเซะ จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศของอาจารย์ทิวา ศุภจรรยาและนายกฤษณพล วิชพันธ์ เชื่อว่าแหล่งโบราณคดีทั้งสองเป็นบริเวณที่เคยตั้งอยู่ใกล้ทะเลเดิม (ชะวากทะเลยะรัง) มีร่องรอยคลองขุดของกิจกรรมมนุษย์ปรากฏอยู่

ชุมชนโบราณยะรัง มีความเจริญทางวัฒนธรรมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งยอมรับนับถือศาสนาพุทธซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดีย นอกจากการมีความสัมพันธ์กับภายนอกแล้วยังรับวัฒนธรรมใกล้เคียงที่นับถือศาสนาเดียวกัน เช่น ดินแดนภาคกลางของสยาม และคาบสมุทรมอินโดจีน ดำรงสืบเรื่อยมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ก่อนที่อาณาจักรศรีวิชัยจะมีอำนาจรุ่งเรืองครอบคลุมคาบสมุทรมลายู นับเป็นช่วงแรกในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของดินแดนในพื้นที่ปัตตานีปัจจุบัน อย่างไรก็ตามผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่พบในเมืองโบราณยะรังนั้น น่าจะยังคงอาศัยสืบเรื่อยมาจนเมื่อเมืองหมดความสำคัญลง จากการสำรวจทางโบราณคดีกับภาพถ่ายทางอากาศพบว่า พื้นที่ของชุมชนโบราณยะรังประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างเมืองโบราณหรือชุมชน คูน้ำ คันดิน โบราณสถานที่เป็นสถูปและศาสนสถานสระน้ำโบราณและอื่นๆ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 600 กว่าไร่ แต่ส่วนที่กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมได้ขุดขุดขุดโบราณสถานไว้ แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่

1) กลุ่มเมืองโบราณบ้านวัด หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านวัด และหมู่ที่ 5 ตำบลปิตุมุติ กลุ่มโบราณสถานบ้านวัดเป็นเมืองโบราณรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีศูนย์กลางเป็นลานจัตุรัสกลางเมือง ล้อมรอบด้วยคูน้ำและมีซากเนินดินโบราณสถานกระจายอยู่โดยรอบ ภายในบริเวณเมืองโบราณประกอบไปด้วย เนินสิ่งก่อสร้างอิฐจำนวน 4 แห่ง สระน้ำโบราณ 3 แห่ง ทางด้านตะวันตกของเมือง กลุ่มเนินสิ่งก่อสร้างอิฐจำนวน 13 แห่ง และสระน้ำโบราณขนาดใหญ่ 2 แห่ง นอกจากนี้พบเนินสิ่งก่อสร้างอิฐกระจายตัวบริเวณทางเหนือ ตะวันตก และทางใต้ของเมืองอีกจำนวน 11 แห่ง

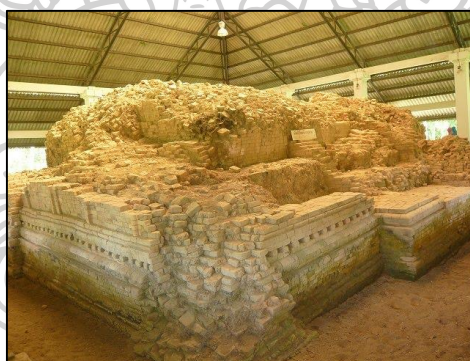
2) กลุ่มเมืองโบราณบ้านจาละ หมู่ 3 หมู่ที่ 4 ตำบลยะรัง กลุ่มโบราณสถานบ้านจาละประกอบด้วย คูน้ำรูปวงรีล้อมรอบด้วยพุทธสถานอิฐ 5 แห่ง เนินสิ่งก่อสร้างอิฐกระจายอยู่ทางด้านตะวันตก ด้านตะวันออกเฉียงเหนือและด้านตะวันตกเฉียงใต้ของรูปวงรี จำนวน 6 แห่ง สระน้ำโบราณเป็นสระสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่กว่า 25 แห่งกลุ่มโบราณสถานบ้านจาละ ประกอบด้วย คูน้ำรอบพุทธสถานอิฐ

5 แห่ง คูน้ำด้านตะวันตกเฉียงใต้ 6 แห่ง สระน้ำโบราณ 1 แห่ง สิ่งก่อสร้างรูปร่างคล้ายป้อม 2 แห่ง ความสำคัญของโบราณสถานคือพุทธสถานอิฐ จากการขุดแต่งพบหลักฐาน เป็นสถาปัตยกรรมศาสนาฝ่ายมหายาน สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12 นับเป็นสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาดังกล่าวเก่าแก่ที่สุดพบในประเทศไทย

3) กลุ่มเมืองโบราณบ้านปราแ้ว เมืองโบราณบ้านประแ้ว (เมืองพระวัง) เป็น 1 ใน 3 เมืองของเมืองโบราณยะรัง อยู่ทางด้านเหนือสุดของเมืองโบราณห่างจากเมืองโบราณบ้านจาละ 300 เมตร ผังเมืองโบราณบ้านประแ้วเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ขนาด 470x510 เมตร มีคูน้ำ (คูขุดลึกและแคบ) กำแพงดินและป้อมทังสี่มุม ทางด้านทิศตะวันตกมีคลองส่งน้ำขนาดเล็กต่อเชื่อมกับทางน้ำธรรมชาติที่ไหลมาจากบ้านวัดด้านทิศใต้มีคลองส่งน้ำที่ขุดจากบริเวณป้อมไปเชื่อมกับคูเมืองบริเวณมุมเมืองทางด้านทิศเหนือของเมืองยะรัง ภายในตัวเมืองทางด้านทิศใต้พบแนวดินรูปตัวแอล (L) ความยาว 120 และ 130 เมตร สันนิษฐานว่าเป็นคันกั้นน้ำ และจากการสำรวจพบกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญภายในเมืองคือซากสิ่งก่อสร้างอิฐ ๒ แห่ง และบ่อน้ำเก่า 5 แห่ง หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นนี้พบว่าเมืองโบราณบ้านประแ้ว สร้างขึ้นร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19) แต่จากหลักฐานจากการสำรวจ พบโบราณวัตถุที่ร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีบ้านจาละและบ้านวัด เช่น ศิวลึงค์ ชิ้นส่วนกุกุ ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เป็นต้น ทำให้ให้นักวิชาการสันนิษฐานว่า อาจมีการใช้พื้นที่บริเวณนี้มีตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ร่วมกับเมืองโบราณบ้านจาละ และบ้านวัด จากนั้นได้มีการสร้างเมืองขึ้นอีกครั้งในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 คือเมืองประแ้วที่มีผังขนาด 470x510 เมตร มีคูน้ำ กำแพงดินและป้อมสี่มุมที่เห็นในปัจจุบันโดยสันนิษฐานว่าอาจมีความเกี่ยวพันกับการสร้างเมืองบริเวณกับบ้านกรือเซะ และกลายมาเป็นเมืองปัตตานีในสมัยต่อมา เมืองประแ้วเป็นตัวอย่างของรูปแบบเมืองคูน้ำคันดินที่หายากในภาคใต้ตอนล่าง และเป็นประจักษ์พยานถึงภูมิปัญญาของบรรพชนพื้นถิ่นในการออกแบบและสร้างเมืองให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมโบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจหลายชิ้น เช่น ศิวลึงค์ ในพื้นที่เมืองโบราณประแ้ว แสดงให้เห็นว่าก่อนการก่อสร้างบริเวณพื้นที่นี้ บางส่วนอาจมีชุมชนอยู่อาศัยมาแต่เดิม และอาจร่วมสมัยกับโบราณสถานในเขตบ้านจาละซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมือง เมืองโบราณที่มีคูน้ำกำแพงดินและป้อมสี่มุมเมือง เรียกว่า “เมืองประแ้ว” (เมืองพระวัง) จากการขุดค้นพบหลักฐานว่าเมืองประแ้วสร้างขึ้น ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา(ปลายพุทธศตวรรษที่19)การสร้างเมืองแห่งนี้เกี่ยวพันกับการสร้างเมืองปัตตานีที่บ้านกรือเซะ โบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจ

เช่น คิวลิงค์ แสดงให้เห็นว่าก่อนการสร้างเมืองในบริเวณพื้นที่นี้บางส่วน อาจมีชุมชนอยู่อาศัยมาแต่เดิมและอาจร่วมสมัยกับโบราณสถานในเขตบ้านจาและซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองประแว

เมืองโบราณยะรัง เมืองพุทธศาสนสถานมหายานเป็นเมืองที่มีความเจริญในช่วงปี พ.ศ. 700-1400 ทิศเหนือติดต่อเมืองสงขลาและพัทลุง ทิศใต้แผ่ไปจนสุดแหลมมลายู ทิศตะวันตกและทิศตะวันออกจรดชายฝั่งทะเลทั้งสองฝั่ง มีซากโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยศรีวิชัยและทวารวดี เมืองโบราณยะรังเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างมาก อาจมีความสัมพันธ์กับอาณาจักร "ลังกาสุกะ" ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่ที่สุดอาณาจักรหนึ่งบนคาบสมุทรมลายู มีหลักฐานอยู่ในเอกสารจีน อาหรับ ชาว และมลายู ในราวพุทธศตวรรษที่ 13²⁶

ภาพที่ 68 เมืองโบราณยะรัง

ที่มา: <https://sites.google.com/site/thaukaenoi/sthan-thi-sakhay/meuxng-boran-yarang>
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.5.2 ศาสนาอิสลาม

หลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามประกอบด้วยหลักสำคัญ 2 ประการ คือ หลักศรัทธา 5 และหลักปฏิบัติ ๕ กล่าวพอสังเขปได้ดังนี้

หลักศรัทธา ๖ ประการ ได้แก่

1) ศรัทธาในพระอัลลอฮ์ (ซบ.) มุสลิมเชื่อว่ามีพระเจ้าองค์เดียว เป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง ไม่มีรูปร่างที่ตาธรรมดามองเห็นได้ ทรงมีสถานะเป็น นิจนิรันดร์ ทรงรู้ทุกสิ่ง สามารถทำทุกสิ่งและทรงพระเมตตาหาที่สุดมิได้

พระองค์จะพิพากษามนุษย์ในวันสุดท้ายตามความดีความชั่วที่แต่ละคนได้
ทำได้ มุสลิมจะสักการบูชาสิ่งอื่นใดนอกจากพระอัลลอฮ์ มิได้

2) ศรีทธาในบรรดามลาอิกะฮ์ (เทวดา) มลาอิกะฮ์คือผู้รับใช้พระเจ้า มีจำนวนมาก มีหน้าที่ต่างๆ กัน เป็นวิญญูณที่โดยปกติจะมองไม่เห็น มุสลิมต้องเชื่อว่ามลาอิกะฮ์มีจริง บางครั้งมลาอิกะฮ์ก็ทำหน้าที่เหมือนทูต เช่น ญิบรอฮิลซึ่งทำหน้าที่นำโองการ ครั้งแรกมาให้แก่ท่านศาสดามูฮัมหมัด (ซล.) (ท่านนบีมูฮัมหมัด คืออลลัลลอฮู อะลลัยฮิ วะสลัลัม)

3) ศรีทธาในบรรดาคัมภีร์ พระเจ้าของศาสนาอิสลามนั้นเป็นพระเจ้าองค์เดียวกับกับศาสนายูดายและคริสต์ ก่อนหน้านั้นพระเจ้าได้ประทานคัมภีร์แก่มนุษย์ผ่านศาสดาตามมาแล้ว 104 คัมภีร์ รวมทั้งคัมภีร์ของศาสนายูดายและศาสนาคริสต์ด้วย มุสลิมต้องศรีททาคัมภีร์ทั้งหมดนี้ แต่ให้ถือว่าอัล - กุรอาน เป็นคัมภีร์อันสุดท้ายและสมบูรณ์ที่สุดที่พระเจ้าประทานให้แก่มนุษยชาติ

4) ศรีทธาในศาสนทูต ศาสนทูตหรือรอซูลคือมนุษยธรรมดาที่พระเจ้าทรงเลือก ขึ้นมาเพื่อนำคำสอนของพระองค์มาประกาศแก่มนุษย์มุสลิม เชื่อว่าท่านนบีมูฮัมหมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ที่พระเจ้าให้นำคำสอนที่สมบูรณ์ที่สุดมาประกาศสั่งสอนแก่มวลมนุษย์

5) ศรีทธาในวันพิพากษา มุสลิมเชื่อว่าโลกเรานี้จะต้องถึงวันๆ หนึ่งซึ่งเป็นกาลอวสานของสิ่งทั้งหลาย ทุกชีวิตที่ตายไปแล้วจะบังเกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับการพิพากษาตามความดีความชั่วที่ตนได้กระทำไว้

6) ศรีทธาในกฎสภาพะของพระเจ้า มุสลิมเชื่อว่าพระเจ้าได้ลิขิตกฎไว้แก่โลกและมนุษย์แล้ว ทุกคนเป็นอิสระว่าจะเลือกทำอะไร เช่น ถ้าอยากได้รับการยกย่องสรรเสริญได้รับเกียรติก็ต้องประพฤติตนเป็นมุสลิมที่ดี ต้องให้ความช่วยเหลือผู้อื่น หรือถ้ามีใครประพฤติตนเป็นขโมยก็ต้องเชื่อมั่นว่าในไม่ช้าผู้้นั้นก็ต้องถูกจับตัวไปลงโทษ ถึงแม้ว่าการทำผิดบางอย่างไม่มีใครรู้เห็นกฎหมายเอาผิดไม่ได้ แต่การกระทำนั้นหาได้รอดพ้นจากการรับรู้ของพระเจ้าไม่ และในที่สุดเขาก็จะได้รับการลงโทษตามความผิดนั้น ในทางตรงข้ามเมื่อเลือกทำดีที่สุดแล้วก็ต้องศรีททาในพระเจ้าว่า พระองค์จะรับรู้และให้ความเป็นธรรมแก่ตน

หลักปฏิบัติ 5 ประการ

1) การปฏิบัติตน มุสลิมต้องกล่าวคำปฏิญาณว่า “ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และแท้จริงมุฮัมมัดเป็นศาสนทูต (รอซูล) ของอัลลอฮ์” การปฏิญาณต้องทำเสมอเหมือนมัสการพระเจ้า

2) การละหมาด การละหมาด คือ การนมัสการหรือการแสดง ความภักดีต่อพระเจ้าทั้งทางร่างกายและจิตใจ มุสลิมทุกคนไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตามต้องปฏิบัติละหมาดวันละ 5 เวลา คือ เวลาผู้รุ่ง กลางวัน เย็น พลบค่ำ และกลางคืน ก่อนปฏิบัติละหมาดต้องรวมจิตใจให้บริสุทธิ์ ชำระล้างร่างกายให้สะอาดด้วยน้ำ การละหมาดจะทำที่ใดก็ได้แต่ต้องเป็นที่ๆ สะอาดและไม่เป็นที่ต้องห้ามตามหลักการของศาสนาอิสลาม การละหมาดจะกระทำคนเดียวก็ได้ หรือทำรวมกันหลายๆ คนก็จะเป็นการดี ในวันศุกร์ มุสลิมโดยเฉพาะผู้ชายจะต้องไป ละหมาดร่วมกันที่มีสยิดซึ่งเป็นศาสนสถานของมุสลิม ในการละหมาดมุสลิมทั่วโลกจะต้องหันหน้าไปทางเมืองเมกกะ

3) การถือศีลอด การถือศีลอดหมายถึงการละเว้นจากการบริโภคอาหาร เครื่องดื่ม การร่วมสังวาส ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนกระทั่งถึงเวลาพระอาทิตย์ตกดิน มุสลิมต้องถือศีลอดปีละ 1 เดือน คือในเดือนรอมฎอนตามปฏิทินอิสลาม ผู้ที่ได้รับการผ่อนผันไม่ต้องถือศีลอด ได้แก่ คนชรา หญิงมีครรภ์ หญิงแม่ลูกอ่อน คนที่ต้องทำงานหนัก คนเดินทางไกล ผู้หญิงขณะมีรอบเดือน หรือหลังคลอด คนป่วย แต่เมื่อพ้นสภาวะดังกล่าว เช่น หายป่วย ก็ให้ถือศีลอดชดเชยตามจำนวนวันที่หยุดก่อนที่จะถึงเดือนถือศีลอดของปีถัดไป การถือศีลอดเป็นการฝึกฝนร่างกายและจิตใจให้มีความอดทน ให้ความหวงแหนชีวิตนั้นจริงๆ เป็นอย่างไร จะได้เห็นใจผู้ยากไร้ เป็นการควบคุมตนเองให้พ้นจากอำนาจฝ่ายต่ำ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

4) การบริจาคซะกาต ซะกาต (หรือ ซากาต) หมายถึงการบริจาคทาน บังคับจากผู้มีทรัพย์สิน มุสลิมทุกคนต้องสำรวจทรัพย์สินหมุนเวียนของตนในทุกๆ ปี และจะต้องจ่ายเป็นศาสนพลีในอัตราร้อยละ 2.5 ต่อปีของเงินเหลือที่สะสมไว้ เป็นการช่วยเหลือผู้ยากไร้ สิ่งที่ต้องจ่ายเป็นซะกาต ได้แก่ ทองคำและเงินที่ใช้จ่าย รายได้จากปศุสัตว์ รายได้จากพืชผล รายได้จากธุรกิจการค้า ขุมทรัพย์ ซะกาตเหล่านี้จะต้องจ่ายแก่ผู้มีสิทธิรับบริจาค ได้แก่ คนอนาถา คนขัดสนหากินไม่พอใช้ ผู้รวบรวมซากาตที่ทางการแต่งตั้งขึ้น ผู้ที่เพิ่งเข้ารับนับถือ ศาสนาอิสลาม ทาสที่หาเงินเพื่อไถ่ตัวเอง ผู้

มีหนี้สินเพราะทำงานส่วนรวม ผู้อ้างและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม ผู้ที่เดินทางไปในหนทางที่ศาสนาอนุมัติและขาดเงินที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนาของตนเอง การบริจาคชะกาตเป็นข้อบังคับเป็นบทบัญญัติที่ต้องปฏิบัติ

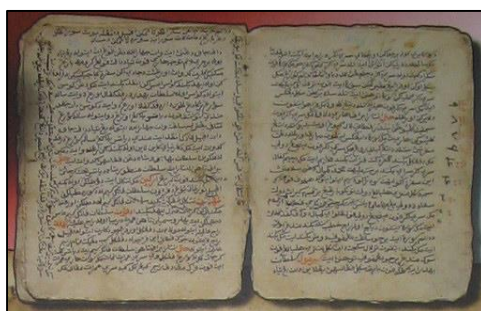
5) การประกอบพิธีฮัจญ์ มุสลิมทุกคนไม่ว่าชายหรือหญิงต้องเดินทางไปบำเพ็ญฮัจญ์ ณ นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต ทั้งนี้หากมีความสามารถทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ พิธีฮัจญ์ไม่ได้บังคับให้มุสลิมต้องกระทำ แต่ให้ถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่มีความพร้อมและมีความสามารถ การบำเพ็ญฮัจญ์นั้นเป็นเครื่องวัดความอดทน และความเสียสละของแต่ละคนในหนทางของพระเจ้า และเพื่อเป็นการประกาศศรัทธาขึ้นต่อพระเจ้า²⁷

2.3.5.3 วรรณกรรมทางประวัติศาสตร์

1) Tarikh Patani หรือ ประวัติศาสตร์ปัตตานี ผู้เขียนคือ “เชค ฟากิฮ อาลี บิน วันมุฮัมหมัด บิน เชค ซอฟิยุดดีน” (Shiekh Fakih Ali Bin Wan Muhamad Bin Shiekh Sufiyuddin) เขียนไว้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งต่อมา “เชค ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัล ฟาฏอนี” (Shiekh Daud Bin Abdullah Al-Fatoni) ชาวปัตตานีแห่งเมืองกรือเซะได้คัดลอกใหม่และเขียนคำนำไว้เมื่อปี พ.ศ. 2345 (ต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาไทยและเรียบเรียงไว้ในเอกสาร “ชีวประวัติ เชค ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัลฟาฏอนี” โดย “กูอารีเฟนบินกูจี” (Ku Ariffin Bin Ku Ji) ต้นฉบับตำริคปาตานี หรือ ประวัติศาสตร์ปัตตานี เขียนเป็นภาษามลายู อักษรยาวี สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นก่อน ค.ศ. 1400 (หรือราว พ.ศ. 1943) หรือก่อนราชาศรีวิงสาจะสถาปนารัฐปัตตานีที่ริมอ่าวปัตตานีใกล้ชายฝั่งทะเลเล็กน้อย อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในการรับศาสนาอิสลามเข้าสู่บ้านเมืองของปัตตานี หนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็นสามส่วนแยกออกเป็นสามภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย และภาษามลายูดั้งเดิม (ยาวี) เนื้อหากล่าวถึงประวัติของราชาลังกาสูกะ ผู้นับถือศาสนาฮินดู ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เคดาห์ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายู และค้าขายกับชาวฮินดีหรืออินเดีย

2) Hikayat Patani หรือ ตำนานเมืองปัตตานี เป็นงานเขียนพื้นเมืองของชาวมลายูที่ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้เขียน คาดเดาว่าถูกเรียบเรียงขึ้นประมาณ

คริสต์ศตวรรษที่ 18 มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สยาม-มลายูในอดีต รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ อาณาจักร แวนแคว้นใหญ่น้อยในคาบสมุทรมลายู เนื้อหาของฮิกายัตปัตตานี เกี่ยวข้องกับการต่อต้านรัฐมลายูปัตตานี จนถึงประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 สำหรับต้นฉบับ “ฮิกายัตปัตตานี” นั้นมีสำนวนต่างๆ กันและถูกค้นพบแล้วมีทั้งหมด 6 สำนวน

ภาพที่ 69 Hikayat Patani

ที่มา: <https://prachatai.com/journal/2012/06/41089>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.5.4 ประเพณีต่างๆ

- ประเพณีแห่นก เป็นประเพณีพื้นเมืองของจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ซึ่งได้กระทำสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน จัดขึ้นเป็นครั้งคราวตามโอกาสเพื่อความสนุกสนานรื่นเริง เป็นประเพณีที่แสดงออกเกี่ยวกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในศิลปะ และอาจจัดขึ้นในโอกาสเพื่อเป็นการแสดงคารวะ แสดงความจงรักภักดีแก่ผู้ใหญ่ที่ควรเคารพนับถือ หรือในโอกาสต้อนรับแขกเมือง บางทีอาจจะจัดขึ้นเพื่อความรื่นเริงในพิธีการเข้าสู่หนัด หรือที่เรียกว่า “มาชะยะยารี” หรือจัดขึ้นเพื่อการประกวดเป็นครั้งคราว จากตำนานบอกเล่ากล่าวถึงความเป็นมาของประเพณีแห่นกว่าเริ่มที่ชวา กล่าวคือ มีเจ้าผู้ครองนครแห่งชวาพระองค์หนึ่ง มีพระโอรสและพระธิดาหลายพระองค์ พระธิดาองค์สุดท้ายต้องทรงเป็นที่รักใคร่ของพระบิดาเป็นอย่างยิ่ง จึงได้รับการเอาอกเอาใจทั้งจากพระบิดาและข้าราชการบริพาร ต่างพยายามแสวงหาสิ่งของและการละเล่นมาบำเรอ ในจำนวนสิ่งเหล่านี้มีการจัดทำนกและจัดตกแต่งอย่างสวยงาม มีขบวนแห่แหนไปรอบๆ ลานพระที่นั่ง เป็นที่พอพระทัยของพระธิดาเป็นอย่างยิ่งจึงโปรดฯ ให้มีการจัดแห่นกถวายทุก 7 วัน อีกตำนานหนึ่ง

ว่า ชาวประมงได้นำเหตุมหัศจรรย์ที่ได้พบเห็นมาจากท้องทะเลขณะที่ตระเวนจับปลา มา เล่าว่า พวกเขาได้เห็นพญานกตัวหนึ่งสวยงามอย่างมหัศจรรย์ ผุดขึ้นมาจากท้องทะเลแล้วบินทะยานขึ้นสู่อากาศแล้วหายลับไปสู่ท้องฟ้า พระยาเมืองจิ้งจกถามถึงรูปร่างลักษณะของนกประหลาดตัวนั้น ต่างคนต่างก็รายงานแตกต่างกันตามสายตาของแต่ละคน พระยาเมืองตื่นตื่นและยินดีมาก ลูกชายคนสุดท้ายที่รับราชการใคร่ได้ชม พระยาเมืองจึงป่าวประกาศรับสมัครช่างผู้มีฝีมือหลายคนให้ประดิษฐ์รูปนกตามคำบอกเล่าของชาวประมงซึ่งได้เห็นรูปที่แตกต่างกันนั้น ช่างทั้งหลายประดิษฐ์รูปนกขึ้นรวม 4 ลักษณะ คือ

- 1) นกกาเหาะชуро หรือนกกาเกสุระ นกชนิดนี้ตามการสันนิษฐาน น่าจะเป็น “นกการเวก” เป็นนกสวรรค์ที่สวยงามและบินสูงเทียมเมฆ การประดิษฐ์มักจะทำคอกแต่งให้มีหงอนสูงแตกออกเป็นสี่แฉก นกชนิดนี้ชาวพื้เมืองเรียกว่า “นกทูนพลู” เพราะบนหัวมีลักษณะคล้ายบายศรีพลูที่ประดับในถาดเวลาเข้าขบวนแห่ทำเป็นนกกลวลายสวยงามมาก มักนำไม้ทั้งท่อนมาแกะสลักตามกแล้วประดับด้วยลูกแก้วสี ทำให้กลอกกลิ้งได้ มีงายื่นออกมาจากปากคล้ายงาช้างเล็กๆ พอสมกับขนาดของนก
- 2) นกกรุดาหรือนกครุฑ มีลักษณะคล้ายกับครุฑที่เห็นโดยทั่วไป
- 3) นกป้อเหาะมาศหรือนกยูงทอง มีลักษณะคล้ายกับนกกาเหาะชูรอมมาก การประดิษฐ์ตกแต่งรูปนกพญายูงทองนั้น ต้องทำกันอย่างประณีต ถี่ถ้วนและใช้เวลามาก
- 4) นกบุหร่งซิงหรือ นกสิงห์ มีรูปร่างคล้ายราชสีห์ ตามคติชนนี้มีหัวเป็นนกแต่ตัวเป็นราชสีห์ ตามนิทานเล่ากันว่า มีฤทธิ์มาก ทั้งเหาะเหินเดินอากาศและดำน้ำได้ ปากมีเขี้ยวงาหน้าเกรงขาม ในการประดิษฐ์นกนิยมใช้ไม้เนื้อเหนียว เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ก้ายี่ร นำมาแกะเป็นหัวนก เนื้อไม้เหล่านี้ไม่แข็งไม่เปราะจนเกินไป สะดวกในการแกะของช่าง ทั้งยังทนทานใช้การได้นานปี สำหรับตัวนกจะใช้ไม้ไผ่ผูกเป็นโครงติดคานหามแล้วนำกระดาษมาติดรองพื้น ต่อจากนั้นก็ตัดกระดาษสีเป็นขนประดับส่วนต่างๆ สีที่นิยมได้แก่ สีเขียว สีทอง (เกรียบ) สีอื่นนั้นจะนำมาใช้ประดับตกแต่งเพื่อให้สีตัดกันแลดูเด่นขึ้น²⁸

ภาพที่ 70 ประเพณีแห่นก

ที่มา: <https://sites.google.com/site/wathnthrmcanghwadpattani/prapheni-hae-nk>
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

- ประเพณีลากพระหรือชักพระ มีหลายจังหวัดที่จัดประเพณีนี้เป็นประจำทุกปีในวันออกพรรษา สำหรับจังหวัดปัตตานีมีงานชักพระที่จัดเป็นงานเทศกาลประจำปี มีการลากพระมาชุมนุมกันคืองานชักพระอำเภอโคกโพธิ์ และงานชักพระอำเภอปะนาเระ

ประเพณีลากพระหรือชักพระตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ทางภาคกลางมีประเพณีตักบาตรเทโว หรือคำเต็มว่า “เทโวโรหนะ” ซึ่งมีที่มาของประเพณีและวิธีการทำพิธีคล้ายกับประเพณีลากพระของชาวกะเหรี่ยงและมี

เหตุผลในการจัดงานนี้คือ เมื่อครั้งที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จแสดงธรรมเทศนาโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือดุสิตเทวพิภพนั้น พระองค์ได้เสด็จกลับมายังมนุษยโลกทางบันไดแก้วถึงที่ประตูเมืองสังกัสสะในตอนเช้าตรู่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ตรงกับวันออกพรรษา พุทธบริษัทต่างยินดีจึงอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ขึ้นประทับบนบุษบกที่ได้จัดเตรียมไว้ แล้วแห่แห่นกกลับไปยังที่ประทับ

กล่าวสำหรับจังหวัดปัตตานีแล้วมีประเพณีลากพระเดือน 5 ที่วัดคอกควาย อำเภอปะนาเระเป็นการลากพระบนบกตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ปฏิบัติสืบต่อกันมานับร้อยปี มีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานภายหลังจากวันว่างที่เป็นประเพณีวันสงกรานต์และทำบุญกระดูกปู่ตายาย ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5

สำหรับการเตรียมการทางวัดจะจัดเตรียมเรือพระ ซึ่งมีทั้งลากในน้ำถ้ามีลำน้ำ ถ้าไม่มีน้ำก็ลากเรือบก มีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปบนเรือพระ มีหลังคาทำ

เป็นบุษบกหรือชาวบ้านเรียก “พนม” ตกแต่งสวยงาม ส่วนชาวบ้านเตรียมอาหารที่สำคัญคือ ข้าวต้มห่อด้วยใบกะพ้อ

เมื่อถึงวันงานจะเริ่มตันที่วัดชาวบ้านนำข้าวต้มมัดมาบรรทุกในเรือพระ เมื่อพระฉันเสร็จสรรพแล้วก็ช่วยกันลากเรือพระออกจากวัดไปสู่ที่หมาย ประมาณว่าให้ไปถึงที่หมายก่อนเวลาพระฉันเพล พอตกบ่ายลากเรือพระกลับวัด หากกลับนี้ก็จะในช่วงสนุกสนานที่ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยมาเล่นสนุกกันตลอดเวลาของการชักพระจะมีการตีกลอง ฆ้อง ประโคมตลอดเวลา ส่วนรูปแบบการจัดก็แตกต่างกันไป เช่น บางวัดมีงานมหรสพแสดงที่วัด บางแห่งนำเรือพระไปค้างคืนมีการแสดงเป็นงานเทศกาล บางแห่งลากพระไปกลับก็จบกัน เป็นต้น²⁹

ภาพที่ 71 ประเพณีชักพระโคกโพธิ์

ที่มา: <https://www.facebook.com/sulaila01/photos/a.588929037965309/588929044631975/?type=1&theater> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

- ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีจะมีงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวโดย จังหวัดปัตตานีจะให้ความสำคัญกับงานนี้เป็นพิเศษ งานสมโภชจะมีความยิ่งใหญ่ไพศาล มีประชาชนจากต่างจังหวัดของไทยและจากประเทศเพื่อนบ้านเดินทางหลังไหลมาชมงานนมัสการเจ้าแม่กันอย่างเนืองแน่นปกติจะมีการจัดงานประมาณ 7 วัน 7 คืน นับตั้งแต่ วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 บรรดาร้านค้ามาเปิดขายของคล้ายๆ กับงานประจำปีทุกๆ ไป มหรสพ 2 อย่างที่จะขาดเสียมิได้ คือ จั๊ว และมโนห์รา จั๊วและมโนห์ราจะจัดให้แสดงบนโรงถาวรหน้าศาลเจ้า เพราะถือว่าเจ้าแม่ชอบดูศิลปะการแสดงทั้ง 2 อย่างนี้มาก นอกจากนั้นยังมีการเชิดสิงโต หนังกลางแปลงจอยักษ์ และอื่นๆ อีกมากมาย

คืนวันขึ้น 14 ค่ำ บริเวณงานจะยิ่งคึกคักเป็นพิเศษเพราะผู้คนที่หลั่งไหลมาอย่างเต็มที ทางมูลนิธิเทพปูนียสถานจะจัดการแสดงต่างๆ ที่เร้าใจผู้คนมากยิ่งขึ้น เช่น จัดแห่มังกรนครสวรรค์ และจุดพลุตระการตา ภายในศาลเจ้าผู้คนจะเบียดเสียดอัดเยียดเข้าสักการะ เด็กๆ วัยรุ่น ผู้ใหญ่ วัยฉกรรจ์ ตระเตรียมจองคานหามกันคึกคัก เพื่อร่วมพิธีอันสำคัญยิ่งที่จะเริ่มต้นเข้าตรูไปจนถึงเที่ยงวันรุ่งขึ้นนั่นคือการแห่พระรอบเมือง และการแห่พระลุยไฟ

ตอนเข้าตรูของวันขึ้น 15 ค่ำ ท่ามกลางเสียงกลองและเสียงประทัดประดังจนแทบแก้วหู ขบวนคานหามเริ่มทยอยออกจากศาลเจ้า โดยธรรมเนียมปฏิบัติพระหมอจะเป็นคานหามนำ ตามด้วยคานหามเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นอันดับ 2 แล้วจึงต่อด้วยคานหามพระองค์อื่นๆ ตามความเหมาะสม

คานหามแต่ละคานหามจะมีผู้หาม 4 - 6 คน คอยสำรองไว้ 4 - 6 คน แต่ละคนได้รับผ้ายันต์สีแดงของเจ้าแม่ผูกข้อมือไว้เป็นที่สังเกต นอกจากขบวนหามพระยังมีขบวนแห่ สิงโต ขบวนแห่ป้าย ขบวนหาบกระเช้าดอกไม้ และขบวนกระบี่กระบี่ซอเป็นแถวยาวเหยียดไปตามถนน ประชาชนทั้ง 2 ฟากถนนที่เลื่อมใสศรัทธา จะจัดโต๊ะบูชา จุดธูปกราบไหว้ คานหามพระจะแยกย้ายกันไปตามบ้านต่างๆ ให้คนได้สักการะทั่วถึง บางคานหามจะลงว้ายข้ามแม่น้ำปัตตานี จวบจนเวลาใกล้เที่ยงทุกคานหามจะกลับถึงศาลเจ้า เพื่อรอกระทำพิธีกรรมหามพระลุยไฟ อันเป็นพิธีกรรมที่สำคัญสุดยอดของงาน

กองไฟถูกก่อด้วยถ่านไฟรอไว้กลางลานดินหน้าศาลเจ้า ขนาดประมาณ 3 x 4 เมตร กองพูนสูงเทียมหัวเข่า มีพนักงานคอยกระพือพัดให้ไฟลุกแดงจนได้ที่ เมื่อได้เวลาน้ำมันต์จากโองมั่งกรไบใหญ่ถูกนำมาราดรดผู้หามคานหามจนชุ่มโชกเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ แล้วคานหามแต่ละคานหามก็ถูกหามฝ่าไปในกองไฟด้วยเท้าที่เปล่าเปลือย คานหามละ 3 เที้ยว จนครบทุกคานหาม³⁰

ภาพที่ 72 ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ที่มา: <http://thongthinmayo.blogspot.com/2014/11/blog-post.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.5.5 บุคคลสำคัญของปัตตานี

- เชค ดาวูด บิน अबดุลลอฮ อัล-ฟาฏอนี (Shiekh Daud Bin Abdullah Al-Fatoni) เป็นนักปราชญ์ชาวปัตตานีที่เขียนตำราและเผยแพร่ศาสนาอิสลามจนเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงมากที่สุดในโลกมลายู ปัตตานีจึงเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงขึ้นมาอีกครั้งในฐานะถิ่นกำเนิดของนักปราชญ์ผู้โด่งดัง ตำราของท่านถูกนำไปใช้ในการเรียนการสอนศาสนาอิสลามและใช้อ้างอิงในการศึกษาศาสนาอิสลามทั่วโลก ชัยคุดาวูดบิน अबดุลลอฮ อัล-ฟาฏอนี มีชื่อเต็มว่า หะยีวันดาวูด บินวัน अबดุลลอฮ บินวัน อิดริส อัลยาวิ อัลพะฎอนีอัลมลายูวิ เกิดวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2312 ณ บ้านปาเราะ คลองกรือเซะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีบิดาชื่อวัน अबดุลลอฮ บิน วันอิดริส มารดาชื่อ วันฟาฎิมะฮฺ ถึงแก่กรรมวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2390 สิริรวมอายุ 78 ปี แรกเริ่มท่านศึกษาหาความรู้ด้านอิสลามศึกษากับพ่อและลุงของท่านคือ เชคศอฟียุดดีน เป็นเวลา 5 ปีที่ปัตตานี หลังจากนั้นเมื่อท่านอายุ 16 ปี ท่านเดินทางไปศึกษาต่อ ณ อาเงาะห์ ประเทศอินโดนีเซียเป็นเวลา 2 ปี หลังจากนั้นเมื่อท่านอายุครบ 18 ปี ท่านเดินทางไปศึกษาต่อ ณ เมืองมักกะฮฺ เป็นเวลา 30 ปี และเดินทางไปศึกษาต่ออีก 5 ปี ณ เมืองมะดีนะฮฺ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ในขณะที่ท่านอยู่มักกะฮฺ ประเทศซาอุดีอาระเบีย 30 ปี ระหว่างเรียนหนังสือท่านได้ใช้ความรู้ความสามารถของท่าน สอนหนังสือในมัสยิดอัลหะรอหม รวมทั้งแต่งและแปลตำราต่างๆ มากมายเกือบ 100 เล่ม มีทั้งภาษามลายูอักษรยาวีและอาหรับ ตำราที่ได้รับการยอมรับและยังเป็นตำราที่สอนอยู่ในสถาบันทางการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้และประเทศอาเซียน

ภาพที่ 73 เชค ดาอุด บิน अबดุลลอฮ อัล-ฟาฏอนี

ที่มา: <https://tanwir.my/syeikh-daud-bin-abdullah-al-patani/>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

- พนมเทียน เป็นนามปากกาของ ฉัตรชัย วิเศษสุวรรณภูมิ เกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 ที่จังหวัดปัตตานี แต่ไปเติบโตและเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ และได้สร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดปัตตานีในฐานะผู้สร้างผลงานสาขาวรรณศิลป์ จนได้เป็นศิลปินแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2540

ศิลปินแห่งชาติผู้เริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และเมื่อสำเร็จชั้นมัธยมปลายแล้วได้ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อยตำรวจ ประมาณ 1 ปี จากนั้นไปศึกษาด้านภาษาศาสตร์ที่เมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย จนสามารถอ่านเขียนภาษาสันสกฤตได้อย่างดี

นายฉัตรชัย วิเศษสุวรรณภูมิ เริ่มเขียนเรื่องตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียน โดยเขียนลงในสมุดแจกให้เพื่อนๆ อ่านตั้งแต่สมัยเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 5 ได้เขียนเรื่อง “เห่าดง” เมื่อตอนมีอายุได้ 15 - 16 ปี เป็นอาชญาวิทยาประเภทสวมหน้ากาก ลักษณะเนื้อเรื่องเป็นแบบเพื่อนซี้ของเด็กๆ และท่านได้เขียนเรื่องต่างๆ เรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2474 ถึงปัจจุบัน

ต่อมาท่านได้เขียนเรื่อง “จุฬาทรีคุณ” ขณะที่เรียนเตรียมอักษรศาสตร์ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยโดยใช้นามปากกาว่า “พนมเทียน” ซึ่งเขาบอกว่าชื่อของท่านหมายถึงเปลวไฟที่ติดอยู่บนปลายเทียน เรื่องนี้โด่งดังมากจากอดีตจนถึงปัจจุบันก็เพราะครูแก้ว อัจฉริยะกุล ซึ่งเป็นนักแต่งเพลงชื่อก้องของวงสุนทราภรณ์ ได้ร่วมมือกับครูเอื้อ สุนทรสนาน เจ้าของวงดนตรีสุนทราภรณ์ แต่งเพลงประจำเรื่อง

จุฬาทรีคุณให้อีก 5 เพลง คือ เพลง จุฬาทรีคุณ เพลงเจ้าไม่มีศาล เพลงอ้อม

กอดพี เพลงไต้ร่มมลูลี และเพลงปองใจรัก ซึ่งทั้ง 5 เพลงนี้เป็นเพลงอมตะมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชื่อของพนมเทียนผู้เขียนนิยายเรื่องจุฬาทรีคุณดังไปทั่วประเทศไทยไปด้วย หลังจากนั้นพนมเทียนก็ได้เขียนนิยายอีกมากมายหลายเรื่อง หลายแนว ซึ่งล้วนเป็นที่นิยมของคนอ่านทั่วทั้งประเทศไทย

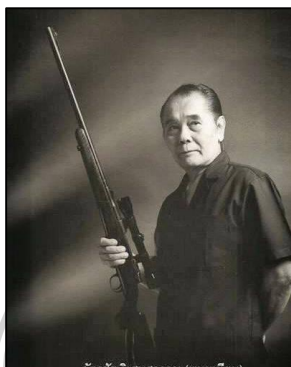
นิยายเรื่อง “ศิวราตรี” เป็นนิยายที่พนมเทียนรักมาก มากจนท่านเคยพูดว่าถ้าจะให้เขาเขียนนิยายแนวนี้อีก ท่านคงเขียนให้เหมือนอย่างเรื่องศิวราตรีไม่ได้อีกแล้ว เรื่องศิวราตรีก็ได้ทำให้ชื่อของพนมเทียนดังขจรขยายอีกครั้ง (ศิวราตรี หมายถึง คีนของพระศิวะ หมายความว่า คีนดังกล่าวจะมีพิธีลอยบาป นี่คือคำอธิบาย เรื่องศิวราตรีของพนมเทียน)

เนื่องจากพนมเทียนมีความรู้เรื่องป็นอย่างดี และในช่วงหนึ่งของชีวิตเคยเป็นเด็กเกรมมาก่อน เคยชกต่อยตีรันฟันแทงทำให้ได้ความรู้มาเขียนนิยายเรื่อง เล็บครุฑ ทูตนรก ล่ามัจจุราช ล่าพระกาฬ มัจจุราชสีรุ้ง เด็กเสเพล ปฐพีเพลิง โดยเฉพาะเรื่องทูตนรกเป็น เรื่องที่พนมเทียนสะท้อนเหตุการณ์ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี

นิยายแนวรักกระจุกกระจิมที่พนมเทียนเขียนไว้มีหลายเรื่อง อาทิ ละอองดาว สกาวเดือน รัศมีแข แวมมยุรา รัตติกาลยอดรัก รัตติกัลยา ภูตสีชมพู ฯลฯ นิยายที่ พนมเทียนใช้เวลาเขียนนานที่สุด คือ เรื่องเพชรพระอุมา เขียนนานที่สุดเกือบ 26 ปี คือ เริ่มเขียนตั้งแต่ พ.ศ. 2507 มาจบเรื่องเมื่อ พ.ศ. 2533 และช่วง พ.ศ. 2533 - 2541 นานเกือบ 4 ปีนี้ พนมเทียนได้หยุดเขียนนิยาย โดยหันมาเขียนเรื่องความรู้เกี่ยวกับปืนลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์รายวัน และยังได้ทำหนังสือชื่อ จักรवालปืน เป็นการเขียนเรื่องการรายงานการทดสอบปืน คล้ายตำราเกี่ยวกับอาวุธศึกษาใช้นามปากกาเขียนชนิดนี้ว่า “ก้อง สุรกานต์”

เกือบ 50 ปีที่นามปากกาพนมเทียนได้สร้างงานประพันธ์ จำนวน 39 เรื่อง งานของพนมเทียนมีลักษณะเด่น คือ ส่วนมากจะเป็นเรื่องยาวมาก เมื่อพิมพ์เป็นเล่มสามารถรวมชุดได้หลายเล่ม อาทิ ศิวราตรีมี 4 เล่ม เล็บครุฑ 2 ตอน ตอนละ 4 เล่ม รวม 8 เล่ม มัจจุราชสีรุ้ง มี 4 ตอน ตอนละ 4 เล่ม รวม 16 เล่ม เพชรพระอุมา มี 48 เล่ม ตัวละครหลายตัวของพนมเทียนเหมือนบุคคลในชีวิตจริง เช่น “ซีฟ ซูซัย” จากเรื่อง เล็บครุฑ “เจ้าชายอริยวรรต” กับ “เจ้าหญิงดารารายพิลาส” จากเรื่อง จุฬาทรีคุณ “ดร.ทรงกลด” กับ นางสาว “กระต่าย” จากเรื่องสกาวเดือน “แกชาย” พรานป่ากะเหรี่ยง - กษัตริย์ กับ “รพิินทร์ ไพรวลัย” จอมพรานผู้ยิ่งใหญ่จากเรื่อง เพชรพระอุมา

เรื่องเพชรพระอุมาเป็นนิยายที่ได้รับความนิยมสูงสุด และเป็นเรื่องยาวนานที่สุดเท่าที่เคยมีในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทยที่มียอดพิมพ์จำหน่ายสูงสุด นิยายของพนมเทียน แทบทุกเรื่องมีผู้นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์ไทย เป็นละครโทรทัศน์ที่ได้รับความนิยมเสมอมา

ภาพที่ 74 พนมเทียน

ที่มา: <http://www.smilefm101.com/archives/409>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

- นายชาตรี แวเต็ง ชื่อแวกาตรี แวเต็ง เป็นชื่อที่รู้จักกันทั่วไปก่อนที่จะได้เป็นศิลปินแห่งชาติอันเป็นชื่อที่ปรากฏในบัตรประชาชน ส่วนชื่อในฐานะศิลปินแห่งชาติคือ ชาตรี แวเต็ง ศิลปินแห่งชาติประจำปี 2536 สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีพื้นบ้าน) เกิดเมื่อ พ.ศ. 2 ที่ปัตตานี โดยได้เติบโตที่อำเภอรามัน จังหวัดยะลา มีอาชีพหลักเป็นช่างทอง ออกแบบทำทองรูปพรรณต่างๆ ชำนาญการทำแหวนมากเป็นพิเศษ โดยชาตรี แวเต็ง ได้เรียนวิธีการทำแหวนจาก “ครูเจาะสาแม” ที่อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ตอนอายุประมาณ 18 ปี (ก่อนที่จะเรียนวิธีทำแหวนได้เป็นเป็นช่างทำตัวถังรถยนต์มาก่อน)

นายชาตรี แวเต็ง ได้สมรสเมื่ออายุได้ 29 ปี มีบุตร 2 คน ธิดา 3 คน ปัจจุบัน อยู่กับครอบครัวที่บ้านเลขที่ 240/1 หมู่ 9 ถนนรามโกมุท ตำบลยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ท่านฝึกการเล่นดนตรีโดยวิธีจดจำจากนักดนตรีรุ่นพี่ ตั้งแต่เด็กๆ เครื่องดนตรีเป็นพิเศษ คือ การสีไวโอลิน นอกจากนั้นท่านยังเล่น แมนโดลิน รำมะนาเล็ก รำมะนาใหญ่ มาราคัส (ลูกแซ็ก) และฆ้อง รวมถึงแอดคอเดียน ได้ดีอีกด้วยเช่นกัน

เพลงร้องเงี้ยวที่ไพเราะเป็นที่ถูกใจของคนดูอย่างยิ่ง ต้องเป็นเพลงร้องเงี้ยวจากวง "เต็นตังฮัสลี" ที่มีแวกาเดร์ แวเต็ง เป็นเจ้าของวง ลูกวงของชาเดร์ แวเต็ง มีหลายคน อาทิ "เซ็ง อาบู" เล่นแมนโดลิน "สะแปอิง ตาเยะ" ดีซ้อง "แวงสะมะแอ แวตาโอ๊ะ" ตีกลอง "มะยูโซะ เจ๊ะโน" ตีกลองเล็ก "สะมาแอ มามะ" เล่นมาราคัส นายชาเดร์ แวเต็ง มีชื่อเสียงจากการเล่นดนตรีสำหรับเต็นตังฮัสลีที่มี 14 เพลง คือ เพลงลาฮูคูว เพลงเลนัง เพลงบูโจ๊ะปีซัง เพลงเมาะอินังลามา เพลงจินตาซา ยัง เพลงเมาะอินังยาวอ เพลงอาเนาะดีดี เพลงบุหงารำไป เพลงมาสแมเราะห์ เพลงซัมเป็ง เพลงโยเก้ตรองเงี้ยว เพลงมาริช เพลงปุราคำเปา และเพลงแกแนะฮูแด ท่านภูมิใจเป็นอันมากที่มีโอกาสได้บรรเลงดนตรีร้องเงี้ยวถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ นอกจากนี้ยังเคยพาลูกวงไปบรรเลงที่ประเทศมาเลเซียมาแล้ว ซึ่งทางมาเลเซียเคยเสนอให้สอนไวโอลินที่รัฐยะโฮร์ เมื่อ พ.ศ. 2512 โดยให้เงินเดือนสูง แต่ท่านพอใจจะอยู่ที่เมืองไทยมากกว่า ซึ่งการแสดงที่เมืองไทยตามงานพิธีต่างๆ ทางภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงานหรืองานเข้าสู่หนัตรวมทั้งงานเลี้ยงทั่วไปไม่มีค่าตอบแทนเป็นเงินค่าจ้าง อดยากก็ได้กินข้าวในงานเลี้ยงนั้น นานๆ ครั้งจึงจะมีเจ้าภาพบางคนเอาเงินใส่ซองให้บ้าง ชาเดร์ แวเต็ง บอกว่าท่านชอบเล่น เมื่อมีคนมาเชิญไปเล่นท่านมักจะไปเสมอ ตอนหลังเมื่อตั้งเป็นวงดนตรีหลังจากได้เป็นศิลปินแห่งชาติแล้วจึงได้ค่าตอบแทนจากการแสดงบ้าง และยังมีเงินเดือนในฐานะศิลปินแห่งชาติด้วย

ก่อนได้เป็นศิลปินแห่งชาติ ชาเดร์ แวเต็ง เคยได้รางวัลประกาศเกียรติคุณ "ผู้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ประจำปี 2535" และปีเดียวกันนี้ ได้รับรางวัล "ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงดนตรีสากล" (ไวโอลิน) จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ รางวัลเกียรติยศสูงสุดที่เป็นความภาคภูมิใจของนาย ชาเดร์ แวเต็ง คือ การได้รับคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ประจำปี 2536 สาขาศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้าน เป็นการสร้างชื่อเสียงแก่จังหวัดปัตตานีที่เป็นถิ่นกำเนิดของ ชาเดร์ แวเต็ง ด้วย³¹

ภาพที่ 75 ชาตรี แวแดง

ที่มา: <https://www.gotknow.org/posts/282228>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.6 วัฒนธรรมปัตตานีสาขาศิลปะ

2.3.6.1 ภาษามลายูปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นปัตตานี หมายถึงภาษามลายูที่ประชาชนใช้พูดกันในสามภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และในอำเภอจะนะ อำเภอเทพา และอำเภอสะบ้าย้อยจังหวัดสงขลา ภาษามลายูถิ่นปัตตานีเป็นภาษาของท้องถิ่นที่ประชาชนใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน

แวมายิ ปารามล วรวิทย์ บารู และ จรูญ ต้นสูงเนิน (2540) ได้ศึกษาภาษามลายูถิ่นในภาคใต้ของประเทศไทยพบว่า มีภาษามลายูถิ่นที่ใช้กันอยู่หลายถิ่น เช่น ภาษามลายูถิ่นสตูล ภาษามลายูถิ่นนครศรีธรรมราช และภาษามลายูถิ่นปัตตานี ภาษามลายูถิ่นที่มีผู้พูดมากที่สุดและแพร่หลายที่สุดคือภาษามลายูถิ่นปัตตานี นอกจากนี้ในทางภาษาศาสตร์อาจจะถือได้ว่าภาษามลายูถิ่นที่ใช้พูดกันในชุมชนชาวมุสลิมเมืองกรุงเทพมหานครอัน ได้แก่ บ้านคลองหนึ่งแก้วนิมิตร บ้านสวนพริกไทย และบ้านบางโพ จังหวัดปทุมธานี และบ้านท่าอิฐ จังหวัดนนทบุรี เป็นภาษาถิ่นย่อยของภาษามลายูถิ่นปัตตานี

มีการเรียกภาษามลายูถิ่นปัตตานีอย่างผิดๆ ว่า ภาษายาวี ภาษาอิสลาม อันที่จริง “ยาวี” ไม่ใช่ชื่อภาษาแต่หมายถึงอักษรอาหรับที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการเขียนคำภาษามลายูส่วน “อิสลาม” เป็นชื่อศาสนาไม่ใช่ภาษา

ตระกูลภาษามลายูภาษามลายูถิ่นปัตตานีจัดเป็นภาษาถิ่นของภาษามลายู ส่วนภาษามลายูเป็นภาษาหนึ่งที่จัดอยู่ในแขนงภาษาหมู่เกาะมลายูตะวันออก

(Eastern Nusantara) ซึ่งอยู่ในสาขาภาษาหมู่เกาะมลายู สาขาหมู่เกาะมลายูเป็นสาขาหนึ่งในตระกูลภาษาออสโตรเนเซียนหรือ มาลาโยโปลิเนเซียน

ภาษามลายูถิ่นในแหลมมลายูแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มซึ่งแผ่ขยายจากปัตตานี และกลุ่มซึ่งแผ่ขยายจากรัฐยะโฮร์ ภาษามลายูถิ่นปัตตานีมีความคล้ายคลึงกับภาษามลายูถิ่นลันตันมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านเสียง คำและโครงสร้างประโยค ชาวลันตันกับชาวมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี, ยะลา, นราธิวาส) สามารถสื่อสารเข้าใจกันได้เกือบทั้งหมด แต่ในระยะหลังๆ ภาษามลายูถิ่นปัตตานียืมคำในภาษาไทยไปใช้มากขึ้นจึงทำให้ความแตกต่างในเรื่องของคำมีมากขึ้น สำเนียงต่างๆ ของภาษามลายูถิ่นปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นที่ใช้พูดกันในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ใช่ว่าจะเหมือนกันทุกประการโดยไม่มีข้อผิดพลาด แต่ข้อแตกต่างดังกล่าวมันบ่งบอกว่าน้อยมากโดยทั่วไปจึงถือว่าภาษามลายูถิ่นที่ใช้พูดกันในจังหวัดยะลา และนราธิวาส เป็นภาษามลายูถิ่นปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นปัตตานีแบ่งได้เป็น 2 สำเนียงหลัก ได้แก่ สำเนียงอูลู (หรือดาละ) และสำเนียงอีเล คำว่า “อูลู” หมายถึงต้นน้ำ นอกจากนี้ยังถูกนำไปใช้ในการบอกทิศซึ่งหมายถึงทิศใต้ คำ “อีเล” หมายถึงปลายน้ำและยังถูกนำไปใช้ในการบอกทิศซึ่งหมายถึงทิศเหนือ ส่วนคำ “ดาละ” หมายถึงภาคพื้นดิน ดังนั้นโดยความหมาย คำสำเนียงอูลูหรือสำเนียงดาละ หมายถึงสำเนียงภาษามลายูถิ่นปัตตานีที่ใช้พูดกันบริเวณต้นน้ำซึ่งหมายถึงเขตเชิงเขา หรือในส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปทางต้นน้ำ ส่วนสำเนียงอีเลหมายถึงสำเนียง ภาษามลายูถิ่นปัตตานีที่ใช้พูดกันในพื้นที่บริเวณปลายน้ำและริมทะเล

มีข้อสังเกตในการพิจารณาว่าภาษามลายูถิ่นปัตตานีนั้นเป็นสำเนียงอูลู หรืออีเล ดังนี้

1) ความเป็นชนิดหรือการพ่นลมของเสียงพยัญชนะ

เสียงพยัญชนะที่เป็นชนิดมีใช้ในสำเนียงอูลูมากกว่าสำเนียงอีเล สำเนียงอีเลมีการใช้พยัญชนะชนิดในคำยืมไม่มากนัก เช่น เซาะ - ไฟฟ้าลัดวงจร (ยืมจากภาษาอังกฤษ) พะ - พรรค (ยืมจากภาษาไทย) เป็นต้น ส่วนสำเนียงอูลูเสียงพยัญชนะชนิดยังเกิด ในคำมลายูแท้ๆ ได้ด้วย โดยเกิดจากการย่อคำ (มักเป็นคำสองพยางค์) ซึ่งพยัญชนะต้น ของพยางค์ที่สองเป็นเสียง /h/ โดยการทำให้เสียงพยัญชนะต้นให้เป็นชนิด และตัดเสียงสระของพยางค์แรกออกไป เช่น

ภาษามลายูมาตรฐาน	อีเล	อูลู	ความหมาย
Pohon (โปฮอน)	(ปอฮง)	(พง)	ต้นไม้
Pahat (ปาฮัต)	(ปาฮะ)	(พะ)	สิ่ว

2) เสียงพยัญชนะต้น [h] ฮ หรือ [ʔ] อ

เมื่อเปรียบเทียบกับภาษามลายูมาตรฐาน สำเนียงอีเลมีแนวโน้มที่จะแทนเสียง พยัญชนะต้น ฮ ด้วย E ในขณะที่สำเนียงอูลูยังคงใช้เสียง ฮ เช่น

ภาษามลายูมาตรฐาน	อีเล	อูลู	ความหมาย
Hidung (ฮีดง)	ฮีดง	ฮีดง	จมูก
Hijau (ฮีจาว)	ฮีณา	ฮีณา	เขียว
Ayam (อายัม)	อาแย	ฮาแย	ไก่

3) เสียงสระประสม

เสียงสระประสม ao และ ae ในสำเนียงอีเลจะเป็น o และ e ในสำเนียงอูลู เช่น

ภาษามลายูมาตรฐาน	อีเล	อูลู
Pauh (ปา - ฮูฮ)	Paoh (ปา - โอะฮ)	Poh (โปะฮ)
Kain (กา - อิน)	Kaen (กะ เอ็ง)	Ken (เก็ง)

4) เสียงสระประสม - ai ท้ายพยางค์เปิดในภาษามลายูมาตรฐาน

จะกลายเป็น - a ในสำเนียงอีเล และเป็นออร์ ในสำเนียงอูลู เช่น

ภาษามลายูมาตรฐาน	อีเล	อูลู
samai (เซอไม)	Sima (ซื่อมา)	Sim E (ซื่อแม)
Sunai (ซุนง)	Suna (ซุงงา)	Sun E (ซุงแง)

ลักษณะโดยทั่วไปของภาษามลายูถิ่นปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นปัตตานีมีลักษณะโดยทั่วไป ดังนี้

1) คำพื้นฐานส่วนใหญ่เป็นคำ 2 พยางค์ เช่นเดียวกับคำพื้นฐานของภาษาอื่นๆ ในตระกูลภาษาออสโตรเนเซียน ตัวอย่างเช่น นาซี - ข้าว มาแก - กิน ตูวิ - เงิน เป็นต้น

2) ภาษามลายูถิ่นปัตตานีเป็นภาษาที่ไม่มีเสียงวรรณยุกต์ และการเน้นเสียง หนัก - เบา (stress) ก็ไม่ใช่ลักษณะสำคัญของภาษานี้ ดังนั้นการ

ออกเสียงเน้นหนักที่พยางค์ใดของคำก็ตาม ไม่ทำให้ความหมายของคำนั้นๆ เปลี่ยนแปลง เช่น มาแซ - เป็ริ้ว, ถ้าจะออกเสียงเป็นมาแซ หรือ มา แซ ก็ยังคงความหมายเดิม

3) ภาษามลายูถิ่นปัตตานีมีพยัญชนะเสียงยาวหรือการยึดเสียงพยัญชนะต้นของคำ ซึ่งเป็นลักษณะที่ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนแปลงได้ นับเป็นลักษณะพิเศษของภาษาถิ่นนี้ ลักษณะเช่นนี้เกิดจากการลดรูปคำให้เหลือจำนวนพยางค์น้อยลง ส่วนใหญ่จะเป็นการลดหน่วยเติมหน้าคำ (อุปสรรค) ตัวอย่างเช่น

ตือลอ - ไข่ ตือลอ - วางไข่

บุงอ - ดอกไม้ บุงอ - ออกดอก

กาแล - ปากกา กกาแล - ท่าเรือ

4) การเปลี่ยนระดับเสียงในระดับประโยค ทำให้ความหมายของประโยคเปลี่ยนแปลงได้ ระดับเสียงท้ายประโยคในภาษามลายูถิ่นปัตตานีมีผลต่อหน้าที่ประโยคนั้นๆ เช่น

ซี ตตานิง - ไปปัตตานี (บอกเล่า)

ซี ตตานิง - ไปปัตตานีหรือ? (ประโยคคำถาม)

ซี ตตานิง ไปปัตตานีหรือ? (ถามย้ำเพื่อความแน่ใจ แฝงความประหลาดใจ)

ซี ตตานิง - ไปปัตตานีกันไหม? (ชักชวน)

5) ความสั้น - ยาว ของเสียงสระในภาษามลายูถิ่นปัตตานีไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลง โดยปกติเสียงสระในพยางค์เปิดจะยาวกว่าเสียงสระในพยางค์ปิดเพียงเล็กน้อย ยกเว้นเสียงสระ - อ ซึ่งจะออกเสียงสั้นกว่าเสียงสระอื่นในพยางค์เปิด

6) ในทางสัทศาสตร์ถือว่าภาษามลายูถิ่นปัตตานีมีเสียงพยัญชนะที่เกิดตำแหน่งท้ายคำเพียง ๓ เสียงเท่านั้น ได้แก่ เสียงปรากฏในคำที่ลงท้ายด้วยเสียงสระเสียงสั้นในภาษาไทย เช่น

มีนุง ตีม

ฮาบิฮ หมด

อาเนาะ ลูก

7) ภาษามลายูถิ่นปัตตานียืมคำจากภาษาอื่นมาใช้มากมาย สี่ภาษาหลักที่เป็นแหล่งคำยืมของภาษามลายูถิ่น ได้แก่ สันสกฤต อาหรับ อังกฤษ และไทย ดังตัวอย่างคำยืมต่อไปนี้

คำยืมภาษาสันสกฤต เช่น

นามอ	พญานาค
รามอ	รายน ราชา
แควอ	เทวดา

คำยืมภาษาอาหรับ เช่น

กาแล	ท่าเรือ
ฤา-เอะ	หายสาบสูญ
ซื่อคือเกาะฮ	ให้ทาน

คำยืมภาษาอังกฤษ เช่น

โเบะ	สมุด
ซซีกา	รถจักรยาน
ซื่อตเกง	ถุงเท้า
แลเซ็ง	ใบอนุญาตขับขี่

คำยืมภาษาไทย เช่น

มะงา	มักง่าย
โทราทะ	โทรทัศน์
เราะะ	รอบ

กือมือแแน กำนัน

บทบาทของภาษามลายูถิ่นปัตตานี

ภาษามลายูถิ่นปัตตานี นับเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาวไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภาษามลายูถิ่นปัตตานียังคงทำหน้าที่เป็นหลักเช่นเดียวกับภาษาอื่นๆ คือเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก อารมณ์ และความต้องการ เป็นต้น

ภาษามลายูถิ่นปัตตานีเป็นภาษาที่ใช้พูดคุยสนทนาในชีวิตประจำวันและใช้กันอย่างแพร่หลายในระหว่างชาวไทยมุสลิมด้วยกัน แม้แต่ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือพนักงานบริษัท ต่างก็จะใช้ภาษามลายูถิ่นปัตตานีในการพูดคุยกับชาวไทยมุสลิมด้วยกัน ปัจจุบันทางราชการสนับสนุนให้ข้าราชการสามารถพูดภาษา

มลายูได้เพื่อใช้ในการสื่อสาร ขณะเดียวกันก็มีการสอนภาษาไทยให้แก่ผู้ที่ใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน³²

2.3.6.2 ร่องเง็ง

ร่องเง็ง มีวิวัฒนาการมาจากการเต้นรำพื้นเมืองของชาวสเปนหรือโปรตุเกสซึ่งนำมาแสดงในแหลมมลายูเมื่อคราวที่ได้มาติดต่อทำการค้า จากนั้นชาวมลายูพื้นเมืองได้ ดัดแปลงเป็นการแสดงที่เรียกว่า “ร่องเง็ง” สำหรับในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการเต้นร่องเง็งมาเป็นเวลาช้านานตั้งแต่สมัยก่อนการยกเลิการปกครอง 7 หัวเมือง โดยที่นิยมเต้นกันเฉพาะในวังของเจ้าเมือง ฝ่ายชายที่ได้รับเชิญเข้าร่วมงานรื่นเริงในวังจับคู่เต้นกับฝ่ายหญิงซึ่งมีหน้าที่เต้นร่องเง็งที่เป็นปริวารในวัง หลังจากนั้นร่องเง็งได้แพร่หลายไปสู่ชาวบ้านโดยที่ใช้เป็นรายการสลับฉากของมะโย่งซึ่งมุ่งแต่ความสนุกสนานและหาเงินรายได้เป็นสำคัญไม่รักษาแบบฉบับที่สวยงาม ซ้ำยังเอาจังหวะเต้นรำอื่นๆ เช่น รุมบ้า แซมบ้า ฯลฯ เข้าไปปะปนด้วย ทำให้คนที่เคยเต้นร่องเง็งมาแต่เดิมมองเห็นว่า ร่องเง็งได้เปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดีจึงพากันเสื่อมความนิยมไปชั่วระยะหนึ่ง

ใน พ.ศ. 2494 ได้มีการรื้อฟื้นร่องเง็งขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยท่านขุนจารุวิเศษศึกษากร ศึกษาธิการอำเภอเมืองปัตตานีท่านได้นำเพลงร่องเง็งดั้งเดิม 2 เพลง คือ ลากูตูว และเมาะฮันงชวามาปรับปรุงทำเต้นขึ้นจากร่องเง็งของเดิมเพื่อแสดงในงานปิดอบรมศึกษาภาคฤดูร้อนของคณะครูจังหวัดปัตตานี ปรากฏว่าร่องเง็งกลายเป็นที่แปลกใหม่และได้รับความสนใจจากคนทั่วไปเป็นอย่างยิ่งอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาสมาคมของชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานีซึ่งติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างปัตตานี กลันตัน มาเลเซียอยู่เสมอได้นำเอาเพลงจินตนาชายัง บูโต๊ะ ปิซัง เลนัง ฯลฯ เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ทำให้เพลงร่องเง็งมีเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมีผู้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม และประดิษฐ์ดัดแปลงทำเต้นขึ้นใหม่ เช่น จากท่าเดินของหนังตะลุงและท่ารำของไทย ทำให้เพลงร่องเง็งมีเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมได้ถึง 13 เพลง

องค์ประกอบของการแสดงร้องเง็ง ผู้เต้นร้องเง็ง ประกอบด้วยผู้เต้นชาย - หญิง เป็นคู่กัน จำนวนคู่ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่ แต่ที่นิยมเต้นกันไม่ต่ำกว่า 5 คู่ ชาย - หญิงฝ่ายละ 5 คน เข้าแถวแยกกัน เป็นแถวตอน ชายหนึ่งแถวหญิงหนึ่งแถว ยืนห่างกันพอสมควรเพื่อความงามของการแสดงหมู่ ผู้แสดงควรมีความสูงไล่เลี่ยกัน ฝ่ายชายควรมีความสูงกว่าฝ่ายหญิงเล็กน้อยและทั้งสองฝ่ายควรมีรูปร่างหน้าตาสง่างาม สมส่วน ไม่อ้วนหรือผอมจนเกินไป บุคลิกดี จังหวะเพลงและลีลาในการเต้นงดงาม

ท่าเต้น เมื่อดนตรีขึ้นเพลงทุกเพลง ชาย - หญิงจะโค้งและเมื่อจบเพลงก็จะโค้งอีกครั้งหนึ่ง ลีลาเต้นจะเคลื่อนไหวทั้งข้อมือ เท้า และลำตัว อย่างนิ่มนวล เพลงร้องเง็งทั้งหมดแต่ละเพลงประจำไม่ปะปนกัน ผู้แสดงจะต้องจำให้ได้และฟังเพลงให้ออกว่าเพลงไหนใช้ท่าเต้นอย่างไร นอกจากนี้จุดเด่นของการเต้น ได้แก่ การเต้นเปลี่ยนจังหวะ ช้า - เร็ว ของเพลง ประกอบการเต้นลีลาการเต้นก็จะเปลี่ยนไปด้วย บางเพลงมีลีลาขยับเข้า อารมณ์และท่าเต้นของชายหญิงจะหลบหลีกล้อหลอกเล่นสนุกสนานตลอดเพลง บางเพลงก็เต้นอยู่กับที่หรือมีการหมุนตัวสลับกันบ้าง บางเพลงฝ่ายชายนั่งลงตบมือทำจังหวะให้ฝ่ายหญิงใช้ลีลानาดแซน ความงามอีกประการหนึ่งของการเต้นร้องเง็งก็คือ ความพร้อมเพรียงในการเต้น และการก้าวหน้าถอยหลังของท่าเต้นแต่ละท่าตามจังหวะ

การแต่งกาย ตามแบบเดิมฝ่ายชายที่ได้รับเชิญไปในงานจะแต่งกายตามแบบพื้นเมือง คือนุ่งกางเกง (ชลวา) ยาวกรอมเท้า สวมเสื้อคอกลม แขนยาวผ่าครึ่งอก (ตือโละบลาอ) สีเดียวกับกางเกงแล้วนุ่งผ้าทับข้างนอก (ชลีแน) ยาวเหนือเข่าเล็กน้อย สวมหมวกสีดำ (ซอเกาะ) ผ้าที่นุ่งทับข้างนอกจะแสดงฐานะของเจ้าของ คนมีเงินจะนุ่งไหมยกดินเงินดินทองจากรัฐ กลิ่นตัน หรือผ้าไหมไทยอย่างดีลายโตๆ รองลงมาเป็นผ้าฝ้ายคุณภาพดี ราคาแพงหน่อยจนถึงผ้าโสร่ง ปาเตะธรรมดา ส่วนหญิงที่มีหน้าที่เป็นคู่เต้น มักจะแต่งเป็นชุดทั้งโสร่งและเสื้อเป็นดอกสีเดียวกัน มักเป็นสีสดๆ แบบเสื้อเป็นเสื้อบานงแขนยาวผ่าอกตลอดหรือเสื้อคอขวาแขนสามส่วนนุ่งผ้ากรอมเท้า มีผ้าคลุมไหล่ปกดินหรือลูกไม้ตามฐานะ

ปัจจุบันการแต่งกายในการเต้นร้องเง็งนิยมใช้ผ้าสอดดินทองแพรวพราวตัดเป็นเสื้อกางเกงและหมวกของฝ่ายชาย ทั้งตัดเป็นเสื้อผ้านุ่งของ

ฝ่ายหญิงเหมือนกันเป็นคณะหรือคู่ละสี่ตามความเห็นงามของผู้จัดแสดง ส่วนวงรอกเท้าสวมรองเท้าตามสมัยนิยมทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง ได้แก่ ไวโอลิน รำมะนา และ ซ้อง ไวโอลินเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย มีเสียงแหลมใส อ่อนหวาน สามารถถ่ายทอดอารมณ์ได้เป็นอย่างดีทั้งอารมณ์สนุกสนานและเศร้าสร้อย ไวโอลินจะเป็นตัวหลักของการบรรเลง ทำนองเพลง ปัจจุบันบางคณะเพิ่มแมนดูรินหรือกีตาร์เข้าไปผสมเพื่อให้จังหวะไพเราะชวนฟังยิ่งขึ้น

รำมะนาหรือบานารูปปร่างเป็นกลองแบนๆ ซึ่งด้วยหนังเพียงหน้าเดียวเป็นเครื่องประกอบจังหวะในเพลงร้องเงิ่ง ปัจจุบันบางคณะเพิ่มกลองแขกเข้าไปประกอบเพื่อให้จังหวะกระชับและชัดเจนขึ้น ซ้องเป็นเครื่องดนตรีดั้งเดิมของชาวตะวันออก ทำด้วยสัมฤทธิ์มีหลายชนิดหลายขนาด ซ้องที่ใช้เป็นซ้องเดี่ยวเจาะรูร้อยเชือกตรงขอบสำหรับแขวนหรือถือ ปลายไม้ตีหุ้มด้วยหนังอ่อนๆ เสียงของซ้องดังกังวานกระหึ่ม ผู้เต้นจะยึดเสียงซ้องเป็นหลักในการก้าวเท้าแตะเท้าหรือเล่นเท้าตามลีลาท่าเต้นของเพลง

เพลงและเนื้อร้องเพลงร้องเงิ่ง เพลงที่ใช้มีอยู่ 13 เพลง คือ ลากูตูวอ จินตาชายัง เมาะอินังลามา อาเนาดีดี จินดังชายัง บุหงารำไปหรือรุมบ้าร่องเงิ่ง มาสแมระห์ จินโยตีวัฏตุมาสิมฮารี เลนัง ปูโจ๊ะปีซัง เมาะอินังบารู เมาะอินังแลเงาะ และเมาะอินังชวา แต่ปัจจุบันนี้ที่ปรากฏว่ายังมีการเต้นอยู่เพียง 8 เพลง คือ ลากูตูวอ เลนัง ปูโจ๊ะปีซัง เมาะอินังชวา จินตาชายัง เมาะอินังลามา อาเนาดีดี บุหงารำไปหรือรุมบ้าร่องเงิ่ง ในการจัดการแสดง ผู้จัดนิยมจัดแสดงเพียงครั้งละ 3-5 เพลง โดยเลือกจาก 8 เพลงดังกล่าว

สถานที่และโอกาสที่แสดง แต่เดิมร้องเงิ่งในประเทศไทยนั้นมิเล่นกันเฉพาะในบรรดาผู้สูงศักดิ์ เช่น ในวังของพระยาพิพิธเสนามาตย์ในโอกาสรื่นเริงสนุกสนานโดยเจ้าภาพจัดเตรียมผู้เต้นฝ่ายหญิงไว้เป็นคู่เต้นของแขกรับเชิญมาในงาน เช่น งานเลี้ยง หรืองานพิธีการต่างๆ ดังนั้นผู้เต้นจึงมีเป็นจำนวนมาก สถานที่เต้นจึงต้องเป็นห้องโถงที่มีขนาดกว้างพอสมควรคู่เต้นได้จำนวนมาก³³

ภาพที่ 76 ร่องเง็ง

ที่มา: <https://sites.google.com/site/looknampattalung/phumipayya-ni-dan-silpkar-saedng/rxngngeng> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.6.3 มะโย่ง

มะโย่งเป็นการแสดงเพื่อเฉลิมฉลองหรือเพื่อความรื่นเริง กำหนดของมะโย่งมีผู้สันนิษฐานแตกต่างกันไปหลายกระแส ดังนี้

1) มะโย่งเป็นการแสดงที่เกิดจากในวังของเมืองปัตตานี เป็นครั้งแรก เมื่อประมาณ 400 ปีมาแล้ว จากนั้นแพร่หลายไปทางกลันตัน

2) พิจารณาจากรูปศัพท์ ซึ่งกล่าวว่าคำว่า “มะโย่ง” มาจากคำ “มักษิยัง” (MAKHIANG) แปลว่าเจ้าแม่โพสพ เนื่องจากพิธีทำขวัญข้าวในนาของชาวมุสลิมในสมัยโบราณนั้น จะมีหมอผู้ทำพิธีทรงวิญญูณเจ้าแม่โพสพเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูที่เจ้าแม่โพสพมีเมตตาประทานน้ำนมมาให้เป็นเมล็ดข้าวเพื่อเป็นโภชนาหารของมนุษย์ ตลอดทั้งเพื่อขอความสมบูรณ์พูนสุข ความสวัสดิมงคลให้บังเกิดแก่ชาวบ้านทั้งหลาย ในพิธีจะมีการร้องรำบวงสรวงด้วย ซึ่งในภายหลังได้วิวัฒนาการมาเป็นละครที่เรียกกันว่า “มะโย่ง”

3) มะโย่งเป็นการแสดงที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวตั้งตั้งแต่ครั้งโบราณ แล้วเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ชาวไทยมุสลิมในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้อธิบายเพิ่มเติมโดยกล่าวถึงที่มาของคำ “มะโย่ง” ว่าคำว่า มะ หรือเมาะ แปลว่า แม่ ส่วนโย่ง

หรือโย่ง เป็นพระนามของเจ้าหญิงพระองค์หนึ่งแห่งชวา จึงชวนให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่าเหตุที่เรียกละครประเภทนี้ว่า มะโย่ง หรือเมาะโย่ง อาจเนื่องมาจากเป็นละครที่เจ้าหญิงแห่งชวาทรงคิดขึ้นเป็นครั้งแรก และ / หรือเพราะเหตุที่ใช้หญิงแสดงเป็นตัวพระ จึงเรียกกันโดยใช้คำว่า มะ หรือ เมาะนำหน้า

เครื่องดนตรีนิยมใช้กันอยู่ 3 ชนิด คือ รือบะ จำนวน 1 - 2 คน กลองแขก 2 หน้า จำนวน 2 ใบ และฆ้องใหญ่เสียงทุ้มแหลมอย่างละใบ มะโย่งบางคนยังมีเครื่องดนตรีอีก 2 ชิ้น คือ กอเลาะ กรับ จำนวน 1 คู่ และจ้อระ จำนวน 3 - 4 อัน (จ้อระทำด้วยไม้ไผ่ยาวประมาณ 16 - 18 นิ้ว ใช้ตี)

ผู้แสดงมะโย่งคณะหนึ่งๆ มีคนประมาณ 20 - 30 คน เป็นลูกคู่เล่นดนตรี 5 - 7 คน นอกนั้นเป็นผู้แสดงและเป็นผู้ช่วยผู้แสดงบ้าง ผู้แสดงหรือตัวละครสำคัญมี 4 ตัว คือ

1) ปะโย่ง หรือเปาะโย่ง แสดงเป็นพระเอก มีฐานะเป็นกษัตริย์หรือเจ้าชาย ตัวปะโย่งจะใช้หญิงร่างแบบบางหน้าตาสะสวยมีเสน่ห์ หักยิ้มเก่ง น้ำเสียงดี เป็นผู้แสดง

2) มะโย่งหรือเมาะโย่ง แสดงเป็นนางเอก มีฐานะเป็นเจ้าหญิงหรือสาวชาวบ้านธรรมดาตามแต่เนื้อเรื่อง ใช้หญิงร่างแบบบางหน้าตาดีเป็นผู้แสดง

3) ป้อรันมุดอ แสดงเป็นตัวตลกตัวที่ 1 มีฐานะเป็นเสนาคนสนิทหรือคนใช้ใกล้ชิดของปะโย่ง ใช้ผู้ชายหน้าตาทำทางน่าขบขันชวนหัวเป็นผู้แสดง ป้อรันมุดอจะพูดจาตลกคะนองสองแง่สองมุม ฉลาดทันคน กล้าหาญ แต่บางครั้งโง่ทึบและฉลาดกลัวตาขาว

4) ป้อรันคูวอ แสดงเป็นตัวตลกตัวที่ 2 มีฐานะเป็นเสนาคนสนิทตัวรองของ เปาะโย่ง เป็นเพื่อนสนิทของป้อรันมุดอจะเป็นตัวที่คอยสนับสนุนให้ป้อรันมุดอสามารถตลกจี๋เส้นได้มากขึ้น

โรงหรือเวทีแสดง ปัจจุบันโรงมะโย่งปลูกเป็นเพิงหมาแหงน ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร กว้าง 5 - 6 เมตร ยาว 8 - 10 เมตร จากท้ายโรง

ประมาณ 1 - 2 เมตร จะกั้นฝา 3 ด้าน คือ ด้านท้ายกับด้านข้างทั้งสอง ด้านหน้าใช้ฉากปิดกั้นให้มีช่องออกหน้าโรงได้ เนื้อที่ด้านท้ายโรงใช้เป็นที่พักแต่งกาย เก็บของและพักผ่อนนอนหลับ ด้านหน้าโรงเปิดโล่ง ทั้ง 3 ด้าน จากพื้นถึงหลังคาด้านหน้าสูงประมาณ 3.5 เมตร ชายหลังด้านหน้าี้จะมีระบายป้ายชื่อคณะอย่างโรงลิเกหรือโนรา ส่วนใต้ถุนโรงใช้เป็นที่พักหลับนอนไปด้วย

โอกาสที่แสดง มะโย่งจะแสดงในงานเฉลิมฉลองงานเทศกาลหรืองานรื่นเริงอื่นๆ ตามที่เจ้างานรับไปแสดง ปกติแสดงในเวลากลางคืนโดยเริ่มแสดงราว 19.00 นาฬิกา เลิกเวลาประมาณ 01.00 นาฬิกา

สมัยเมื่อประมาณ 30 ปีก่อนนี้ ผู้ชมมะโย่งไม่ต้องเสียค่าผ่านประตู มะโย่งมีวิธีหาเงินเข้าคณะด้วยการให้หนุ่มๆ ที่มาชมเข้าร่วมเต้นร้องเงี้ยวกับสาวๆ ชาวคณะมะโย่ง ผสมไปกับการแสดง

เมื่อได้เวลาแสดงลูกคู่ผู้เล่นดนตรีออกมานั่งหน้าโรงแต่ไม่มีการโหมโรง จากนั้นปะโย่งจะมานั่งพับเพียบหันหน้าเข้าหาลูกคู่คนที่เล่นรือบะแล้วปะโย่งจะเริ่มขับบทเป็นการไหว้ครู - ประกาศข่าว เมื่อปะโย่งขับบทจบวรรคหนึ่งลูกคู่จะร้องรับพร้อมกันซ้ำๆ ในระหว่างที่ลูกคู่ร้องรับอยู่ปะโย่งจะยกแขนตั้งวงรำไปพลงพอบทขับร้องตอนหนึ่งก็จะเปลี่ยนทำนองเป็นการเริ่มตอนใหม่ ลูกคู่ก็ร้องรับพร้อมกัน และตีเครื่องดนตรีเป็นจังหวะเร็วขึ้น หลังจากที่ปะโย่งนั่งขับบทเปลี่ยนทำนองสักครู่แล้วปะโย่งก็จะค่อยๆ ซันเข้าลุกขึ้นไปพลงขับบทไปพลงลูกคู่ก็ร้องรับไปเรื่อยๆ เมื่อปะโย่งเดินวนรำร้องไปสักครู่หนึ่งก็จะเริ่มแสดงเรื่องตั้งเมืองตามแบบของการแสดงละครประเภทนี้

การเริ่มแสดงเรื่องไม่มีแบบแผนที่แน่นอนซึ่งขึ้นอยู่กับเรื่องที่แสดง แต่ที่จะเป็นแบบแผนเหมือนกันทุกคณะทุกเรื่องที่แสดงก็คือ ในฉากแรกต้องมีปะโย่งแสดงด้วย เช่น อาจเริ่มด้วยปะโย่งขับบทไปตามท้องเรื่องแล้วมะโย่งก็ออกมาขับบทเดินตามหลังปะโย่งเสร็จแล้วก็เจรจากัน หรือพอปะโย่งขับบทตามท้องเรื่องเป็นการบรรยายฉากแรกสักครู่ก็มีหญิงสาวออกมาเต้นร้องเงี้ยวให้ปะโย่งชม หนุ่มๆ ผู้ชมก็จับคู่เต้นกับหญิงสาวที่แสดง การแสดงในขั้นตอนต่อมา ปะโย่งร้องรำแล้วจับมัดหวายไม้เรียวขึ้นพร้อมกับเจรจา ร้องเรียกป้อรันมุดอให้ออกมา ฝ่ายป้อรันมุดอเมื่อได้ยินก็ไม่ออกมาทันที จะไอ้เอ้เจรจาก็ได้ตอบกับปะโย่งอยู่หลังเวทีอย่างตลกขบขัน

เมื่อปะโย่งได้พบกับชื้อรันมุดอกก็จะเจรจากัน ในระหว่างที่เจรจากันนั้นปะโย่งจะใช้มัดหวายหรือไม้เรียวที่ถ้อยอยู่เยียนติป้อรันมุดอกไปพลาง ซึ่งป้อรันมุดอกจะแสดงท่าทางตลก เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ป้อรันมุดอกมีความซื่อสัตย์เคารพนับถือปะโย่งนายของตนมาก

หลังจากที่ปะโย่งกับชื้อรันมุดอกสร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชมพักใหญ่แล้วก็เรียกป้อรันมุดอกออกมา เมื่อป้อรันมุดอกออกมาความสนุกสนานก็ยิ่งทวีขึ้นเพราะป้อรันมุดอกเป็นตัวที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน เปิดจังหวะให้ชื้อรันมุดอกตลกจี๋เส้นได้ถึงใจ ต่อจากนั้นจึงแสดงเป็นนิยายตามท้องเรื่องต่อไปจนเลิกเวลาประมาณ 01.00 นาฬิกา ก่อนที่จะเลิกแสดงในแต่ละคืนประมาณ 1 ชั่วโมง จะเป็นช่วงเวลาที่หนุ่มๆ รอคอยด้วยความตื่นเต้น เพราะจะมีหญิงสาวชาวคณะมะโย่งออกมาเต้นร้องเงิ้งให้หนุ่มๆ จับคู่ เต้นเป็นการหาเงินเข้าคณะอีกครั้งหนึ่ง แต่การเต้นร้องเงิ้งเก็บเงินทำนองนี้ไม่มีแล้วในปัจจุบัน³⁴

ภาพที่ 77 มะโย่ง

ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=mDvWR8QZ1Ms>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.6.4 ลิเกฮูลู

ลิเกฮูลู เป็นการละเล่นพื้นบ้านแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับความนิยมมากประเภทหนึ่ง คำว่า “ลิเก” หรือ “ดิเกอร์” เป็นศัพท์เปอร์เซียมีความหมาย 2 ประการ คือ

1) หมายถึงเพลงสวดสรรเสริญพระเจ้า ประดิการขับร้องเนื่องใน เทศกาลวันกำเนิดพระนาบี ชาวมุสลิมเรียกงานเมาลิดเลยเรียกการสวด ดังกล่าวนี้ว่า “ดิเกร์เมาลิด”

2) หมายถึงกลอนเพลงโต้ตอบ นิยมเล่นกันเป็นกลุ่มหรือเป็นคณะ เรียกว่า “ลิเกฮูลู” บางท่านเล่าว่าลิเกฮูลูได้รับแบบอย่างมาจากคนพื้นเมือง เผ่าซาไก ซึ่งมีการเล่นอย่างหนึ่งเรียกตามภาษามลายูว่า “มะนอซอออกแซ สาแก” แปลเป็นภาษาไทยว่ามโนห์รา คนซาไกกล่าวคือเขาเอาไม้ไผ่มาตัด ท่อนสั้นทะลวงปล้องออกให้กลวงหัวกลวงท้ายแล้วเอาเปลือกไม้หรือกาบไม้ เช่น กาบหมากมาหุ้มหรือเสียบติดไว้ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งเปิดไว้แล้วใช้ไม้ หรือมืออุดข้างที่หุ้มทำให้เกิดเสียงดัง แล้วร้องรำทำเพลงขับแก้กันตาม ประสาชวป่า ว่ากันว่ากระบอกไม้ไผ่ที่หุ้มกาบไม้ข้างหนึ่งนั้นได้กลายเป็น รำมะนาและบานอ ที่ใช้กันมาจนทุกวันนี้

ผู้รู้บางท่านกล่าวว่าลิเกฮูลูเอาแบบอย่างการเล่นลำตัดของไทยผสมเข้าไป ด้วย บางท่านเล่าว่าในสมัยปกครอง 7 หัวเมือง ถ้ามีงานพิธีต่างๆ เช่น เข้าสู่หนัด มา แกบู่โลละ เจ้าเมืองต่างๆ มาร่วมพิธีและชมการแสดง เช่น มะโย่ง โนรา และละปะ ละ ไปนั้นคือการร้องเพลงลำตัดภาษาอาหรับและเรียก “ซีเกร์มัรฮาแบ” การร้องเป็น ภาษาอาหรับ ถึงแม้จะไพเราะแต่คนไม่เข้าใจจึงนำเอาเนื้อเพลงภาษาพื้นเมืองร้องให้ เข้ากับจังหวะรำมะนา จึงกลายมาเป็นลิเกฮูลูสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

วิธีการเล่น

ก่อนการแสดงลิเกฮูลูนั้นจะมีการร้องปันทอนอินังก่อน ตัวอย่างบทปันทอน อินัง เช่น

บุงตะซื่อเบะ	บุงมือลาโตะ
ตือรือแบมือแกลอ	ตาญงตะตานี
มีเตาะตาเบะ	ซื่อลากอตาโตะ
ดาตุมือถือรือ	ดารีซัน
(นกดะตือเบะ นกมือลาโตะ	
บินร่อนเหนือแหลมตานี	
ขอคารวะพระผู้ทรงศรี	
ภูบตีและโอรสแห่งสถาน)	

กล่าวกันว่าเจ้าเมืองตานีสมียศติตมกเรียกว่าคณะในตนอนังที่มีชื่อเสียงเข้ามาแสดงในวังโดยเฉพาะเนื่องในพิธีเข้าสู่หน้ตลูกชาย ต่อมาคณะปันทอนอนังก็เปลอ ลิกเกฮูลู ชาวบ้านมักเรียกการแสดงประเภทนี้แตกต่างกัน เช่น ที่กลันตันเรียก “สกาย” หรือ “บาฆะ” (ลิกเตะวันตก) ปัตตานีเรียก “ลิกเกฮูลู” (ลิกเกเหนือ)

ผู้เล่นลิกเกฮูลูหลายท่านกล่าวถึงการฝึกว่า บางคนข้ามฝั่งไปเรียนที่กลันตัน เคยใช้เวลาประมาณ 1 เดือน สมัยโบราณไม่มีการฝึกหัดผู้หญิงเล่นลิกเกฮูลู แต่สมัยนี้ ดาราลิกเกฮูลูหลายคนเป็นหญิง เช่น คณะเจ๊ะลีมาะซึ่งมีลูกคู่เป็นหญิงล้วนและบางคนเป็นดาราโทรทัศน์อันเป็นยอดนิยมของมาเลเซีย

การตั้งวงหรือตั้งคณะลิกเกฮูลูคล้ายกับการตั้งวงลำตัดหรือเพลงฉ่อยของภาคกลาง คณะหนึ่งๆ มีลูกคู่ประมาณ 10 กว่าคน ผู้ร้องเพลงและขับร้องมีประจำคณะอย่างน้อยคณะละ 2-3 คน และอาจมีนักร้องภายนอกวงมาสมทบร่วมสนุกอีกก็ได้ กล่าวคือคนดูคนใดนึกสนุกอยากร่วมวงก็จะได้รับอนุญาตจากคณะลิกเกคล้ายๆ กับการเล่นเพลงบอกภาคใต้

การแต่งกาย ผู้แสดงลิกเกฮูลูสมัยก่อนแต่งชุดอย่างชาวบ้านทั่วๆ ไปคือ โปกหัว สวมเสื้อคอกลม นุ่งโสร่ง บางครั้งเห็นบขวานทำนองไว้ข่มขวัญคู่ต่อสู้ ต่อมามีการแต่งกายแบบ การเล่นสี่สละแต่ไม่เห็นบกริชหรือถือกริช อาจเห็นบขวานด้วย เหตุผลดังกล่าวปัจจุบันมักแต่งกายแบบไทยมุสลิมทั่วไปหรือตามแบบสมัยนิยม

เวทีแสดงลิกเกฮูลูยกสูงไม่เกิน 1 เมตร ดูโล่งๆ คล้ายเวทีมวยแต่ไม่กั้นเชือกหรือม่านหรือฉาก ลูกคู่ขึ้นไปนั่งล้อมวงร้องรับและตบมือโยกตัวเข้ากับจังหวะดนตรี ส่วนผู้ร้องหรือผู้ได้กลอนจะลุกขึ้นยืนข้างๆ

วงลูกคู่ ถ้ากรณีมีการประชันกันแต่ละคณะจะขึ้นนั่งบนเวทีด้วยกัน แต่ล้อมวงแยกกันพอสมควร การแสดงก็พลัดกันร้องที่ละรอบทั้งรุกทั้งรับเป็นที่ครึกครื้นสพอารมณ์ผู้ชม

ดนตรีลิกเกฮูลูประกอบด้วย รำมะนา (เรือบานา) อย่างน้อย 2 ใบ ฆ้อง 1 วง และลูกแซ็ก 1-2 คู่ บางคณะอาจมีขลุ่ยเป่าคลอขณะลูกคู่ร้องและดนตรีบรรเลง ดนตรีจะหยุดเมื่อมีการร้องหรือขับ ทำนองเดียวกับการร้องลำตัดหรือเพลงฉ่อย ท่วงทำนองดนตรีนั้นกล่าวกันว่าสมัยโบราณมีจังหวะช้าเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันมีอย่างน้อยๆ จังหวะ คือ สโลว์ แมมโบสโลว์ และจังหวะนาฏศิลป์อินเดีย มีข้อสังเกตว่าเนื้อร้องจังหวะใดก็ต้องใช้ร้องกับจังหวะนั้นๆ จะใช้ร้องต่างจังหวะกันไม่ได้

ขั้นตอนการแสดง ลิกเกฮูลูเริ่มแสดงด้วยดนตรีโหมโรงเรืออารมณ์ผู้ดู สมัยก่อนมีการไหว้ครู เมื่อประชันกันมักจะเป็นคณะที่ต่างหมู่บ้านหรือเจ้าภาพ

จัดการเชิญชวนร่วมแข่งขันบางครั้งต่างฝ่ายต่างมักใช้กำลังภายใน เช่น อาจมี “บอมบอ” หรือฝึคอยปัดรั้งความคู่ต่อสู้ แต่ปัจจุบันถือเป็นกีฬาสู้กันด้วยศิลปะหรือคารมคมคาย บางคราวอาจใช้เวลาโต้ตอบกัน ถึง 10 ชั่วโมงติดต่อกันโดยไม่หยุดพัก

เมื่อลูกคูโหมโรงเสร็จแล้วจะมีนักร้องออกมาร้องจังหวะต่างๆ บางทีเนื้อร้องกล่าวถึง ความประสงค์ในการเล่น เช่น เจ้าภาพต้องการให้มาแสดงในงานมาแกปูโละ³⁵

ภาพที่ 78 ลิเกฮูลู

ที่มา: <http://lkjadsada.blogspot.com/2015/08/blog-post.html>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.6.5 วายังกูเละ หรือ หนังตะลุงมลายู

วายังกูเละเป็นศิลปะการเล่นเงาที่นิยมกันมาเป็นเวลาช้านานในพื้นที่บริเวณสามจังหวัดภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส เป็นศิลปะการแสดงที่มีรูปแบบของ ตนเอง ชาวไทยพุทธในพื้นที่ดังกล่าวเรียกว่า “หนังตะลุงมลายู หรือ วายังกูลิต” ชาวไทยมุสลิมเรียกเป็นภาษามลายูถิ่นที่ว่า “วอแยกูเละ หรือวายังกูเละ” การสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของวายังกูเละ บางท่านเชื่อว่าได้รับแบบอย่างมาจากอินโดนีเซียโดยผ่านทางมลายู (มาเลเซีย) อีกทอดหนึ่ง กล่าวกันว่าหนังชวาเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ราวปี พ.ศ. 2329 เมื่อสมเด็จพระราชวังบวรรับสั่งให้อพยพครอบครัวชาวปัตตานีเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณคลองมหานาคและแถบบริเวณหน้าวัดชนะสงคราม ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่ซึ่ง

เป็นกวีในราชสำนักได้ถ่ายทอดภาพพจน์รูปหนังชวาออกมาเป็นอักษรครั้งแรก ดังปรากฏอยู่ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนทำศพนางวันทองว่า

“เหล่าเจ้าพวกแขกแทรกเข้ามา
พิศดูหน้าตามันป้อหล่อ
รูปร่างโสมมผมหยิกงอ
จมุกโด่งโค้งคอเหมือนเปรตยี่น”

จากบทกลอนข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าหนังชวาได้เข้ามาในประเทศไทยแล้ว และลักษณะของรูปหนังชวามีลักษณะแปลกออกไปคือ มีหน้าตาไม่เหมือนมนุษย์ โดยทั่วไป จะมีรูปร่างน่าเกลียด ผมหยิก จมุกโด่งโค้งงอ คอยาวไม่ได้สัดส่วน เนื่องจากความเชื่อทางศาสนาจะทำรูปหนังให้เหมือนมนุษย์ไม่ได้นั่นเอง เรื่องที่แสดงนั้นหนังชวานิยมเล่นเรื่องอิเหนา ส่วนของไทยนิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์ หรือที่เรียกในภาษามลายูถิ่นปัตตานีว่า ฮีกายตศรีรามและฮีกายตราวณอ (ท้าวราพณ์) เรื่องราวณอ หรือท้าวราพณ์นิยมเล่นเวลาแค้นใจใครด้วยนับถือตัวหนังราวณอเป็นหนังเจ้า เช่นเดียวกับภาษาของหนังตะลุงไทย ในปัจจุบันเรื่องที่แสดงไม่จำกัดเฉพาะเรื่องอิเหนาหรือรามเกียรติ์เท่านั้น

ว้ายังและคณะหนึ่งเรียกว่า 1 โรง ประกอบด้วย ด้ายด้าง (นายหนัง) และ วอแย (รูปหนัง) เรื่องที่แสดง เครื่องดนตรี ลูกคู่ ฉากและ องค์ประกอบอื่นๆ ด้าง (นายหนัง) เป็นทั้งคนพากย์และคนเชิดรูป การพากย์จะต้องพากย์ได้หลายๆ เสียงทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก คนแก่ ยักซ์ตลอดจนตัวเสนา เป็นต้น และยังเป็นผู้กำกับ การบรรเลงของดนตรีประกอบ เป็นผู้บริหารงานทั้งหมดในคณะอีกด้วย

วอแย (รูปหนัง) ทำจากหนังวัวหรือหนังควาย โดยเฉพาะหนังลูกวัวหรือหนังลูกควาย เพราะไม่มีไขมันมากนัก เวลาแกะเป็นรูปทำได้ง่ายและทำให้สีติดทนนาน ว้ายังและคณะหนึ่งๆ จะมีรูปหนังไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการใช้ รูปหนังว้ายังและแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1) รูปหนังที่ได้รับอิทธิพลจากหนังชวา ได้แก่ รูปเทวดา และตัวตลกเวาะโชะ ซึ่งถือว่าเป็นรูปเคารพ สำหรับตัวตลกเวาะโชะนั้นถือว่าเป็นตัวแทนของเทวดาให้ลงมาอยู่ร่วมกับ มนุษย์คอยดูแลความทุกข์สุขของมนุษย์จึงถือเป็นตัวศักดิ์สิทธิ์ รูปเหล่านี้ตามความเชื่อทางศาสนาจะทำรูปให้เหมือนมนุษย์ไม่ได้

2) รูปหนังที่เขียนขึ้นเพื่อแสดงเรื่องโบราณคือเรื่องศรีรามอ (พระราม) จะมีรูปหนังทั้งฝ่ายธรรมะและฝ่ายอธรรม เช่น รูปศรีรามอ

(พระราม) ลักษณมโน (พระลักษมณ์) สตีเทวี (นางสีดา) หนุมาน (หนุมาน) ฝ่ายอธรรม เช่น มหาราชาโน (ทศกัณฐ์) เป็นต้น รูปที่เขียนขึ้นเหล่านี้มักจะ มีมงกุฎยอดแหลมสวมใส่เครื่องทรงครบถ้วนตามแบบฉบับหนังเจ้า เช่นเดียวกับหนังตะลุงไทย

3) รูปหนังที่มาจากหนังตะลุงไทยภาคใต้ได้มาจากการหยิบยืมจากหนังตะลุงไทย ได้แก่ รูปเจ้าเมือง มเหสี ฤาษี และตัวตลกไอ้เท่ง เป็นต้น

4) รูปหนังละครพื้นบ้านส่วนใหญ่จำลองมาจากบุคลิกของชาวบ้านมุสลิมไม่ว่าจะเป็นรูปร่าง ทรงผม เครื่องประดับ รองเท้า ทั้งที่เป็นแบบเดิมและประยุกต์ขึ้นมาใหม่ ตลอดจนการแต่งกายตามสมัยนิยมเช่นในปัจจุบันนี้ สำหรับรูปตัวตลกซึ่งถือว่าเป็นตัวชูโรงนั้นนอกจากวายกู่และจะยืมไอ้เท่งมาจากหนังตะลุงไทยแล้ว ยังมีตัวตลกของตนเอง คือ เวาะโชะ เวาะเยาะ สะอิ และสะมะะ ร่วม แสดงด้วยทุกครั้ง

เจอร์ตอ (เรื่องที่แสดง) เรื่องที่แสดงมี 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ เรื่องโบราณที่จดจำกันมาคือ เรื่องฮิกายัตศรีรามอมักใช้แสดงแก่นบน และเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ จากนิยายไทย อีกประเภทหนึ่งคือนิยายสมัยใหม่ที่นายหนังแต่งขึ้นเองดัดแปลงมาจากนิยายไทยบ้าง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักการต่อสู้กับอุปสรรคของชีวิต เรื่องราวเสียดสีสังคมเฉพาะถิ่น เป็นต้น

ปางง (โรงหนังและส่วนประกอบของโรงหนัง) โรงหนังวายกู่และเป็นโรงเรือนเพิงหมาแหงน มีขนาดกว้าง 4 - 5 เมตร ลึก 4 - 5 เมตร เสาหน้าสูง 5 เมตร เสา หลังสูง 4 เมตร ส่วนที่ยกพื้นสูงประมาณ 2 เมตร มีบันไดขึ้นทางหลังโรงแต่เดิมนิยมมุงหลังคาด้วยจากและกันด้วยใบมะพร้าวสาน ปัจจุบันนิยมใช้ผ้าสำหรับทำเต็นท์มากันแทน

สวนจอหนังเป็นผ้าขาวกว้างประมาณ 2.5 - 3 เมตร ยาว 4 - 5 เมตร ขอบจอจะเป็น ผ้าสีทึบ เช่น สีน้ำเงินหรือแดง กว้างประมาณ 1 ฟุต ที่ขอบผ้าทึบจะมีหูผูกติดอยู่ช่วงละ 1 ฟุต สำหรับจับให้ตึง ในพื้นที่ส่วนบนของจอผ้าขาวมักจะเขียนชื่อของคณะหนังไว้ชัดเจน ที่กรอบจอประดับด้วยผ้าสีต่างๆ

ภายในโรงหนังยังมีอุปกรณ์อื่นๆ อีก เช่น

ปลีตอ (ไฟ) สำหรับให้แสงสว่างแต่เดิมใช้ตะเกียงน้ำมันไขสัตว์ น้ำมันมะพร้าว หรือตะเกียงเจ้าพายุ ปัจจุบันใช้หลอดไฟฟ้ากลมขนาด 300 - 500 แสงเทียน หลอดไฟจะแขวนจากหลังคาลงมาห้อยอยู่ข้างหน้านายหนังสูงประมาณศึรชะ

ของนายหนัง ขณะนั่งตรงหลอดไฟจะมีแผ่นไม้บังมิให้แสงสว่างมาด้านหลัง ส่วนด้านหลังของแผ่นไม้จะผูกไมโครโฟนติดไว้

เครื่องขยายเสียง แต่เดิมนายหนังจะต้องใช้ปากเปล่าพากย์หนัง นายหนังจึงต้องเป็นคนเสียงดังมาก ต่อมาจึงมีการใช้เครื่องขยายเสียงช่วยผ่อนแรงให้นายหนังได้มาก

บาแต่ปีแซ (หยวก) หยวกคือลำต้นของกล้วย วายังกูและมิหยวกไว้เป็นท่อนๆ เพื่อปกรูปหนัง แต่ละโรงจะมีหยวก 3 ท่อน ท่อนหนึ่งเป็นท่อนยาววางไว้หลังผ้าจอตรงหน้านายหนังเพื่อปกรูปเวลาแสดง อีกสองท่อนเป็นท่อนสั้นวางไว้ด้านซ้ายและขวาของนายหนัง นายหนังฝึกหัดคอยจัดลำดับรูปและรับส่งรูปในขณะที่แสดงอยู่ ตลอดจนจัดรูปเข้าแผงเมื่อแสดงเสร็จแล้ว

กากะวอแย (เครื่องดนตรี) เครื่องดนตรีวายังกูและมิ ชูแน (ปี่ชวา) มือดู (กลอง สองหน้า) มือแน (กลองแขก) มือดอเมาะ (ทับ) บูเวากหรือจิง (นั่งหรือฉาบเล็ก) มง (ฆ้องคู่) บูเวาะตง - เตง (โหม่ง) และตือเป๊ะ (ไม้เคาะจังหวะ) ดนตรีที่ใช้ประกอบนี้จะบรรเลงตอนโหมโรงและจะบรรเลงสลับไปตลอดการแสดง เว้นตอนเจรจาจะหยุดบรรเลง

ฉาก ฉากจะเป็นฉากนามธรรมที่ต้องอาศัยการพากย์บอกผู้ชมว่าฉากนี้เป็นสถานที่ใด เวลาใด แต่มีรูปหนังบางรูปที่ทำเป็นรูปธรรมขึ้นบ้าง เช่น รูปต้นไม้ใหญ่ แทนฉากป่า รูปปราสาทแทนเมือง รูปกระท่อมแทนหมู่บ้าน บางครั้งใช้เทคนิคของการเล่นเงาเพื่อสร้างบรรยากาศในฉาก เช่น หรีไฟให้สลัวๆ เป็นฉากกลางคืน หรือการทำให้เงารูปหนังปรากฏบนจอในลักษณะพร่ามัวในบทรของภูตผีหรือวิญญาณ กำหนดส่วนบนของจอส่วนบนหมายถึงสวรรค์ ใช้สำหรับเวลาตัวละครเหาะเหินเดินอากาศ เป็นต้น

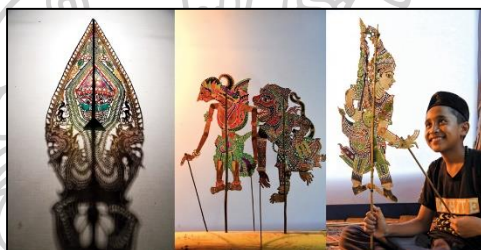
โอกาส เวลา และสถานที่ที่แสดง งานแสดงของวายังกูและส่วนใหญ่เป็นงานรื่นเริง ซึ่งแต่ละงานจะมีช่วง 2 คืน 3 คืน ถึง 7 คืน บางครั้งก็แสดงเพื่อแก้บนอาจจะ มีเพียงคืนเดียวหรืออาจได้รับการเรียกร้องให้แสดงจนจบเรื่อง บางเรื่องก็ใช้เวลา ถึง 3 - 4 คืน

การลำดับขั้นตอนในการแสดง จะเริ่มแสดงเวลาประมาณ 21.00 นาฬิกา มีดนตรีบรรเลงเพลงเป็นการโหมโรงอยู่ระยะหนึ่งเพื่อเรียกผู้ชม หนังชาวจะใช้รูปกุนงันออกมาปักไว้กลางจอ หลังจากโหมโรงจะแสดงเบิกโรงโดยให้ฤาษีหรือมหาปิก (มหาภิกขุ) ออกมา ว่าคาถา จากนั้นทศกัณฐ์ออกชมเมือง (หากแสดงเรื่องรามเกียรติ์) พระราม พระลักษมณ์ออกมาปรึกษาเรื่องบ้านเมืองที่ท้องพระโรง ตัว

ตกลงแล้วดำเนินเรื่องราวต่อไป ถ้าเป็นเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ อื่นๆ ก็จะให้เจ้าเมืองออกมาปรึกษาหารือกับเหล่าเสนาหรืออำมาตย์ (ตัวตลก) แล้วดำเนินเรื่องต่อไปเช่นเดียวกัน

การเลือกใช้รูปในการแสดง ในการแสดงแต่ละเรื่องถ้าเป็นเรื่องพื้นๆ ธรรมดา ทัวไปจะใช้รูปหนังซ้ำๆ กัน เช่น พระเอก นางเอก ตัวโกง ผู้ร้าย หรือตัวประกอบอื่นๆ ตามเนื้อเรื่องแต่จะมีตัวตลกเสาะโซะ เวะเยาะ สะอี่ สะมะ และไอ้เท่งเสมอ ถ้าแสดงเรื่องโบราณหรือรามเกียรติ์นอกจากตัวตลกดังกล่าวแล้วจะมีเทวดาซึ่งนิยมรูปหนังขาวหรือเลียนแบบรูปเทวดาของชาว รูปศรีรามอ ลักษณะนอ สตีเทวี และหนูแม่ เป็นต้น

การเลือกเรื่องที่แสดง ถ้าเป็นเรื่องแก่นบและเรื่องโบราณจะแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ส่วนเรื่องอื่นๆ นายหนังจะเลือกแสดงตามความนิยมของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ³⁶

ภาพที่ 79 วายิ่งกูละ

ที่มา: http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=4322&filename=index
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7 วัฒนธรรมป๊อปปูล่าสาขาช่างฝีมือ

2.3.7.1 ผ้าจวนตานี

ผ้าจวนป๊อปปูล่า หรือผ้ายักตานี เป็นผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมแบบหนึ่งของป๊อปปูล่า และจังหวัดภาคใต้ตอนล่าง ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์คือมีล่องหรือลวดลายตามชายผ้าหรือที่ริมผ้า บางครั้งจึงเรียกว่า “ผ้าล่องจวน” ช่างทอผ้าชาวเมืองป๊อปปูล่ารุ่นเก่าๆ เรียกผ้าดังกล่าวว่า “จิวา” จิวา หมายถึงลวดลายที่ปรากฏอยู่บริเวณชายผ้าทั้งสอง

ด้าน หากลวดลายวางเป็นแนวอยู่ในช่องขนาน มีลักษณะเป็นร่องริ้วก็เรียกว่า “ล่องจวู” ลายของจวูส่วนอื่นเป็นลายที่ใช้กรรมวิธีมัดหมี่ รูปแบบของลายจวูมีหลากหลายลักษณะ ผ้าที่เป็นลายจวูเต็มตลอดทั้งผืนเรียกกันว่า “ผ้าลิมา” จัดเป็นผ้าชั้นสูง ต้องใช้ความประณีตและราคาแพง สำหรับกรณีที่เอาลายจวูไปทำเป็นลายผ้าที่ตำแหน่งตะโพก (ปาตี้) ก็จะเรียกว่าผ้า “ปาตี้จวู” หากเป็นโสร่งก็เรียกว่า “ผ้าโสร่งปาตี้จวู”

สมบุรณ์ ณะสุข และพิชัย แก้วขาว ศึกษาวิจัยเรื่องผ้าโบราณที่พบในเมืองปัตตานีพบว่า ผ้าโบราณของเมืองปัตตานีมีหลากหลายแบบทั้งกรรมวิธีการทอ เทคนิคพิเศษหรือวิธีการผลิตลวดลายและวัสดุหรือเส้นใยที่นำมาใช้ทอสรุปพอสังเขปดังนี้

เรียกชื่อตามกรรมวิธีการทอ ได้แก่

1) ผ้าการะคูวอ เป็นผ้าทอแบบสองตะกอ เป็นผ้าที่ใช้กันทั่วไปในพื้นที่ภาคใต้ การทอใช้การสอดสานของเส้นด้ายที่เป็นเส้นยืนกับเส้นขวางสลับกันคล้ายลายจักสานลายหนึ่งหรือลายซัด คือยกหนึ่งข่มหนึ่งตลอดผืน เป็นการทอที่ง่ายที่สุด ตัวอย่าง เช่น ผ้าขาวที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ

2) ผ้าการะตีฆอ เป็นผ้าทอแบบสามตะกอ เนื้อผ้าจะมีเส้นด้ายในแนวเฉียงเพิ่มอีก 1 แนว เนื้อผ้าจะปรากฏคล้ายสานนูนบนเนื้อผ้าชั้นเป็นแนวเฉียง ผ้ามีความหนาและน้ำหนักมากขึ้น

3) ผ้าการะปะห์ เป็นผ้าทอแบบสี่ตะกอ เนื้อผ้าจะเป็นลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนหรือลายแบบฟันปลาตลอดทั้งผืน สามารถสร้างเป็นลวดลายแปลกๆ ได้หลายแบบ ลักษณะที่ปรากฏจะเป็นลายนูนในเนื้อผ้า ผืนผ้าจะมีความหนาเพิ่มขึ้น

4) ผ้าซอแก็ะ หรือผ้าซองเก็ด เทียบได้กับผ้ายกหรือผ้าทอยก ผ้าชนิดนี้มีทั้งยกด้วยฝ้าย ไหม ดิ้นเงินและดิ้นทอง ผ้าโบราณที่พบมีวิธีการทอทั้ง 3 แบบ คือวิธียกที่ใช้กันทั่วไปและรวมทั้งวิธีจัก และซิด ผ้าซอแก็ะปัตตานีที่ทอยกด้วยวิธีจักส่วนมากจะใช้ดิ้นคู่ ส่วนการชิดนั้นใช้เป็นขอบคั่นแนวของล่องจวู หรือล่องจวนเป็นส่วนใหญ่ ลายของผ้าซอแก็ะมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ลายลูกพริกไทย ลายลูกหวาย หรือลายเกล็ดพิมเสน เป็นต้น

เรียกชื่อตามเทคนิคพิเศษหรือวิธีการผลิตลวดลาย ได้แก่

1) ผ้าบาเต๊ะ หรือผ้าปาเต๊ะ ผ้าชนิดนี้จะใช้เทคนิคในการลงเทียนหรือซีฟี่งลงบนผืนผ้าแล้วนำไปย้อมสี จากนั้นจึงนำเอาผ้ามาต้มเพื่อเอาซีฟี่งออก ตำแหน่งที่เคยปิดทับด้วยซีฟี่งมาก่อนสีจะไม่ติด เกิดเป็นลวดลายสีขาวขึ้นมาในตำแหน่งนั้น จะเพิ่มสีอื่น ๆ เข้าไปหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการหรือกรรมวิธีพิเศษของช่างผู้ผลิต เทคนิคของการลงซีฟี่งนี้ในภาษาอินโดนีเซีย (ชวา) จะเรียกว่า “BATIK” ผ้าที่เกิดลวดลายขึ้นในผืนผ้าด้วยเทคนิคอันนี้จึงเรียกขานกันว่า ผ้าบาติก หรือ ผ้าบาเต๊ะ ซึ่งเป็นชื่อผ้าที่ใช้เทคนิคของการผลิตนำมาตั้งชื่อ และผ้าชนิดนี้ก็จะเป็นผ้าชนิดเดียวกับที่เรียกกันในสมัยโบราณว่า ผ้ายาวา หรือผ้ายาวอ ซึ่งมีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ในเกาะชวา

2) ผ้าอิกัต เป็นผ้าประเภทผ้าปุมหรือผ้ามัดหมี่นั่นเอง คำว่าอิกัต หรือ อิกัต ในความหมายของคำ ชวา - มลายู จะหมายถึงการผูกมัด ซึ่งผ้าชนิดนี้จะมีการผูกมัดเส้นด้าย แล้วนำไปย้อมสีเพื่อทำให้เกิดลวดลาย ตำแหน่งที่ผูกมัดจะไม่ติดสีจะเกิดเป็นลวดลายสีขาว การที่จะทำให้เกิดลวดลายหลากสีก็ขึ้นอยู่กับเทคนิคและจำนวนครั้งในการมัดย้อมเส้นด้าย คำว่าอิกัตหรือการผูกมัดนั้นก็มาจากการมัดเส้นด้ายหรือเส้นไหม - ฟ้าย เพื่อที่จะมีการทำกรรมวิธีมัดหมี่ เพื่อทำการย้อมเส้นด้ายและมัดย้อม เพื่อทำลายผ้าปะลาวิง (ผ้าปะลาบ เป็นผ้ามัดย้อมชนิดหนึ่ง) จะใช้เส้นเชือกที่ทำมาจากกากกล้วยตานี เป็นวัสดุในการมัด

เรียกชื่อตามวัสดุหรือเส้นใยที่นำมาทอ ได้แก่

1) ผ้าสตือรอ หมายถึงผ้าทุกชนิดที่ทอมาจากเส้นไหมซึ่งก็คือผ้าไหมนั่นเอง สำเนียงมลายูท้องถิ่นปัตตานีจะออกเสียงเป็น ผ้าสตือขอ หรือกาเฮนสตือขอ (กาเฮน หมายถึง ผ้า, สตือขอ หมายถึง ไหม หรือเส้นไหม) ผ้าไหมที่เคยทอในปัตตานีในสมัยก่อนวัตถุดิบจำพวกเส้นไหมหรือไหมดิบจะถูกส่งซื้อมาจากที่อื่นๆ รวมทั้งเส้นไหมจากจีนด้วย

2) ผ้ากะปะส หมายถึงผ้าฝ้ายทุกชนิด ในสมัยก่อนในท้องถิ่นปัตตานีจะมีการปลูกฝ้ายสำหรับนำเอาเส้นใยมาปั่นเป็นเส้นด้ายสำหรับใช้ทอผ้า เมื่อก่อนจะปลูกฝ้ายพันธุ์ต้นเตี้ยสมอกลม ซึ่งฝ้ายพันธุ์นี้เมื่อเก็บเกี่ยวปุ๋ยฝ้ายจะเก็บได้ครั้งเดียวแล้วต้นฝ้ายก็ตาย (พันธุ์ล้มลุก) เมื่อก่อนปลูกกันเป็นแปลงๆ ในช่วงหลังมีฝ้ายพันธุ์ใหม่เข้ามา ฝ้ายพันธุ์นี้ต้นโตสูงปลูกครั้ง

เดียวเก็บปุ๋ยได้ตลอดปี สมอฝ้ายจะมีลักษณะเรียวยาว แต่ละต้นอายุจะยืนยาวประมาณ 2 ปีกว่า นิยมปลูกแซมกันตามแนวรั้ว ฝ้ายพันธุ์นี้จะเรียกกันในท้องถิ่นภาคใต้ว่า “ฝ้ายขี้แมว”

3) ฝ้ายสะตุลี หมายถึง ฝ้ายที่ทอขึ้นมาจากด้ายสำเร็จรูปชนิดหนึ่ง ที่เรียกกันในท้องถิ่นภาคใต้ว่าด้ายสะตุล หรือด้ายตุล หรือด้ายจุล ด้ายชนิดนี้มีการนำเข้ามาใช้เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมา และเป็นที่ยอมรับกันในหมู่ช่างทอผ้าภาคใต้ทั้งกลุ่มชาวมุสลิมและพุทธ ฝ้ายที่ทอขึ้นจากด้ายชนิดนี้ในกลุ่มชาวมุสลิมจะเรียกว่า “ฝ้ายสะตุลี” ส่วนในกลุ่มชาวพุทธจะออกเสียงเป็น “ฝ้ายจุล” ด้ายดังกล่าวเส้นด้ายจะเล็กละเอียดเป็นเงามันนุ่มลื่นสำเร็จมาจากโรงงาน

เรียกชื่อที่เป็นลักษณะที่เป็นชื่อเฉพาะของผ้าชนิดนั้นๆ ได้แก่

1) ผ้าชายรามู ฝ้ายชนิดนี้จัดอยู่ในประเภทฝ้ายยาวหรือผ้าปล่อย (ผ้าลือปลส) มีพบบ้างผืนขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก ผืนขนาดเล็กนี้พบมากและมักจะเป็นฝีมือการทอของช่างท้องถิ่น ลักษณะของผืนผ้าจะเหมือนกับผ้าขาม้าทุกอย่าง ลักษณะเด่นของผ้าจะอยู่ที่ขอบปลายของชายผ้าทั้งสองด้านซึ่งช่างทอจะเว้นเส้นยืนให้เหลือเอาไว้และทำการพันเกลียวผูกปมที่ปลายเอาไว้เป็นคูกุ จากการทำเส้นยืนของผืนผ้าเป็นระย้าเอาไว้ ผ้าชนิดนี้จึงถูกเรียกว่า ผ้าชายรามู ฝ้ายชนิดนี้มีพบน้อยกว่าผ้าชนิดอื่นๆ ในกลุ่มชาวมุสลิมจะใช้เป็น ผ้าโพกศีรษะ ทำเป็นผ้าคลุมศีรษะหรือผ้าคลุมไหล่ ทำเป็นผ้าสไบคล้องคอ ส่วนในกลุ่มชาวพุทธจะนิยมใช้กันในกลุ่มสตรีสูงอายุ ใช้ทำเป็นผ้าพาดเฉียงสำหรับไปทำบุญที่วัดหรือออกงานอื่นๆ เช่นเดียวกับผ้าแพรเบี่ยง หรือผ้าแพรวาของภาคอื่นๆ

2) ผ้าปูชอปอต้อง ฝ้ายชนิดนี้ก็จัดอยู่ในประเภทฝ้ายยาวหรือผ้าปล่อย (ผ้าลือปลส) เช่นเดียวกับผ้าขาม้า แต่ผืนผ้าจะมีการทอให้ยาวกว่าผ้าขาม้าธรรมดา คือจะยาวประมาณ 5 – 6 ศอก ขอบคอชายผ้าจะมีล่องจวบหรือล่องจวนอยู่ทุกผืนเช่นกัน ฝ้ายชนิดนี้จุดประสงค์หลักก็คือใช้สำหรับนุ่งปูชอปอต้อง หรือนุ่งเลื่อยชาย ซึ่งวิธีการนุ่งผ้าแบบนี้นิยมนุ่งกันในกลุ่ม

ผู้ชายชาวภาคใต้ทั้งชาวพุทธและมุสลิมในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ปัจจุบันไม่นิยมใช้ผ้าชนิดนี้แล้ว ในเกาะบาห์ลีในประเทศอินโดนีเซีย ยังคงมีการนุ่งผ้าในลักษณะนี้กันอยู่ แต่ในบาห์ลีเขาจะเรียกการนุ่งผ้าแบบนี้

ว่า “นุ่งคันตุ่ต” วิธีการนุ่งจะคล้ายกับ การนุ่งผ้าขาวม้า แต่นุ่งปูชอปต้องจะปล่อยให้ชายผ้ายาวเพื่อจรดดิน

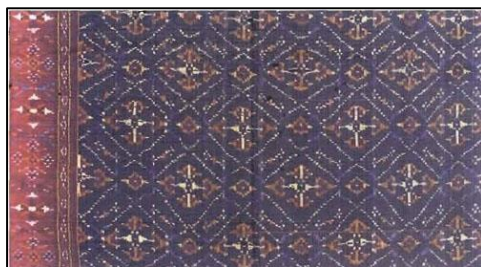
3) ผ้าปะลาวิง ผ้าชนิดนี้เป็นประเภทผ้ามัดย้อม ในท้องถิ่นปัตตานีเรียกผ้า ปะลาวิงที่เป็นผ้าปาเต๊ะ หรือผ้าบาติกว่า “บาติกจัมบุดตัน” (Batik Jumputan) ผ้าปะลาวิงของเมืองปัตตานีได้รับอิทธิพลจากตรังกานูและกลันตัน ส่วนมากใช้ผ้าแพรจีนสีขาวหรือผ้าไหมสีขาวมาพิมพ์ลาย โดยใช้แม่พิมพ์ที่แกะจากไม้มาจุ่มสีแล้วกดประทับลงบนผืนผ้า จากนั้นนำเชือกกล้วยผูกมัด แล้วย้อมสีหรือพิมพ์ลายเพิ่มเติมตามที่ต้องการ ผ้าโบราณชนิดนี้มีขนาดความกว้างประมาณ 2 ฟุต ยาวประมาณ 1 หลา ที่ทำเป็นผ้าคลุมผมแบบสี่เหลี่ยม จตุรัสก็มี

4) ผ้าลีมา เป็นผ้ามัดหมี่โบราณประเภทผ้าปูม ผ้าชนิดนี้จัดเป็นผ้าชั้นสูงประเภทหนึ่งที่นิยมใช้กันมากในกลุ่มชาวมุสลิมผู้มีเชื้อสายชาวมลายู ในสมัยก่อนภาคใต้ตอนล่างผ้าชนิดนี้จะมีใช้อยู่ในกลุ่มชนชั้นสูง และมีฐานะดีทั้งชาวมุสลิมและชาวพุทธ เนื่องจากผ้าชนิดนี้มีลวดลายสวยงามเด่นสะดุดตาและมีราคาแพง ผืนผ้าทอขึ้นมาจากเส้นไหมชั้นดีเส้นเล็กละเอียดที่เรียกกันว่าไหมน้อย ที่เป็นผ้าฝ้ายแกมไหมก็มีพบบ้างเล็กน้อย ส่วนที่เป็นผ้าฝ้ายล้วนๆ ยังไม่พบ

ลักษณะของผ้าลีมา ผ้าชนิดนี้จะมีลักษณะเป็นผ้ายาวหรือผ้าปล่อยชายคล้ายผ้าขาวม้า แต่ผ้าลีมาผืนผ้าจะมีขนาดกว้างและยาวกว่าประมาณสอง ความกว้างประมาณ 55 - 80 เซนติเมตร ยาวประมาณ 210 - 220 เซนติเมตร จุดเด่นของผืนผ้าจะอยู่ที่เชิงของผ้าซึ่งมีสีแดง เท่าที่พบในขณะนี้ผ้าลีมาทุกผืนจะมีเชิงสองทุกผืน แต่ก็มีพบบ้างในจำนวนไม่กี่ผืนที่มีเชิงเป็นสีน้ำตาลแกมแดง ลวดลายทอง มีความสวยงามและเด่นสะดุดตามากกว่าลวดลายในผืนผ้าหรือท้องผ้า ลักษณะของลายเชิงผ้าพบว่าในลวดลายเหล่านั้นจะมีลายคล้ายลายเชิงผ้าของอินเดียที่ไทยออกแบบและสั่งเข้ามาจากอินเดียก็มี เป็นลวดลายในศิลปะแบบชวา - มลายูก็มี ในบางผืนจะมีความคล้ายกับลายในเชิงผ้าปูมเขมร ในท้องที่แถบจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง จังหวัดนครศรีธรรมราช เรียกผ้าแบบนี้ว่า “ผ้าซอเลาะ”

ผ้าโบราณปัตตานีนอกจากจะเรียกชื่อดังกล่าวแล้วยังเรียกชื่อซึ่งแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบของลวดลายในผืนผ้า เช่น ผ้าลีมาปะโล่กัต (ผ้าลีมาลายตาหมา)

รุก) ผ้าสีมาบิณฑัง (ผ้าสีมาลายดาวกระจาย) ผ้าสีมาปุกะต (ผ้าสีมาลายตาข่าย) ผ้าสีมาอายะต (ผ้าสีมาลายอักษร อาหรับ) ผ้าสีมาจวา (ผ้าสีมาลายจวนหรือผ้าสีมาลองจวน) รูปแบบและลวดลายที่มีหลากหลายเช่นนี้ แสดงถึงพัฒนาการของผลิตภัณฑ์และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในด้านการผลิตและการใช้ผ้าของเมืองปัตตานีที่มีชื่อเสียงมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษที่ผ่านมา³⁷

ภาพที่ 80 ผ้าจวนตานี

ที่มา: https://www.qsds.go.th/silkcotton/k_9.php

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7.2 ผ้าบาติกหรือผ้าปาเต๊ะ

(ดูผ้าจวนตานี)

2.3.7.3 เครื่องแต่งกายชาวมลายู

ประเพณีการแต่งกายของชาวปัตตานีจะกล่าวถึงกลุ่มของประชากรที่มีประเพณีการแต่งกายแตกต่างกันแต่บางอย่างนิยมเหมือนกัน กลุ่มของชาวบ้านโดยทั่วไปทั้งผู้ที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม มีความนิยมเหมือนกันคือ การนุ่งผ้าถุงหรือใส่รง คนปัตตานีนิยมนุ่งผ้าถุงหรือผ้าใส่รง ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายนุ่งผ้าใส่รงลายตาหมากรุก ผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าใส่รงปาเต๊ะ เสื้อก็สวมเสื้อที่ทำซื้อได้ตามท้องตลาดทั่วไป ในความนิยมที่เหมือนกันก็จะมี ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างผู้ที่นับถือศาสนาพุทธและผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม คือ ผู้หญิงมุสลิม เมื่อจะออกนอกบ้านจะแต่งกายแบบมิดชิด ใช้เสื้อแขนยาวและมีผ้าคลุมศีรษะ ผู้ชายเมื่อจะออกนอกบ้านจะนุ่งผ้าใส่รงสวมเสื้อแขนยาวและจะมีผ้าโพกศีรษะเรียกว่า ผ้าตรีอแบหรือชือแบ หากไม่ใช้ผ้าโพกศีรษะก็จะใช้สวมหมวกที่เรียกว่า กือปีเยาะ หรือชอเกาะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จิตติมา ระเด่นอาหมัด อธิบายถึงการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีว่า มีประเพณีการแต่งกายอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล และมีลักษณะแตกต่างจากการแต่งกายของชาวไทยโดยทั่วไป บ้างว่าคล้ายกับการแต่งกายของชาวมาเลเซีย และบ้างก็ว่าคล้ายกับของชาวอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตามการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมก็ไม่เหมือนสองชาติดังกล่าวทีเดียว แต่อาจจะได้รับอิทธิพลบ้างโดยสืบเนื่องมาจากทำเลที่ตั้งซึ่งมีการติดต่อไปมาค้าขายตั้งแต่อดีต ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยมุสลิมในภูมิภาคอื่นๆ ได้ทวีความสำคัญมากขึ้น ทั้งนี้เพราะปัจจัยทางการคมนาคมขนส่งเป็นประการสำคัญ ประกอบกับมีกลุ่ม “ตะวะห์” ช่วยเผยแพร่ศาสนา ทำให้ศาสนาอิสลามมีบทบาทต่อการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมมากขึ้น แต่เดิมลักษณะการแต่งกายเป็นศาสนวัฒนธรรมอยู่แล้ว แต่อาจจะมีบางอย่างที่ขัดต่อหลักการศาสนาบ้าง เมื่อมีการเผยแผ่หลักปฏิบัติในการแต่งกายให้ถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม โดยถือว่าการเปิดเผยอวัยวะบางส่วนของร่างกายเป็นการไม่เหมาะสม บริเวณที่ควรปกปิดสำหรับผู้ชาย ได้แก่ อวัยวะตรงกลางลำตัว ตั้งแต่บั้นเอวลงไปถึงกลางน่อง ผู้หญิงจะต้องปกปิดทั่วร่างกายเว้นแต่ใบหน้ากับมือเท่านั้น

แต่เดิมการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานี มีทั้งระดับในราชสำนักลงมาถึงระดับชาวบ้าน ส่วนมากเป็นการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับโอกาสต่างๆ แต่คงลักษณะเด่นบางอย่างไว้นั้นคือ ต้องมิดชิด ตามหลักการของศาสนา จะแต่งกายด้วยอาภรณ์ใด รูปแบบใด เค้นดีและเป็นที่เคารพนับถือแก่ผู้ที่ได้พบเห็น การแต่งกายของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ การแต่งกายบางแบบก็เลิกใช้แล้ว อย่างเช่น ชุดกระโจมอกเป็นการแต่งกายของหญิงมุสลิมในอดีต และเลิกใช้มาประมาณ 80 - 100 ปีแล้ว การแต่งกายแบบนี้สมัยก่อนเป็นที่นิยมทั่วไปสำหรับสวมอยู่ในบ้านหรือออกงานก็ได้ ประกอบด้วยผ้า 3 ชั้น ชั้นแรกเป็นผ้าโสร่งปาเต๊ะ หรืออาจใช้ผ้าสตีอโร (ผ้าไหม) ลักษณะเป็นถุงน่องยาวกรอมเท้า ชั้นที่สองเป็นผ้ากระโจมอก มักใช้ผ้าแฉะ (เป็นผ้าไหม สายต่าง ๆ เช่น ลายคดกริชยาวตามแนวนอนและลายมัดหมี่ เป็นต้น (คำว่า แฉะ เพี้ยนมาจากชื่อเมือง Aceh ซึ่งอยู่ทางเหนือสุดของเกาะสุมาตรา) หรืออาจใช้ผ้าตลือโปีะ (ผ้าไหมลิโป้จากเมืองจีน) หรือผ้าปาเต๊ะ ผ้าที่ใช้กระโจมอกนี้ยาวประมาณ 30 - 40 นิ้ว และกว้าง ประมาณ 30 - 36 นิ้ว วิธีการกระโจมอกซึ่งเป็นจุดสำคัญของการแต่งกายชุดนี้ คือ ให้ชายผ้าทั้งสองข้างห้อยอยู่ตรงกลาง ผ้ามุขศีรษะซึ่งมักใช้ผ้าปานมีดอกดวงสวยงาม หรือผ้าลาง (ผ้าแพรชนิด) วิธีคลุมก็อาจ

คลุมโดยปล่อยชายทั้งสองไว้ข้างหน้าหรือจะตลบชายข้างใดข้างหนึ่งให้พาดโอบไปข้างหลังก็ได้ หญิงไทยมุสลิมที่แต่งกายแบบนี้มักนิยมเกล้าผมมวยแบบโบราณ หรือปล่อยสยายลงมาเมื่ออยู่กับบ้าน ในขณะที่หญิงไทย มุสลิมแต่งกายกระโจมอก ดังกล่าว ชายไทยมุสลิมในท้องถิ่นนิยมแต่งกายด้วยชุดปุณูปอตอง ซึ่งปัจจุบันไม่นิยมแล้ว ประกอบด้วยเสื้อยืดคอกลมสีขาวผ่าหน้ายาวพอสมควรทางศีรษะได้ ติดกระดุม 3 เม็ด แขนสั้น ส่วนผ้าที่นุ่งมีลักษณะเหมือนผ้าขาวม้าทำด้วยไหมสีสัน ค่อนข้างดูฉลาดไม่เย็บเป็นถุงใช้ถุงทับบนเสื้อ วิธีนุ่งต้องให้ชายทั้งสองข้างห้อยอยู่ตรงกลางเป็นมุมแหลม (ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า ปุณูปอตอง) มีผ้ามือแพ เป็นผ้าจากเมืองจันทบุรีแพรดอกในตัว หรือไหม เป็นผ้าที่มีขนาดเล็กกว่านุ่งทับบนผ้าปุณูปอตองอีกชั้นหนึ่ง เสร็จแล้วเหน็บกริช หรือหอกด้วยก็ได้ การแต่งกายแบบนี้นิยมใช้สตาแงไฟกศีรษะ ภาษามลายูเรียกว่า สตาจัน เป็นผ้าโพกศีรษะที่พับเป็นรูปต่างๆ การแต่งกายของผู้หญิงไทยมุสลิมตามประเพณีดั้งเดิมที่ยังคงความนิยมในปัจจุบัน สำหรับผู้หญิงทุกวัยคือ ชุดกรุง ลักษณะเป็นเสื้อคอกลมติดคอ ผ่าหน้าพอสมควรได้ ติดกระดุมคอ 1 เม็ด หรือเข็มกลัด 1 ตัว แขนกระบอกยาวเกือบจรดข้อมือหรือต่ำกว่าข้อศอก ไตรักรั้วระหว่างตัวเสื้อและแขนต่อด้วยผ้าสีเหลี่ยมเล็กๆ ตัวเสื้อหลวมยาวคลุมสะโพก (คล้ายเสื้อ Kurt ของผู้หญิงชาวปากีสถาน) เสื้อกรุงมักสวมเป็นชุดกับผ้าปาเต๊ะหรือจะใช้ผ้าชนิดเดียวกันกับเสื้อทำเป็นถุงนุ่งแบบธรรมดา หรือนุ่งจีบรวมไว้ข้างเดียวที่สะเอวข้างใดข้างหนึ่ง ตามแบบการนุ่งผ้าของชาวรัฐยะโฮร์ มาเลเซีย และหากไปงานหรือหากมีโอกาสนุ่งผ้ายกเงินยกทอง ที่เรียกว่า ผ้าซอกกะ การแต่งกายแบบนี้มีผ้าคลุมศีรษะหรือคลุมไหล่ดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือใช้ผ้าโปร่งที่ปักเลื่อมงดงามซึ่งมีขนาดเล็กกว่าผ้าปานคลุมศีรษะโดยทั่วไป สมัยก่อนหญิงที่แต่งกายแบบนี้มักจะเกล้าผมมวยหรือถักเปีย

การแต่งกายของหญิงในท้องถิ่นนี้อีกแบบหนึ่ง คือ เสื้อบายอ ลักษณะเป็นเสื้อคอวีผ่าหน้าตลอด กลัดด้วยเข็มกลัด ซึ่งส่วนใหญ่นิยมกลัด 3 ตัว แต่ละตัวมีสายโซ่ต่อกัน แขนเสื้อยาวปลายกว้างเล็กน้อย ตัวเสื้อค่อนข้างหลวมยาวคลุมสะโพก ชายเสื้อตรงหรืออาจแหลมเล็กน้อย เสื้อบายอนี้ใช้กับผ้าถุงธรรมดา ปัจจุบันเสื้อบายอเป็นที่นิยมเฉพาะหญิงมุสลิมสูงวัยเท่านั้นและมักคลุมศีรษะเช่นเดียวกับการแต่งกายชุดกรุง สำหรับหญิงที่เป็นหะยีหรือฮัจยะห์ นิยมคลุมศีรษะ 2 ผืนๆ หนึ่งเป็นผ้าสีขาวบางๆ มีลวดลายเล็กๆ หรือไม่มีเรียกว่า มือดูวาเราะห์ เป็นผ้าที่นำเข้ามาจากซาอุดีอาระเบีย ใช้สำหรับปิดผมให้มิดชิดและอีกผืนหนึ่งเป็นผ้าปาน สำหรับคลุมตามประเพณีท้องถิ่น

ต่อมาการแต่งกายของหญิงไทยมุสลิมได้วิวัฒนาการมาอีกขั้นหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นที่นิยมในหมู่หญิงสาว ลักษณะคล้ายเสื้อบายอแต่เน้นรูปทรงมากกว่า เสื้อแบบนี้เรียกว่า บานง (ภาษามลายูกลาง เรียกว่าบันดง มาจาก Bandung ชื่อเมืองทางตะวันตกของเกาะชวา) เป็นเสื้อแขนยาวรัดรูปจรดข้อมือ เสื้อบานงใช้นุ่งกับผ้าถุงธรรมดาหรือผ้าซอเกาะหรือผ้าพันที่ท้องถิ่นนี้เรียกว่า “กาเฮงมือละ” ผ้าพันเป็นผ้าลาดลายปาเต๊ะยาวประมาณ 3 เมตร ไม่เย็บเป็นถุง วิธีนุ่งผ้าพันนั้นไม่ยุ่งยาก ต้องมีเทคนิคเฉพาะเพื่อให้ก้าวขาเดินได้สะดวก ชายผ้าด้านนอกอาจจับแบบจับหน้านาง หรือม้วน หรืออาจปล่อยให้สุดปลายผ้าไว้เฉยๆ โดยเหน็บชายผ้าตรงกลาง สะเอวและนิยมให้ปลายผ้าด้านล่างทแยงเล็กน้อยด้วย

การแต่งกายของหญิงไทยมุสลิมในท้องถิ่นนี้ก็เช่นเดียวกับหญิงทั่วไป ที่นิยมสวมเครื่องประดับเพื่อความสวยงามยิ่งขึ้นและเพื่อแสดงถึงฐานะ เช่น เข็มกลัด สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไลมือ และต่างหู ต่อมามีการประยุกต์เสื้อบานงเป็นอีกแบบหนึ่ง คือเป็นเสื้อคอวีลึกลับปิดทับด้วยลิ้นผ้าสามเหลี่ยม เสื้อแบบนี้เรียกว่า “บานงแมแต” (ภาษามลายูกลางเรียกว่า บันดงเมตตาน คำว่า Medan เป็นชื่อเมืองทางภาคเหนือของเกาะสุมาตรา) เป็นเสื้อที่ได้รับอิทธิพลจากอินโดนีเซียเช่นกัน ผ้าที่นิยมใช้ตัดเสื้อแบบนี้ คือ ผ้าลูกไม้ ผ้ากำมะหยี่ ผ้าต่วน และผ้าชีพอง เสื้อบานงแมแตอาจจะนุ่งกับผ้าถุงธรรมดา ผ้าถุงสำเร็จ ผ้าพัน หรือกระโปรงยาวปลายบานก็ได้ สำหรับการแต่งกายของชายในท้องถิ่นนั้นแต่เดิมนิยมสวมเสื้อ “ตือโลละ บลางอ” (Telok Balanga เป็นชื่อเมืองทางภาคเหนือของชวา) ลักษณะเป็นเสื้อคอกลมอาจมีคอตั้งแบบคอจีนหรือไม่มีก็ได้ ผ้าหน้าครึ่งหนึ่ง ติดกระดุมโลหะ 3 เม็ด สมัยก่อนใช้กระดุมทองคำ แขนเสื้อทรงกระบอกกว้างยาวจรดข้อมือแต่พับชายขึ้นมาเล็กน้อย

เสื้อตือโลละบลางอได้รับอิทธิพลจากอินโดนีเซีย นิยมนุ่งกับผ้าปาลิกต ซึ่ง เป็นผ้าจากประเทศอินเดีย เป็นผ้าชนิดเดียวกับที่พวกเบงกาลีใช้นุ่ง แต่ชาวเบงกาลีไม่เย็บเป็นถุง ลักษณะเป็นผ้าถุงลายขวางหรือตาหมากรุกและใช้วิธีนุ่งทาบทั้งสองข้างเข้าหากันแล้วจึงขมวดไว้กลางลำตัว การนุ่งผ้าปาลิกตแบบนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดียผ่านชวา

การแต่งกายด้วยเสื้อตือโลละบลางออาจมีผ้าคลุมไหล่ที่เรียกว่า “ตืออแบ” หรือ “ซือแบ” (ภาษามลายูกลาง เรียกว่า ตือรบัน) ชุดนี้เป็นที่นิยมสำหรับ “โต๊ะครู” ซึ่งเป็น เจ้าของสถานศึกษาศาสนาอิสลามและอุตตะห์ หรือครูสอนศาสนา โต๊ะครูบางท่านนิยมสวมเสื้อนอกแบบสากลทับเสื้อตือโลละบลางออีกขั้นหนึ่ง ส่วนบางท่าน

นิยมสวมเสื้อสีขาวคล้าย เสื้อมือโละบลาอแต่ตัวยาวรวมเท้าและทับด้วยเสื้อนอก
ก็มี

ปัจจุบันนี้เสื้อต่อโละบลาอบางแบบอาจใช้สวมกับกางเกงขายาวแบบสากล
แต่ยังคงสวมหมวก “ซอเกาะ” ที่ทำด้วยกำมะหยี่สีต่างๆ (คล้ายหมวกของชนบาง
กลุ่มในปากีสถาน และชาวตะวันออกกลางบางประเทศ เช่น ตุรกี) สีที่เป็นที่นิยมกัน
มากคือสีดำ หรืออาจสวม หมวกขาวที่เรียกว่า “กูปีเยาะ” ซึ่งเป็นหมวกทรงกลม ทำ
ด้วยผ้าปักดินแวววาวหรือปักด้วย ด้ายธรรมดาหรือถักด้วยโครเชต์ทั้งใบ
ในวันนักขัตฤกษ์ หรือวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม ชายมุสลิมในท้องถิ่นนี้อาจจะแต่ง
กายอีกแบบหนึ่งที่เรียกว่าสลีแน (ภาษามลายูกลาง เรียกว่า เซอรเลนดิง) ลักษณะ
เหมือน ชุดประจำชาติมาเลเซียที่เรียกว่า ชุดเกอบังซาอัน ซึ่งใช้ในพิธีต่างๆ ที่เป็น
ทางการ ชุดสลีแนประกอบด้วยเสื้อมือโละบลาอนุ่งกับกางเกงแบบจีน มีผ้าซอเกาะ
ขนาดสั้นกว่าใช้เป็นผ้านุ่ง ของผู้หญิงนุ่งทับกางเกงให้ยาวเหนือเข่า อาจเห็นบกริชที่
เอวและสวมस्ताแงก็ได้

ในงานแต่งงานของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานี คู่บ่าวสาวที่มีฐานะนิยม
ใช้ผ้าสีแวววาวหรือผ้าซอเกาะ มักใช้ผ้าชนิดเดียวกันทั้งชุด เจ้าสาวนิยมสวมเสื้อบานง
หรือบานงแมเดแบบประยุกต์อื่นๆ ยาวคลุมสะโพก นุ่งผ้าถุงแบบธรรมดาหรือผ้าถุง
สำเร็จ หรือกระโปรงยาว ประดับด้วยเครื่องประดับหลายชิ้น ส่วนเจ้าบ่าวแต่งด้วย
ชุดสลีแน ใช้ผ้าชนิดเดียวกันทั้งชุดเสื้อกางเกง ผ้าทับกางเกงและस्ताแง ชุดสลีแน
ของเจ้าบ่าว มักมีบกริชเหน็บไว้ด้วยเพื่อเสริมความสง่างามให้แก่ผู้สวมใส่นั้นเอง หาก
เป็นคู่บ่าวสาวทั่วๆ ไปก็จะแต่งกายด้วยชุด พื้นเมืองแบบใดแบบหนึ่งตามอัตภาพ

การแต่งกายของชาวไทยมุสลิมโดยทั่วๆ ไป ในปัจจุบันนี้ได้ประยุกต์การแต่ง
กายแบบพื้นเมืองและแบบสากลเข้าด้วยกัน ในท้องถิ่นตามชนบทชายไทยมุสลิม
มักจะแต่งกายอย่างเรียบง่าย ซึ่งเราจะพบเห็นอยู่ทั่วไป ลักษณะเด่นก็คือ นุ่งผ้าปา
ลิกตแบบหยักครึ่ง ตลบชายสองข้างเข้าหากันแล้วม้วนชายพกไว้ด้านหน้า สวม
เสื้อเชิ้ตหรือเสื้อยืดหรือไม่สวมเสื้อ นอกจากนี้นิยมใช้ผ้าขาวม้าพันศีรษะคาดไว้ที่
หน้าผากแล้วโปกโอบรอบไปทางท้ายทอยและพับเหน็บไว้ หรืออาจจะใช้ผ้าขาวม้า
ดังกล่าวคาดเอวก็ได้ ส่วนผู้หญิงชาวบ้านยังนิยมนุ่งผ้าปาเต๊ะ สวมเสื้อบานงหรือบาย
อหรือกูรง หรือเสื้อประเภทท่อน ที่ตัดเย็บแบบสากลหรือเสื้อยืด ถ้าอยู่กับบ้านจะไม่
ใช้ผ้าคลุมศีรษะ แต่เมื่อออกจากบ้านจึงจะคลุมศีรษะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะ วัย และ
การศึกษาของบุคคล

ปัจจุบันชาวไทยมุสลิมได้เดินทางไปต่างประเทศมากขึ้นโดยเฉพาะประเทศแถบตะวันออกกลาง เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ หรือไปศึกษาต่อหรือทำงาน ทำให้ลักษณะการแต่งกายของชาวไทยมุสลิมในท้องถิ่นนี้ได้รับอิทธิพลจากประเทศดังกล่าวมากขึ้นตามลำดับ ประกอบกับการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มตะวันออก ทำให้เกิดการแต่งกายเลียนแบบผู้นำตะวันออกอีกแบบ หนึ่งด้วย³⁸

ภาพที่ 81 เครื่องแต่งกายชาวมลายู

ที่มา: <https://sites.google.com/site/watnhrmpakhti/kar-taeng-kay-ni-phakh-ti-1>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7.4 เครื่องทองเหลืองปัตตานี

หัตถกรรมช่างฝีมือประเภทเครื่องทองเหลืองของเมืองปัตตานีมีชื่อเสียงเลื่องลือในด้านความประณีต ความสวยงาม และมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่เกิดจากการผสมผสาน ศิลปะของชาติต่างๆ เช่น จีน อาหรับ ยุโรป สยาม ผสมผสานเข้ากับศิลปะแบบมลายูท้องถิ่น แหล่งผลิตเครื่องทองเหลืองปัตตานีแหล่งใหญ่ ได้แก่ ที่จะบังติกอปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลเมือง จะบังติกอเคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองปัตตานีระหว่างปี พ.ศ. 2388 - 2545 และเป็นที่ตั้งของวังเจ้าเมืองปัตตานีในยุคหนึ่งด้วย การทำเครื่องทองเหลืองที่จะบังติกอเป็นแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองปัตตานี แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

- 1) เครื่องครัว ได้แก่ หม้อ กระทะ กระจับปี่ อัดเส้นขนมจีน กามั่ว แม่พิมพ์ ขนมไข่ ฯลฯ

- 2) เครื่องเขียนหมาก ได้แก่ เขียนหมาก เต้าปูน ตะบันหรือยอน ฯลฯ
- 3) เครื่องให้แสงสว่าง เช่น ตะเกียงจุดด้วยน้ำมันมะพร้าว
- 4) เครื่องประดับตกแต่งอาคาร เช่น ดอกเกี้ยวกริช ปลูกดอก ฝักดาบ โกร่งไถป็น ฯลฯ
- 5) เครื่องใช้อื่นๆ เช่น ขอช้าง ปลูกเขาวัว หลักวัว

ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองปัตตานีแพร่หลายออกไปไกลมาก รวมทั้งช่างจากปัตตานีบางส่วนได้ไปประกอบอาชีพในเมืองอื่นๆ เช่น นครศรีธรรมราช กลันตัน ฯลฯ แต่คนทั่วไปก็ยังเรียกว่าช่างปัตตานี หรือเครื่องทองเหลืองแบบปัตตานี ต่อมาเมื่อความนิยมใช้ผลิตภัณฑ์ต่างๆ เริ่มลดน้อยลงช่างก็ลดการผลิตลงไปด้วย ในที่สุดก็ค่อยๆ เลิกการผลิตไป ปัจจุบันยังคงเหลือผู้ผลิตเพียงครอบครัวเดียวอยู่ที่บ้านเลขที่ 53 ถนนหน้าวัง ไกลๆ กับวังจะบังติกอในเมืองปัตตานี ผลิตภัณฑ์ที่ทำเหลือเฉพาะแม่พิมพ์ขนมไข่ กรรมวิธีการทำเป็นแบบดั้งเดิม คือจากการปั้นหุ่นต้นแบบที่ละชิ้นแล้วนำไปพอกด้วยขี้ผึ้งหรือพาราฟิน แล้วพอกทับด้วยดินเหนียวนำไปเผาไฟให้ขี้ผึ้งละลายออกมา แล้วจึงเททองเหลืองที่หลอม ใส่ลงไปแม่พิมพ์ดังกล่าวจนเต็ม จากนั้นทุบแม่พิมพ์ออกแล้วนำชิ้นงานทองเหลืองมาขัดแต่งให้สวยงาม

ผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองปัตตานีแบบต่างๆ ยกเว้นแม่พิมพ์ขนมไข่ ปัจจุบันเลิกผลิตไปแล้วเนื่องจากวัตถุดิบทองเหลืองหายากขาดช่างที่จะสานงานต่อ และมีผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลืองจากแหล่งอื่นที่ผลิตได้มากและรวดเร็วกว่าออกมาตีตลาด เครื่องทองเหลืองปัตตานีจึงกลายเป็นเครื่องประดับตามบ้านเรือนที่เจ้าของหรือนักสะสมของเก่าเก็บรักษาไว้ เป็นการบ่งบอกถึงอดีตอันรุ่งเรืองของเมืองปัตตานีพร้อมกับชื่อเสียงที่จรไกลในการเป็นแหล่งผลิตเครื่องทองเหลืองที่สำคัญบนแหลมมลายู³⁹

ภาพที่ 82 เครื่องทองเหลืองปัตตานี

ที่มา: https://www.m-culture.go.th/pattani/ewt_news.php?nid=130&filename=slider
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7.5 เรือกอและจำลอง

เรือกอและเป็นเรือประมงที่ชาวปัตตานีใช้เป็นพาหนะออกหาปลา มีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือรูปลักษณ์และการเขียนลวดลายที่หัวเรืออย่างสวยงาม ปัจจุบันมีการทำเรือกอและจำลองใช้สำหรับประดับบ้านและเป็นของที่ระลึก ในพื้นที่อำเภอสายบุรี เช่น นายอับดุลเลาะ บูละ บ้านเลขที่ 112/1 นายมะยูน สะแลแม บ้าน เลขที่ 200 หมู่ที่ 2 นายบือราเฮง มะมิง บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 7 ตำบลปะเสยะวอ พร้อมเพื่อนๆ 4 - 5 คน

ในอดีตที่ตำบลปะเสยะวอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี มีช่างต่อเรือกอและเป็นที่รู้จักในวงการใช้เรือกอและออกทะเลหาปลา ชื่อนายตาเยะ มูละ หรือนายเวาะเยะ มูละ

ไม้สำหรับทำเรือกอและออกหาปลาจะใช้ไม้ลำต้นใหญ่ๆ มาขุดและเปิดให้กว้างโดยกรรมวิธีของนายช่างขุดเรือ จากนั้นในตัวลำเรือจะมีการวาดตกแต่งเป็นศิลปะต่างๆ ทั้ง ลายไทย ลายหนุมาน ลายมังกรต่างๆ อย่างสวยงาม เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่และความมีฐานะของเจ้าของเรือด้วย นอกจากวาดโดยลงสีแล้วยังมีการแกะฉลุในบางส่วน และเมื่อมีเวลาว่างมากมายก็ชอบแกะเรือกอและจำลองไว้ดูเล่น ฝีมือต่อเรือของนายตาเยะ บูละ ได้ตกทอดมาถึงบุตรชายคือ นายมะนิเต็ง บูละ ซึ่งคอยเป็นช่างลูกมือ ปัจจุบันนายมะนิเต็ง มีบุตรชาย 1 คน ชื่อ นายอับดุลเลาะ บูละ มีความสามารถทำเรือกอและได้ทั้งชนิดออกทะเลและเรือกอและจำลอง เพื่ออวดฝีมือและอนุรักษ์วัฒนธรรมในอดีต เรือกอและจำลองจึงรู้จักแพร่หลาย ราคาที่จำหน่าย

ขนาดลำเรือยาว 50 เซนติเมตร ลำละ 3,000 - 5,000 บาท ถ้าขนาดใหญ่ราคาจะเพิ่มขึ้นตามส่วนและฝีมือการออกแบบ⁴⁰

ภาพที่ 83 เรือกอและจำลอง

ที่มา: <http://www2.narathiwat.go.th/nara2016/otop/detail/4>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7.6 บุษงาซีระ(บายศรีมลายู)

บุษงาซีระ (บายศรีมลายู) หมายถึง บายศรีประดิษฐ์แบบมลายูลักษณะหนึ่ง โดยการนำดอกไม้สด ใบพลู มาประดิษฐ์ในลักษณะต่างๆให้สวยงาม หลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่แบบดั้งเดิมจนถึงแบบสมัยใหม่ “บุหงา” หมายถึงดอกไม้ “ซีระ” หมายถึงใบพลู พานบายศรี (บุหงาซีระ หรือ บุษงาซีริ) เป็นการจัดพานบายศรีที่ใช้ร่วมในประเพณีแห่กัน โดยเล่าต่อๆ กันมาว่าบรรพบุรุษของชาวมลายูมีชื่อเสียงในงานศิลปะและงานประดิษฐ์อย่างมาก โดยเฉพาะการประดิษฐ์บุหงาซีระเป็นที่ขึ้นชื่อมาแต่โบราณ และเป็นที่นิยมจัดทำกันสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แต่ไม่มีหลักฐานใดๆให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ประวัติความเป็นมา มีแต่คำบอกกล่าวของบรรพบุรุษที่ว่า ชาวมลายูส่วนใหญ่เมื่อจะจัดงานมงคลไม่ว่าจะเป็น งานแต่งงาน พิธีเข้าสู่หนัด พิธีสู่ขอ พิธีรับขวัญเด็ก หรืองานพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีของชาวมลายูมักจะใช้บายศรีบุหงาซีระมาประกอบพิธีการเหล่านี้ เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลของเจ้าภาพ ถือเป็นสิ่งนำโชคและเพื่อความสวยงาม บางหมู่บ้านหรือบาง

ตำบลก็จัดแข่งขันการประดิษฐ์บุหงาซีเระขึ้นเพื่อสืบทอดงานหัตถศิลป์ชนิดนี้ไว้ไม่ให้สูญหายไป

การใช้ในโอกาสต่างๆ

1) บุหงาซีเระ 3 ชั้น ใช้ในโอกาสพิธีการที่ไม่สำคัญมาก เช่น พิธีเข้าสู่หนัด พิธีแต่งงาน พิธีสู่ขอ พิธีขึ้นปลารับขวัญเด็ก พิธีที่ต้องใช้ถือเดินร่วมในขบวนแห่ต่างๆ

2) บุหงาซีเระ 5 ชั้น ใช้ในพิธีที่ต้องตั้งอยู่กับที่ เช่น บนขบวนรถแห่ เพราะมีขนาดใหญ่จึงต้องตั้งประดับบนยานพาหนะหรือคานหาม ใช้ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ใช้ในงานพิธีการต่างๆเพื่อเป็นเกียรติ

3) บุหงาซีเระ 7 ชั้น ใช้ในพิธีที่จัดยิ่งใหญ่งานมหกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีแห่นก

4) บุหงาซีเระ 9 ชั้น จัดทำขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ปัจจุบัน การทำบายศรีของภาคใต้ มีลักษณะเป็นการผสมผสานรูปแบบของบายศรีภาคกลางและภาคอีสานเข้าด้วยกัน และเป็นการทำบายศรีในรูปแบบของการประยุกต์ ตามจินตนาการของผู้ทำบายศรี ยกเว้นบายศรีของ 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่ยังคงทำบายศรีเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

การประกอบบุหงาซีเระเริ่มจากการนำโครงไม้ไผ่มาตั้งบนขอบพานด้านใน โดยทำเป็นรูปกากบาทแล้วมัดด้วยลวดตรึงติดกับตัวพาน ชั้นที่ 1 ให้นำวงกลมที่ทำด้วยกระดาษมาสวมลงที่โครงไม้ไผ่ติดกับตัวพาน จากนั้นจึงนำใบพลูประมาณ 3 - 5 ใบ เรียงสอดระหว่างช่องไม้ไผ่โดยรอบให้แน่น โดยให้ใบพลูตั้งยื่นประมาณ 45 องศา แล้วนำใบมะยมที่เด็ดเป็นใบๆ มาสอดไว้ด้านในระหว่างโครงไม้ไผ่กับกระดาษทุกชั้น (ใบมะยมที่ใส่ด้านในโครงไม้ไผ่เพื่อให้ใบพลูมีความเย็น ไม่เหี่ยวง่าย และทำให้ใบพลูทรงตัวได้ดี) ชั้นที่ 2 วางขอบกระดาษวงกลมบนใบพลู ชั้นตอนต่อไปทำเหมือนชั้นที่ 1 และชั้นต่อไปสลับระหว่างขอบกระดาษวงกลมกับใบพลู ใบพลูตั้งลดหลั่นตามจำนวนชั้นที่วางเรียงลดหลั่นกัน จากนั้นนำต้นกล้วยใส่ลงด้านบนของปากกระบอกไม้ไผ่โดยให้ยอดของต้นกล้วยที่มีใบอยู่เหนือปากกระบอกไม้ไผ่ (ฐานต้นกล้วย จะวางอยู่บนพานพอดี) จากนั้นตกแต่งด้วยดอกไม้หรือมาลัย อุบะทัดดูให้สวยงาม บุหงาซีเระนิยมทำเป็นเลขคี่ คือ 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น หรือ 9 ชั้น

ความสวยงามของบุหงาซีเร่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

1) การซ้อนใบพลู เรียงซ้อนให้ได้ระเบียบสวยงาม ปลายใบพลูเท่าๆ กัน ชั้นแรกใบพลูแต่ละใบใช้ขนาดใหญ่ และชั้นต่อไป ใช้ใบพลูขนาดกลาง เล็ก และเล็กที่สุด ตามลำดับ การวางใบพลูให้จัดปลายตั้งยื่นประมาณ 45 องศา ระหว่างกลีบ ให้จัดซ้อนกันตามลำดับให้แน่น

2) สีสันของใบพลูต้องมีสีเขียวอมเหลืองนวล

3) กระจดาชแต่ละชั้นต้องให้ขอบชั้นสมดุลกัน โดยให้วงของกระจดาชจากใหญ่ไปเล็กสุด และระหว่างชั้น ใช้มาลัยหรือดอกไม้ ตกแต่งให้สวยงาม

4) ต้นกล้วยต้องมียอดและมีใบเล็กประมาณ 3 - 4 ใบในลำต้นเดียวกัน

ข้อควรระวัง ไม่ควรให้ใบพลูถูกน้ำมากเพราะจะเปื่อยง่าย การจัดวางต้องระวังไม่ให้ยอดใบพลูขาด เพราะจะดูไม่สวยงามการทำโครงไม้ไผ่ถ้าเป็นแบบโบราณจะใช้โครงไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่ แต่ถ้าเป็นแบบประยุกต์จะใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ๆ โดยเหลาปลายให้แหลมแล้วแทงต้นกล้วยจากยอด ระหว่างซี่จะห่างกันประมาณ 1 นิ้ว กางซี่ไม้ไผ่ให้กว้างเท่าขอบพานด้านใน นำซี่ไม้ไผ่แทงฐานต้นกล้วยให้เป็นรูปกากบาทแล้วมัดตรึงกับพานให้แน่น การประกอบก็จะประกอบเหมือนกันทุกประการแต่การทำโครงไม้ไผ่แบบประยุกต์จะทำให้ต้นกล้วยช้ำ⁴¹

ภาพที่ 84 บุษงาซีระ

ที่มา: <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=38&chap=2&page=t38-2-infodetail06.html> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.7.7 บุษงามัส(ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง)

ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง หรือดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง หรือบุษงามาศ (Bungamas : ดอกไม้ทอง) เป็นเครื่องราชบรรณาการที่ประเทศราชของสยามต้องส่งถวายพระเจ้าแผ่นดินทุกๆ สามปี เพื่อแสดงความสวามิภักดิ์ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสิ่งของคารวะของเจ้านายหรือขุนนางถวายต่อพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานพระอิสริยยศหรือบรรดาศักดิ์ให้สูงขึ้นเรียกว่า "พุ่มไม้เงินพุ่มไม้ทอง" บ้างก็พบว่ามีการใช้ต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นเครื่องสักการะถวายเป็นพุทธบูชาในวัด

ประเพณีการถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองหรือมูลเหตุในการใช้ต้นไม้เงินต้นไม้ทองไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดหรือเพราะอะไร แต่จากหนังสือ “สยามประเพณี” เล่ม 2 ตอนที่ 17 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 118 ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ "เรื่องต้นเหตุเมืองแขกมะละกาขึ้นกับไทย" ปรากฏความเกี่ยวกับต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นบรรณาการมาอย่างน้อยก็ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ความว่า “...ราว พ.ศ. 2045 ในแผ่นดินพระเจ้าบรมราชามาหาพุทธางกูร สยามเป็นไมตรีกับโปรตุเกส โปรตุเกสขอกองกำลังกองทัพเรือไทยไปช่วยตีเมืองมะละกา เพราะชาวมะละกาไปทำร้ายพ่อค้าชาวโปรตุเกสที่เข้าไปค้าขาย กองทัพเรืออยุธยาตีเมืองมะละกาได้ พระเจ้าแผ่นดินสยามในขณะนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าราชบุตรแขกเมืองมะละกาเป็นเจ้าเมืองสืบแทนพระบิดา ให้มีพระนามว่าเจ้ามะหะหมัดรัตนะรายา มหาราช และให้เป็นเมืองประเทศราชถวายดอกไม้เงินทองสิ่งของเครื่องราชบรรณาการแก่กรุงศรีอยุธยาตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณ...”

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้ปกครองหัวเมืองประเทศราช อันได้แก่ หัวเมืองมลายู (ไทรบุรี, ปัตตานี, กลันตัน และตรังกานู) หัวเมืองลาวพุงขาว (ล้านช้าง) หัวเมืองลาวพุงดำ (ล้านนา) หัวเมืองเขมร (กัมพูชา) และหัวเมืองกะเหรี่ยง (ตะวันตกของพม่าในปัจจุบัน) ซึ่งประเทศราชเหล่านี้จะต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องบรรณาการมาทุกๆ สามปี มูลค่าของดอกไม้เงินดอกไม้ทองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 อาจจะสูงถึงราวๆ หนึ่งพันดอลลาร์สเปนเลยทีเดียว ทั้งนี้การส่งบรรณาการ

ดังกล่าวไม่มีกฎเกณฑ์ว่ามากนักน้อยเพียงใดเพราะขึ้นอยู่กับผลิตผลในท้องถิ่น หรือเป็น
สิ่งของที่ทางกรุงเทพฯ ที่แจ้งความต้องการไป

ในปี พ.ศ. 2435 ได้มีการปฏิรูปการปกครองยกเลิกหัวเมืองประเทศราชใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธรรมเนียมการส่งต้นไม้เงินต้นไม้
ทองเป็นบรรณาการจึงไม่ปรากฏอีก ปรากฏครั้งสุดท้ายเมื่อครั้งเจ้าอินทวโรรสสุริ-
ยวงษ์ พร้อมด้วยเจ้าราชภาคนัย เจ้าน้อยเลาแก้ว เจ้าน้อยสมมิตร เจ้าน้อยเมืองขึ้น
และเจ้าน้อยอุฒวิวงษ์ เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.
2447 และนับเป็นเครื่องราชบรรณาการครั้งสุดท้าย ก่อนจะมีการยกเลิกธรรมเนียม
การถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ลักษณะของต้นไม้เงินต้นไม้ทองที่ใช้เพื่อเป็นบรรณาการช่วงกรุง
รัตนโกสินทร์ จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ต้องจัดเป็นคู่
- 2) ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ต้องทำด้วยเงินทองแท้ทั้งต้น
- 3) ต้นไม้เงินต้นไม้ทองที่คู่กันจะมีน้ำหนักเท่ากัน
- 4) ต้นไม้เงินต้นไม้ทองทุกต้นจะต้องมี กิ่งก้าน กาบดอก และใบ
ครบสมบูรณ์
- 5) รูปร่างลักษณะความสูงต่ำของต้นไม้เงินต้นไม้ทองที่คู่กัน ต้อง
เหมือนหรือเท่ากัน
- 6) หากมีกระถางหรือแจกันรองรับ จะต้องเหมือนกันเป็นคู่กัน
- 7) ความสวยงามและความประณีตก็ขึ้นอยู่กับฝีมือเชิงช่างของแต่ละ
ละเมืองนั้นๆ

ส่วนต้นไม้เงินต้นไม้ทองที่ใช้ในการศาสนาเพื่อถวายเป็นพุทธานุชา มีลักษณะ
และขนาดเดียวกันกับข้างต้น แต่ต้นไม้เงินต้นไม้ทองที่เจ้านายและขุนนางใช้ถวาย
พระมหากษัตริย์ที่ทรงพระกรุณาสถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศหรือบรรดาศักดิ์ให้
สูงขึ้นนั้น จะมีลักษณะเดียวกันแต่เป็นขนาดย่อมกว่าเรียกว่า "พุ่มไม้เงินพุ่มไม้ทอง"
โดยจะใส่ในแจกันแก้วเจียรนัยหรือแจกันเคลือบก็สุดแต่ฐานะของท่านผู้ได้
บรรดาศักดิ์ ทั้งนี้เหตุผลในการส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทอง เข้าใจว่าเป็นการแสดงการ
สวามิภักดิ์ และความจงรักภักดีแก่ประเทศที่มีอำนาจเหนือกว่า ขณะที่พงศาวดาร
มะโรง “มหาวงศ์” ซึ่งเป็นเอกสารของราชสำนักไทรบุรี (เกอดะห์) ระบุว่า

สัญลักษณ์แห่งความสัมพันธ์สมานฉันท์สามัคคีรักใคร่แนบแน่นต่อกัน และเพื่อเป็น
ของเล่นสนุกสำหรับพระราชโอรส พระราชธิดา

ใน พ.ศ. 2435 ได้มีการปฏิรูปการปกครองยกเลิกหัวเมืองประเทศราชใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธรรมเนียมการส่งต้นไม้เงินต้นไม้
ทองเป็นบรรณาการจึงสิ้นสุดลงตามไปด้วย⁴²

ภาพที่ 85 บุษงามัส

ที่มา:

[https://th.m.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:National_Museum_KL_2008_\(36\).JPG](https://th.m.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:National_Museum_KL_2008_(36).JPG) (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.8 วัฒนธรรมปัตตานีสาขาศิลปะ

2.3.8.1 เกลือและการทำนาเกลือปัตตานี

การทำนาเกลือที่ปัตตานี มีมานานหลายร้อยปีมาแล้ว แต่ไม่ได้มีการจด
บันทึกไว้เป็นหลักฐาน เพียงแต่เล่าต่อๆ กันมาหลายช่วงอายุคน ผู้ทำนาเกลือรุ่นเดิม
2 – 3 ราย ให้ข้อมูลว่า เกลือมีความสำคัญต่อชุมชนตั้งแต่สมัยโบราณ เกลือเป็น
สิ่งจำเป็นในการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชน คนสมัยก่อนได้ยินได้ฟัง
ต่อๆ กันมาว่า น้ำในทะเลสามารถนำมาทำให้แห้งเป็นเกลือใช้ประกอบอาหารให้มี
รสชาติดี สถานที่ที่เหมาะสมแก่การทำนาเกลือคือ พื้นที่ราบริมทะเลที่น้ำทะเล

สามารถขึ้นได้ในช่วงเดือนข้างขึ้นตลอดปีโดยเฉพาะจังหวัดที่มีที่ริมทะเล เพราะดินเป็นดินเหนียว เช่นเดียวกับภาคกลางที่สมุทรสาครและเพชรบุรี

ในภาคใต้มีนาเกลือแห่งเดียวที่ปัตตานี ดังในบันทึกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คำตรงราชานุภาพ รายงานทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อ พ.ศ. 2439 ความว่า “ในเมืองปัตตานีมีนาเกลือแห่งเดียวตลอดแหลมมลายู สินค้าเกลือเมืองปัตตานีขายได้อย่างแพงถึงเกวียนละ 16 เหรียญ ขายตลอดออกไปจนสิงคโปร์และเกาะหมาก...”

ปัจจุบันพื้นที่นาเกลือบางส่วนได้แปรสภาพเป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เป็นย่านที่อยู่อาศัย และบางส่วนเปลี่ยนเป็นนาุ้ง มีผู้ทำนาเกลือเป็นอาชีพประมาณ 500 คน พื้นที่ประมาณ 3,500 ไร่ ผลิตเกลือได้ปีละประมาณ 7,000 ตัน

นายสุหลง ตอมา อายุ 72 ปี และ นายอูมา อับดุลสามะ อายุ 41 ปี (ลุงและหลาน) บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 4 ตำบลบานา มีอาชีพทำนาเกลือเล่าให้ฟังว่า ตอนนายอูมาอายุ 3 ขวบ เคยอยู่กับคุณตา และนายเจ๊ะปอ สาและ ผู้เป็นอาซึ่งมีอาชีพทำนาเกลือ ได้เป็นลูกมือคอยช่วยเหลือในการทำนาเกลือ จึงทำนาเกลือต่อมาจนถึงปัจจุบัน อาชีพการทำนาเกลือที่ปัตตานีมีมานานหลายช่วงอายุคน นายสุหลง เล่าว่า คนรุ่นก่อนไม่เรียนหนังสือจึงไม่มีผู้ใดจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เพียงแต่จำกันมาว่ามีการทำนาเกลือมา 900 กว่าปี เมื่อคนรุ่นปู่ของปู่ตายไปคนรุ่นหลังก็ทำนาเกลือต่อๆกันมา หากใครมาสอบถามก็เล่าให้ฟังและจำได้ว่าสมัยรัชกาลที่ 5 นาเกลือมีแล้วเป็นการสอดคล้องกับข้อมูลข้างต้น

การทำนาเกลือ เริ่มต้นโดยการเลือกพื้นที่ใกล้ชายทะเลที่ราบเรียบที่เหมาะสม ที่เป็นดินเหนียว จากนั้นก็ยกคันนาเป็นแปลงๆ ขนาดประมาณ 10 – 40 เมตร เพื่อแบ่งพื้นที่เหมือนนาข้าว คันนากว้างประมาณ 50 ซม. พอให้คนเดินผ่านไปมาได้และสูงไม่เกิน 1 ฟุต สามารถขังน้ำทะเลได้

หลังจากนั้นก็ปรับพื้นนาแต่ละแปลงให้ราบเรียบ ให้แปลงนาที่อยู่ไกลที่สุดจากทะเลมีระดับสูงกว่าแปลงนาที่อยู่ใกล้ลำคลองที่เชื่อมติดกับทะเล เมื่อนำน้ำทะเลไปตามลำคลองส่งน้ำให้น้ำไปขังอยู่ในแปลงเหนือสุดก่อน สมัยก่อนการชักน้ำเข้านาจะใช้กาบหลาวชะโอนหรือใบจากมาทำเป็นถังตักน้ำ หรือทำด้วยไม้กระดาน ใช้ตะปุดอกเป็นรูถังน้ำกลมหรือสี่เหลี่ยม บางแห่งขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.50 เมตร (ปัจจุบันเพื่อใช้เป็นภาชนะวิดน้ำเข้านา มีด้ามคล้ายช้อนขนาดใหญ่ ต่อมาปี พ.ศ. 2508 ใช้กังหันวิดน้ำเข้า น้ำที่วิดเข้าก็จะไหลไปตามคลองส่งสู่แปลงนาตอนบน ให้น้ำขังอยู่แปลงบน (แปลงที่ 1) ฝ้าค้อยๆ ไหลลงแปลงนาที่ต่ำถัดมาตามลำดับ

(แปลงที่ 2) แปลงที่ 1 - 2 จะให้หญ้าขึ้นได้ จากนั้นสังเกตดูถ้าแปลงที่ 1 - 2 ลด เจ้าของต้องวิดน้ำใส่เพิ่มอยู่เสมอๆ เมื่อน้ำที่ขังในแปลงที่ 1 - 2 นานๆ ความเค็มในดินและน้ำนั้นเค็มมากขึ้น จากนั้นก็เปิดให้น้ำไหลจากแปลงที่ 2 ไปนาแปลงที่ 3 นาแปลงที่ 3 จะมีการเตรียมพื้นดินโดยบดอัดดินให้แน่นก่อนโดยใช้น้ำผสมบดอัดหลายๆ ครั้งให้ดินท้องนามีความเค็มอิมตัว โดยใช้ท่อนซุงมะพร้าวบดโดยใช้คนลากพอแห้งให้รดน้ำให้ชุ่มอีกครั้ง บดอัดอีกที่จนดินแน่นเค็มได้ที่ ทิ้งไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ ปล่อยน้ำจากแปลงที่ 2 ลงมาขังไว้ เมื่อน้ำในแปลงนาใกล้จะแห้งก็ปล่อยน้ำเพิ่มเข้าไปในแต่ละแปลงแต่จะเผาให้น้ำตกผลึก และการปล่อยน้ำเข้านาแต่ละแปลงจะต้องไม่ให้มากหรือน้อยเกินไปและมีความต่อเนื่อง แปลงที่นาระหว่างแปลงที่ 3 ถึง 5 จะมีแปลงที่ 4 กึ่งกลาง จะแบ่งทำเป็นแปลงเล็กๆ ต่างระดับกันเล็กน้อย การเตรียมดินแปลงที่ 4 และ 5 ปฏิบัติเหมือนการเตรียมดินแปลงที่ 3 แต่ว่าน้ำที่นำมาผสมดินทำให้ชุ่มนั้นใช้น้ำเค็มจากในนาแปลงที่ 3 ทั้งนี้เพราะความเค็มของน้ำมีมากกว่าแปลงที่ 1 - 2

เมื่อน้ำที่ขังในแปลงนาแปลงที่ 3 มีความเค็มจัดจึงปล่อยลงแปลงที่ 4 น้ำจะมีลักษณะความเป็นเกลือมากขึ้นทุกกระยะ เมื่อปล่อยน้ำให้ไหลไปอยู่ในแปลงที่ 5 ซึ่งเป็นแปลงสุดท้ายอยู่ใกล้ทะเลจนครบทุกแปลง จึงปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 7 - 10 วัน เมื่อน้ำระเหยไปกับแสงแดดเหลืออยู่เล็กน้อยและเกลือตกผลึกแล้วก็ใช้เครื่องมือคราดตอกด้วยตะปูเคาะเกลือให้แตกแล้วกวาดด้วยเครื่องมือคราดทำด้วยไม้กระดานมากองไว้ และปล่อยให้ น้ำที่เหลือระเหยแห้งไปเอง และล้างเกลือในพื้นที่ในตัวเองได้ด้วย ในระหว่างนี้ห้ามผู้ใดลงไปจะทำให้โคลนหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดตกลงไปปนเปื้อน จะสังเกตเห็นว่าถ้าผู้ระเหยเร็วโดยที่เกลือยังไม่ตกผลึก ชาวนาที่ชกน้ำเข้าแปลงอีกครั้งจนกว่าจะได้เกลือเมื่อกวาดเกลือไปกองและนำขึ้นไปเก็บไว้เตรียมขาย ให้ปล่อยน้ำเค็มจากแปลงที่ 3 มาอีกครั้ง จนได้เกลือรอบที่ 2, 3 และ 4 ตามกระบวนการดังกล่าวปีใดที่ฤดูร้อนยาวนานชาวนาเกลือก็จะได้เกลือจากนาเกลือหลายรอบ ขึ้นตอนที่เสียเวลากว่าจะได้เกลือคือการยกคันนาบดอัดที่นาเตรียมดิน 6 เดือน หลังจากนั้นแล้วได้เกลือสัปดาห์ละ 1 ครั้ง จนกว่าจะถึงฤดูฝน

การนำน้ำทะเลเข้าไปในนาแต่เดิมใช้แรงคนวิดน้ำเข้านา หลังจากปี พ.ศ. 2508 มีการใช้กังหันลมวิดน้ำกันมาก ปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้เครื่องยนต์สูบน้ำแทนการใช้กังหันลม แต่ยังมีกังหันลมเหลืออยู่เป็นหลักฐานบ้าง

เกลือปัตตานีต่างจากเกลือเพชรบุรีและสมุทรสาครคืออยู่ที่ความขาวของเกลือ เกลือปัตตานีขุ่นกว่าเกลือจากสองจังหวัดดังกล่าวเนื่องจากวิธีการเก็บเกลือ

แตกต่างกัน ความหนาของชั้นเกลือที่ปิดตานีประมาณ 1 – 1.5 นิ้ว แต่ที่ภาคกลางหนาถึง 5 - 10 นิ้ว จึงได้เกลือขาวกว่า และภาคกลางได้เกลือปีละ 1 ครั้ง แต่ที่ปัตตานีสามารถได้เกลือมากกว่า 1 ครั้ง คือเมื่อคราดเอาเกลือรอบแรกแล้วยังมีน้ำเค็ม ที่กักไว้สามารถปล่อยลงแปลงนาทิ้งไว้ 10 วัน สามารถได้เกลืออีกเป็นครั้งที่สองหรือสาม⁴³

ภาพที่ 86 การทำนาเกลือปัตตานี

ที่มา: <http://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG190507145152960>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.8.2 อาหารและขนมมลายูปัตตานี

อาหารและขนมมลายูปัตตานี ประชากร 3.7 ล้านคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลามากกว่าร้อยละ 60 คือมุสลิมชาติพันธุ์มลายู แตกต่างจากพื้นที่อื่นในประเทศทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและภาษา จึงหล่อหลอมให้อาหารในพื้นที่นี้มีอัตลักษณ์โดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่อื่น ตัวอย่างอาหารมลายูปัตตานี ได้แก่

- นาซิดาแซ ภาษาไทยใกล้เคียงได้คำว่า "ข้าวมันแกงไก่" เป็นอาหารที่ชาวมุสลิมปักชำใต้นิยมรับประทานกันเป็นอาหารหลักโดยเฉพาะเมื่อเช้า เป็นอาหารที่ให้คุณค่าทางอาหารสูง ประกอบด้วยข้าว แกงไก่หรือแกงปลาโอ และไข่ต้ม ความหมายของชื่ออาหารนี้มีหลายความหมาย บ้างว่าหมายถึงข้าวสำหรับคนอนาถา เพราะใช้ข้าวเจ้าหุงผสมกับข้าวเหนียว หรือ

อีกนัยหนึ่ง "ตากัง" (dagang) เป็นคำภาษาอินโดนีเซียที่แปลว่าหาบ ส่วนภาษามลายูปัตตานีเรียกว่า "ตาแม" และยืมมาใช้หมายถึงคนต่างถิ่น จึงหมายถึงข้าวของคนต่างถิ่นที่นำมาเผยแพร่ในบริเวณนี้ ทางชายฝั่งตะวันตกของมาเลเซียจะเรียกนาซีเลอมะก์ของชายฝั่งตะวันออกในรัฐตรังกานูและกลันตันว่า "นาซีตากัง" แต่ไม่พบในบริเวณอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ทั้งนาซีตากังและนาซีเลอมะก์เป็นอาหารยอดนิยมในมาเลเซียทั้งสองด้านของคาบสมุทรมลายู ในตรังกานูและกลันตันนิยมทำนาซีตากังเป็นอาหารเช้าในเทศกาลฉลองการสิ้นสุดการถือศีลอด

- ไก่กอและ หรือ ไก่ขอและ เป็นอาหารมลายูปักษ์ใต้และมาเลเซีย อาหารชนิดนี้เป็นอาหารที่ชาวมุสลิมแถบชายแดนใต้ของไทยทำรับประทานกัน โดยเฉพาะที่ปัตตานีจะมีชื่อเสียงมาก บางแห่งจะทำไก่ขอและขายคู่กับข้าวหลามด้วย ไก่กอและในภาษามลายูปัตตานีจะอ่านว่า "อาแยขอและ" (Ayam Golek) คำว่า "อาแย" (Ayam) แปลว่าไก่ "ขอและ" (Golek) แปลว่า กลิ้ง อาแยขอและ จึงแปลว่า ไก่กลิ้ง ก็น่าจะหมายถึงการย่างเพราะต้องคอยพลิกกลับไปมา นอกจากจะใช้ไก่ทำแล้วยังสามารถใช้เนื้อสัตว์อื่น ๆ ทำได้ ถ้าใช้หอยแครงสดทำ เรียกว่า "กือเปาะห์ขอและ" ใช้ปลาทำเรียกว่า "อีแกขอและ" ถ้าใช้เนื้อทำเรียกว่า "ดาฆิงขอและ"

- รोजะ หรือ เต้าขั่ว ประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์เรียกว่า "โรจะก์" (มลายู: rojak) อินโดนีเซียเรียกว่า รุจะก์ (อินโดนีเซีย: rujak) เป็นสลัดประเภทหนึ่งในอาหารมลายูและอินโดนีเซีย น้ำยาทำจากกะปิเคี่ยวกับน้ำตาลโตนด น้ำมะขามเปียก พริก มีรสหวาน โรยถั่วลิสงคั่ว ในปิ่นังจะเพิ่มน้ำผึ้ง นิยมกินกับผลไม้ เช่น ชมพู่มะม่วงดิบ ฝรั่ง มันแกว สับปะรด ผักลวกเช่น ถั่วงอก ผักบุ้ง มันเทศต้ม เต้าหู้ทอด

- สะเต๊ะ เป็นอาหารอย่างหนึ่งซึ่งทำจากเนื้อที่หั่นบางๆ หรือหั่นเป็นก้อน อาจจะเป็น เนื้อไก่ เนื้อวัว เนื้อแกะ เนื้อแพะ เนื้อปลา ฯลฯ เสียบด้วยไม้เสียบที่ทำจากไม้ไผ่ แล้วนำไปย่างบนเตาฟืนหรือเตาถ่าน เสิร์ฟพร้อมเครื่องปรุงรส ที่มีรสจัด (ซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละตำรับ) สะเต๊ะมีจุดกำเนิดมาจากเกาะชวาหรือเกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย แต่ก็ยังได้รับความนิยมในประเทศอื่นๆ ด้วย เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ รวมทั้งประเทศไทย หรือแม้แต่เนเธอร์แลนด์ซึ่งรับเอาวัฒนธรรมไปกับอาณานิคมของตน

- นาซีเกอร์าบู หรือ ข้าวย่ำบูดู เป็นอาหารไทยภาคใต้ โดยถือกันว่าเป็นอาหารที่ครบโภชนาการมากที่สุด และมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่าง โดยเป็นอาหารจานเดียวที่มีน้ำปรุงรสด ราด ข้าวย่ำทำจากข้าวที่เรารับประทานกันประจำวันนี่เอง แต่เพิ่มการปรุงแต่งบ้างเล็กน้อย เพื่อให้ข้าวเหล่านั้นมีสีส้มและรสชาติที่น่ารับประทานมากขึ้น ในข้าวย่ำจะมีผักรับประทานกับข้าวย่ำเรียกผักหมวด ผักที่นิยมนำมาทำเป็นผักหมวด ได้แก่ ถั่วฝักยาว ถั่วงอก ตะไคร้ กระถิน ยอดมะม่วงหิมพานต์ ผักบุ้ง ใบยอ ถั่วพู และพริก โห้ม ราดด้วยน้ำบูดู ชาวมลายูนิยมนำสีจากพืชมาหุงกับข้าวให้ได้ข้าวสีต่างๆ เรียกว่าข้าวย่ำห้าสี (นาซีกราบู ลิมอจายอ) ส่วนข้าวย่ำทางจังหวัดสตูลจะมีเอกลักษณ์เฉพาะคือไม่ใส่น้ำบูดู แต่จะนำข้าวมาคลุกกับเครื่องแกงและผัก โดยเครื่องปรุงหลักคือข่า เรียกว่าข้าวย่ำห้าขาว

- นาซี ลือเมาะ หรือ นาซีเลอมะกู เป็นข้าวเจ้าหุงกับกะทิซึ่งพบในมาเลเซีย บรูไน สิงคโปร์ หมู่เกาะเรียว และภาคใต้ของประเทศไทย มาเลเซียกล่าวว่าอาหารชนิดนี้เป็นอาหารประจำชาติและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมาเลเซีย แม้ว่าจะมีการแพร่กระจายในบริเวณอื่น ๆ อาหารนี้เป็นคนละชนิดกับนาซีตากัง (นาซี ดาแม) ซึ่งเป็นที่นิยมทางชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของคาบสมุทรมลายู คือกลิ่นดินและตรังกานู แต่ทั้งนาซีเลอมะกู และนาซีตากังก็เป็นอาหารเช้าที่แพร่หลาย คำว่านาซี ลือเมาะ ในภาษามลายูหมายถึงข้าวมัน โดยนำข้าวไปแช่ในกะทิ แล้วนำส่วนผสมไปนึ่ง กระบวนการปรุงคล้ายกับอาหารอินโดนีเซียคือนาซีอูตุ๊ก บางครั้งจะเติมใบเตยหอมลงบนข้าวขณะนึ่งเพื่อให้เกิดกลิ่นหอม อาจเพิ่มเครื่องเทศบางชนิด ได้แก่ ขิงและตะไคร้ เพื่อเพิ่มความหอม การรับประทานแบบพื้นบ้านจะห่อด้วยใบตอง ใส่น้ำเต้าหู้ ปลาแรดทอด (ikan bilis) ถั่วลิสงอบ ไข่ต้มแข็ง และซิมบัลซึ่งเป็นซอสมีลักษณะคล้ายน้ำพริก รสเผ็ด นาซีเลอมะกูนี้อาจจะรับประทานคู่กับไก่ทอด (ayam goreng) ผักบุ้งผัด หมึกผัดพริก (sambal sotong) หอยแครง อาจาด เรนดังเนื้อ (แกงเนื้อกับกะทิและเครื่องเทศ) หรือปอดวัว (paru) อาหารเหล่านี้ส่วนใหญ่มีรสเผ็ด

- ตูปี๊ะ หรือ ตูปัต เป็นอาหารว่างอย่างหนึ่งทางตอนใต้ของประเทศไทย และยังพบในบรูไน อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ตูปัตมีหลายประเภท โดยที่เป็นที่รู้จักกันมากที่สุดคือเกอตูปัตนาซีกับเกอตูปัตปูตุต เกอตูปัตนาซีทำจากข้าวขาวห่อด้วยใบมะพร้าว ส่วนเกอตูปัตปูตุตทำจากข้าว

เหนียวห่อเป็นรูปสามเหลี่ยมด้วยใบกะพ้อ ชาวมลายูนิยมรับประทานในเทศกาลฮารีรายอ ในอินโดนีเซียจะรับประทานกับโอปอร์อ้ายม์ เรินดิง ซัม บัลโกเร็งอาตี (ตับวัวรสเผ็ด) เกรอเจะก์ (อาหารทำจากหนังควาย) หรือชา ยูร์ลาบูเซียม มุสลิมโมโรไนฟิลิปปินส์จะรับประทานเกอตูปต์กับติยูละห์อิตุม เรินดิง กีนาด่าอังมานอก กูรุม่า และ สะเต๊ะ โดยรับประทานในเทศกาลสำคัญและงานแต่งงาน

- บูดเป็นอาหารพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมในภาคใต้ ได้มาจากการหมักปลากับเกลือเช่นเดียวกับการหมักน้ำปลาโดยอาศัยเอนไซม์และ จุลินทรีย์จากปลาที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ใช้เวลาในการหมัก 8 - 15 เดือน ที่ต่างจากน้ำปลาคือบูดเป็นของเหลวขุ่นที่เป็นสารแขวนลอย ต้องเขย่าให้เข้ากันเสียก่อนรับประทาน ส่วนน้ำปลาไม่มีชิ้นส่วนของตะกอน ปริมาณเกลือของน้ำปลา (ร้อยละ 22 - 37) จะสูงกว่าบูดซึ่งมีความเค็มอยู่ในช่วงร้อยละ 19 - 25 บูดมักนิยมนำมาปรุงเป็นเครื่องจิ้มเช่น บูดทรงเครื่องโดยใส่หอมแดงซอย พริกขี้หนูซอย ตะไคร้ซอย ใบมะกรูดซอย น้ำมะนาว น้ำตาล กินกับผักสด หรือปรุงเป็นน้ำบูดสำหรับราดข้าวยาโดยใส่หอม กระเทียม ตะไคร้ ข่า ใบมะกรูดและน้ำตาลแล้วเคี่ยวให้มีกลิ่นหอมขึ้น

นอกจากตัวอย่างของอาหารข้างต้นแล้วในวัฒนธรรมการกินของชาวมลายูปัตตานียังมีอาหารต่างๆ อีกมากมายหลากหลายรายการทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน

ภาพที่ 87 อาหารและขนมมลายูปัตตานี

ที่มา: <http://news.muslimthai.com/news/26347>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.9 วัฒนธรรมป๊อปตามีสายากีฬาและนันทนาการ

2.3.9.1 ซิละหรือมวยมลายู

ซิละ หรือเรียกว่าตีกา หรือบือตีกา เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย โดยได้รับอิทธิพลด้านศิลปะการแสดงที่มีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกที่เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย หรือจากมะละกา และแพร่กระจายมายังประเทศมาเลเซีย และมาทางตอนใต้ของประเทศไทย

องค์ประกอบในการแสดง

- 1) ผู้แสดง ซิละคณะหนึ่งๆ มีอย่างน้อย 5 คน ผู้เล่นดนตรี 5 คน ผู้เล่นซิละ 2 คน การเล่นซิละจะเป็นการแสดงศิลปะการต่อสู้เป็นคู่ ต่อสู้ตัวต่อตัว ผู้เล่นจึงมี 2 คนเป็นอย่างน้อย
- 2) เครื่องดนตรีซิละเป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีดนตรีประกอบเช่นเดียวกับมวยไทยมี 2 ชนิด คือ ซื่อแน(กลองแขก) จำนวน 1 - 2 ใบ ขง(ซ้อง) จำนวน 1 ใบ ชูนา(เป้) จำนวน 1 เล้า
- 3) เวทีการแสดง ปกติแสดงกันบนพื้นดิน สนามหญ้า หรือลานบ้าน ถ้ามีการรับเชิญไปแสดงบนเวทีก็แสดงได้ แต่ไม่ค่อยนิยมกัน

วิธีการแสดง ผู้แสดงนิยมแต่งกายรัดกุม นุ่งกางเกงขายาว (แบบกางเกงจีน) ใส่เสื้อยืดคอกลมมีแขน มีผ้าลวดลายสวยงามพันทับจากเอวถึงเหนือเข่าและใช้ผ้าคาดสะเอว ไม่สวมรองเท้า ถ้าเป็นซิละมือเปล่าก็จะไม่พันมือ ถ้าเป็นซิละกริชจะเหน็บกริชด้วย เมื่อดนตรีประกอบนักซิละก็จะก้าวออกมาสู่เวทีทั้งคู่แล้วผลัดกันไหวครูทีละคน และทำความเคารพผู้ชมโดยการโค้งคำนับนั่งหรือยืนไหว หลังจากนั้นคู่ต่อสู้จะออกมาสละมัตต่อกัน (การทำความเคารพแบบพื้นเมือง) คือยืนมือทั้งสองออกไปขอสัมผัสกัน แล้วเอาฝ่ามือทั้งสองข้างของตนมาแตะที่หน้าผากกับหน้าอกต่อจากนั้นนักซิละทั้งคู่ก็เริ่มแสดงลวดลายท่าร้ายรำ ดูชั้นดูเชิงกันก่อน ต่างก็ให้คู่ต่อสู้เห็นกล้ามเนื้ออันทรงพลังของตน เพื่อเป็นการข่มขวัญ บางครั้งจะกระเทีบเท้า ตบมือฉาดๆ หรือใช้ฝ่ามือตบต้นขาของตนให้เกิดเสียงดังเพื่อข่มคู่ต่อสู้ พอแสดงลวดลายร้ายรำ กระเทีบเท้า ตบมือ ตบขา ชูสำทับดูชั้นเชิงกันพอสมควรแล้ว ดนตรีจะประกอบเร่ร่ำให้นักซิละคึกคะนอง นักซิละก็จะขยับเข้าใกล้กันและหาจังหวะเข้า

ห้าหน้าซึ่งกันและกัน เพื่อให้คู่ต่อสู้เปลี่ยงพล้ำ ฝ่ายแพ้ เช่น หากจังหวะใช้มือหรือเท้า พาดลำตัวหรือกล้ามเนื้อส่วนใดส่วนหนึ่งของคู่ต่อสู้ ถ้าคู่ต่อสู้เตะ อีกฝ่ายหนึ่งก็มักแก้ โดยการใช้มือผลักหรือปิดขาคู่ต่อสู้แล้วชกสวนตรงหน้าหรือลำตัวอย่างฉับไว หรือหา จังหวะที่จะใช้น้ำหนักตัวทุ่มทับลงบนบ่า คู่ต่อสู้ก็พยายามต่อสู้แล้วขัดขาให้คู่ต่อสู้ล้ม เมื่อฝ่ายหนึ่งเข้าต่อสู้แบบนี้คู่ต่อสู้ที่ฉลาดจะแก้ไขโดย พยายามสปริงตัวออกห่าง หรือถ่าล้มไปแล้วก็จะพยายามที่จะจับจุดอ่อนของคู่ต่อสู้เพื่อทำลายพลัง มือจึง ไขว่คว้าป้องปิดเป็นพัลวัน ขณะนั้นดนตรีจะเร่งเร้าจังหวะกระชั้นเป็น การเร่งความระทึกใจแก่ผู้ชม และเพิ่มความคึกคะนองให้นักเชียร์ เมื่อนักเชียร์ แสดงไปจนหมดลีลา ซึ่งใช้เวลาประมาณคู่ละ 15-20 นาที หรือเมื่อมีการแพ้ชนะกัน แล้วทั้งคู่จะถอยห่างออกจากกัน แล้วทำความเคารพผู้ชม ทำความเคารพต่อกันเป็น การจบสิ้นสำหรับการแสดงเชียร์คู่ นั้น ถ้ามีการแสดงคู่อื่นอีกก็ก้าวออกไปสู่เวทีแล้ว เริ่มต้นตลอดจนจบลงด้วยลักษณะเดียวกัน การเล่นเชียร์ไม่มีการพักเป็นยก ไม่มีการ ให้น้ำ ไม่มีที่เลี้ยง ไม่มีกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนและไม่มีการทวงโทษ ทั้งนี้เพราะนัก เชียร์แต่ละคนจะมีระเบียบวินัยในตนเอง มีความซื่อสัตย์เคารพกติกา ไม่เอารัดเอา เปรียบคู่ต่อสู้โดยใช้เล่ห์เหลี่ยมนอกกลุ่มนอกทางศิลปะของเชียร์

กติกาในการต่อสู้มีข้อห้ามดังนี้

- 1) ห้ามใช้นิ้วแทงตา
- 2) ห้ามบีบคอ
- 3) ห้ามชกตอยแบบมวย
- 4) ห้ามใช้เข่าแบบมวยไทย
- 5) ห้ามเตะหรือตัดล่าง
- 6) ห้ามใช้ศอก ทั้งศอกสั้นและศอกยาว

สำหรับเกณฑ์การตัดสินนั้น ถ้าฝ่ายใดสามารถทำให้คู่ต่อสู้ล้มลงได้เพียงฝ่าย เดียวโดยที่ตนไม่ล้มเลย ถือว่าฝ่ายนั้นชนะขาด แต่ถ้าต่างฝ่ายต่างไม่ล้มหรือล้มพอๆ กัน ผู้ชมก็จะเป็นผู้ตัดสินโดยใช้เสียงปรบมือ ชีละนิยมเล่นกันในหมู่ชายเท่านั้นในหมู่ หญิงไม่นิยมและสามารถพูดได้ว่าไม่เคยเห็นผู้หญิงเล่นเชียร์เลย ทั้งนี้อาจจะเนื่องจาก การเล่นเชียร์เป็นการแสดงหรือกีฬาที่ใช้กำลังมาก มีลีลาท่าทางที่ไม่ต้องกับธรรมเนียมของผู้หญิงมลายูมุสลิมซึ่งเรียกร้อย นิ่มนวล อ่อนหวาน ไม่นิยมการเล่นที่โหด โผนโจนทะยาน ชีละจึงเป็นการเล่นที่ผิดเพศสำหรับหญิงมลายูมุสลิม

การเล่นเชียร์มีความเชื่อและวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องไม่น้อย นับตั้งแต่การเริ่มฝึกหัด ศิษย์ใหม่จะต้องไหว้ครูมอบตัวยอมรับว่าเป็นศิษย์ของครูเสีย

ก่อนที่จะมีการเรียนการสอน แต่การไหว้ครูของซีละไม่จำเป็นที่จะต้องทำพิธีในวันพฤหัสบดี เพราะไม่ได้นับถือเทพเจ้าพฤหัสบดีว่าเป็นครูของเทพทั้งหลายเหมือนคติที่ชาวไทยนับถือกัน และไม่ได้กระทำอาการกราบเพราะผิดหลักการทางศาสนาที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ตลอดทั้งไม่ต้องทำกันทุกๆ ปี ศิษย์คนหนึ่งจะประกอบพิธีไหว้ครูเพียงครั้งเดียวเมื่อเข้ามาเป็นศิษย์ใหม่ของสำนักเท่านั้น

ใช้แสดงในงานเทศกาลสำคัญ งานแก้บน งานเข้าสู่หนัด หรืองานเฉลิมฉลองในโอกาสต่างๆ⁴⁴

ภาพที่ 88 ซีละ

ที่มา: https://yala-patani-naratiwat.blogspot.com/2017/04/blog-post_61.html

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.9.2 ว่าวมลายู

ว่าววงเดือน หรือเรียกว่า “วาบูนแลหรือวาบูนัน” “บูนัน” แปลว่าดวงจันทร์ เป็นว่าวที่มีรูปดวงเดือนเป็นส่วนประกอบอยู่ตรงกลางลำตัว ส่วนประกอบที่สำคัญคือ ปีก เขา (คล้ายเขาควาง) และดวงเดือนซึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างปีกและเขาและตอนกลางของลำตัวว่าววงเดือน มี 2 แบบคือ แบบมีแอกและแบบไม่มีแอก ความเป็นมาของว่าวบ้างว่าวชนิดนี้มาจากประเทศมาเลเซีย บ้างว่ามาจากปัตตานี จึงไม่มีข้อสรุปถึงแหล่งกำเนิดที่แน่ชัด การทำว่าววงเดือนเริ่มจากการเตรียมวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือ จากนั้นทำการเหล้าไม้ไผ่และเตรียมประกอบไม้ไผ่ นำกระดาษลอกลายมาวางไว้แล้วแปะลงบนไม้ไผ่ที่ประกอบ ทำการเขียนลายและทำการลงสี เสร็จ

แล้วผูกเชือกบนตัวว่าว เก็บรายละเอียดของว่าว ทำการตกแต่ง ชั่งน้ำหนักขนาดปีกของว่าวให้เท่ากัน เก็บรายละเอียดอีกครั้งเป็นอันเสร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ ระยะเวลาในการผลิตประมาณ 3 วัน ต่อว่าว 1 ตัว แต่ก็ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการตกแต่ง ลักษณะพิเศษของว่าวเป็นการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ลวดลายของว่าวและการออกแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ ปัจจุบันมีผู้นิยมเล่นว่าวเป็นจำนวนมากแต่ช่างฝีมือทำว่าวกลับมีน้อยมาก

ตามตำนานในสมัยก่อนเล่าสืบต่อกันมาว่า “ว่าววงเดือน” เป็นของเล่นเทวดา (แฉวอมุดอ) โดยผู้ที่ให้ว่าวแก่แฉวอมุดอคือพระบิดาของพระราม (รายอสรามอ) ชื่อ ซีระห่มะห์รายอ จึงทำให้ว่าววงเดือนมีรูปเทวดา ทั้งนี้ว่าววงเดือนมีหลายชนิดมีหลายรูปแบบและมีการเล่นกันแพร่หลายในพื้นที่ภาคใต้ แต่ในพื้นที่ 3 จังหวัด จะมีการเน้นความสวยงามรวมทั้งประเภทเสียงดัง ประเภทขึ้นสูง ที่สำคัญปัจจุบันมีการจัดทำเพื่อจำหน่ายในรูปแบบของที่ระลึกอีกด้วย

เอกลักษณ์ของว่าววงเดือน คือการสะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์สุนทรีย์ของชาวมลายู เพราะไม่ใช่เป็นการทำว่าวเพียงเพื่อให้ลอยอยู่บนอากาศได้ หากแต่ยังตกแต่งอย่างตั้งใจสวยงามวิจิตรตามลวดลายของท้องถิ่น และยังเพิ่มเสียงอันไพเราะยามเมื่อฉวัดเฉวียนไปมาในอากาศ ด้วยการใส่แฉกใบลานที่ติดกับตัวว่าว

ภาพที่ 89 ว่าววงเดือน

ที่มา: <https://localwisdom.gsb.or.th/detail/index/143>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.9.3 การเลี้ยงนกเขาชวา

นกเขาชวาหรือนกเขาเล็ก ชื่ออังกฤษ Zebra Dove อยู่ในสกุล Geopelia Striata มีลักษณะขนสีเทา แกรมดำ หางยาวประมาณ ๘.๙ เซนติเมตร นกเขาชวามีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไทยเกือบทุกภาคเรียกว่า "นกเขาเล็ก" ชาวชวาเรียกว่า "บุรงประภูต" ชาวมลายูทางเหนือของคาบสมุทรมเรียกว่า "บุรงตีเตะ" ชาวมลายูกลางและสิงคโปร์เรียกว่า "มะระบก" ส่วนคำว่า "นกเขาชวา" มีการสันนิษฐานที่มาของชื่อไว้ 3 ประการ คือ

1. เป็นนกที่พบมากในชวา ประเทศอินโดนีเซีย
2. เสียงขันดังกังวานไพเราะคล้ายกับเสียงปี่ชวา
3. แยกชวาเป็นผู้นำนกแบบนี้มาเลี้ยงในประเทศไทยเป็นคนแรก

จึงได้เรียกตามชื่อของผู้ที่นำมาเลี้ยงด้วยเหตุนี้คนในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันจึงได้เรียกนกเขาเล็กว่า "นกเขาชวา"

นกเขาชวามีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทยและแถบประเทศเพื่อนบ้าน เช่น มาเลเซีย และอินโดนีเซีย การเลี้ยงนกเขาชวาในประเทศไทยนิยมเลี้ยงมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามหลักฐานพระราชดำรับดูลักษณะนกเขาชวาของรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ในปัจจุบันมีผู้นิยมเลี้ยงและเล่นนกเขาชวากันมากในภาคใต้ รองลงมา ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอื่นๆ

นกเขาชวาเป็นนกประเภทหนึ่งที่พบในประเทศไทยและมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น นกเขาพม่า นกเขาไฟ นกเขาเขียว นกเขาเปล้า นกเขาหม้อ นกเขาตู้ นกเขาป่า นกเขาแขกหรือนกเขาเทศ นกเขานา นกเขาฟ้า นกเขาใหญ่หรือนกเขาหลวง และนกเขาชวาหรือนกเขาเล็ก ถิ่นกำเนิดของนกเขาชวาอยู่ในแถบเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยมาเลเซีย และอินโดนีเซีย สำหรับประเทศไทยนิยมเลี้ยงนกเขาชวากันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วทางภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสงขลา ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส การเลี้ยงหรือการเล่นนกเขาชวาของชาวภาคใต้เปรียบเสมือนเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของคนในภาคใต้ ในคติความเชื่อทางชวายุคก่อนว่านกเขาเป็น 1 ใน 5 สมบัติอันมีเกียรติของบุรุษที่สมบูรณ์พร้อม ได้แก่ 1. นก 2. เรือ 3. ภรรยา 4. อาษา 5. กริช

หากจะพูดว่าการเลี้ยง หรือการเล่นนกเขาชวาเกิดขึ้นก่อนในภาคใต้อาจไม่ผิด เพราะตามประวัติการเลี้ยงนกเขาชวาจุดเริ่มต้นจากการที่ภูเขาไฟในประเทศอินโดนีเซียระเบิด ทำให้บรรดานกที่อาศัยอยู่บนอพยพมายังประเทศไทยจนทำให้เกิดการจับมาเลี้ยงและเพาะพันธุ์ขายกัน ซึ่งในอดีตนิยมเลี้ยงหรือเล่นนกเขาชวากัน

ในภาคใต้ของไทยต่อมาก็แพร่หลายไปยังภาคอื่นๆ ด้วย มีเรื่องเล่าว่าการเลี้ยงนกเขา
 ชาวในภาคใต้นั้นนิยมกันมาก่อนหน้านี้นี้มากโดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ชาว
 นครศรีธรรมราชมีการเลี้ยงนกเขาชวาก่อน พ.ศ. 2430 ต่อจากนั้นก็แพร่หลายไปยัง
 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือสตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส และได้ขยายวงกว้าง
 ไปยังภาคอื่นๆ ของไทย เช่น ราชบุรี เพชรบุรี นครปฐม ชลบุรี จนถึงประมาณ พ.ศ.
 2489 ที่อำเภอมีนบุรี และอำเภอหนองจอก กรุงเทพฯ ก็เริ่มนิยมเลี้ยงนกเขาชวา
 และนิยมต่อนกเขาชวากัน ในสมัยโบราณถือว่าการเลี้ยงนกเขาชวาไว้ประจำบ้าน
 เป็นสิ่งที่เซ็ดหน้าซูดตา เลี้ยงไว้ดูเล่นแก้รำคาญ และเลี้ยงไว้ฟังเสียงเพื่อความสุใจ
 รวมทั้งคนในจังหวัดภาคใต้ด้วยไม่ว่าจะเป็นคนไทยพุทธหรืออิสลามนิยมเลี้ยงนกเขา
 ชวากันมาก โดยเฉพาะบ้านของผู้มีอันจะกินมักจะต้องหานกเขาชวาเสียงดี ๆ มา
 เลี้ยงไว้ประดับบ้าน และส่วนใหญ่ก็จะเลี้ยงด้วยใจรักมากกว่าการค้าด้วยเหตุนี้จึงทำ
 ให้นกเขาชวาในภาคใต้มีราคาสูง ซึ่งเป็นราคาที่คนซื้อพยายามเสนอให้เจ้าของนก
 ชาย มีใช้ราคาสูงด้วยเจ้าของนกตั้งราคาเอง เหมือนทางภาคกลาง แต่ปัจจุบัน
 ลักษณะการเลี้ยงนกเขาชวาบางแห่งในภาคใต้เริ่มมุ่งเพื่อการค้าแบบภาคกลางแล้ว
 คนที่มืนกเขาชวาที่อยู่ในครอบครองมักมีชื่อเสียง เป็นที่อยากรู้จักของนักเล่นนกเขา
 ทั่วไป มีหน้ามีตา ดังนั้นผู้ที่มืนกเขาชวาดีในสมัยก่อน มักไม่มีใครยอมขายนกของตน
 ให้ใครง่ายๆ เพราะเกิดความรักและหลงใหลเสียงนก อีกทั้งเกรงว่าจะเป็นการขาย
 ความมีชื่อของตนไปด้วย จังหวัดทางภาคใต้นิยมเลี้ยงนกเขาชวาโดยเฉพาะจังหวัด
 สงขลา ปัตตานี สตูล นครศรีธรรมราช ยะลา นราธิวาส ฯลฯ ทุกบ้านที่มีนกเขาชวา
 จะมีเสารอกนก และมีกรงนกเขาชวาแขวนไว้หน้าบ้านระเกะระกะไปหมด อย่าง
 น้อยมากกว่าหนึ่งกรงเสมอ

นกเขาชวาไม่ใช่สัตว์ประเภทสวยงามแต่คนนิยมเลี้ยงเนื่องจากเสียงร้องมี
 ความไพเราะ น่าฟัง เมื่อได้ยินเสียงร้องของนกทำให้เกิดความสุข อิ่มอกอิ่มใจ ยิ่งถ้า
 ได้มีโอกาสเป็นเจ้าของนกที่ร้องดี ๆ ด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้มีความสุขใจมากยิ่งขึ้น
 เสียงร้องของนกเขาชวา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ประเภทนกเสียงเล็ก
- 2) ประเภทนกเสียงกลาง
- 3) ประเภทนกเสียงใหญ่⁴⁵

ภาพที่ 90 นกเขาชวา

ที่มา: <http://thaihealthycommunity.org/?p=1392>

(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.9.4 การเลี้ยงนกกรงหัวจุก

นกกรงหัวจุก มีชื่อเรียกเป็นทางการว่า “นกปรอดหัวโขนเคราแดง” เป็น สัตว์คุ้มครองประเภทนกที่เพาะพันธุ์ได้ ตามตำนานเล่าต่อๆ กันมาว่า ย้อนไป พ.ศ. 2410 ชนชาติแรกที่น่านกปรอดหัวจุกมาเลี้ยงคือ ชาวจีน นำมาเลี้ยงแทนนกโรบิน ซึ่งเป็นนกที่ตกใจง่ายถึงขั้นช็อคตายคากรง ต่างจากนกกรงหัวจุกที่เลี้ยงง่าย สีสัน สวยงาม เสียงเพราะ ต่อจากนั้นมา ความนิยมเลี้ยงนกกรงหัวจุกได้แผ่ขยายไปยัง อินเดีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ ลาว กัมพูชา จนถึงภาคใต้ของประเทศไทย

นกปรอดหัวโขน หรือ นกปรอดหัวจุก หรือที่นิยมเรียกกันว่า นกกรงหัวจุก เป็นนกที่อยู่ในวงศ์นกปรอด (Pycnonotidae) ซึ่งอยู่ด้วยกันทั้งหมด 109 ชนิด สำหรับในประเทศไทยพบได้ 36 ชนิด นกปรอดหัวโขนเป็นนกขนาดเล็กขนาดโตเต็มทีประมาณ 20 เซนติเมตร ที่มีสีส้มสวยงามและเสียงร้องไพเราะ ที่แก้มและคอ จนถึงหน้าอกจะมีสีขาวและมีสีแดงเป็นเส้นอยู่ข้างหูลงมาถึงหน้าอกเหมือนเป็นเส้น แบ่งขนสีขาวกับสีดำที่มีอยู่ทั่วทั้งตัวขนส่วนหัวจะรวมกัน เป็นเหมือนหน่อตั้งอยู่บน หัวสูงขึ้นไปเหมือนหัวโขน อันเป็นที่มาของชื่อ ได้ต้องมีขนสีขาว พบกระจายอยู่ ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงเอเชียตะวันออก พบได้ใน สภาพแวดล้อมที่หลากหลาย ตั้งแต่ยอดเขาสูง ป่าที่ราบต่ำ จนถึงทุ่งหญ้า ชายป่า และเขตที่ใกล้กับชุมชนมนุษย์มีชนิดย่อยทั้งหมด 9 ชนิด ดังนี้

P. j. jocosus พบในฮ่องกง

p. j. fuscicaudatus พบในตอนกลางของอินเดีย

P. j. abuenis พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย

P. j. pyrrhotis พบในตอนเหนือของอินเดีย ติดกับปากีสถาน, เนปาล และบังกลาเทศ

P. j. emeria พบในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำคงคา

P. j. whistleri พบในหมู่เกาะอันดามัน

P. j. monticola พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของอินเดีย มีสีสันทด่างกว่าชนิด *P. j. pyrrhotis*

P. j. pattanni พบในประเทศไทย

P. j. peguensis พบในตอนใต้ของพม่า

นกปรอดหัวโขน เป็นที่นิยมในแง่ที่เป็นสัตว์เลี้ยง ที่เลี้ยงเพื่อฟังเสียงร้องอันไพเราะ และเพื่อการแข่งขันเสียงร้องเช่นเดียวกับนกเขาชวา (*Geopelia striata*) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ติดกับมาเลเซีย คือ นราธิวาส, ปัตตานี, ยะลา ซึ่งการเลี้ยงนกชนิดนี้เป็นเหมือนหนึ่งในวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนที่นี่ นกปรอดหัวโขนหากได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องสามารถมีอายุยืนนานได้ถึง 11 ปี และนกตัวใดที่มีเสียงร้องไพเราะและได้รับรางวัลชนะเลิศจากการประกวดแข่งขันอาจมีสนนราคาถึงหลักล้านบาท

ปัจจุบัน นกปรอดหัวโขน เป็นสัตว์ที่มีรายชื่ออยู่ในพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535 เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง แต่มีความพยายามของผู้ที่นิยมเลี้ยงผลักดันให้เป็นสัตว์เลี้ยงได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งประเด็นนี้มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและคัดค้านเนื่องจากจนถึงปัจจุบันนกปรอดหัวโขนที่เลี้ยงไว้เกือบทั้งหมดมาจากการจับจากธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ได้มาจากการเพาะเลี้ยงอย่างที่อ้างกัน ซึ่งการจับนกจากธรรมชาติเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นกชนิดนี้สูญพันธุ์ไปจากธรรมชาติในภาคใต้ของประเทศไทย⁴⁶

นกกรงหัวจุกในฐานะเป็นสัตว์เศรษฐกิจอีกชนิด ราคาซื้อ-ขาย นกกรงหัวจุกแต่ละจังหวัดราคาไม่เท่ากัน หากเป็นนกภาคอีสานและภาคเหนือราคาจะถูกกว่านกภาคใต้ มูลค่าต่อตัวนกที่เป็นเพลงแล้ว ตัวละ 8,000-10,000 บาทขึ้นไป แต่หากเป็นลูกนก ตัวละ 3,000-5,000 บาท จากกระแสความนิยมเลี้ยงนกกรงหัวจุก ได้

ส่งผลให้เกิดอาชีพต่างๆ ขึ้นมากมาย อาทิ ผู้เพาะเลี้ยงหนอนนก โรงงานผลิตอาหารนก ยารักษาโรค รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับนก ไม่ว่าจะเป็น ฝักคลุมกรง ตะขอสำหรับแขวนกรงนก รวมถึงกรงนก ซึ่งถ้าหากใช้วัสดุทำจากไม้เนื้อแข็ง อาทิ ไม้สัก ไม้มะม่วง ไม้ประดู่ชิงชัน นำมาแกะสลัก ประดับด้วยมุก หรืออัญมณี จะมีมูลค่าสูง นับแสนบาทเลยทีเดียว⁴⁷

ภาพที่ 91 นกกรงหัวจุก

ที่มา: <https://sites.google.com/site/26598asianamsna/kar-leiyng-du-nk-krng-haw-cuk-roya-tang/kar-leiyng-du-nk-hnum>
(ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

2.3.9.5 กริชสกุลช่างปัตตานี

กริชเป็นอาวุธประเภทมีดสองคมชนิดหนึ่ง ใบของกริชจะมีทั้งแบบตรงและคด นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าการใช้กริชเป็นวัฒนธรรมของชนชาติชาวชวา-มลายู มาก่อน แต่เนื่องจากกริชได้รับความนิยมและแพร่หลาย ค่านิยมในเรื่องการใช้กริช จึงได้กระจายไปกว้างเกือบทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย (ชวา) มาเลเซีย บรูไน บางส่วนของฟิลิปปินส์และภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะในภาคใต้ของไทยตั้งแต่จังหวัด นครศรีธรรมราชลงไปจนถึงจังหวัดนราธิวาส มีการใช้กริชกันมากในราชสำนักสยามในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการใช้กริชกันในหมู่ข้าราชการและขุนนางชั้นสูง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั้งภาพเขียนและเอกสารบันทึก เช่น ในจดหมายเหตุลาลูแบร์

ในสมัยก่อนการใช้กริชนอกจากจะใช้เป็นอาวุธแล้ว ยังใช้กริชเป็นเครื่องประดับเกียรติยศและใช้เป็นเครื่องรางของขลังของคนในยุคนั้นอีกด้วย ส.พลาายน้อย ได้กล่าวถึงเรื่องกริชไว้ในหนังสือเกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย ชุดที่ 1 ว่า ตามตำนานของกริชกล่าวว่าเริ่มมีใช้ ในสมัยป็นหียคือในสมัยอโยธยาอยู่ในราว พ.ศ. 1460 กริชที่เก่าแก่และดั้งเดิมมากที่สุด คือ กริชมัจฉาพาทิต (Majapahit) และกริชที่ใช้ในประเทศชวากริชในสมัยนั้นไม่ได้ใช้เป็นอาวุธเพียงแต่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นของขลังเท่านั้นกริชนั้นเป็นที่นิยมของชาวฮินดูชวามาก่อน ต่อมาเมื่อเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม คติความเชื่อและค่านิยมในการ ใช้กริชก็ยังคงอยู่ แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ กริชที่เคยเป็นรูปแบบของกริชแบบฮินดูมาให้เป็นกริชในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิมบ้าง เล็กน้อย

จากคุณลักษณะของกริชที่ใช้ได้ทั้ง ในรูปของอาวุธ เครื่องประดับเกียรติยศ และเครื่องรางของขลัง กริชจึงได้รับการยกฐานะให้เป็นอาวุธที่สูงส่ง ชายหนุ่มและชายวัยกลางคนทั้งชาวไทยมุสลิมและพุทธเมื่อเดินทางไปไหนมาไหนก็จะนิยมพกกริชกันเป็นส่วนใหญ่ในยุคหนึ่ง เมื่อกริชได้รับความนิยมสูงและแพร่กระจายกว้างไกลในแต่ละท้องถิ่นที่รับเอาวัฒนธรรมในการใช้กริชมาใช้ก็จะทำการปรับรูปแบบของกริชทั้งใบกริช ฝักกริชและด้ามกริช ให้มีรูปแบบเหมาะสมกับรสนิยมของผู้ที่ใช้ในแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นเหตุให้กริชในแต่ละท้องถิ่นที่เกิดเป็นรูปแบบมีเอกลักษณ์เป็นจุดเด่นเฉพาะตัว โดยเฉพาะฝักกริชและด้ามกริชจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันชัดเจนมากจนเกิดเป็นรูปแบบของกริชสกุลช่างต่างๆ ขึ้นหลายสกุลช่าง เช่น กริชสกุลช่างชวา กริชสกุลช่างสุมาตรา กริชสกุลช่างบาห์ลีและล้อมบ็อก กริชสกุลช่างบูกิส กริชสกุลช่างปัตตานี กริชสกุลช่างสงขลา - นครศรีธรรมราช เป็นต้น

กริชสกุลช่างปัตตานีนี้จะเรียกกันในห้องถิ่นกันอยู่หลายชื่อในกลุ่มของชาวมุสลิมปัตตานีจะเรียกกริชรูปแบบนี้ว่า “กริชตะยง” ก็มี เรียกว่า “กริชจอแต่ง” ก็มี ส่วนในกลุ่มชาวพุทธจะเรียกอยู่หลายชื่อเช่นกัน เช่น กริชหัวนก กริชหัวพังกะ กริชหัวนกพังกะและกริชพังกะ เนื่องจากรูปลักษณ์ของด้ามกริชรูปแบบนี้มองดูผิวเผินด้ามกริชจะมีจมูกยาวแหลมคล้ายปากของนกกกระเต็น นกกกระเต็นนี้ชาวภาคใต้ในสมัยก่อนจะเรียกว่า “นกพังกะ” ซึ่งเป็นภาษามลายูถิ่น คำมลายูกลางเรียกนกกกระเต็นว่า “บุรงเปกากะ” (Burung Pekaka) เนื่องจาก กริชชนิดนี้จะมีลักษณะเด่นอยู่ที่ด้ามกริชที่คนทั่วไปมองรูปลักษณ์ของด้ามกริชคล้ายหัวของ นกกกระเต็นจึงเรียกกริชรูปแบบนี้ว่า กริชหัวนกพังกะ ด้ามกริชและฝักกริชถือกำเนิดขึ้นในพื้นที่ของเมืองปัตตานีในอดีต จึงเรียกกริชที่มีฝักและด้ามในรูปแบบนี้ว่า “กริชสกุลช่าง

ปัตตานี” กริชชนิดนี้พบว่ามีใช้กันตั้งแต่พื้นที่ในจังหวัดสงขลาตอนใต้ อันได้แก่ อำเภोजะนะ อำเภอกะเตพา และอำเภอบะนอย ตลอดลงไปจนถึงปัตตานี ยะลา นราธิวาส รวมไปถึงรัฐกลันตัน และตรังกานูของประเทศมาเลเซีย

รูปแบบของฝักกริชและด้ามกริชสกุลช่างปัตตานี รูปแบบของฝัก

ปีกฝักหรือปากฝักจะมีรูปแบบคล้ายตัวเรือ ปลายปีกทั้งสองข้างงอนบางเข้าข้างใน ข้างหนึ่งสูงข้างหนึ่งต่ำ ส่วนตัวฝักหรือก้านฝักจะยาวตรงและยาวออกไปเกินความยาวของใบกริชไปอีกประมาณหนึ่งในสาม นับเป็นรูปแบบพิเศษของฝักกริชปัตตานี ทั้งนี้ก็เพราะว่าฝักกริชของสกุลช่างอื่นๆ นั้นจะไม่ยาวไปกว่าใบกริชมากนัก ฝักกริชแบบปัตตานีจะมีอยู่สองรุ่นแต่ละรุ่นจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก ฝักกริชทั้งสองรุ่น ได้แก่ ฝักรุ่นเก่าและฝักรุ่นหลัง

ฝักรุ่นเก่า

ฝักแบบนี้ตัวฝักทั้งหมดไม่ว่าปีกฝักและก้านฝักจะทำจากไม้ท่อนเดียวโดยการเจาะและเกลารูปร่างจนเป็นฝักกริช ทุกชิ้นส่วนของฝักกริชจะเป็นเนื้อเดียวกันไม่สามารถที่จะถอดแยกออกจากกันเป็นส่วนๆ เหมือนฝักกริชแบบรุ่นหลังได้ ไม้ที่นิยมนำมาใช้ทำเป็นฝักกริชรุ่นนี้เท่าที่พบจะเป็นไม้ประดู่หอมหรือประดู่สังสนาทั้งสิ้น ไม้ชนิดนี้ในภาษามลายูถิ่นปัตตานีเรียกว่า “กาเยุสะนอ” และเรียกกันในภาษามลายูกลางว่า “กาเยุฮังสะนา” ก้านฝักของฝักกริชรุ่นเก่านี้จะยาวกว่าใบกริชไม่มากนัก แต่จะมีความอ่อนโค้งและเรียวเล็กน้อยพอมองเห็นได้ ตัวฝักทั้งหมดจะมีความยาวประมาณ 20 - 40 ซม.

ฝักรุ่นหลัง

ฝักรุ่นนี้ขนาดฝักจะมีขนาดใหญ่และยาวกว่าฝักรุ่นเก่ามาก รูปแบบหรือรูปร่างของฝักจะคล้ายคลึงกันมาก ตัวฝักหรือก้านฝักจะยาวตรงเป็นแนวขนานไม้โค้งเรียวเหมือนก้านฝักรุ่นเก่า ฝักรุ่นหลังนี้ในแต่ละฝักสามารถที่จะถอดแยกชิ้นได้ 2-3 ชิ้น คือปีกฝักหนึ่งชิ้น ก้านฝักหนึ่งชิ้น และปิดท้ายก้านฝักอีกหนึ่งชิ้น ถ้าเป็นแบบ 2 ชิ้นจะไม่มีปิดท้ายก้านฝัก ปีกฝักนิยมทำจากไม้แก้วชนิดหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่ตามภูเขาหินปูนเรียกกันว่า “ไม้แก้วลูกเล็ก” หรือ “ไม้แก้วตีปัส” ในภาษามลายูท้องถิ่นปัตตานีเรียกว่า “กาเยุแกมูนิง” ส่วนก้านฝักนั้นจะทำด้วยไม้ประดู่หอมเช่นกัน โดยทำการเจาะทะลวงแล้วคว้านแต่งจนสามารถสอดใส่ใบกริชเข้าไปได้ ฝักกริช

ปัตตานีทั้งสองแบบจะใช้วิธีเจาะคว้านเพื่อใส่ใบกริชทั้งสิ้น ไม่พบว่ามีการใช้วิธีผ่าประกบเช่นฝักกริชสกุลข้างอื่นๆ ทั้งนี้เข้าใจว่าเพื่อความมั่นคง แข็งแรงและเพื่อการรอดฝีมือในเชิงช่าง

หลังจากทำฝักเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะชักเงาโดยการเคลือบทับด้วยยางของต้นชะนวนอีกครั้งหนึ่ง ยางชะนวนนี้มีคุณสมบัติพิเศษเพราะเมื่อแห้งสนิทดีแล้วจะมีความโปร่งใสมองเห็นสีสันของลวดลายเนื้อไม้ได้ชัดเจน ทนทานต่อการขีดข่วนได้ดี มากคล้ายกับการทาแลคเกอร์หรือน้ำยายูริเทน ปัจจุบันต้นชะนวนที่ใช้สำหรับเอามาทำเป็นน้ำยาเคลือบเงา หรือน้ำเกลี้ยง เป็นต้นไม้พื้นบ้านที่หลงเหลืออยู่น้อยมาก

รูปแบบของด้ามด้ามกริชแบบปัตตานีเป็นจุดเด่นในการเสริมความสง่างามให้แก่กริช ด้ามกริชนิยมทำจากไม้แก้วตีปลีนำมาแกะเป็นรูปหัวยักษ์ในตัวหนึ่งขวามีจมูกยาวงอน ตาถลนตุตัน ผมหยก ปากแสบะเห็นไรฟันและเขี้ยวชัดเจน มีหนวดเคราได้คาง ผมและหนวดเคราจะแปลงรูปให้เป็นตัวนกกลวดลายที่มีการแกะสลักอันละเอียดและวิจิตรพิสดารมากจนยากที่ช่างในยุคปัจจุบันจะทำได้เท่าเทียม กนกกลวดลายที่พบบนด้ามกริชปัตตานีนี้นั้นส่วนมากจะเป็นลายในรูปแบบของลายก้านขด ลักษณะของลายที่ใช้แกะจะเป็นลวดลายแบบตะวันตกหรือแบบยุโรปก็มีคล้ายลายชวาก็มี คล้ายลายไทยและลายขอมก็มี แม้กระทั่งลวดลายแบบจีนก็มีอยู่ไม่น้อย เช่นกันที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเมืองท่าปัตตานีในอดีตนั้นเคยมีการติดต่อสัมพันธ์กับชนชาติเหล่านี้มากอ ในด้านการค้าขายทางทะเล ศิลปกรรมรูปแบบต่างๆ จากต่างแดนจึงได้มาแฝงตัวและแสดงออกอยู่ในงานศิลปะของปัตตานีซึ่งรวมไปถึงด้ามกริช หัวนกฟังกะแบบปัตตานีนี้ด้วย ด้ามกริชหัวนกฟังกะแบบปัตตานีที่แกะสลักมาจากแก่นไม้สีดำเมื่อนำมาประดับตกแต่งด้วยการเลี่ยมนากหรือทองคำตามส่วนต่างๆ เช่น ที่จมูก เขี้ยว ลูกนัยน์ตา ที่หงอนและแก้ม สีอันแวววับของนากและทองคำ จะช่วยขับให้ความงามของด้ามกริชสวยเด่นและงามสง่าขึ้นมาได้อย่างมากทีเดียว⁴⁸

ภาพที่ 92 กริชสกุลช่างปัตตานี

ที่มา:

<https://www.facebook.com/1584043788350495/photos/%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%95%E0%B8%B0%E0%B8%A2%E0%B8%87/1584048535016687/> (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2563

บทที่ 3

การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบ

โครงการออกแบบศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีนั้น เป็นศูนย์กลางทางการเรียนรู้ซึ่งจัดแสดงนิทรรศการในการเผยแพร่เนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้เยี่ยมชม นอกจากการจัดแสดงนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีแล้ว โครงการ “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” ยังได้ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งค้นคว้าหาข้อมูลเพื่อการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีสำหรับผู้สนใจ ตลอดจนเป็นตัวกลางในการจัดสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ต่างๆ

ทั้งนี้เพื่อให้การการวางผังและออกแบบสถาปัตยกรรมใน “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” มีประโยชน์ใช้สอยสนองต่อความต้องการ จึงจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ถึงรูปแบบการใช้งานในส่วนต่างๆ ของโครงการ การจัดสรรพื้นที่ใช้สอยภายในโครงการนอกเหนือจากส่วนจัดแสดงที่ต้องกำหนดเรื่องราว สาระการนำเสนอในหมวดต่างๆ แล้ว ยังจำเป็นต้องกำหนดส่วนประกอบต่างๆ ของโครงการซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมของผู้ใช้งานโครงการด้วย

3.1 ผู้ใช้งานโครงการ

“ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” นั้นสามารถแบ่งกลุ่มผู้ใช้งานออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ “กลุ่มผู้ใช้งานชั่วคราว” ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ทราบจำนวนผู้ใช้สอยแน่นอน พื้นที่ใช้สอยจากกิจกรรมของผู้ใช้งานกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการคาดคะเนให้มีขนาดเหมาะสมต่อโครงการ เช่น ห้องประชุม ห้องสมุด ฯลฯ และ “กลุ่มผู้ใช้งานประจำ” (บุคลากร) ซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถกำหนดจำนวนผู้ใช้งานได้ พื้นที่ใช้สอยเกิดขึ้นจากกิจกรรมตามโครงสร้างองค์กร

- 1) กลุ่มผู้ใช้งานชั่วคราว ได้แก่
 - a. ประชาชนและผู้สนใจทั่วไป
 - b. นักเรียน / นักศึกษา
 - c. นักวิชาการ / ผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของโครงการ
 - d. ผู้มาติดต่อเพื่อรับหรือให้บริการด้านต่างๆ เช่น ชุมนวมบุคคล พนักงานส่งของ ซ่อมงานระบบต่างๆ ฯลฯ
- 2) กลุ่มผู้ใช้งานประจำ ได้แก่
 - a. เจ้าหน้าที่

3.2 จำนวนผู้ใช้งานอาคาร

โครงการ “ศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี” นี้ กำหนดให้เป็นหน่วยงานซึ่งขึ้นตรงต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีผู้อำนวยการเป็นผู้บริหารองค์กร และควบคุมการบริหารโดยคณะกรรมการ (แต่งตั้งจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด) มีเจ้าหน้าที่โครงการฝ่ายต่างๆ เป็นลูกจ้างองค์กร โดยแบ่งการจัดการภายในองค์กรเป็นส่วนต่างๆ ตามองค์ประกอบโครงการดังนี้⁴⁹

ภาพที่ 93 ภาพแสดงแผนผังองค์กร

ที่มา: ดัดแปลงแก้ไขจากการศึกษาของสีบพงศ์ จรรย์สีบศรี

จากโครงสร้างผังองค์กรดังกล่าวสามารถจำแนกบุคลากรภายในโครงการซึ่งแบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ ได้ดังนี้

1) ฝ่ายบริหารและธุรการ ได้แก่

a. ผู้อำนวยการ

1 ตำแหน่ง

⁴⁹ ดัดแปลงแก้ไขจากการศึกษาของ

b.	เลขานุการ	1 ตำแหน่ง
c.	เจ้าหน้าที่ธุรการ	2 ตำแหน่ง
d.	เจ้าหน้าที่การเงิน	1 ตำแหน่ง
e.	เจ้าหน้าที่พัสดุ/ทะเบียน	2 ตำแหน่ง
f.	เจ้าหน้าที่บุคลากร	1 ตำแหน่ง

2) ฝ่ายนิทรรศการ ได้แก่

a.	เจ้าหน้าที่ส่วนนิทรรศการถาวร	1 ตำแหน่ง
b.	เจ้าหน้าที่จัดนิทรรศการหมุนเวียน	2 ตำแหน่ง
c.	ภัณฑารักษ์	1 ตำแหน่ง
d.	ช่างศิลป์	2 ตำแหน่ง

3) ฝ่ายบริการ ได้แก่

a.	นักวิชาการประจำ	1 ตำแหน่ง
b.	เจ้าหน้าที่ห้องสมุด	1 ตำแหน่ง
c.	เจ้าหน้าที่ร้านหนังสือ	1 ตำแหน่ง
d.	เจ้าหน้าที่โสต/วัสดุ	1 ตำแหน่ง
e.	เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์	1 ตำแหน่ง
f.	เจ้าหน้าที่ร้านเครื่องดื่ม	1 ตำแหน่ง
g.	แม่บ้าน	1 ตำแหน่ง
h.	นักการภารโรง/อาคารสถานที่	2 ตำแหน่ง
i.	เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย	1 ตำแหน่ง

รวมจำนวนเจ้าหน้าที่ (ผู้ใช้งานประจำ) 24 คน

3.3 ส่วนประกอบโครงการ

จากการศึกษาในส่วนของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การกำหนดรูปแบบการบริหารองค์กร
ฯ โครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีสามารถกำหนด
ส่วนประกอบโครงการ ได้ดังนี้

1) สำนักงานบริหาร

1.1 ส่วนผู้บริหาร	- ห้องผู้อำนวยการ
1.2 ส่วนธุรการ	- ฝ่ายเลขานุการ
	- ฝ่ายธุรการ
	- ฝ่ายบัญชี

- ฝ่ายการเงิน
- ฝ่ายพัสดุ
- ฝ่ายทะเบียน
- ฝ่ายบุคลากร

- 1.4 ห้องรับรอง
- 1.5 ห้องประชุมภายใน
- 1.6 ส่วนเตรียมอาหาร

2) สำนักงานส่วนหน้า

- 2.1 โถงต้อนรับ
- 2.2 ประชาสัมพันธ์ / จำหน่ายบัตร
- 2.3 ร้านจำหน่ายหนังสือ / ของที่ระลึก
- 2.4 ร้านจำหน่ายเครื่องดื่ม
- 2.5 สุขา

3) ฝ่ายจัดแสดง

- 3.1 ส่วนนิทรรศการถาวร
 - ส่วนบรรยายต้อนรับ
 - ส่วนประวัติศาสตร์
 - ส่วนวัฒนธรรม
- 3.2 ส่วนนิทรรศการหมุนเวียน
- 3.3 ส่วนสนับสนุนส่วนจัดแสดง
 - ห้องทำงานเจ้าหน้าที่นำชม
 - ห้องทำงานเจ้าหน้าที่นิทรรศการ/ช่างศิลป์
 - ส่วนเก็บและจัดซ่อมวัสดุจัดแสดง

4) ฝ่ายบริการกิจกรรม

- 4.1 ห้องทำงานนักวิชาการประจำ
- 4.2 ห้องสมุด
 - ส่วนทำงานเจ้าหน้าที่
 - ส่วนบริการอ่านหนังสือ
 - ส่วนชั้นหนังสือ
 - ส่วนเก็บของและเก็บซ่อม
- 4.3 ห้องประชุม / สัมมนา
 - ส่วนประชุม
 - ห้องพักรักษาอาการ
 - ห้องควบคุมเครื่องเสียง
 - ห้องเก็บอุปกรณ์

- 4.4 ส่วนกิจกรรมการแสดงผล - ส่วนเวทีการแสดงผล
- ที่นั่งชมการแสดงผล
- 4.5 ลานกิจกรรม
- 4.6 สุขา
- 6) ฝ่ายอาคารสถานที่
- 6.1 ส่วนอาคารสถานที่
- ห้องทำงานแม่บ้าน (อเนกประสงค์)
 - ห้องพักนักการภารโรง/อาคารสถานที่
 - ห้องเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (ส่วนหน้า)
 - เตรียมอาหาร
 - ห้องอุปกรณ์ทำความสะอาด-ซักล้าง
 - สุขา
- 6.2 ฝ่ายเทคนิค
- ห้องเครื่องระบบไฟฟ้า
 - ห้องเครื่องสุขาภิบาล
- 6.3 ที่จอดรถ

3.4 การคิดพื้นที่ในส่วนจัดแสดงย่อย 1 ส่วน

เกณฑ์มาตรฐานในการใช้พื้นที่ (1 ส่วนจัดแสดงย่อย : 1 เรื่องหรือเหตุการณ์ที่จัดแสดง) ในแต่ละหมวด ดังนี้

Space / Picture	3-5 m ²	(Hanging Surface)
Space / Sculpture	6-10 m ²	(Ground Surface)
Space / 400 coins	1 m ²	(Cabinet Space)

เนื่องจากการจัดแสดงใช้การแสดงผลแบบผสม กล่าวคือใช้พื้นที่ในการจัดแสดงแบบ Hanging และ Ground อย่างละกึ่งหนึ่งคือ (8 m²)⁵⁰

3.5 การคิดพื้นที่ในส่วนนิทรรศการถาวรส่วนประวัติศาสตร์

1) ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ยุคอาณาจักรลังกาสุกะ แบ่งออกเป็น 10 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- อาณาจักรลังกาสุกะอยู่ที่ไหน?
- บันทึกรจากชาวโลก
- โลก ณ เวลานั้น
- โบราณคดีลังกาสุกะ

- แรกเริ่มอุษาคเนย์
- สุวรรณทวีป
- สถาปัตยกรรมเมืองโกตามลิขัย
- วัฒนธรรมลังกาสุกะ
- พุทธศาสนาในลังกาสุกะ
- โกตามลิขัยสู่ปัตตานี

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 80 ตร.ม

2) ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ยุคอาณาจักรปาตานีดารุสลาม แบ่งออกเป็น 40 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- กำเนิดปัตตานี
- ภูมิศาสตร์และที่ตั้งปัตตานี
- คาบสมุทรมาลายู
- ปัตตานีในความทรงจำโลก
- สังคมพราหมณ์ – พุทธ
- สร้างบ้านแปงเมือง
- อาณาจักรเพื่อนบ้าน
- ปัตตานีภายใต้อำนาจศรีวิชัย
- ปัตตานีภายใต้อำนาจมัชปาหิต
- ปัตตานีภายใต้อำนาจมะละกา
- ราชวงศ์ศรีวังษา
- สุลต่านอิสมาแอลซาร์
- การเข้ามาของศาสนาอิสลาม
- สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาร์
- สุลต่านมันโซร ซาร์
- มัสยิดกรือเซะ
- สถานีการค้าโลกตะวันออก
- ปัตตานีในฐานะมหานคร
- บันทึกจากชาวโลก
- การชิงอำนาจภายในราชสำนัก
- ราชินีฮิเยา
- ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
- ราชินีปัฐ
- สงคราม
- ปืนใหญ่คู่นคร
- ราชินีอุง
- ความสัมพันธ์กับสยามและรัฐเพื่อนบ้าน
- บุคคลสำคัญร่วมสมัย
- ราชินีกุนิง
- สันยุคราชาวงศ์ศรีวังษา
- ใต้ร่มเงาราชวงศ์กลันตัน
- ปาตานีปือซาร์
- ปัตตานี – กลันตัน
- ปัตตานีในช่วงเวลาที่เสียกรุงฯ
- ความขัดแย้งภายใน
- บ้านเมืองเกิดจลาจล
- บ้านเมืองเกิดจลาจล
- สงครามกับสยาม
- เสียเอกราช
- เชลยและการอพยพ

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 320 ตร.ม

3) ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ แบ่งออกเป็น 10 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- เติงกูลามิเต็น
- การกอบกู้ผู้คนและบ้านเมือง

- สาสน์ลับและสงครามครั้งใหม่ - จลาจลกลางเมือง
- สมรภูมิตุ้งบาโระลาภูนิง - แบ่ง 7 หัวเมือง
- ผู้ปกครองชาวสยาม - ระเบียบมังกะฮ์

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 80 ตร.ม

4) ส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ยุค 7 หัวเมือง แบ่งออกเป็น 25 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- การเข้ามาของสยามและการจัดการปกครอง
- หนองจิก - ยะหริ่ง
- สาย - ยะลา
- รามันห์ - ระแงะ
- สงครามพันธมิตรมลายูกับสยาม - จะบังติกอเมืองใหม่
- กรุงเทพฯ - ปัตตานี - ส่วนหนึ่งของสยาม
- สยามยุคล่าอาณานิคม - ปัญหาภายใน
- สุลต่านองค์สุดท้าย - การเสด็จประพาสปัตตานีของ ร.5
- ชุมชนชาวจีนในปัตตานี - มณฑลเทศาภิบาลปัตตานี
- การเสด็จประพาสปัตตานีของร.6 - การเสด็จประพาสปัตตานีของ ร.7
- การสร้างความเจริญในเมืองปัตตานีของสยาม- สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง
- ปัตตานีในสมัยสงครามโลก - สถาบันกษัตริย์กับพระราชกรณียกิจในปัตตานี
- ปัตตานีและการพัฒนาภายนอก - ปัตตานีกับโลกเสรีอาเซียน

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 200 ตร.ม

พื้นที่จัดแสดงส่วนประวัติศาสตร์	680	ตร.ม
รวมพื้นที่สัญจร 30%	204	ตร.ม
รวมพื้นที่จัดแสดงส่วนประวัติศาสตร์	<u>884</u>	ตร.ม

3.6 การคิดพื้นที่ในส่วนจัดแสดงนิทรรศการถาวรส่วนวัฒนธรรม

1) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนบริบทและของวัฒนธรรมและประเพณีปัตตานี 1 ส่วนจัดแสดง

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดง 8 ตร.ม

2) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนรากเหง้าของวัฒนธรรมและประเพณีปัตตานี แบ่งออกเป็น 4 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- วัฒนธรรมชาวมลายู
- วิถีชีวิตสังคมมลายู
- วัฒนธรรมมุสลิม
- วัฒนธรรมร่วมสมัย

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 32 ตร.ม

3) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนศาสนาอิสลามแบ่งออกเป็น 8 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- กำเนิดศาสนาอิสลาม
- อิสลามในอุษาคเนย์
- ปัตตานีในฐานะระเบียงแห่งเมกะห์
- หลักการศาสนา
- หลักปฏิบัติทางศาสนา
- โลกอิสลาม
- สังคมอิสลามในส่วนอื่นๆ ของไทย
- อิสลามกับหนทางแห่งสันติสุข

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 64 ตร.ม

4) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น 4 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- Tarik Patani
- Hikayat Patani
- Sajarah Patani
- พงศาวดารเมืองปัตตานี

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 32 ตร.ม

5) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนประเพณีต่างๆ แบ่งออกเป็น 8 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- ประเพณีแห่นก
- ประเพณีชักพระ
- ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
- ประเพณีแห่เจ้าพ่อเล่าเอี้ยะกง
- ประเพณีวันชิงเปรต
- ประเพณีลาซัง
- ประเพณีวันฮารีรายอ
- กีฬาทกปลาสายบุรี

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 64 ตร.ม

6) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนบุคคลสำคัญของปัตตานี แบ่งออกเป็น 5 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- เซค ดาวูด บิน อับดุลลอฮฺ อัล-ฟาฏอนี
- พนมเทียน
- ชาเดร์ แวเต็ง
- พระยาเดชานุชิต
- พระเทพญาณโมลี

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 40 ตร.ม

7) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนภาษาปัตตานี แบ่งออกเป็น 4 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- ภาษามลายูปัตตานี
- ภาษาไทยถิ่นใต้
- ภาษาต่างประเทศในวัฒนธรรมปัตตานี
- ภาษาไทยพืเทน ไทยตากใบ

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 32 ตร.ม

8) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนการแสดง แบ่งออกเป็น 6 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- ร่องเง็ง
- มะโย่ง
- ลิเกฮูลู
- วายังกูละ
- โนรา
- หนังตะลุง

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 48 ตร.ม

9) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนเครื่องแต่งกาย แบ่งออกเป็น 6 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- วิวัฒนาการทางการแต่งกาย
- การแต่งกายบรูซ
- การแต่งกายสตรี
- ผ้าจวนตานี
- ผ้าปาเต๊ะ
- การแต่งกายไทยพุทธ

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 48 ตร.ม

10) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนหัตถกรรมศิลป์ แบ่งออกเป็น 8 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- เครื่องทองเหลืองปัตตานี
- เรือกอและจำลอง
- บุงหงาซีเราะ (บายศรีมลายู)
- กริชสกุลช่างปัตตานี
- บุงงามัส (ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง)
- เครื่องจักรสาน
- เครื่องปั้นดินเผาปัตตานี
- เครื่องเรือนพื้นบ้าน

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 64 ตร.ม

11) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนคหกรรมศิลป์ แบ่งออกเป็น 6 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- วิวัฒนาการทางอาหารปัตตานี
- อาหารปัตตานี
- ขนมปัตตานี
- การถนอมอาหาร
- เกลือบปัตตานี
- อาหารจากมะพร้าวและตาลตโนด

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 48 ตร.ม

12) ส่วนจัดแสดงวัฒนธรรมส่วนนันทนาการ แบ่งออกเป็น 8 ส่วนจัดแสดงย่อย ได้แก่

- ซีละหรือมวยมลายู	- ว่าวมลายู
- การเลี่ยนงกเขาชวา	- การเลี่ยนงกกรงหัวจุก
- เพลงกล่อมเด็ก	- การละเล่นพื้นบ้าน
- เครื่องดนตรีมลายู	- วรรณกรรมพื้นบ้าน

ใช้พื้นที่ส่วนจัดแสดงย่อยละ 8 ตร.ม รวม 64 ตร.ม

พื้นที่จัดแสดงส่วนวัฒนธรรม	664	ตร.ม
รวมพื้นที่สัญญา 30%	199.2	ตร.ม
รวมพื้นที่จัดแสดงทางวัฒนธรรม	<u>863.2</u>	ตร.ม

3.7 สรุปพื้นที่ใช้สอยในโครงการ

ลำดับที่	ส่วนประกอบ	ขนาดพื้นที่ (ตร.ม.)
1	ส่วนสำนักงาน	
	ผู้อำนวยการ	9
	ฝ่ายเลขานุการ	9
	ฝ่ายธุรการ	9
	ฝ่ายบัญชี	9
	ฝ่ายการเงิน	9
	ฝ่ายพัสดุ	9
	ฝ่ายทะเบียน	9
	ฝ่ายบุคลากร	9
	ห้องประชุม	18
	ส่วนรับรอง	9
	ห้องเก็บของ	9
	เตรียมอาหาร/ทานอาหาร	18
2	สำนักงานส่วนหน้า	
	โถงต้อนรับ	18

	ประชาสัมพันธ์ / จำหน่ายบัตร	12
	ร้านจำหน่ายเครื่องตี๋ม	54
	ร้านจำหน่ายหนังสือ/ของที่ระลึก	54
	สุขา	18
3	ฝ่ายจัดแสดง	
	ส่วนบรรยายต้อนรับ	108
	นิทรรศการถาวรส่วนประวัติศาสตร์	884
	นิทรรศการถาวรส่วนวัฒนธรรม	865
	ส่วนนิทรรศการหมุนเวียน	320
4	ส่วนสนับสนุนส่วนจัดแสดง	
	ห้องทำงานเจ้าหน้าที่นำชม	9
	ห้องทำงานเจ้าหน้าที่นิทรรศการ/ช่างศิลป์	32
	ส่วนเก็บและจัดซ่อมวัสดุจัดแสดง	150
5	ฝ่ายบริการกิจกรรม	
	ห้องทำงานนักวิชาการประจำ	9
	ห้องสมุด	108
	ห้องประชุม	108
	ห้องสัมมนา	280
	ห้องพักรักษาพยาบาล	12
	ห้องควบคุมเครื่องเสียง	12
	ห้องเก็บอุปกรณ์	12
	สุขา	54
6	ฝ่ายอาคารสถานที่	
	ห้องทำงานแม่บ้าน -เตรียมอาหาร (อเนกประสงค์)	18
	ห้องพักนักการภารโรง/อาคารสถานที่	9
	ห้องเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (ส่วนหน้า)	3
	ห้องอุปกรณ์ทำความสะอาด-ซักล้าง	9
	สุขา	6
	ห้องเครื่องระบบไฟฟ้า	9
	ห้องเครื่องสุขาภิบาล	9

7	กิจกรรมกลางแจ้ง	
	เวที *ไม่คิดพื้นที่อาคาร	90
	Back Stage *ไม่คิดพื้นที่อาคาร	45
	สุขา	54
	ที่นั่งชมการแสดง *ไม่คิดพื้นที่อาคาร	*แล้วแต่ความเหมาะสม
	ที่จอดรถ*ไม่คิดพื้นที่อาคาร	*แล้วแต่ความเหมาะสม
	รวมพื้นที่ใช้สอย	3,362
	พื้นที่สัญญา 30%	1,008.6
	รวมพื้นที่อาคารประมาณ (ตารางเมตร)	4,370.6

ตารางที่ 1 แสดงพื้นที่ใช้สอยในโครงการ

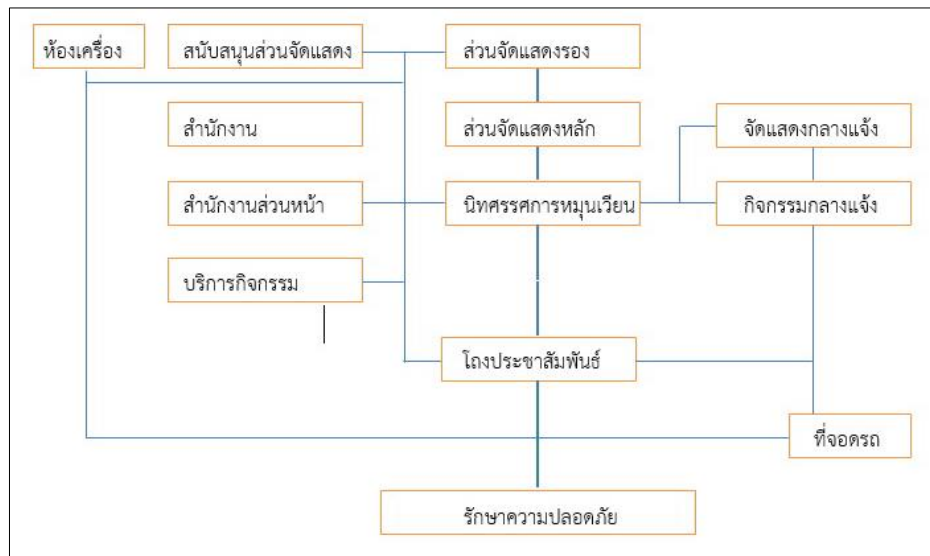
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3.8 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของส่วนประกอบโครงการ

การจัดวางและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่างๆ ของโครงการนั้นพยายามที่จะจัดกลุ่มของฟังก์ชันออกเป็นสามส่วนหลักๆ ได้แก่

- 1) ส่วนชั้นนอก ได้แก่ ส่วนบริการแก่บุคคลภายนอก ที่ไม่จำเป็นต้องเข้าถึงส่วนบริการชั้นใน
- 2) ส่วนกึ่งชั้นใน ได้แก่ ส่วนบริการแก่ผู้ใช้โครงการที่จำเป็นต้องเข้าถึงส่วนบริการกิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนนิทรรศการถาวร
- 3) ส่วนชั้นใน ได้แก่ ส่วนบริการซึ่งสงวนไว้เฉพาะผู้เข้าชมโครงการเท่านั้น เช่น ส่วนนิทรรศการถาวร

โดยใช้พื้นที่ส่วนโถงนิทรรศการหมุนเวียนเป็นตัวเชื่อมส่วนประกอบต่างๆ ของโครงการโดยลำดับความสัมพันธ์จากการใช้สอยของแต่ละกลุ่มผู้ใช้งานเพื่อจำกัดการเข้าถึง และจัดการเส้นทางใช้สัญจรในโครงการแต่ละกลุ่มได้อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพดังแสดงให้เห็นจากภาพแสดงความสัมพันธ์ส่วนประกอบต่างๆภายในโครงการดังนี้

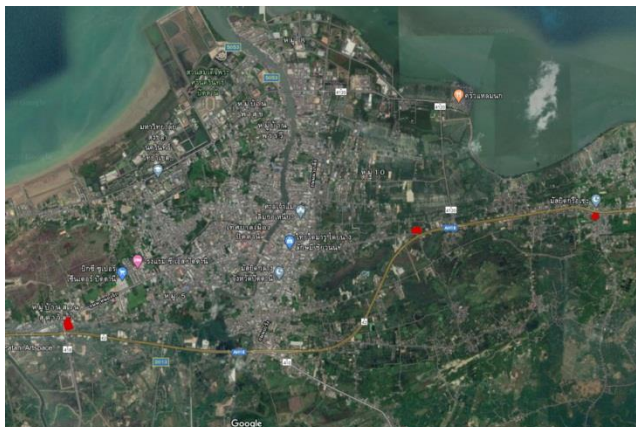

ภาพที่ 94 ภาพแสดงแผนผังความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบของโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3.9 การเลือกที่ตั้งโครงการ

การเลือกที่ตั้งโครงการนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ปัจจัยต่างๆ ในการเลือกที่ตั้งโครงการล้วนแล้วแต่มีส่วนสำคัญที่จะช่วยผลักดันให้โครงการเกิดประสิทธิภาพสูงสุดในเชิงเป้าหมาย หรือขีดชูศักยภาพของโครงการให้เป็นไปตามจุดประสงค์ ทั้งในแง่การรองรับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นจากการใช้สอยในเชิงกายภาพ และการทำงานในเชิงจินตภาพของการส่งเสริมอัตลักษณ์ของโครงการ ดังนั้นเกณฑ์การพิจารณาที่สำคัญต่อการเลือกที่ตั้งโครงการจึงกำหนดได้เป็น 7 ข้อ ดังนี้

- 1) ความเหมาะสมด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ใช้โครงการ
- 2) ความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์
- 3) ความเหมาะสมด้านสภาพแวดล้อมซึ่งไม่ขัดแย้งหรือสอดคล้องต่อภาพลักษณ์ของโครงการ
- 4) ความเหมาะสมในเชิงการตลาด
- 5) ความเหมาะสมด้านความปลอดภัย ไม่ล่อแหลมต่อกรณีความขัดแย้งฯ
- 6) ความเหมาะสมด้านสาธารณูปโภค การคมนาคม และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 95 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทั้ง 3 ทางเลือก
ที่มา: จากการศึกษารูปถ่ายดาวเทียม

ภาพที่ 96 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 1
ที่มา: จากการศึกษารูปถ่ายดาวเทียม

ในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานีนั้นมีทำเลที่เหมาะสมต่อโครงการที่สมควรนำมาพิจารณาเป็นสถานที่ตั้งโครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี 3 ทำเล ได้แก่

- 1) บริเวณถนนหนองจิก ตำบลรูสะมิแลซึ่งมีความสำคัญในลักษณะเปรียบเสมือนเป็นประตูทางผ่านเข้า-ออกสู่ตัวอำเภอเมืองปัตตานีจากภายนอกผ่านทางหลวงแผ่นดินสาย 42 และ 418 เหมาะสำหรับสร้างสถานที่ที่เป็นเสมือนห้องรับแขกเมืองโดย ปัจจุบันบ้านเรือนกิจการห้างร้านเอกชนเจริญเติบโตขยายตัวออกตามถนนเส้นดังกล่าวมากขึ้น

ที่ดินที่เลือกมาเป็นทางเลือกที่ 1 : ที่ดินเปล่าหัวมุมระหว่างถนนหนองจิก , ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 418

พื้นที่ประมาณ 15,425 ตร.ม.(9.6ไร่)

ข้อดี : เข้าถึงง่ายไม่ไกลจากศูนย์ราชการ สถาบันการศึกษา ฯลฯ

ข้อเสีย : ที่ตั้งไม่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ภาพที่ 97 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 2

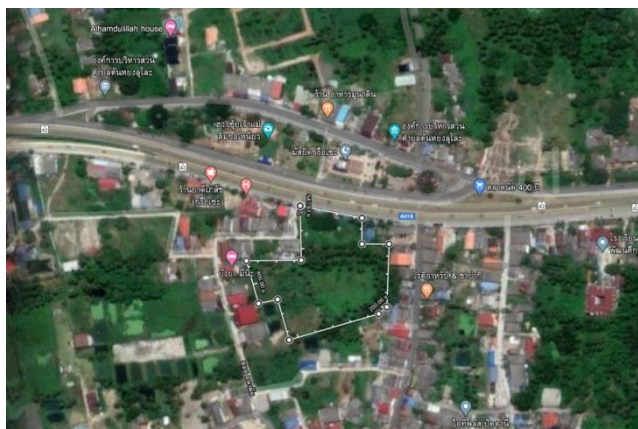
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

2) บริเวณถนนเลี่ยงเมืองทางหลวงแผ่นดินสาย 42 ตำบลบานา บริเวณนี้มีลักษณะที่เป็นทุ่งนาเก่าที่ปัจจุบันได้รับการพัฒนาจัดสรรเป็นพื้นที่ขยายรองรับความเจริญเติบโตของเมืองในด้านต่างๆ เช่น สถานีขนส่ง ศูนย์การค้า ศูนย์การศึกษา แม้กระทั่งที่ดินสำหรับจัดสรรโครงการที่อยู่อาศัยใหม่ๆ ความแออัดของพื้นที่มีน้อย แต่ไม่ไกลจากความเจริญในจังหวัด

ที่ดินที่เลือกมาเป็นทางเลือกที่ 2 : ที่ดินเปล่าหัวมุมระหว่างถนนรามโกมุท และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42

พื้นที่ประมาณ 16,804 ตร.ม.(10.5ไร่)

ข้อดี : ที่ดินมีขนาดใหญ่กว่าทางเลือกอื่น สถานที่ตั้งไม่ไกลจากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ไม่ไกลจากชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ 98 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่ดินทางเลือกที่ 3

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3) บริเวณถนนทางหลวงแผ่นดินสาย 42 ตำบลต้นยางลูละ บริเวณดังกล่าวเป็นท้องที่ตั้งเมืองเก่าปัตตานีในอดีตมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์การสร้างพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและการศึกษาประวัติศาสตร์โดยตรง

ที่ดินที่เลือกมาเป็นทางเลือกที่ 3 : ที่ดินเปล่าริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42 ตรงข้ามกับมัสยิดกรือเซะ

พื้นที่ประมาณ 13,959 ตร.ม. (8.7 ไร่)

ข้อดี : พื้นที่ตั้งอยู่ในบริบททางประวัติศาสตร์

ข้อเสีย : ล่อแหลมต่อกรณีความมั่นคงอาจถูกใช้เป็นเป้าในการแสดงความเคลื่อนไหวก่อการร้าย, อยู่ไกลจากกลุ่มผู้ใช้งานเป้าหมาย กิจกรรมที่จัดหมุนเวียนอาจจะไม่ได้การตอบสนองจากสังคม

ผลการพิจารณาสามารถสรุปพื้นที่ตั้งโครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปัตตานีได้
 ดังที่ตั้งทางเลือกที่ 2 ที่ดินเปล่าตำบลบานา อ.เมือง จังหวัดปัตตานีบริเวณหัวมุมระหว่างถนนราม
 โโกมุต และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42 พื้นที่ประมาณ 16,804 ตร.ม. (10.5 ไร่) ตามเกณฑ์การให้
 คะแนนดังนี้

เกณฑ์การพิจารณา	น้ำหนัก (ค่า น้ำหนักละ 5 คะแนน)	ที่ดินทางเลือก ที่ 1		ที่ดินทางเลือก ที่ 2		ที่ดินทางเลือกที่ 3	
		นน. เต็ม 5	คะแนน	นน. เต็ม 5	คะแนน	นน. เต็ม 5	คะแนน
กลุ่มเป้าหมายผู้ใช้โครงการ	5	4	20	3	15	2	10
บริบททางประวัติศาสตร์	5	2	10	3	15	4	20
สภาพแวดล้อมส่งเสริม ภาพลักษณ์โครงการ	5	3	15	4	20	2	10
การตลาด	4	4	16	4	16	3	12
ความปลอดภัย	4	4	16	4	16	2	8
สาธารณูปโภค / สิ่งแวดล้อม	3	4	12	3	9	3	9
รวม			89		91		69

ตารางที่ 2 การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการโดยการให้คะแนนปัจจัยต่างๆ

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

3.10 การวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการ

1) สภาพแวดล้อมที่ตั้งโครงการ

ภาพที่ 99 สภาพแวดล้อมที่ตั้งโครงการ
ที่มา: ดัดแปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม Google Map
เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2563

พื้นที่ติดต่อข้างเคียง

ทิศตะวันออก ที่ดินเอกชน

ทิศใต้ ถนนรามโกมุทกว้าง 15 เมตร และแนวเขตทางหลวงแผ่นดินสาย 42 กว้างมากกว่า 20 เมตร

ทิศตะวันตก ที่ดินเอกชน

ทิศเหนือ ที่ดินเอกชน

ภาพที่ 100 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศใต้
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 101 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศใต้ (ทางหลวงแผ่นดินสาย 42)
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 102 สภาพที่ตั้งโครงการเมื่อมองจากทิศตะวันตก(ถนนรามโกมุท)
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

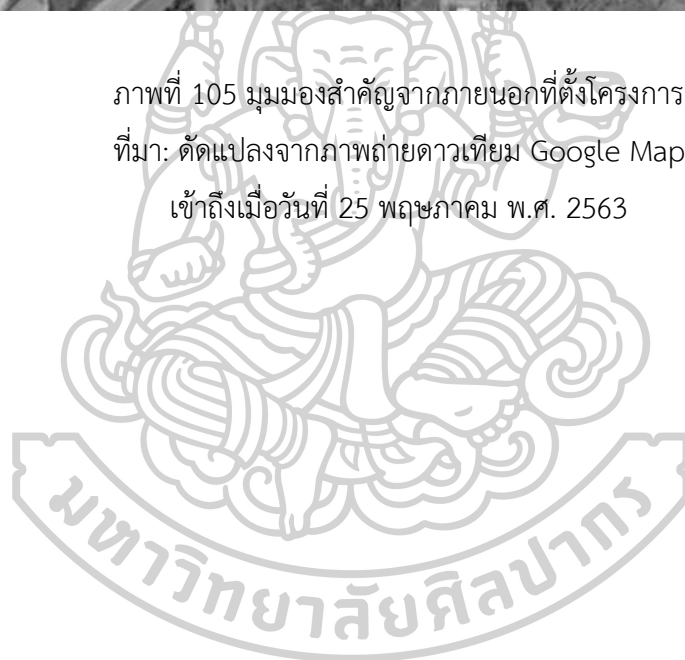
ภาพที่ 103 การเข้าถึงที่ตั้งโครงการ
ที่มา: ตัดแปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม Google Map
เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2563

ภาพที่ 104 แสดงทิศทางแตรดลมของที่ตั้งโครงการ
ที่มา: ตัดแปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม Google Map
เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2563

ภาพที่ 105 มุมมองสำคัญจากภายนอกที่ตั้งโครงการ
ที่มา: ดัดแปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม Google Map
เข้าถึงเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2563

บทที่ 4

การวางผังและการออกแบบสถาปัตยกรรม

4.1 แนวความคิดในการออกแบบ

โครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีนี้นอกจากจะเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของผู้คนในสังคมในเชิงอรรถประโยชน์ใช้สอยแล้วยังกำหนดเป้าหมายให้เป็นตัวแทนทางกายภาพของสิ่งซึ่งอนุমানหรือนิยามได้ถึงความเป็น “มลายูปัตตานี” ในเชิงสัญลักษณ์อีกด้วย

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “ประวัติศาสตร์” , “ศิลปวัฒนธรรม” และ “มลายูปัตตานี” จะมีความหมายดังนี้

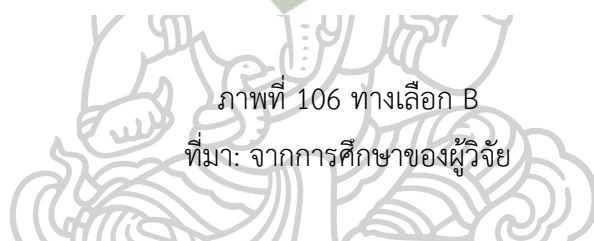
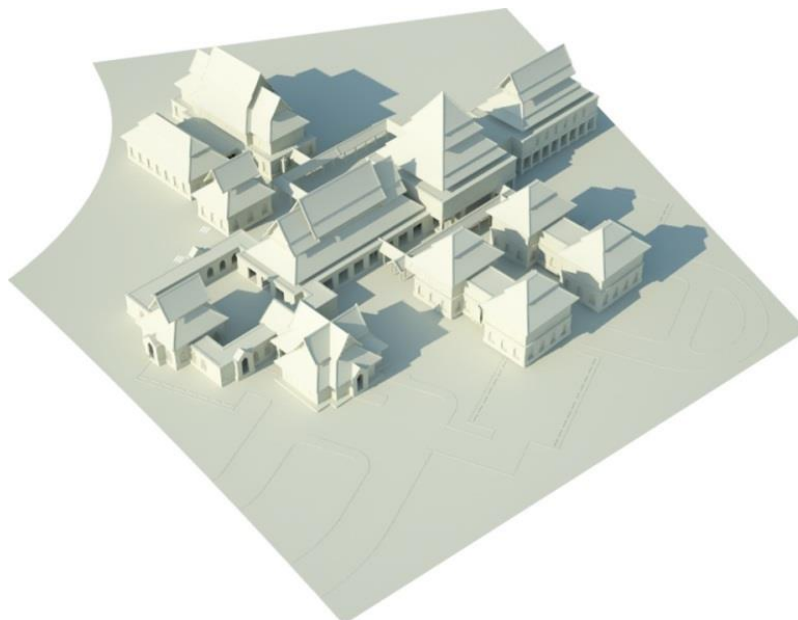
- “ประวัติศาสตร์” หมายถึง “วิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเรื่องราวของประเทศชาติเป็นต้นตามที่บันทึกไว้เป็นหลักฐาน”
- “ศิลปวัฒนธรรม” หมายถึง “วิถีการดำเนินชีวิต ที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั่นเองไม่ว่าจะเป็น การละเล่น การแสดง การร้องเพลง พฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ไม่ว่าจะเป็งานด้านจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ความรู้ ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม”
- “มลายูปัตตานี” หมายถึง “กลุ่มมลายูชาติพันธุ์หนึ่งซึ่งมีระบบสังคม วัฒนธรรม มีดินแดน มีฐานะเป็นรัฐในอดีต ปัจจุบันเชื้อชาติมลายูมีฐานะเป็นเป็นประชากรไทยกลุ่มหนึ่ง”

นอกเหนือจากความหมายตรงตัวของคำเหล่านั้นแล้วยังมี “ภาพ” หรือ “นัยยะ” ในทางความรู้สึกที่แฝงอยู่ด้วยเช่น คำว่า

- “ประวัติศาสตร์” นั้นสำหรับชาวปัตตานีนั้นประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ภาคภูมิใจอย่างที่สุด
- “ศิลปวัฒนธรรม” นั้นแฝงไว้ด้วยความงามของขนบธรรมเนียมจารีตที่มีเสน่ห์
- “มลายูปัตตานี” นั้นหมายถึงตัวตนในเชิงชาติพันธุ์, ความเป็นตัวของตัวเอง

เมื่อนำ Keyword จากคำทั้งสามมาพิจารณาตีความจากมโนธรรมจึงได้กลายมาเป็นนิยามทางจินตตรศคุณลักษณะหรือรูปธรรมได้ดังนี้

4.2 แบบร่างทางเลือก

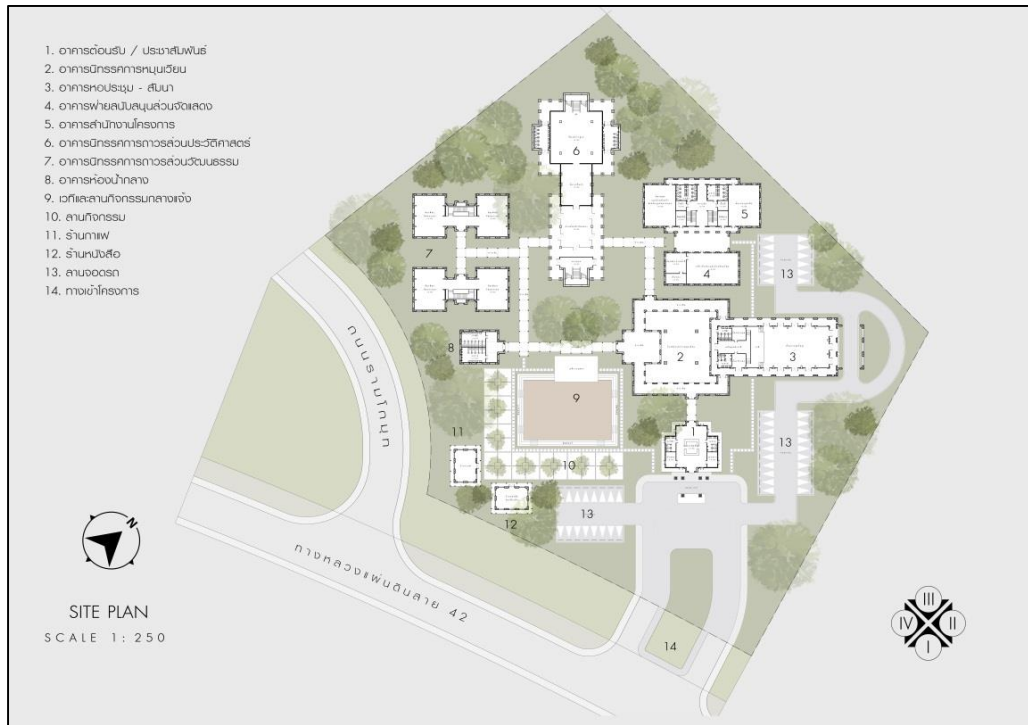

ภาพที่ 106 ทางเลือก B
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 107 ทางเลือก B
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

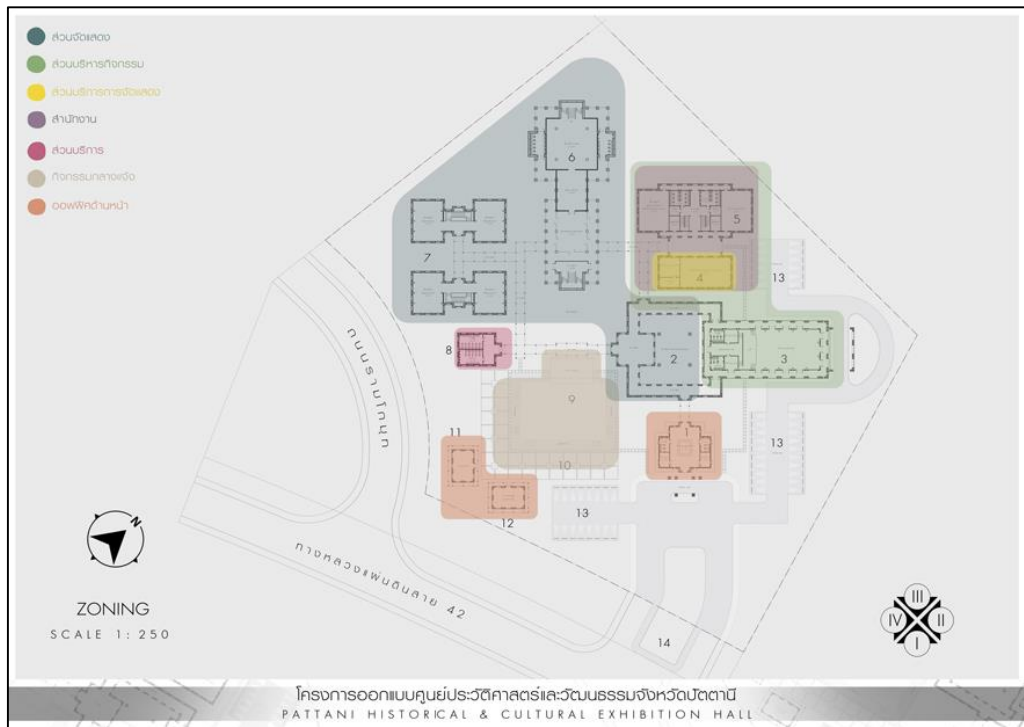
4.3 ผลงานการออกแบบขั้นสุดท้าย

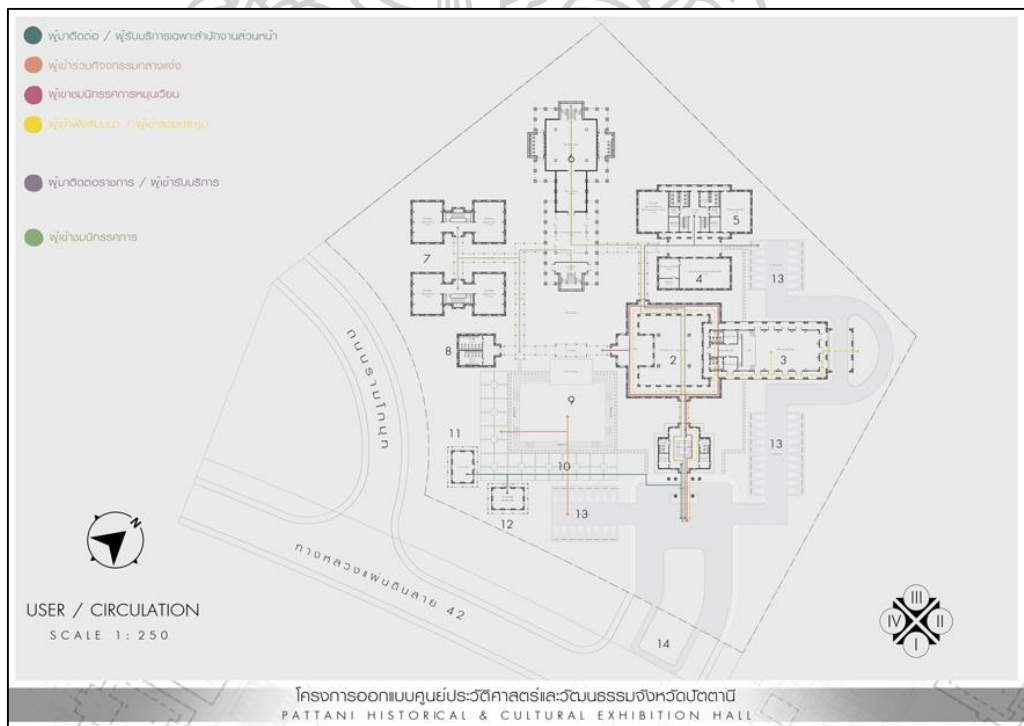
ภาพที่ 108 ผังพื้นที่ 1
 ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 109 ผังพื้นที่ 2
 ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

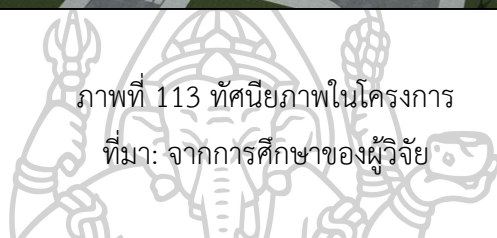
ภาพที่ 110 โซนต่างๆของกลุ่มผู้ใช้งาน
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 111 เส้นทางสัญจรภายในโครงการของกลุ่มผู้ใช้งานต่างๆ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 112 รูปด้านโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 113 ทศนียภาพในโครงการ

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 114 ทศนียภาพในโครงการ

ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 115 อาคารนิทรรศการส่วนประวัติศาสตร์
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 116 อาคารนิทรรศการส่วนประวัติศาสตร์
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 117 อาคารนิทรรศการส่วนวัฒนธรรม
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 118 อาคารนิทรรศการส่วนวัฒนธรรม
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 119 อาคารหอประชุม
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 120 อาคารหอประชุม
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 121 อาคารสำนักงานและฝ่ายสนับสนุนส่วนจัดแสดง
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 122 อาคารสำนักงานและฝ่ายสนับสนุนส่วนจัดแสดง
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 123 อาคารต้อนรับ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 124 อาคารต้อนรับ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 125 ร้านค้า
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 126 สุขา
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 127 หุ่นจำลองโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 128 หุ่นจำลองโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 129 หุ่นจำลองโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

ภาพที่ 130 หุ่นจำลองโครงการ
ที่มา: จากการศึกษาของผู้วิจัย

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีนับว่าเริ่มจากการตั้งคำถามต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นปัตตานีที่มีข้อสังเกตว่ามีบ้างมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มวัฒนธรรมข้างเคียง (ไทยและมลายู) และขณะเดียวกันบ้างก็มีส่วนที่ไม่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มวัฒนธรรมข้างเคียงหรือแม้กระทั่งยากจะอธิบายถึงความสัมพันธ์กันในเชิงรูปแบบของสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีเอง

จากการศึกษาจึงพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นปัตตานีที่ผ่านมานั้นมักจะทำให้ความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาแล้ว (เรือนไทยมุสลิม อิทธิพลตะวันตก) และละเลยที่จะกล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตซึ่งมีรูปแบบและลักษณะบางประการละม้ายกับสถาปัตยกรรมมลายูในประเทศเพื่อนบ้าน หรือในขอบเขตที่กว้างกว่านั้นมีลักษณะร่วมบางประการกับสถาปัตยกรรมในภูมิภาคซึ่งวิวัฒนาการมาจากสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศ ขนบธรรมเนียมวิถีชีวิต ตลอดจนความเชื่อความศรัทธา

การศึกษาในกรณีเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบจารีตมลายูปัตตานีโดยเฉพาะเรือนลักษณะจารีตนั้นพบความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมแบบจารีตในสถาปัตยกรรมลักษณะเรือนกับสถาปัตยกรรมแบบจารีตในลักษณะอาคารสาธารณะ แม้กระทั่งความสัมพันธ์บางประการกับเรือนพื้นถิ่นมลายูปัตตานีในชั้นหลัง (เรือนอิทธิพลตะวันตก) ผู้วิจัยจึงต้องการให้บันทึกความรู้และข้อคิดเห็นต่อองค์ความรู้สถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีอย่างจารีตไว้ในการศึกษานี้ เพื่อได้รับเริ่มกล่าวถึงและเผยแพร่ให้สาธารณะชนได้รับรู้และเข้าใจต่อสถาปัตยกรรมมลายูปัตตานีได้อย่างถูกต้อง เป็นที่น่าเสียดายว่าการศึกษานี้มุ่งเน้นเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมตามหัวข้อข้างต้น ฉะนั้นการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบจารีตมลายูปัตตานีนี้นี้จึงทำได้ในขอบเขตอันจำกัดต่อเวลา และขอบเขตที่มุ่งประโยชน์เพื่อนำไปสู่กระบวนการการออกแบบ ยังมีเรื่องราวและสาระอีกมากที่น่าสนใจและสมควรบันทึกไว้จึงตั้งข้อเสนอแนะไว้ให้ผู้ที่มีความสนใจนำไปศึกษาต่อยอดในรูปแบบการวิจัยเชิงวิชาการอย่างเต็มรูปแบบต่อไป

ในส่วนของการออกแบบโครงการศูนย์ประวัติศาสตร์และนิทรรศการศิลปวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีนั้นพยายามหยิบยกรูปแบบและองค์ประกอบต่างๆ ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบจารีตมลายูปัตตานีมาใช้ บ้างก็ให้ความรู้สึกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนจนสร้างความแตกต่างจากสังคมไทยทั่วไป และบ้างก็ให้ความรู้สึกที่ละม้ายกับภูมิภาคอื่นในสังคมจนอาจจะสูญเสียอัตลักษณ์ไป ฉะนั้นแล้วอาจ

เกิดการตั้งคำถามของสังคมต่อรูปแบบที่นำมาใช้ ฉะนั้นการหยิบยืมรูปแบบใดๆมาใช้สอยต่ออาคาร
สาธารณะจึงเป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่จะได้รับอย่างสมควร

รายการอ้างอิง

- Masjid Kampung Laut. (28 Mac 2020). Retrieved from https://ms.wikipedia.org/wiki/Masjid_Kampung_Laut
- Masjid Kampung Tuan. Retrieved from http://ganupedia.com/2017/08/masjid-kampung-tuan/?fbclid=IwAR1sMZ57i6Oo1OFn2yU5Itv2IwRV_iOSVBEK2NR_DE7LZWZ6aRN7RFHw-d8
- Mohamad Tajuddin, and Haji Mohamad Rasdi. (2000). *The Architectural Heritage Of The Malay World : The Traditional Mosque*. Johor, Cetak Ratu Sdn. Bhd.
- Tengku Anis, Qariahah Raja, Abdul Kadir, Shireen Jahn Kassim, Nurulsyala Latip, and Noor Abdul Majid. (2018). *Identifying Malay Regional Character Through Aristocratic Architectural Elements*. Paper presented at the International Conference of Nusantara Heritage, Kota Bahru, Malaysia.
- Zumahiran Kamarudin. (2015). Long-roofed Houses of Northeastern Peninsular Malaysia: Sustainability of Its Identity in the Built Environment. *Procedia Environmental Sciences, Volume 28*.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2555). *มิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสภาพอนาคตคันทันตีสันติจังหวัดชายแดนใต้*. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การเล่นสลิซ. Retrieved from <https://sites.google.com/site/silasilpakartxsuthiymuslim/4>
- เขต รัตนจรณะ, เต็มดวง เสวตจรณะ, ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ, และกุศล นาคะชาติ. (2537). *เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้*. กรุงเทพฯ, อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปัตตานี*. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร.
- ครองชัย หัตถา. (2549). *มัชยิดกรือเซะมรดกอารยธรรมปัตตานี*. ปัตตานี, Good Idea.
- ครองชัย หัตถา. (2552). *ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ, บริษัท วิพริ้นท์ (1991) จำกัด.
- ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง. Retrieved from <https://th.wikipedia.org/wiki/ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง>
- นกไทย. Retrieved from <http://breeding.dld.go.th/biodiversity/e-learning57/AnimalThai%20bird.html>

บายศรีภาคใต้. Retrieved from

<http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=38&chap=2&page=t38-2-infodetail06.html>

ประเพณีลากพระ หรือชักพระ. Retrieved from

<https://sites.google.com/site/wathnthrmcanghwadpattani/prapheni-lak-phra-hrux-chakphra>

ประเพณีแห่นก. Retrieved from

<https://sites.google.com/site/wathnthrmcanghwadpattani/prapheni-hae-nk>

มนต์ขลัง นกกรงหัวจุก. Retrieved from <https://today.line.me/th/pc/article/มนต์ขลัง+นกกรงหัวจุก-qyla2G>

มัสยิดตะโละมานาเาะ. (29 พฤษภาคม 2562 เวลา 20:34 น.). Retrieved from

<https://th.wikipedia.org/wiki/มัสยิดตะโละมานาเาะ>

เมืองโบราณยะรัง (Mueang Boran Yarang) : เมืองพุทธศาสนสถานมหายาน. Retrieved from

<https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/1/2450c70a>

วัฒนธรรมไทย:ความหมายของวัฒนธรรม. Retrieved from

<https://sites.google.com/site/wathnthrmthy02/khwam-hmay-khxng-wathnthrrm>

วัฒนธรรมไทย:ประเภทของวัฒนธรรม. Retrieved from

<https://sites.google.com/site/wathnthrmthy02/prapheth-khxng-wathnthrrm>

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี. (2549). หอประวัติศาสตร์ล้านนา (Lanna Historical Center). (วิทยานิพนธ์ สด.ม). มหาวิทยาลัยศิลปากร,

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, สมบูรณ์ ธนะสุข, และพิชัย แก้วขาว. (2543). กะเทาะสนิมกริช แลวิถีชีวิตชาวใต้ ตอนล่าง. กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อารีพิน บินจิ, อับดุลลอฮ์ ลออแมน, และซุฮัยมีย์ อิสมาแอล. (2556). ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู (พิมพ์ครั้งที่ 3). สงขลา, มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลาม ภาคใต้.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายกรรณ สุวรรณโน
วัน เดือน ปี เกิด	19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2529
สถานที่เกิด	ปัตตานี
วุฒิการศึกษา	ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต
ที่อยู่ปัจจุบัน	9/77 ซ.1/2 ถ.หนองจิก ต.สะบารัง อ.เมือง จ.ปัตตานี

